

శ్రీరస్తు.

శ్రీహంసగ్రీవానమః.

మాఘశామ్యామహాకవిసామ్రాజే

శిశుపాలవధాభ్యుదయకావ్యే

సప్తమసర్గాదిద్వాదశసర్గపర్యంతంసర్గవటామ్

శ్రీమసేనాపాధ్యాయకోలచలమల్లిసాధసూరి

విరచితయానర్వంకమాఖ్యయావ్యాఖ్యయాసాకం

సరస్వతీ, తిరువేంకటాచార్యేణ

పరిశోధితం

శ్రీమచ్చన్నపురవర్తినామ్

సరస్వతీనిలయాఖ్యస్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం

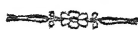
ముద్రాక్షరైస్సుప్తప్రకాశితంచనత్

విజయలేఖరామ్

౧౮౮౬ సం॥

శ్రీ రస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

మాఘకౌవ్యే సవ్యాఖ్యానే సప్తమస్కంధః.

మూ॥ అనుగిరమృతభివితాయమానామథసవిలోకయితుంవసాంతలక్ష్మీం | నిర్దగమదభిరాధ్యమాద్యతానాం భవతిమహత్సుననిష్ఫలఃప్రయాసః॥ ౧॥ దధతినుమృతసోవనానిబహ్విర్గువతియితాయదవఃప్రయా

వ్యా || ఇత్థంబుతుగణప్రాచుభావ మభిధాయతశ్చలతయాభగవతస్సానుచరవ్యవసవివోరవణానమారభతే || అనుగిరమితి॥ అథబుతుప్రాచుర్భావానంతరంసహరిః గిరౌఅనుగిరంవిభక్త్యర్థైవ్యయాభావః-గిరేశ్వసేనకశ్యేతిసమాసాంతః- బుతుభిర్పితాయమానాంవితవ్యమానాం- తనోలేకమణిలిట్- శానశాగేత్కే-తనోలేర్కీతివైభావితాకారాదేశః- వసాంతలక్ష్మీంవిలోకయితుంపిరగమత్ నిగతః పుషాద్ద్యైన్ద్రానాగమేర్లుజిహ్వగజాదేశః బుతుగణభక్తింస్వీకతుమితిభావః-తథాహి అభిరాధ్యమారాధయితు మాద్యతానామాదరంకుర్వతాం అస్థావతామిత్యర్థఃకతారిక్తః ప్రయాసః సేవాయాసఃమహత్సునివయే నిష్ఫలసభవతి - సహిభక్తానుకంపినోమహాంతః తత్సేవాంవర్ధయంతీత్యర్థః - అతోహారేరపిబుతుగణానుగ్రహణోనిర్దమోయుక్తఇతిసామాన్యేనవిశేషనమీర్ధనమపొద్ధాంతరన్యాసః- సామాన్యవిశేషకార్యకారణభావాభ్యాంవిదిష్టప్రకృతసమర్థన ముద్ధాంతరన్యాసఇతిసర్వసూత్రం - అన్తిసర్గైపుష్పితాగ్రావృత్తం॥ ౧॥ దధతితి || యదవోయాదవాఃవ్యాఖ్యాతంతైతత్ - బహ్విబాహూఃబహువిధాభిత్యర్థః-బహ్విదిభ్యశ్చేతివికల్పాదీకారః-సునునసఃపుష్పాణిః॥స్త్రీయస్సునునసఃపుష్పమిత్యమరః దధతివిదధంతి- వజ్రనపుంసకశ్యేభ్యస్తాచ్చశుక్తైర్వకగ్నికోసమప్రతిషేధః- వనానియువతియితాఃస్త్రీనిమేకావివప్రయాతుమీషురిచ్ఛంతిన్త- అత్రహేతుమాహ - అన్యధాయువతివివాభావేఅమీయదవఃసునసశేతఇతిమనశయః కామః అధికరణేశేలేరిశ్యచ్ఛ్రీత్యయః హలదంతాప్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞాయామిత్యలుక్ - తస్యమహాస్త్రంయహాస్త్రభూతంకుసుమపంచకపపిపంచాపికుసుమానీత్యర్థః సుచానాంసంఘంసంచకం - సంఖ్యానాం స్సంజ్ఞాసంఘ

తుమీషుః । మనసిశయమహాస్త్రిమన్యధామీ సకుసుమవంచకమన్యలంః
సోఘమ్ ॥ ౨ ॥ అవసరమధిగమ్యతంహరంత్యోహృదయమయత్నకృతౌ
జ్వలస్వరూపాః । అవనిషుపఃమంగళాస్తదానీం న్యదధతవిభ్రీమసంప
దోంగనాసు ॥ ౩ ॥ సఖరుచిరచితేంద్రచాపరేఖంబలితగతేషుగతాగతంద

సూత్రాభ్యయనేష్యితకస్పృత్యయః - విసోధుంశాలంనశక్తాః-సకలసుమ
ససఃసవ గ్రతత్రా రవిందాదిపంచకస్యసంభవప్రమాణాదితిభావఃఅతో
యువతిభిస్సహప్రయాణంయుక్తమితివాక్యాభేదాన వాక్యాభాసమభా
నాద్వాక్యాన్తహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః ॥ అరవిందమశోకంచమా
తంచనవషల్లి కాన్సిలోత్పలంచవంచైతేషంచభాగస్యసాయకాభిర్యమరః
౨॥అవసరమితి తమవసరంసహజగమిషాకాలమధిగమ్యహృదయంహరం
త్యోహృదయంగమాభవంత్యః సర్వంహిపాప్రీత్యమానమేవప్రియంభవ
తీతిభావః - యత్నేనకృతంసభవతీత్యయత్నకృతంతథాప్యజ్వలంస్వరూ
పంయాసాంతాః అయత్నకృతౌజ్వలస్వరూపాః స్వభావనుందరమూర్త
యభిర్యమరః-అంగనాఃఅదానీంతస్సేన్నేవస రేఅవసరంవదంత్యసఖా
తవత్యః- పాదచారేణైవప్రచేరురిత్యభావః- దధాతేర్లుజితత్వనేవదేవ్యన
తత్త్విర్యుస్యాదాదేశః అంగనాసువిభ్రీమసంపదోవిలాససంపదః పదం
స్థానంస్యనశతేదానీంవిలాపావప్రవృత్తాభిర్యధః-అత్రాంగనానాంవిభ్రీ
మసంపదాంచోభయేషాపి ప్రకృతానామేవహృదయహరణాదిభా
సామ్యేనావన్యస్యగమ్యమానత్వాతే-వల ప్రకృతవిషయా తుల్యయో
గితాలంకారః ॥ వాచ్యభేదేనావ్యంగనావిభ్రమసంపదాముత్తరోత్తర
స్య పూర్వపతేవకత్వా వగమాదేకావర్తిభేదోవ్యజ్యత భిర్యలంకారేణా
లంకారభవః ॥ ౩ ॥ న్యదధతవిభ్రీమసంపదోంగనాస్పృత్యక్తంతదేవప్ర
పంచయతి ॥ సఖత లలితగతేషుమందగమనేషుసఖానాంరుచిభిఃప్రభా
భిః రతితాభింద్రచాపరేఖాయస్తా కిర్తనితద్యధానధాగతాగతందయా
తాయాతే- విప్రతిషిద్ధంచానధికరణవాచితివైభాషికోద్వందైవకవద్భా
వః- దధానాతరుణ్యాభిరవతికాముఖిగాఃకృతఃముఖిరతాఃస్వతాఃవిల
యా యస్తీకృతమణితద్యధాభవతితథా వృధాఃతలజెముహురభ్యలలివ
స్థాల-అక్రమఖరుచీత్యాంబనగుణాడుక్తః- గతాగతందధానాలపలదిత
చ్చేష్టాముఖిరతవలయమితిరదలకృతిః-తటస్థాశ్చేతిః జ్ఞేయాశ్చతుర్థాద్వీప
నక్రయభి-తేత్రాలంబనంరసస్యసమయికారణంనాయకానాయక శ్చత

ధానా! ముఖరితవలయంవృథానితంబేభజలతికామ హురస్థల త్తరుణ్యాః ॥
 ౪॥ అతిశయపరిణాహవాకావితేనేజహుతరమపితరత్నకేంకిణీకః | అల
 ఘునిజఘనస్థలేపరస్యాంధ్వః మధికంకలమేఖలాకలాపః ॥ ౫ ॥ గురుః విడ
 నితంబవింబభారాకమణాపీడితమంగనాజనస్య | చరణయుగమప్రవ
 త్పదేషు స్వరమమసక్తమలక్తకచ్ఛలేన ॥ ౬ ॥ తవసపదినమీవమృనయే
 తామహమితవ్యమయాగ్రతోభ్యధాయ | అతిరభసకృతాబఘుప్రశ్నా
 మన్యతగిరంగుణగౌరిమాకృతామామ్ ॥ ౭ ॥ నవసుతనునవేద్రియన్యహీ

ధునోరూః లావణ్యాదిః తిచ్చేష్టాభావాదిః అన్యత్సుగమ మేవము త్తరత్రాపి
 ౪॥ అతిశయేతి | అతిశయేనపరిణాహవాకావితేనేజహుతరమపితరత్నకేంకిణీకః - అన్యథాత
 జ్జఘనస్యావర్యాత్పైరితిభావః * పరిణాహువావిశాలతేజ్యచరః - ఉపసర్గా
 ననమాసేపీతిణత్వంబహుతరమవిరళమర్పితానాంరత్నానాం కేంకిణ్యో
 యస్త్రికః సః - నద్యృతశ్చేతికప్రత్యయః - కలామధురాచావోమేఖలా
 కలాపోపరస్యాః స్త్రియాఅలఘునిజఘనస్థలేఅధికంధ్వనించితేనే తదలం
 కృతిరియం ॥ ౫॥ గుర్వతి ॥ గురుత్వగుణయుక్తం విడందృఢంచయన్నితం
 బవింబంతదేవభారఃతస్యాక్రమణేన తదధిష్ఠానేనగపీడితంసీద్పీడితంఅంగ
 నాజనస్యచరణయుగంకత్వవదేషుపాదన్యాసస్థానేషు అలక్తకచ్ఛలేన
 లాతూరసమిషెణస్వరసంస్వర్రవమేవ * గుణేరాగేర్రవేరసత్కత్యమరః
 అనక్తమవిచ్ఛిన్నం యథాతథాఅమప్రవత్ ప్రవతిస్త - ప్రవతేః తరణా
 థాణ్ణ్యంతాల్లుజిశ్రీత్యాదిసాచజిథాతోరుపజాదేశః - ర్రవర్రవ్యక
 త్పకవీచాయమకర్తకః అస్యకత్పకత్వేనర్రవర్రవ్యకర్తకత్వతి - స్రవతిర
 త్రసకర్తకః - అత్రాలక్తకచ్ఛలేనేత్యలక్తకత్వాపహ్నవేనస్వరసత్వారో
 పాచ్ఛలాదిశబ్దైరనత్యత్వప్రతిపాదనరూపోపహ్నవాలంకారః ॥ ౬॥ అథక
 ప్యాశ్చిత్సఖ్యాః కుపితనాయికానునయవచనంపంచభిః కుళకేనాహ ॥ తవే
 త్యాది ॥ తాంమత్సఖీంసపదితవసమీపమానయేఅనేష్యామి - వర్రమృనసామీ
 షేష్ఠితివ ర్రమానప్రత్యయః కత్రాభిపా్రయేఅత్తనేపదమితి - మయాతస్యా
 గ్రతోభ్యధాయఅభిహితందధాతేః కర్తణిలుజ్ - హేగుణగౌరిగుణైస్సాభా
 గ్యదాక్షిణ్యాదిభిగౌరి పార్వతీతియాచకం అతిరభసేనాతిత్వరయాకృ
 తాఅలఘుమహాతీప్రతిజ్ఞాన్యదానయనాథాయయాతాం మామన్యతగి
 రనుసత్యవాచంమాకృతాః మాకాషీః - మద్వచనంసర్వధాకర్తవ్యమి
 ణ్యర్థః - కరోతేస్తుజిధాసి - నమాజ్యోగశ్చత్యధాగవప్రతిషేధః ॥ ౭॥ నమ

యానసునిరసే ప్రవనిశ్చయః పరేణ | వితథామతినజాతుమద్వచో సావితచ
తథాపిసఖీమమేభిమానః || ౮ || సతతమనభిభావణం మయా లేపరివణితం
భవతీమనానయంత్యా | స్వయితదితివిరోధశ్చిత్తాయాం భవతిభవత్వ
సుహృజ్జనస్సకామః || ౯ || గతధృతిరవలంబితుం బతాసూననలమనాల
వనాదహంభవత్యాః | ప్రణయినియదినప్రసారబుద్ధి భవమమమాని
నిజీవితేదయాః || ౧౦ || ప్రియమితివనితానితాంతమాగః స్మరణసరో

మత్ప్రితిజ్ఞాపిమస్త్యజేతివిప్రతిషేధమాశంక్యాహ || నచేతి || హేమతను
శుభాంగి - దీన్యాంతోత్తరవదాత్సంబుద్ధిః అన్యథాగుణస్సాన్యతే నచేద్దితిన-
కింతువేద్యేవేతిభావః కింవేత్సిత్యతః హేమయాన్యహత్తరః తవనిశ్చ
యః త్వదీయప్రతిజ్ఞాపరేణజనాంతరేణసునిరసేమఖంమోచ్యః అన్యతేః
ఖల్పిత్యయః సనభవతీత్యనుగరసత్తతయత్ తదితలర్థలభ్యం ఉద్దేశ్యనవి
ధేయాత్మేపాద్యచ్ఛబ్దస్య ఉత్తరవాక్యస్థ త్వాన్నపూర్వవాక్యే తచ్ఛబ్ద
ప్రయోగనిబంధః - తథాపివిదితత్వేపి అసౌఖ్యశుభాతుకదాచిదపిమ
ద్వచోసేవితథయతి నాన్యతీకరోతీతి సఖీమమభ్యేమేభిమానః స్వప్రతి
జ్ఞాభంగేపి మత్ప్రితిజ్ఞామేవపాలయిష్య సీత్యహంకారాన్నిశ్చంకింప్రతి
జ్ఞాతమిత్యర్థః || ౮ || సతతమితిః భవతీంత్యామనానయంత్యా ఆవేతుమ
శక్నువం త్యేత్యర్థః - మయాసతతంసదా లేతవకమణివస్త్రీ - అనభిభావణ
మసంభావణంపరివణితంవణీకృతంభావితభావః - భావేర్దవతురిత్యేణాది
కోడపతుప్రత్యయః - ఉగితత్వేజీవితస్యాస్సంబుద్ధిః హేభవతినుభగే
త్వయి - తదితతదసంభావణమస్తితివిరోధశ్చిత్తాయాంశ్చిత్తవిరోధా
యాంసత్యాం - వాహితాగ్న్యాదిప్రతివికల్పాన్నిష్ఠాయాఃవరసపాతఃఅ
సుహృజ్జనోవివక్షవర్గఃసకామః ఫలితమనోరథోభవతుప్రాప్తకాలేలోక్
అస్త్వైరోధకాంక్షీణావయమానందకాలఃప్రాప్తత్యర్థః || ౯ || సకే
వలమావయోర్విరోధఃప్రాణహంసరిపిమమస్యాదిత్యాహ || గతేతి || గత
ధృతిరధీరాఅహంభవత్యాస్తవ అనాలవచాదసంభావణాదాలవనంవిహః
యేత్యర్థః - ల్యబ్లోపేపంచమీ - ఆసూన్యాణావలంబితుం ధారయి
తుంఅనలంఅశక్తాః * అలంభూవణవర్త్యాప్తిశక్తివారణవాచకమిత్యమరః -
బలేతిభేదే - అతవహహేమానిప్రణయినిప్రియోపాదబుద్ధిరనగ్రహబుద్ధి
ర్నయది నాస్తిచేత్ తథాపిమమజీవితేదయాభవ - స్పృహీత్యాది నా
అభుచ్చిత్త్యయః సధూతోపిమత్ప్రిణతానితాన్తమనుగ్రహ్యత్యర్థః ||

వకషాయితాయతాక్షిః | చరణగతపఖిః చోనురోధాతిః | లకభవవ్యనుమా
లయాంచకార || ౧౧ || ప్రతపదమితిమావయ్యయాసీనకనుమత
నూమనుపాలయానుయాంతీమ్ | నహినవిదితభావ మేతదీయస్తనజఘనో
ద్యహావేతవాపిచేతః || ౧౨ || ఇతివదతిసఖిజనేనురాగాద్దయితతమామపర
శ్చిరంవ్రతీత్వ | తదనుగమవశాదనాయతానిన్యధిత మిమానభివాప్తనీంప
దాని || ౧౩ || యదిమయిలఘిమాన మాగతాయాంతవద్భుతిరస్తిగతా

౧౦ || ప్రియమితి || ఇతీథం నితాంతమాగసోన్యాసంగావరాధవ్యస్తర
ణేనసరోషేలతపవకషాయతేలోహితీకృతేళయతెచలక్షిణీయప్యాప్నా
తథోక్తా * నిర్వాసేచకషాయోభసారభేలోహితేన్యవదితివిశ్వః- వనితా
నాయికా చరణగతాయాః పూర్వోక్తవాక్యాంతేప్రణతాయాఃసఖ్యాః
వచసోనురోధాదనుసరణాత్ కిల-కిలేన్యవరమాధై-వస్తుతస్తుఅనురాగాదే
వేతిభావః-ప్రియంకథమపికథంచదనుమాలయాంచకారఅభిముఖవకారఅ
నుజగ్రాహేన్యథః ఏమాఖండితానాయికా * జ్ఞాతేన్యాసంగవికృతాఖం
డితేన్యోకషాయితేతదశయావకేలక్షణాత్ అతఏవకవిసాచాగప్సరణస
రోవకషాయితాయతాక్షిత్వక్తం ఏమాచాసంభాషణచింతాభేదాశ్చుని
శ్వాపాద్యనుభవవ్రతీ || ౧౧ || అథకాచిత్సఖికంచదిగోశీఘ్రగామినంయు
గ్గేనాహ || దుఃఖేతి || హేవయస్యసఖాఇతీథంచుత్తపదంశీఘ్రవదక్రమం
యధాతధామాయాసీమాగమఃయాతేలుకజ్జ్. మాజ్యోగాఽబ్బుతిషే
ధఃఅనుయాంతీమనుగచ్ఛంతీంసుతమాంశుధాగీ ప్రియా వనుపాలయ
ప్రతీక్షస్త- అసావపిశీఘ్రమాయాతుతతాహ- నహితి-తవచేతోపితదీ
యస్యస్తనజఘన సోద్యహావేవిదితభాదమను భూతక్షేతంనేతి న కింతువే
త్యైవేత్యథః- అతఃకథంశీఘ్రమాయాస్మతీతభావః - సంభాషణిషేధ
నివతానద్వాప్రితిషేధాఽతివామనః || ౧౨ || ఇతీతి || ఇతీథంసఖిజనేవ
దతిసఖిఅవరఃకశ్చిదనురాగాత్ సేహాత్ దయితతమాంచిరం పరీక్ష్యత
దనగమవశాత్తస్యాఃప్రియాయాః కత్యాఃఅనుగమః పశ్చాద్దమనం
తస్యవశాదనుసారాత్ అవనీంమిమానఃమానఃకుర్వాణ ఇవేత్యత్ప్రేతా
మాజ్యోలటః తఃరిశానజాదేశః శ్లోవితిద్విభావః- అనాయతాన్యనంత
రాభానివదానిన్యధితహితవాక్ - ధాభౌలుకజ్జ్ - స్థాఘోరిశ్చేతి
కారః- హ్రీస్వాదం గాదితినకారలోపః- ఏమావనాయికాప్యాధీవ్రతకా
* స్వాధీవ్రతకాపాస్యా ద్యానముంచతివల్లభమితి లక్షణాత్ హృస్తాచే

స్త్రినంప్రతీయం । ద్వితతరవదపాతమాపపాతప్రియమితి కోపపదేనకాశి
సఖ్యా ॥ ౧౦॥ అవిరళపుత్రకస్సహవ్రజంత్యాపృథివపదమేకతర స్తనస్తరు
ణ్యాః । ఘటితవిఘటితః ప్రియస్యవత్తత్తటభువికంతుకవిభ్రమంబభార ॥
౧౧॥ అశిథిలమవరావనశ్శక్తకంఠేద్భుధవరరబ్ధభుహస్యహిస్తనేన । హృది

యం ॥ ౧౩ ॥ అథకాచిత్పరప్రయోత ప్రియతిమమేశ్వనాయ శీఘ్రా
నుధావనంపాద్యయిమానాంసఖిమాహ ॥ యదీతి ॥ హేసఖిమయిలఘి
మానం ఆగతాయాంస్వయంగమాసేసలాఘవం పాప్రాణూంతవద్యతిర
ప్రియదినంతోపాభవతిచేత్ * ధృతిస్సంతోషదైర్యయోరితివిశ్వః- ఇయ
మేతదవస్తేవనప్రశ్యస్త్యా తుణవపగతాస్తీతివదంతీతిశేషః ఇతివైవగ
వ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః ఆస్యధాపానరుక్త్యాదిత్యాలంకారికాః - స
ఖ్యాసహకోపపదేనకోపవ్యాజేనవస్తుతస్తురాగాదేవేతిభావః - కాపికాశి
త్ నాయికా- ద్వితతరాఃశీఘ్రతరాఃవదపాతాః పాదశ్యాపాఃయస్త్రినం
మణితద్యథాతధాప్రియంవల్లభం ఆపపాతఅనుధావతిస్త - ఏషావస్వ
యంప్రవృత్తౌ లాఘవశంతయాపూర్వం నిర్వాసితిప్రియా అథేదానం
స్వయంప్రవృత్తేః వశ్యంతప్రైతిగమ్యతే- అతఃకలహంతరితా * కోపాత్
కాంతంవరానుద్యవశ్యంతావసవస్వితేతిలక్షణాత్ ॥ ౧౪॥ అవిరళైతి ॥
సహవ్రజంత్యాఃపాశ్వక మాశ్రిశ్యగచ్ఛంత్యాఇశ్యభాః - తరుణ్యాఃసం
బంధి అవిరళపుత్రకఃప్రియాంగశం గాత్యాంద్రరోమాంచః - ఏకతరోన్యత
రంద్యయోరన్యస్సన్నికృష్ట ఇశ్యార్థః - ఏకాచ్ఛ పాపామితిద్వయోరేక
వ్యనిధానరణేతరచ ప్రశ్యయః - స్తనఃప్రియస్యవత్తత్తటభువివత్త
టమేవతస్యభూః ప్రదేశేస్తస్యాంవత్తత్తటభువి ఘటితస్సంయుక్తః ఘటి
తోవియుక్తవతితోత్పత్తితస్సన్నితియావత్ - విశేషణంవిశేష్యణబహుళ
మితివిశేషణసమాసః- స్రీతిపదంపదేపదేకంతుకవిభ్రమంకంతుకశోభాం
*కందుకఃకంతుకఇత్యమరః బభార- అన్యవిభ్రమస్యాన్యసంబంధాయో
గాత్యాద్యక్యాక్షే పెనిదశకానా- ఏషావప్రియస్యకామినీ-ఇతఃప్రభృత్తిమద
నరసేష్యతఃపాగ్విత్తమాణాఃవణ్ణాయికాః స్వాధీనవతికాఃహృప్తాఃప్రగ
ల్భాశ్చేగ్యమసంధేయం ॥ ౧౫ ॥ అథావరప్యాఃఅవరంగతివిశేషంత్రిభిః
కులకేనాహ ॥ అశిథిలమిత్యాది ॥ అపరాస్తీద్భుధంపరిరబ్ధోగృహితోబృ
హద్భహిస్తనోయేనతేన హృదితాన్యదంచితాః తమరుహాశిరోమాణీయ
స్యతేనపులకీతేనత్యభాఃక్వీలంతోత్తరపదోబహువీహిః - హృషిలోక

తతసురుహాభుజేనభతుర్మమమృదువ్యతివక్తమేకబాహుం॥ ౧౬ ॥
ముహురనుసమమాఘ్నతీనితాంతంబ్రణాదితకాంచినశంబమండలేన । వివ
మితవృధుహారయస్త్రితర్యక్తుచమితరంతమరస్థలేపీడ్య॥౧౭॥ గురుత
రకల సూపురానునాదంకలలితశరీరతవామపాదపద్మా । ఇతరదనలిలో
లమాదధానాపదమభమన్తభమంథరంజగామ ॥ ౧౮ ॥ లఘులలితపదంత
దంసవీరద్యయనిహితో భయపాణివల్లవాన్యా । సకరినకుచచూచుకవ్ర

మస్తిశ్చిదాగమః ఖజినభతుఃవామబాహునాలవృదుగాఢం యథాత
థావ్యతివక్తంవ్యతివంజతం - మృదుంకోమలంఏకబాహుంనిజదక్షిణబా
హుంభతుఃకంఠే అశిధిలందృఢమవనజ్యో నజ్యగగామేతి భావిసాసం
బధ్యతే ॥ ౧౬ ॥ ముహురతి ॥ పునఃకింకృత్వానితంబమండలేనకరణేనప్ర
ణదితావ్రకషీణనదంతీకాంచీమేఘలా యస్మిన్గమణితద్యధాతథా
ఉపనగూదసమాపేపిణావదేశస్యేతిణత్వం - ముహురనుసమంపా
ణేశ్వరమాఘ్నతీతాడయంతీసతీ - హవైరాక్షపూర్వాల్లభశ్చత్రాదేశేజీ
వేనకమకత్వాత్న- ఆజోయమహానభత్వాత్సేవదం - విషమితావిష
మీకృతాపృథుచారయస్థిర్యస్మిన్గమణితద్యధాతథా ఇతరంపూర్వ
క్షోకోక్తబహీప్తనాదన్యందక్షిణమిత్యథః- ఖచంభతుఃస్తస్యఉరస్థస్థితే
తిర్యజ్నివీద్యపూర్వవత్సంబంధః ॥ ౧౭ ॥ గురుతరేతి ॥ పునగురుతరః
సాంద్రతరఃకలోజాధురశ్చమాపురప్యామనాదః ధ్వజర్యస్మిన్గమణిత
ద్యధాతథాసలలితం నలీలంసర్వితంవ్యాపారితం కామంసవ్యం పాదప
ద్మంయస్యాస్యాత్తతరద్దక్షిణంపద- అనతిలోలంభర్తృచరణస్థలనాదనచివ
లంయథాతథా ఆదధానాక్షివంతీసతీ మన్మధేనమంధరమలసంజగామ
వీమావపాశ్వకగామినీ ॥ ౧౮ ॥ అథాన్యాసామష్ట్యైకేనగరివశేయానా
మా ॥ లఘ్విత్వాదిసాక్షోకదతుప్తయేన ॥ అన్యాలబలాప్రీతిస్యప్రియస్య
అంసాపీతే త్వివతయోద్వేషయోహితాపుభాపాణిల్లవాయస్యాస్యాన
తీ - ఉభాదుకాత్మోన్యమినిత్యగ్రహణస్యేదంప్రయోజనం వృత్తివివరే
ఉభశబ్దస్య ప్రయోగోమాభూత్ ఉభయశబ్దస్యైవ యథాస్యాదిత్యుభ
యత్రత్యత్వాదిభవతీతి - లఘుగురులేలలితవచేయస్మిన్గర్వణితద్యధా
తథా- కతినాభ్యామవమాదుకాభ్యాంస్తనాగ్రాభ్యాంయఃప్రవాహినివీ
డనం లేనసహితం యథాతథా * చూచకంతుకుచాగ్రంప్యాదిత్యుమరః-
లేనసహిత్యాదినాసమాపే - వోపనజానస్యేతిసహశబ్దస్యవభావఃసా

జోదంప్రియమ బలాసవిలాసమన్వియాయ ॥ ౧౯ ॥ జఘనమలఘువీవ
రోరుకృచ్ఛాదురు విరిశనతంబభారభేది । దయితతమశిరో ధరావలం
బిస్వభుజలతా విభవేనకాచిదూహే ॥ ౨౦ ॥ అనువపురవరే బాహు
మూలవ్రహితభుజాకలితస్థ సననిశ్యే । సహితదశనవాసపాకపోలేపమ
పీకీణకవదంబలాచివాస్యా ॥ ౨౧ ॥ అనువసమసేతభువస్సఖిభిస్సహపదవీ
మవరఃపురోగతాయాః । ఉగసిసరసరాగపాదరేఖా వ్రతిమతయానుయ

వదేశత్వాత్ప్రేరేదత్తితాత్వం - సవిలాసంచప్రియమన్వియాయ అనుజ
గామపిషాచవృక్షగామినీ ॥ ౧౯ ॥ జఘనమితి । క్షాచితే స్త్రీఅలఘూగురూ
పీవరౌబృహతౌచడాయాశ్యతత్ - ఉరుర్తుహాః విరిశనః బిడః బిడం
విరిశనంచదృఢం గాఢంత్రవక్షతత్తివైజయంతీ - నేర్బిడబ్బిరీసశావితిని
శబ్దాబ్బిరీసత్ప్రయః । నచయోఃతంబఃపశ్చద్భాగఃపశ్చద్భాగినితంబ
స్త్రీకటావ్యక్తిజేతుజఘనంపుత్రత్యురః - సవపభారః తేనఖ్యతత్తితథో
త్తం-అభిశ్ఠ్యేణిని-జఘనంకటిపురోభాగందయితతమస్యశిరోధరాయాం
గ్రీవాయాంఅవలంబినోర్లంబమానయోస్సభుజలతయోర్నిభవేన సా
మధ్యేన కృచ్ఛాదుహేడివాహా - వహాఃస్వరితేత్వాత్ కత్రాభి
పామ్రేఆత్మనేపదం - ఇయంచవృక్షగామినీప్రియకంతావలంబా ॥ ౨౦ ॥
అనువపుఃతి ॥ ఆన్యాస్త్రీవపువఃపశ్చాదనువపుఃస్త్రీవృక్షభాగే - అవ్యయం
విభక్తిత్యాదినా పశ్చాదభేదవ్యయాభావః - బాహుమూలయోః స్త్రీక
క్షయోఃవ్రహితావధఃవ్రసారితౌ యాభుజౌ తాభ్యామాకలితప్రసేనగృ
హీతమచేన కిపోలేహితదశనవాసపాశ్యస్తాధరేణ కించిద్వ్యావృత్తము
ఖ్యాస్తస్యాకపోలంచుంబతేత్యథాః - అవరేణకామినావివమంప్రియాం
ప్రేసంఘమాద్విక్షిప్తంకీణకవదంశ్యస్తాఘ్రి యధాతథా బలాచివ
నిశ్యేనీతా ఆరోశ్యనీయమానేవగమయాంచక్రత్తిత్యర్థః - ఏమాపురోగా
మినీ ॥ ౨౧ ॥ అనువసమితి ॥ అవరః కామీఅనువసంవనవ్రతినఖిభిస్సహపు
రోగతాయాః అసితభిఃపశ్చకాంతాయాః పదవీండరసిస్వవక్షసిసరస
ఆద్రోరాగోలాక్షారంజనం యస్యతస్యపాదస్య యారేఖావిన్యాసః
సావ్రతిమాడపమానంయస్యాస్సాతత్ప్రీతిమాతస్యాఃభావస్తత్తాతత్పదృ
శతయేత్యర్థః - అనుశయానఃసంశయరహితః - కర్తరిశానచృత్ప్ర
యః । అనుయయా - అత్ర పాదరేఖావ్రతిమతయేతిపాదృశ్యవస్తువాసుర
తకాలీనపాదతాడనం వస్తువరాగపదాథామహాప్రతియిత ఇతిపద

యావన్మతాయానః || ౨౨ || మదనరసమహా ఘృతాణానాభిప్రీదః
వాహితరోమ రాజః ప్రాః | పరిత్యజనవిభ్రమ ప్రయాతః | ప్రణదిత
హంసకథామణావిరేజః || ౨౩ || శ్రుతిపథమధురాణిపారసానాముపనది
శుశ్రువిరేమతానితాభిః | విదధతిజనతానిశ్వరవ్యవ్యథవటుమన్తృథవా
పనాదశంకామ్ || ౨౪ || మధురధనవధూరివాహ్యయంతిభ్రమరకులాని

గతః స్వతస్సిద్ధాథకశక్తిమూఁగోఽస్తుసావస్తుభ్యనిః సాలక్ష్యక్రమభ్యనిభే
దః || ౨౫ || మదనేతి | మదనస్మరసోమదనరసః శృంగారః - అన్యత్రసోజ
లంతస్యచహా ఘృతమహాఘృతేణపూణానాభయవీవహాదాస్తేషాం
పరివాహాః కృతాః పరివాహితాః రోమరాజః రోమమహాపాయాపాం
తాః * జలచ్ఛాపాః పరివాహాభ్యమరః - పరిజ్వలనిహాదానాపూ
ర్య పరితడభ్యసంతతిప్రసిద్ధిః సవిభ్రమైః - సవిలాసైః ప్రయాతైః ప్ర
కృష్టగమనైః ప్రణదితాః శింజితాః హంసకాః పాదకటకాః * హంసకః పా
దకటకభిర్యమరః - అన్యత్రహంసా వీవహంసకాః మరాఠాస్త వీవహా
మణానియాపాంతాః స్త్రీయః సరిత్యజనవిరేజః - మదనరసపూర్ణాభ్యనే
ననాభీనాంతదుద్బోధకత్వంవ్యభ్యతే - పరివాహితరోమరాజయభిరొమ
రాజీనాం పరివాహావ్యరూపణాన్నాభయవీవహాదాభిరహాపకాశ్రయణం
తాస్సరిత్యవేతిన్లిప్తవిరేషణేయమహా - శ్లేషవీర్యస్య || ౨౩ || శ్రుతి | అ
నునదినద్యాస్సమీపే - సమీపాద్భివ్యయాభావః అవ్యయాభావశ్చేతిసభ్రం
సకత్వేహాస్వత్వం - తాభిః స్త్రీభిః జనానాం సమూహయాజనతా - గా
జీజనేత్యాదినాపామూహికస్తల్పిత్యయః - తస్యమనాం స్యేవశరవ్యం
లత్యం * లత్యం శరవ్యమిత్థ్యనిః తస్యవ్యధోవేధః - వ్యథాపీనువనగణ
భిర్యప్రత్యయః - తత్రవటుస్సమథోయో చన్తృథవాపనాదః సభితిశం
కాభ్రమంవిదధతివిదధానాని - నాభ్యస్తాచ్యతురివిదైకల్పికోనుమ్ ప్రతి
మేధః - శ్రుతిపథమధురాణిశ్రావ్యాణీత్యథః - పారపానాం రుతానిశుశ్రు
విరేశుతాని - పారసరుతశ్రివణాత్ మన్తభోక్తీనమాపామాసిద్ధిత్యర్థః -
అత్రపారసరుతేమన్తృథవాపనాదభ్రమాద్ద్భ్రాంతిమదలంకారః * కవిప
న్తృతపాద్యశ్యాద్వివరణే విహితాత్తని | ఆరోవ్యమాణాభివోయత్రస
భ్రాంతిమోమత్యభిలక్షణాత్ || ౨౪ || మద్వితి | ఉత్సుకాని - ఉత్సుకాం

జగుర్మధుత్సుకాని । తదభినయమివావభిర్వనానా మతనుత నూతనవల్ల
వాంగులీభిః॥ ౨౫ ॥ అనకలకలితాకులీకృతాశ్శిష్టలనవికీర్ణావికాసికేసరా
కామ్ । మరుదవనిరుహంబోవధూభ్యఃసముపహరన్వి చకారకోరకాణి
౨౬ ॥ ఉపవసవనానుపాతదత్తైరభిభిరలాభియదంగనాజనస్య । పరిమ

సిభిమరకులాని మధుమథనవధూః కృష్ణస్త్రియః - ఆహ్వాయంత్యాకార
యంతీవేత్త్యత్ప్రేక్షాఃపూతిరాకారణాహ్వానమిత్యమరఃజగురితియత్ -
గాయతేర్లిట్ - వనానామావలిః నూతనవల్లవా వివాంగుశ్యభి త్యేకదేశ
విస్తర్తిసావయవరూపకంఅస్థ్యంవనావలౌన ర్తకీర్తవయాపగమకత్వాదితి-
తాభిస్తదభినయంతస్యగానస్యాభినయంవ్యంజకచేష్టామతనుతేవ * వ్యం
జతాభినయా సమావిత్యమరః * అంగైరాలంబయేద్గీతం హస్తేనాథాః
ప్రదేశయేదితివచనాద్గీతాథాస్యఆహ్వానస్యవ్యంజనమంగులీభిర కాషీ
దివేతిక్రియాస్వరూపే త్ప్రేక్షాఃపూర్వోక్తయవశానుపానితా-పాచా
హ్వానోత్ప్రేక్షాపాపేత్యుతిసజాతీయసంకరోపి॥ ౨౫॥ అనక లేతి॥ మరు
ద్వనాః లః అనకలాఅనమగా అధఃవికచాభిత్వర్థఃతాభిః కలితాభిఃకోర
తైరాకులీకృతానాంసంక్రొభితానాంఅలీనాంఫలకేనవిఘట్టకేన వికీర్ణాః
విక్లిప్తాః వికాసినః కేసరాఃకింజల్కాద్యేషాంలేషాం అవనిరుహంభూతు
హంబరజఃపరాగంవధూభ్యఃసముపహరన్ప్రియచ్చక్ యథాకశ్చితామీ
తిభావః ధనమజయక వసతితివత్ అక్షాహేతోః క్రియాయాభి
హేత్వథాశశ్చప్రత్యయః- కొరకాణికుట్టలాని * కలితాకోరకఃపుమాని
త్యమరః - కొరకేపుంస్తాభిధానంప్రియకాభిప్రాయం * కోరకంకుట్ట
లేపిస్యాత్తకోరకలక మృణాళయోరివిశ్వ ప్రకాశాదౌనపుంసకత్వస్యా
ప్యభిధానాత్ - విచకారవికాసయామాసేశ్యథాః- విపూర్వాతిహరతేః
కరోతేర్వాట - అత్రకోరకవికాసకరణస్య సముపహరన్నితి హేత్వ
ధానశతా - వధూసంప్రదానక పరాగోపహారాథాత్వాధిగమాత్ ఫ
లోత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా॥ ౨౬॥ ఉపవసేతి॥ వసేఉపసమి
తివిభక్త్యర్థేవ్యయీభావః - తత్రయఃపవసఃతస్మానుపాతేఅనుసరణే
త్రైఃఅలిభిః యద్యస్తాతాహరణాదంగనాజనస్యసంబంధీపరిమల్లోగంధవి
శేషః * విసుదోభైపరిమల్లోగంధేజనమనోహరభిత్వమరః . సేవవనివ

శవిషయస్తదున్నతానామమగీమనేఖలుసంపదోగ్రతస్థాః ॥ ౨౧ ॥ రథచ
 రణధరాంగనాకరాజ్యవృత్తి కరసంపదపాత్రసౌమనస్యాః । జగతిసుమన
 సస్తదాదినూనందభరితస్ఫుటమథాతోభిధానం ॥ ౨౨ ॥ అభిముఖవతి
 త్రైగుణప్రకాశాదవజితముద్ధతిముజ్వలాందధానైః । తరుకినలయజా
 యోభోగ్యాథాః * రూపంశబ్దోగంధరసస్పృశాశ్చవిషయాఅమీత్యమ
 రః- అలాభిలబ్ధః- లభేకమకాణిబుజ్ * విభాషాచిట్టములోరితివికల్పాన్ను
 మభావః * అతడుపదాయాత్మతివృద్ధిః తస్మాత్ సన్నతానాం మహతాం అను
 గమనేపశ్చాద్ధావనేఅనువృత్తౌచసంపదోగ్రతస్థిత్వంతీత్యగ్రతస్థాః పురో
 వర్తిన్యఃఖలు - మవిప్రశ్చతికప్రత్యయః - అత్రానుగమనయోద్వయా
 భేదాధ్యవపాయాత్ శ్లేషోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుపాగ్నితోయమథాం
 తరన్యాసః- సామాన్యవిశేషసమథానరూపః ॥ ౨౩ ॥ రథేతి ॥ సుమనసః పు
 ష్పాణిరథచరణం చక్రంతస్యథరోధారయితాహరిః పచాద్యచ్ తస్యాంగ
 నాస్తాసాంకరాజైర్వృత్తికరః సంపకః సవీవసంపత్ తయాఉపాత్తంబ
 భోసౌమనస్యం సుమనసేత్వం సంతుష్టభిత్తత్వం యాసాంతాస్సత్యః
 సవీవసౌమనస్యలాభాదిర్యస్త్రినగ్రముణి తద్యథాతథాతదాది - తతఃప్ర
 భృతీత్యర్థః - జగతిలోకేఅథాతః పూర్వోక్తావయవాద్ధాత్ పరిస్ఫుటంప్ర
 సిద్ధావయవాథామభిధానం సుమనసశ్చతినామధేయందభతి - పూర్వంత్య
 త్వకకాశాదివద్రాధమితిభావః * ఆఖ్యాప్యేఅభిధానంచ గామధేయం
 చనామచేత్యమరః- స్త్రియః పుష్పాణిఅపచేతుంప్రవృత్తాశ్చతిఫలితాథాః
 నానమిత్యత్ప్రేక్షాయామతోపాత్రసౌమనస్యాత్మతిసౌమనస్యోపాదా
 నస్యపదాథాస్య విశేషణగత్యాసుమనసపదాన్వథాతా హేతుత్వోక్త్యా
 కావ్యలింగంతమథాపితాచేయంతదాదిత్వే గ్రీతేతిసంకరః- తేనచాం
 గనాకరాణాంజగన్లాఘ్యత్వంవ్యజ్యతే ॥ ౨౪ ॥ అభిముఖతి ॥ అభిముఖవతి
 త్రైః భంజనాథామభిముఖాగతైః ఉజ్వలాముత్పూష్టాం ఉద్ధతి ముపరిత్ర
 సారంబౌద్ధత్యంచ- దధానైః అంగనానాం అగ్నిచలేహస్తాశ్చేతిసమా
 నాధికరణ సమాసః అతఏవ * హస్తాగ్నిగ్రహస్తాదయో గుణగుణి
 నో భేదాభేదాదివామనః - తైరగ్నిహస్తైకత్వాభిగుణప్రకాశాద్భేతో
 రవజితంఅవధీరితంతరుకినలయజాలం ప్రసభంబలాత్ భంగంశేదం ప

అమగ్రిహస్తైః ప్రవభమనీయతభంగమంగనానాం || ౨౯ || ముదితమధు
భుజోభుజేనకాభాశ్చలితవిశృంఖలశంఖకం ధువత్యాః | తరురతిశయితా
మరాంగనాయాశిరసేముదేవముమోచపుష్పపృష్టిమ్ || ౩౦ || అనవరతర
సేనరాగభాజాకరజవరిక్షతి లబ్ధనంస్తవేన | సవదితరుణవల్లవేనవధ్వా
విగతదయంఖలు ఖండితేన మమ్నే || ౩౧ || ప్రియమభికుసుమోద్యతివ్య
భూహూనానావనఖమండనచారుమూలమన్యా ముహురితరకరాహితేన

రాజయంచఅనీయతనీతం * ప్రధానః సుకాశ్యాఖ్యా యెలోదీనాహుద్విక
కర్తృణామితి సలయజాలస్య పాదాభ్యాత్తదభిధానం - అత్ర అగ్రహస్తై
శ్చ విశేషణమహిమ్నా జగీషుత్వస్య కిలయజాలేజేతవ్యత్వస్య చ ప్రతి
తేస్తమాభోక్తిరలంకారః || ౨౯ || ముదితేతి ముదితావ్యాప్తామధుభుజౌ
మధుపాయామతాః కాభాః భుజేనహస్తేనచలితానివిశృంఖలాని అప్రతీ
హతరవాణిశంఖకానివలయానియస్త్రిసగ్రమణి తద్యథాతధాధువత్యాః
కంపయంత్యాః హువిధూననత్తలధాతోస్తాదాదికాశ్చతరిజీవ- క్షితిచేతిగు
ణప్రతిషేధాదువచాదేశః అతిశయితాసాందర్యేణ అతిక్రాంతా అను
రాంగనాయయాతప్యాః కప్యాశ్చిచ్ఛిరసితరుమోదేవతదభినరణసంతో
షేజేపేతిగుణహేతూత్పేత్తా-పుష్పపృష్టిం ముమోచ || ౩౦ || అనవరతేతి
అనవరతరసేన అవిచ్ఛిన్నద్రవేణ అన్యత్రానుబద్ధశృంగారేణ రాగభాజా
రత్నానురత్నైన చకరజవరిక్షతిమృలబ్ధనంస్తవేనపాప్రవరిచయేన * పం
స్తవస్యాత్పరిచయిత్యమరః - వధ్వావిగతదయంక్షయంఖండితేనచ్ఛి
మ్నేననిరాకృతేన తరుణవల్లవేనసవతికిలయేగమిగ్నేనచ * వల్లవః కేవలే
పిగ్గత్తలివిశ్వః - సవది- మమ్నేఖలున్దానం- క్షూయతేభావేలికాఅత్రాభి
ధానాః ప్రకృతార్థేనియంత్రితత్వాదప్రకృతార్థప్రతీతే శృబ్దకత్రిమూ
లోఽప్యనినాశ్లేషః తేనచోభయోః వల్లవయోరాపవ్యంగమ్యతే || ౩౧ ||
అథాసాంపుష్పవచయేకృంగారచేష్టాంబణీయకా కప్యాశ్చిచ్ఛేష్టా విశే
షమేకేనాహ || ప్రియమితి || అన్యాస్త్రీప్రియమభిప్రియన్యోగ్రత్యర్థః-
అభిరభాగిత్యభేర్లక్షణాభేకర్తృప్రవచనీయత్వాత్తద్యోగేద్వితీయా
కుసుమేషాద్యతంకుసుమోదత్యః కుసుమగ్రహణార్థమన్త్రి ప్రతిత్వధాః-
ప్రకృతివికారాభావం తదధ్యైచతుర్థీనమాసః - తస్యభూహూర్ను

పీనస్తనతటరొధితరొః భేశుతేన ॥ ౩౨ ॥ వితతవలివిభావ్యపాండురేఖా
కృతపరభాగవిసీలరొమరాజః । కృతమపి కృతాంపుననాంయంతీవిపులక
రోన్ముఖలోచనావలగ్నం ॥ ౩౩ ॥ ప్రసకలకువబంధురొద్ధురొరఃప్రసభ
విభిన్నతనూత్తరీయబంధాబవనమదుదరొచ్ఛ్చన్నద్దుకులమ్ఫటతరలక్ష్మ్య
గభీరనాభిమూలా ॥ ౩౪ ॥ వ్యవహితమవివానతీలాంతర్వణభుజివల్లభ

వంయన్నఖంసఖతతంతదేవమండనం తేనచారుమండరములం కక్షభా
గమిత్యర్థముహురితరకరేణ నవ్యపాణిసూత్రహితేనపహితేన అంశుకేనో
త్తరీయేణపీనంస్తనతటండిగద్ధితపీనస్తనతటరొధితదావరణం యథాతథా
తరొదధితరొహితవతీ- అయంచాపలాభ్యఃసంచారిభావఃకీలన్తప్రకాశిని
చేష్టారాగాదేచ్ఛపలంఘితమితిలక్షణాత్ ప్రాధానేయః ॥ ౩౨ ॥ అథా
పరస్యాశ్చేష్టావశేషంవక్ష్యఃకుభకేనాహవితరేత్యాది ॥ కాచిద్వితతాభిః
గాత్రోన్నమనాద్విశిష్టాభిర్వలిభిర్విభావ్యాః సంలత్యాయాః పాండురే
ఖాః రేఖాకారాఃవలిత్రయాంతరాభభాగాః తాభిఃకృతపరభాగాః జనిత
వణోకతాహః అతవీవవిశేషణనీలావినీలా రొమరాజిర్వప్యప్సిత
ధౌక్తాకృతమపివ్యభావతవశేతిభావః- అవలగ్నంమధ్యం కమన్యమంచా
వలగ్నంచమద్యోస్త్రీత్యమరః - పునఃకృతాన్నయంతీ అగ్రపుష్పగ్రహ
ణాయనాత్ర విజృంభణాదితిభావః తథావిపులతరేణన్ముఖ ఉభ్యోమముఖ
లోచనేయస్యాప్సాఅగ్రపుష్పగ్రహణార్థమితిభావః ॥ ౩౩ ॥ ప్రసకలే
తి ॥ ప్రసకలాభ్యా మతిసమగ్రాభ్యాం కుచాభ్యాంబంధురం ఉన్నతాన
తం కబంధురంసూన్నతావతమిత్యుచుః ఉద్ధరంభారందృఢమితియా
వత్ కబిరుక్పూరిత్యాదిసాసమాపాంతః - తస్మాదురపిప్రసభాద్యలా
తాగరాద్విభిన్నోవిశిష్టఃతనూత్తరీయబంధో యస్యాప్సాగ్రాత్రవిజృంభ
ణాద్విస్తప్తకుచావరణత్యర్థః- కించఅవసమతోంతర్నీయతూనాదుదరాదు
చ్ఛ్చన్నద్విశిష్టవ్యవహులం యన్యతత్ అతవీవస్ఫుటతరం యథాతథాల
క్ష్యందృష్టంగభీరమగాఢంనాభేమూలం మధ్యాంతరాశంయస్యాప్సా ॥
౩౪॥ వ్యవహితమితి॥పూర్వోక్తవిశేషణవిశిష్టా కాచిదంగనాఅంతర్వణభు
వివనాభ్యంతరప్రదేశేప్రనిరస్తరిత్యాదిసావననకారన్యణత్వంవ్యవహితం
తిరొహిత ఆభిముఖ్యభాజం అభిముఖా వస్థిశమిగ్ధ్యధః - తంవల్లభంప్రి

మాభిముఖ్యభాజం । అధివిటపిసలీల ముగ్రపున్నగ్రహణపదేనచిరంవిలం
బ్యకాచిత్ ॥ ౩౫ ॥ అధలికకథితేసఖిభిరత్ర క్షణమపరేవ ససంభ్రమా
భవంతి । శిధిలితకుసుమాకులూగ్రపాణిః ప్రతిపదసంయమితాంశుకావృ
తాంగీ ॥ ౩౬ ॥ కృతభయపరితోషసన్నిపాతం సచకితసప్తితవక్త్రవారి
జశ్రీః । మనసిజగురుతస్త్రిణోపదిష్టంకిమపిరసేవరసాంతరంభజంతి ॥ ౩౭ ॥
అవనతవదనేందురిచ్ఛతివ వ్యవధిమధీరతయాయదాస్థితాస్తై । అహరత

యంఅవిజానతీకిలజానానాస్యజానానేవవిటపిన్మృతై అధివిటపి-విభక్త్య
ర్థేవ్యయాభావః- సలీలంయథాభవతితథా-అగ్రేవృత్రాగ్రేయానిపుష్పా
ణితేషాంగ్రహణమితివదేనవ్యాజేనచిరంవిళంబ్యప్రియాయ స్వాంగప్ర
కాశనార్థమితిభావః ॥ ౩౫ ॥ అథేతి ॥ అథవిలంబనానంతరంఅత్రాస్తిన్వి
యేసఖిభిః కథితేసతిఆయమత్రైవాస్తృతి నివేదితేసతి క్షణం ససంభ్ర
మాఅపరేవపూర్వవిపరీతవ్యాపారకరణాత్ అన్యేవభవంతి - బుద్ధిపూ
ర్వకారిత్వమజ్ఞానసాటనేనవంవయంతీత్యథః - శిధిలితఃపున్నగ్రహణా
న్నివతితః కుసుమాకులంకుసుమవ్యాప్నతోగ్రపాణిర్యస్యాస్సాతథోక్తా ॥
వదేవదేప్రతిపదంప్రతిష్ఠానం సంయమితేననియమితేనఅంశుకేనసూక్ష్మవ
స్త్రేణ, అంశుకంసూక్ష్మవస్త్రేస్యాదితివిశ్వః, తేనావృతంఅచ్ఛాదితమంగం
శరీరంయస్యాస్సాతథోక్తాసతీ ॥ ౩౬ ॥ కృతేతి ॥ కించకృతభయతోవయోఃభ
త్పదగ్యవోథపాధ్యసహర్షయోః సన్నిపాతః సంకరోదేనతత్ - మనసి
జాతోమనసిజఃమన్మథః-సప్తమ్యాంజనేంద్రభిడః - హలదంతాత్సప్తమ్యా
స్సంజ్ఞాయామిత్యలుక్ సవవగురురాచార్యః తేనతస్త్రిణేతస్త్రినేవక్షణే
ఉపదిష్టంతదేకహేతుకమిత్యథః - కింశ్యునిర్వాచ్యంరసాంతరంలక్షణ
యాభావాంతరంతచ్ఛేహ కిలికించితంవివక్షితం కృతభయేత్వాదివిశేషణ
న * క్రోధాశుగ్రహవశభీత్యాదేస్సంకరఃకిలికించితమితి తల్లక్షణార్థః స్య
ప్రతీతే - రసేనరాగేణహేతునాభజంతీతితవవనచకితాభయాత్ససం
భ్రమా * చకితంభయసంభ్రమాభ్యసృజి-సస్త్రితామాషాన్మందహాసా
చవక్త్రవారిజశ్రీర్యస్యాస్సాసతీ అత్రచకితసప్తితయోః పూర్వోక్తభయ
హద్నానుభావత్వేవోక్తిః ॥ ౩౭ ॥ అవనతేతి ॥ అవనతఃవదనేందుర్యస్యాస్సాలజ్ఞ
యానమ్రీఃసఖిశ్యర్థః, అధీరతయాధృష్టతయా వ్యవధింకించిష్యవధానం

సుతరామతోన్యచేతఃస్ఫుటమభిభూషయతి స్త్రియస్త్రువైవ ॥ ౩౨ ॥ కిసల
యశక లేవ్యవాచనీయాః పుళకిని కేవలమంగళేన ధేయాః । నభవదలిషయో
విభావితాధాః ప్రణిపదిరేవయితైరసంగలేఖాః ॥ ౩౩ ॥ కృతకృతకరుషా
శుభిమపాస్యత్వమకుశలేతి కయాచిదాత్మవైవ । అభిమతమభిసాభిలాష

ఉపసర్గః - కిరితికివ్రత్యయః - ఇచ్ఛతీవాంఛితవతథావ్యాకులాసతిత్య
ర్థః - అస్థీనద్యోనుమితివికల్పాన్నుమభావః అస్త్రైప్రియాంసతితలత
యంప్రకాశయంతీస్థితేత్యర్థః - తిప్తతేస్తు - ప్రకాశసంస్థేయాఖ్యయోశ్చే
త్యాత్మనేవదం - స్థాఘోరీచ్ఛేతినివఃకిత్వమికారశ్చధాతోరంతాదేశఃకి
త్వాన్నగుణః - ఇతియదతోహతోరస్యప్రియస్యచేతఃసుతరామహరతత
ధాహిత్రవైవ స్త్రియోభిభూషయతిస్ఫుటం ప్రసిద్ధమిత్యర్థః - అతోస్యా
అపిత్రపాభిభూషితత్వాదతిమనోహరత్వంయక్తమితిభావః - కుభకాలం
కారోయమధాంతరన్యాసః - మధ్యాచేయన్నాయకాశబజ్జావన్మధమ
భ్యస్థామన్మధాదితయావనేతిలక్షణాత్ ॥ ౩౨ ॥ కిసలయేతి అవాచనీయాః
ప్రసిద్ధలిపివైలక్షణ్యాద్వాచయతుమసహాః కింతుకేవలం పుళకినిదయిత
స్పృష్టత్వాత్ స్పృశాదేవ రోమాంచవత్సంగకేవపుషి నిధేయాః విర
హతావశాంత్యర్థమవశణీయాః కుతఃనభవదా నఖాంకావలవయోక్ష
రాణియేషు తె - నతుప్రసిద్ధాక్షరాఃఅతోనవాచనీయాఇత్యర్థః - నైతావ
తానువకారకత్వంచేత్యాహ - తథాపివిభావితాధాః - సాంకేతికసన్ని
వేశవశాదేవద్యోతితాభిధేయాః - లిఖ్యంతేఇతిలేఖాఃసందేశాః కమణి
శుష్కృత్యయః - అసంగస్యలేఖాస్తస్మిన్కైఇత్యర్థః - దయితైదయితా
భిశ్చ - పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేవః కిసలయశకలేషు ప్రణిపదిరే ప్రణిహి
తాఃలిఖితాఇత్యర్థః దధాతేఃకమణిలిప్ - నేగదసదేత్యాదివాసకార
స్యణత్వంలొకప్రసిద్ధలేఖ్యవైలక్షణ్యాత్వ్యతిరేకాలంకారః ॥ ౩౩ ॥ కృ
తేతి ॥ కృతకృతకరుషా కృతకృత్రిమరోషయాశయాచిన్నాయకియాత్వ
మకుశలామాల్యగ్రధనే కుశలానాసీతిసభి మపాస్యసరస్వాత్సనాస్వయ
మేవాభిమతమభిప్రియాభిముఖం సాభిలాషమావిష్కృత భుజమూలంప్ర
కాశితకక్షదేశంచయధాతథామూర్ధ్వామాలా అబంధిబద్ధా - అయంచ
స్వాభిప్రియవ్యంజకచేష్టారూపశ్చపలాఖ్యఃసంచారివిశేషః - సాయితా

మాపివర్త్యభవములవ బంధిమూర్ధ్నికామాలా || ౮౦ || అభిముఖముచ
యాతిసూక్ష్మకించిత్త్వమభిదధాః పటలేమధువ్రతానాం | మధుసురభిము
ఖాజ్జగంభలుట్టే రధికమధిత్వదనేనమానపాతి || ౮౧ || సరజనమకరిందని
భావరానువ్రసవవిభూతిషు భూనహం విరక్తః | ధృవమమృతవనామ

తుప్రాక్షైవ * స్తరమందికృతప్రీతాప్రాధానింక్షూర్ణయావనేతి లక్షణా
త్ || ౮౦ || అథ కాందిన్నాయి కాంప్రతిసభివచనంత్రిభిఃకుళకేనాహ || అభిము
ఖమితి | మధుసుకరందంప్రతయంతిభుంజంబెభితిమధువ్రతాః మధుపాఃక
ర్మణప్రత్యయః తేనాంపటలేఅభిముఖముపయాత్మోగతేనతిత్వంకించిన్నా
స్మాభిదధాఃనకించిదాలన- మానంభజేత్యథః- ప్రోత్తరేలజ్చేతిధాతో
ర్లజ్ - నమాభ్యోగఇగ్యట్ప్రీతిషేధః-మానస్యమధుకరబాధానివృత్తిరేవ
ఫలమిత్యాహ- మద్వితి- మధునామద్యేనసురభేముఖాజ్జగంభః
తస్మాకలుభేలోకభాత్ - స్త్రియాంక్తిక- అనేనమధువ్రతపటలేనత్వయి
అధిత్వత్-విభక్త్యధేవ్యయాభావః- త్వమావేకవచనఇత్యత్రైవచనఇ
త్యథానిదేశత్యాదిహవిభక్త్య భావేష్యేకార్థవృత్తెయోక్త్యదోమప
ర్యంతస్యత్వాదేశః - లరవీవవిభక్త్యభావావృత్త్యాదేశోత్పదింత్య ఇతి
వల్లభవచనంచింత్యం- అధికమత్యంతంసర్వతేత్యథః మానిపాతిననిత
రాతేభావేయజ్ - చిన్వాచ్ఛ్చిద్ధిః- అత్రాభిపాతానంబంధేపితత్సంబంధా
క్తరతిశయోక్తిః || ౮౧ || వరజసేతి || కించమధుపిఙ్గీతిమధువః - మధులి
ప్రమగ్నృశ్చ- అవోనవనశేకః- భువిరోహంతిజాయంతిభిఃసూరహః
లేమాంభామానాంచదేహిణాంసంబంధిసిషు- సహరజసాసరజనం- అచ
తులేత్యానిసాహఃల్యాధేవ్యయాభావస్సమాసాంతసపాతః- తేనసరజ
సే-ఇతి బహువ్రీహ్యధోలక్ష్యః - ముఖ్యోచామహఃవిప్రయోగబాహు
త్వాత్ - అన్యయాభావవశేనాంతు ప్రియికాభిప్రాయమిశ్యక్తంప్రా
క్ - తథావవరజసం సరజసాయోమకరందః తేననిగ్ధరాసుప్రాణాసున
తుత్వదగరవదన్యతేనసావ్యరజ సే-నేతిభావః- అన్యస్మిరదఃస్త్రిపుష్పం
ప్యాద్రీః పుష్పమాతావమిత్యుచరః- తత్సాహచర్యావృత్తరంబద్యేన శుక్ల
వ్రతీతేః తేన శుక్లశోణిరన్నపాత ప్రియాస్త్విత్యథః- వ్రీనవవిభూ
తిషు పుష్పకన్యధిమజన్తసరం సరాసుచవిరక్తోస్పృశాస్సకా అమృతం

వాంఛయా సావధరమముం మధునస్తవాజిహీతే ॥ ౪౨ ॥ ఇతిపదతిభి
జనేనిమీలద్విగుణితసాంద్రతరాక్షిపత్తు చాలా|అపతదళిభయేనభర్తురం
కంభవతిహీవిక్లబతాగుణోంగనానామ్ ॥ ౪౩ ॥ ముఖకమలక మున్నమ

పిబతీత్యమృతపః ఇతివామోహంవాంఛయాఅమృతపానాభిలాషేణఅముం
తవాధరోష్ఠం ప్రత్యాజిహీతేఆగచ్ఛతిధృవంసత్యమిన్ద్రియేష్యేత్తా- అన్య
త్రతులమృతపోదేవ ఇహేనామవాంఛయాదేవభూయాపేక్షయేత్యర్థః-
అథవానిశ్చేయి సప్రాప్త్యపేక్షయేత్యర్థః * శ్రేయోక్తేషుసామ్య
తమత్యమరః ధృవంశాశ్వేతం - అధరంధరాసంబంధరహితం అముంపర
లోకం అపథమహాచాముత్రశుచాం ఇహాచాముత్రచాన్యేతీత్యాదాలోకే
వేదేదేదమపసోలోకద్వయే చాభిదశనాత్ ఆజిహీతే అన్యేవ్యతీత్య
ర్థః-ఓహోక్షగతావితిథాతోగ్లట్-శ్లావితిద్వర్ధాః ఈహ్యైఘోరితిఈ
కారః - అత్రనాయికావదనసౌరభలోభహేతుకస్య వధుపాగమనస్యా
మృతపనామవాంఛాహేతుకత్వేష్యేత్తాన్యథాన్యథాహేతుత్వేష్యేత్తాపాచ
ధృవమితివ్యంజక ప్రయోగాద్వాచ్యాసతీమధుపస్యాధరోష్ఠేశాసంబంధ
పిసంబంధోక్తేరతిశయోక్త్యున్మీషితేతిసంకరః- పూర్వోక్తప్రకృతార్థప్ర
తీతిస్తుమధుపాదితబ్దానామధిధాయాః ప్రకృతార్థ నియంత్రితత్వాద్భ
ల్లశక్తిమూలోద్భవరేవసన్లేవఇత్యలంబిస్తరే||౪౨|| ఇతి|| ఇతిన్ద్రంసత్య
వజనస్తస్త్రికా సఖిజనేవదతిసతిమీలంత్యైభయాన్మకుళీభవంత్యే అతపి
షద్వగుణౌఆశృతీయయోస్తేద్విగుణేద్విరావృతైః * గుణప్రప్నోతిశబ్దా
దిజ్యేంద్రియా ముఖ్యతంతుష్పితి వైజయంతీ - తేకృతేద్విగుణితేలతపవ
సాంద్రతరేఅక్షిపత్తుమాలేనేత్రలోకపక్షీగ్రాహస్యాస్సా కాచిదితిశేషః
అక్షిగ్రహణస్య పత్తుద్యైగుణ్యోక్తీ రక్ష్యారేవేతి ద్యోతనాధాత్వాన్న
పానకుక్త్యం- అళిభయేనభతుకరంకంక్షత్సంగమపతత్ ప్రాప్తపతి- అ
హేమామహాతగ్రస్తం యతీగ్రహదపిధయమిత్యాశంక్యాచా - భవతీతి -
అంగనానాంసతువుంసామితిభావవిక్లబతాభిరుతాగుణోభవతిహీనదో
షశ్చితిభావఃఅతపవజనసమాక్షంభతుకరంకారోహణమపినదోషఃపాశ్చక
స్తాలంబనాదీనాం భయానుభావత్వానుగులకాలం కారోయమధాంత
రన్యాసః ॥ ౪౩ ॥ ముఖేతి ॥ యూనాఅభినవోభవత్వానవోగ్రాంగనాబ
లాత్కారాత్ ముఖం కమలమివేద్యసమితసమాప్తతదల్పం ముఖకమల

య్యయూనాయదభినవోధవభూబః లాదతుంబి । తదపసశీలబాలవల్లవా
 గ్రగ్రహపరయావివిదేపిదగ్ధసఖ్యా ॥ ౪౪ ॥ ప్రతివితతిభిస్తిరో హితా
 యాంప్రతియంతౌవదనంప్రియః ప్రేయాయాః । యదధయదధరావలోప
 నృత్యతరణలయన్వనితేనత్వవచే ॥ ౪౫ ॥ విలసితమనకుర్వతీపురస్తా
 ధరణిపహోధిచ హూనధూలకతాయాః । రమణమృజాతయోపురస్సఖీ
 నామగణితచాదలదోవమాలిలింగ ॥ ౪౬ ॥ సులితమవలంబ్యహేనిహం

కంఅల్పాధోకస్పృశ్యమః - ఉన్నమయ్యోగ్యమ్య- ల్యపిలఘుపూవాద
 త్యయాదేశః అచ- విచుంశితమిత్యత్ తచ్చుంబనంవిదగ్ధసఖ్యాచతురస
 ఖ్యాబాలవల్లవాగ్నితాం గ్రహగ్రహణం - గ్రహవృత్తిభిగమత్వేన్య
 ప్రస్యయః - తస్యరయాతదాసక్తయాసత్యా కించిద్వ్యాపంగంకల్పయం-
 త్యేన్యధః - నవివిదేపికిలనవినిశమపికిలనప్రకాశితమితి కిమపక్తవ్యమిన్య
 విశబ్దాధఃకిలేత్వల్లికే వస్తుతోవిదిత్వావ్యవిదశ్చే వస్థితా వైదగ్ధ్యదన్య
 ధాతయోర్వి ప్రచంభవిఘ్నానాతిభావః-మిధ్యేయన్నాయ కా - ఉదయద్యో
 వనాముద్ధాలజ్జావిజితమన్నధేతిలక్షణాత్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రతీతి ॥ ప్రతికూలా
 యువతిఃప్రతియువతీసవత్సీతస్యం ప్రతివివతయఃలతాజాలాః *వల్లిశు
 వ్రతలిలకతేత్యవః - తాభిస్తిరోహితాయాంసత్యాంప్రియః ప్రియా
 యాఃవదనంఅధరంఅధయత్-అవిబదితయత్ ధేలోభావ దికాల్లుట్-తస్య
 దనపానం అధరావలోపేనాధరఖండసేన తజ్జనితన్యోగయోగ్యధః స్పృశ్య
 తోశ్చలతోః కరయోర్వలయనాలకంకణానాంస్వనితేనధ్వనినా వివచే
 వివృతం - తదేవతప్యా సదనుమాపకమఘాదిత్యధః- అత్రైకాహ్వాప్తాల
 పరాత్వీష్యానిర్వేదవతీత్యనుసంధేయం ॥ ౪౫ ॥ విలసితమితి ॥ సధూఃకా
 చిత్ స్త్రీపురస్తాదగ్రీ, రణిసుమామధిరోహతీతధరణిరువోధగుః- సృతా
 రూఢా-గుహ్యేన్వివ తప్యాస్తదధిరుహూలతాయాఃవిలసిగంచేష్టిలం-
 నపుంసకేభావేక్రాలనుకుర్వతీ ఏవమిన్యాజ్నేష ప్రకారః భిగయంబి బియ
 జాతయాఅనుటిలబుద్ధిలతయానఖిసాంపురోగ్రీఅగణితః అవిచారికఃచావ
 లనునుచితాచరణమేవ దోషానుష్ఠిత-ర్వశికర్మచాతధా రమణంప్రియ
 మాలిలింగ విషాచహమోక్ష్యువశీప్రాధాజ ॥ ౪౬ ॥ సులితమితి ॥ అ
 న్యాస్త్రీఉష్ణితగుచ్ఛరూఢయా ఉన్నతబకజిశ్చురయా సులితంస

సేనహ చరముచ్చితగు వృద్ధాంభయాన్యా । నకలకలభకుంభవిభ్రమా
భ్యామురసిరసాదవతస్తరేస్తనాభ్యాం॥౪౭॥ మృదుచరణతలాగ్రదుస్థిస్తత
త్వాదసహతరాకుచకుంభయోర్భరస్య ఉపరినిరవలంబనంప్రియస్యస్యవత
దధోచ్చతరోచ్చివీవయాన్యా॥ ౪౮ ॥ ఉపరిజతరుజానియాచమానాంకు
శలతయాపరిరంభలోలుపోన్యః । ప్రథితవృధుపయోధరాంగృహణస్వయ

విలాసం యథాతిథాసహవరంప్రియంపాణినాబేచిత్యాద్వామేనేతిశే
షః - అంశేఅవలంబ్యఅవష్టభ్యసకలయోస్సుమగ్రయోః కలభకుంభయో
ర్విభ్రాత్తవవిభ్రామస్సాందర్యం యయోస్తాభ్యాంస్తనాభ్యాం రసాదా
గామరస్యవతస్తరేతచ్ఛాదయామాస-సహవరమితిశేషః అభిముఖావస్థా
నూదితిభావః- స్త్రుతాతేకర్తరిత్ - ఋతశ్చసంయోగాదేగుణఇతి
గుణః - శ్రువావాఙ్మయత్తత్కర్తృభ్యాససకారలోపః ఇయంచప్రొక్షే॥
౪౭॥ మృత్పితి॥ అన్యాస్త్రీఉచ్చతరాణాంఅత్స్యూతకుమనూనాంఉచ్చే
తుమువచేతుమిచ్చనూఉచ్చతరోచ్చివీవయా- చినోతేస్సన్నంతాత్ప్రీ
యామప్రశ్నయేటాప్ - విభాషాచేరితికుత్వవికల్పః - మృదునాచరణతలా
గ్రేణదుస్థిస్తతత్త్వదుఃఖాన్ధిస్తత్వాదవటుస్థితేరిత్యధః - కుచకుంభయో
ర్భరస్యభారస్య - పుంసినంజ్ఞాయాంఘః ప్రాయేణేతిఘట్యయః - సస
హతేత్యతమసహతరానహేః పశూద్యజంలాన్త్యభో సమాసాత్తరప్ర
శ్నయః- భరమసహమానేత్యధః-కృద్యోగాత్కర్తృణవస్థీ- అధాన్తిన్న
వసరేనిరవలంబంయథాతథా ప్రియస్యోపరిరాలంబత్వాన్ని పరితేత్య
ధః- ఏమాపిప్రొక్షేన్యభావోక్తిరలంకారః॥ ౪౮ ॥ ఉపరిజేతి ॥ ఉపరి
జాతానిఉపరిజాతయాని తరోజాతానితరుజానికుమనూనాని యాచ
మానామవిద్యదేహీతి ప్రార్థయనూనాంప్రథిత వృధుపయోధరాంప్ర
శ-ప్రవీవరకుచాంమృదసధూకుటిలిధియన్ప్రియా పరిరంభలోలుపః ఆ
న్లేషలాలసోన్యః కుశలతయా వంచనాపటుతయా స్వయంగృహణేతిమ
యోద్యతాన్వయమేవావ చినుష్పేభ్యత్తైస్త్వధః - గన్యామానాధా
త్వాదుత్తైస్సినప్రయుక్తం పానరుక్త్యాత్ దోభ్యాం హస్తాభ్యాముదా
నడ్యోచ్చతిస్త- అయంచైకాయత్తత్వాదనకూలనానుకః- నాయితాతు
ప్యాధీనపతికాప్రొధాధ॥ ౪౯ ॥ ఇదమిదమితి ॥ అన్యాస్త్రీఇదమిదమితి

మితిముగ్ధవధూముదానదోర్భ్యామ్ ॥ ౪౯ ॥ ఇదమిదమితిభూరుహోంప్ర
సూవైముహూరభిలోభయతాపురఃపురోన్యా అనురహసమనాయినా
యకేనత్వరయతిరంతుమహేవాజనంమనోభూః ॥ ౫౦ ॥ విజనమితిబలాద
మంగృహీత్వాక్షణమధవీత్యువిపక్షమంతికేన్యా అభివతితుమనాలఘుత్వ
భీతేరథవదముంచతివల్లభేతిగుర్వీ ॥ ౫౧ ॥ అధిరజనిజగామధామతస్యాః
ప్రిగుతమయేతి రుషాన్రజావబద్ధః । పదమపిచలితుంయవానసోహేకిమివ

దంగ్రాహ్యమిదం గ్రాహ్యమిత్యక్త్వైశ్యథః - భూరుహోంవృత్తాణాం
ప్రసూవైఃపుష్పైః పురఃపురోముహూరభిలోభయతాప్రలోభయతానా
యకేనరహస్యసురహసంవీకాంతం - అన్వవతప్తాద్రహస ఇశ్యత్యయా
భావనమాపాంతః-అనాయినీతా-తథాహివనోభూః కామోజనంరంతుం
త్వరయతిదేశకాలానసేత్రయేతిభావః- అతవీవాశ్చర్యమహేవాఇతి-పూ
ర్వవన్నాయితావాచకవివేకః అధాణంతరన్యాసః ॥ ౫౦ ॥ విజనమితి ॥ అ
న్యాప్తివిజనమేకాంతమితి హేలోరమంచల్లభంక్షణం బలాదృహీత్వా
ఆకృష్ట్యాధాంతికేవిపక్షంసవత్ప్రిజనంవీత్య లఘుత్వభీతేస్తుచ్చత్వ భయా
త్-అతివతితుంమనోయస్యాస్సాతివతిశుమనాలపసతుకామా-తుమ్
కామమనసోరపీతిహ కారలోపఃవల్లభేతముంచతిఆశ్రిజతిసకేతన్యః పత్రా
నవేక్షణాఽతిభావః - అతికుర్వీతిగౌరవవశ్యభవత్ స్వయంగ్రహలాఘవ
తిరోధానాత్ప్రీత్యతిభత్రావల్లభ్యప్రకాశనాచ్చేతిభావః- భాగ్యవతాం
సర్వంశ్రేయసేభవతీతిరహస్యం - ఏషాత్వతిప్రగల్భైవ ॥ ౫౧ ॥ ఆధీతి ॥
అధిరజనివిభక్త్యభేద్యయాభావః - తస్యాన్నవత్పూర్వైశ్యథః బుద్ధిభ
త్వాన్నామగ్రహణా సహత్వాచ్చతచ్చజ్ఞేన కేదేశశిధామ గృహంజగా
మాగతఇతిరుహేహేతుగా ప్రియతమయాకత్యాగ ప్రజామాలికయాక
రణేసలవబద్ధఃయవాపదమపి- అన్య-తసంయోగేద్వితీయా- చలితుంవసే
హేనశికాక- తథాహి-సపాద్వసానాంభయగ్రస్తానాంకిమివకేంవాఇనశ
బ్దోవాక్యాలంకారే-ఇవేతి ఈషదభోకపగమోత్ప్రేతా-వాక్యాలంకారే
ప్రితిగణవ్యాఖ్యానే- శక్తింహరతీతిశక్తిహరం - హరతేరనుగ్రహనేజిత్య
చ్చుగిత్యయః - నభవతిశేషః - అస్తిభావంతివరో ప్రయ్యమానోష్య
సేతివచనాత్ ॥ భవదీతిలటఃసూర్వాచార్యాశాసంజ్ఞా - సర్వస్యాపి

నశక్తిహరంనసాధ్యపానామ్ ॥ ౫౨ ॥ నఖలువయమముష్యదానయోగ్యాః
పిబతిచపాతిచయాసకారహస్తామ్ । ప్రజపిటపమముందదస్వత్యైభ
వతియతస్సృశోచ్చిరాయయోగః ॥ ౫౩ ॥ తపశితవశిమాహితైవృథా
నఃక్షితిశుహపల్లవపుష్పకణాపూరైః । ననజనవిత్తైభావద్వ్యభీతైచ్చిర

భీషాణాం శక్తిహరత్వాదబలాకృతః స్రగ్వంధోపియూనః శక్తిహరత్వతి
యుక్తమితిసామాన్యేనపశేషనమర్థనరూపోద్ధాంతరన్యాసః-ఖండితేయం
నాయికా-జ్ఞాతేన్యాసంగవిక్యతేఖండితేమ్యేకమయితేతిలక్షణాత్-నా
యకస్తగక్షిణః భయసరిబంధనమానాదిభిస్తుల్యోనేకత్ర దక్షిణతిత్తలక్ష
ణాథావ్రతీతేరితి ॥ ౫౨ ॥ అథకాచిస్థండితానాయికానిజకాంతమాగసాగ్న
రిణంపల్లవదానేనప్రసాదయంతించతుభిస్సృభశ్శానముపాలభతే ॥ నే
త్యాది ॥ వయమముష్యపిటపన్యదానయోగ్యానఖలు కింబుయాఅసావే
వాసకౌత్వద్వియా - అప్యయసర్వసామూముకచ్ఛాప్తైరితిఅకచ్ఛ్రిత్య
యః- రహేలూరహసి. రహశ్చోపాంశుచాలింగఇత్యమరః- త్యాంపిబతి
పానంకరోతి. పాపావేధావాదికః - పాఘ్రిత్యాదినాపిబాదేశః. పా
తిరక్షతిచఅన్యతోవారయతిచేత్యధఃపారక్షణ- ఆదాదిత్వాచ్ఛసోలుక్
తస్యైఅముంపిటాస్పాతీతిపిటపంపల్లవంపిటపఃపల్లవేషిగ్గతివిశ్వః- దద
స్వప్రయచ్చ- దదవానత్వతేభావాదికాల్లోట్ - ప్రజగచ్ఛయతోదానాచ్చి
రాయచిరకాలాత్చిరాథేవ్యయమ్. వద్యశోః-అనుకూపయోయోగో
భవతీడభయోరపిపిటపత్వాదతిభావఃసమాలంకారోయం * సాసమాలం
కృతిర్యోగోవస్తునోరనుకూపయోరితిలక్షణాత్ ॥ ౫౩ ॥ తవేతి ॥ హేకితవధూ
తా పృథావ్యథామేవాహితైస్తతాకర్యస్య అన్యతవప సిద్ధత్వాదితి
భావః తవసంబంధిభిః క్షితిరుపోశాంపల్లవాః పుష్పాణిచతాన్యేవకణాం
పూరయంతీతికణాపూరాఃకణావతంసాః. కమణ్యన్ త్రైసఃఅస్మా
కంకింతత్వాద్యంనకేదిదస్త్రీత్యధః- గవ్యమాససాధనక్రియాపేక్షయా
కణాపూరాకాంకరణత్వాత్ప్రతీయాడక్రందన్యాసోద్ద్యోతే. నకేవలం
శూన్యమాణైవక్రియామిత్రంకారకభావస్యాపితుగవ్యమానాపీతి- కిం
తుననుఅంగజనవిద్వైజ్ఞానేషుప్రసిద్ధైరితిసప్తమీసమాసః - కైనచపూజా
యామితివస్త్రీసమాసఃపేధాత్ - సచ- క్తస్యచవతకమానత్వతివస్త్రీనిర్బం

పరిపూరిత మేవకణణాయుగ్మమ్ ॥ ౫౪ ॥ ముహురపహసితామిచాళినాదై
ర్విశరిసంసరికాంకింధమేనామ్ | వసనిముపగతేనధామ్నితప్యాశ్శరకలిరే
పసుచాంస్త్రీయాగృదత్తః ॥ ౫౫ ॥ ఇతిగదితవతీ రుహజఘనస్ఫురితమ
నోరమవత్సకేనరేణ | శ్రవణః యమితేనకాంతమన్యాః మమసితాంబురు
హేణచరమహాచ ॥ ౫౬ ॥ వినయతిసుశ్శశోగ్మశఃపరాంగప్రణయినికా

ధః ఆధారత్వేనవద్రాయాం తదపాగ్రితైః కృద్యోగైశ్చితి వస్తీవ్రతిప్రసవ
త్వాదప్యాశ్చితి | భవద్వ్యభీతైశ్చావతోప్రియః చవైః కణణాయుగ్మంచిరప
రిపూరితంనిత్యపూర్ణమేవ అతఃపూరితస్య పూర్ణకాయోగాదలమేభిరిత్య
ధణః - అత్రఉత్తరవాక్యార్థాన్యపూర్వవాక్యార్థహేతుకత్వేనో వసిబం
ధనాద్వాక్యార్థకాహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః ॥ ౫౪ ॥ ముహురితి॥
అళినాదైభ్యోంగర్పుంకారై ముహురపహసితాం ప్రతారణాధేతవే
రిహాస్యమానామివస్థితామేనాంకలికాంకోరకమల్పంకలంకలహంచఃకల
హేస్త్రీయగేకలిరివైషయంతీ స్త్రీవ్రత్యయస్తలవిషయితః స్త్రీహేనోస్త్రా
కంకిమథాంవితరసిహేశరపప్రియకారికా తస్యాస్త్రీప్రియాయాః ధా
మ్ని భవసేవనతింస్థితిండపగతేనత్వయాఅదైవవత్సమానామహాక క
లిఃకలసూూదత్తఃత్వద్దత్తవీవమహతికలాస్థితేమిమేనేత్యర్థః - ఆతాపి
పూర్వవాక్యార్థ స్యోత్తరవాక్యార్థ హేతుకత్వాద్వాక్యార్థ హేతుకం
కావ్యలింగం - కలికామితిన్లైయోన్యాపితతయాకోరకకలహయోర్భేదేఅభేద
రూపాతిశయోక్త్యనుపాగ్రితమితిసంకరః॥ ౫౫॥ ఇతితి॥ ఇతితంగదితవతీఉ
త్తవతీఅస్యాస్త్రీరుమాకాంత స్ఫురితాన్యజ్జ్వలానిమనోరమాణిచవత్ప్యా
ణీవకేనరాణిఅన్యత్రకేనరాణీవపత్ప్యాణీయస్యతేన శ్రవణనియమితేన శ్రో
త్రధృతేనతేననిరుద్ధేన చాసితాంబురుహేణనిలోత్పలేనచతుమాచనమం
యుగవజ్జఘనతాడయామాన- ఏషపిఖండితానాగుకస్తుశృప్తః - వ్యక్తా
గానిర్భయోధ్యప్తైశ్చితి లక్షణాత్ - అత్రస్ఫురితేత్యాదితుల్యధర్మగమ్యావ
వ్యసౌరసితాంబురుహచతుషోరుభయోరపితాడన సాధనతయోపా
త్తత్యేనప్రకృతత్వాప్రేవలప్రకృతాస్పదాతుల్యయోగితాలక్షణమక్తం ॥
వినయతీతి ॥ ప్రణయినిప్రియసుశ్శశః ప్రియాయాః దృశోలోచనాదేకస్నా
దేవేతిభావఃసుమేషుభవంకౌసుపంపరాగరజఃకణంతప్రైక్షకమితిభావః

సుమమానసానిలేన | తదహితమువ తేరభీష్టుమర్హోద్వృత్తమపిరోపంబొ
భిరాపుపూరే || ౫౭ || స్ఫుటమిదమభిచారమంత్రప్రవృత్తియన తేరభిధాన
మంగసానాం | వరతనురమునోపహూయవత్సాస్ఫుటకుసుమేనయదాహ
తాప్యమూఢతే || ౫౮ || సమదనమవతంసితే భిక్షుకం ప్రణయవతా
కుసుమేనుమధ్యమాయాః | ప్రజదపిలఘుతాంబుమావభారః సవసిహిగర్హ

అనసానిలేననిజముః పూతాగరేణ పనియత్ప్రపనయతినతి తదహితమువ
తేఃతత్సవత్త్వః అర్హోద్వృత్తయమపినత్వేక మేవేతిభావః - రోమపవర
జాంసిత్రైరభీష్టుమాపుపూరేఅపూరితం - నత్వేకేనరజః కణ్ఠాకించిత్యుక్త
మాత్రమితిభావః - పిపతేః పృణతేర్వాకమణిజిత్ - ఉదోక్త్యపూ
ర్వస్వేత్వకారః - వోరుపధాయాఇతిదీఘః - పూరితప్రాయన ఇత్య
స్తాద్వాదావాదికాదకమకాతగ్ తఱరిజిత్ - పూణామిత్యధః - అ
తాన్యతోరజోపయనస్యాన్యత్రరజఃపూరణత్వా యోగాదకారణకమే
వపూరణమితిభావనాలంకారోరూపకానుపాగితభిసంకరః || ౫౭ || స్ఫు
టమితి || ఇదంత్రయినతేఃసవత్త్వఃఅభిధానంసానుభేయం అంగసా
నామభిచారిః - పరమారణకమకాయధాశ్యేనేనాభిచరన్యజేతేతి - తస్య
మర్త్యభిచారమంత్రః సవవస్ఫుటమిత్వత్ప్రేతా - యద్యస్తాద్వరతనుః
స్త్రీసత్యాభితాన్ అముసాసవత్సానుభయేనోపహూయ వృదుకు
సుమం మృదుగ్రహణం అచిరావచితత్వం ద్యోశయద్వైవతాభివంత్రణాది
సంసారాభావంద్యోశయతి తేకుసుమేనాప్యాహతా అమూఢతే
యదుచ్ఛారణపూర్వకం కుసుమతాడనమపిమారకం సోభిచారమంత్రప్రవ
సత్వమన్యధాకేవలకుసుమేవితత్ప్రసంగాదిన్యధః || ౫౮ || సమదనమితి ||
ప్రణయవతాప్రియేణసుమన్యమాయాఃప్రియాయాఃఅధికభాంకజేః - వి
భక్త్యధేవ్యయీభావః సమదనంసానురాగంయధాతధాకుసుమే అవ
తంసితేఅవతంసీక్యతేనతి సవబలఘోర్భాన్యకంఘృతాంహినతాం అగురు
త్వంచప్రదపిసమాగమః పతయక పాప్తప్రసాస్సపశ్యాత్ - క్షేపంసవ
త్త్వోష్మితిజీవ సకారశ్చపితస్తాదేవన్దేహతే సకలవిజ్ఞానసభావని
యమః హిరణ్యస్యవికారోహిరణ్యయందాండినాయనాదివానిపాతః - త
న్నందనం భారోఽభిహవయతింబిదపి పెన్మాకాంతస్వమాత్తగన్తా

యమండనంసవత్సావ్యం ॥ ౫౯ ॥ అవజితమిధునాతవాహుషట్త్వోరుచిరత
యేత్యవనవ్యలజ్జయేవ । శ్రవణకువలయః విలాసవత్సావ్యః భగీశురుతైరుప
కణామౌచచక్రే ॥ ౬౦ ॥ అపచితకుమూవిహాయపల్లియుఃపతిషుకోవభ
మాల్యమాలినీమృపదముపదధిరేకులూచ్యతీనాంనపరిచయోమలిసాత్త్వనాం
ప్రధానమ్ ॥ ౬౧ ॥ శ్లథశిరసీజపాశపాతభారాదివనితరాన్నతిమద్భిరం
సభాగైః । ముకుళితనయనైముఖభారవిందైఃకుశనమహతామినవత్త్వతాం

ఘృంమండనంభవతిఅస్యన్తహార్షః పిహీసంభారంచనతుమండనమిత్యర్థః -
లఘుత్వగురుత్వగుణవిరోధస్య హీనార్థత్వేన పరిహారాద్విరోధాభాసభే
దః ॥ ౫౯ ॥ అవజితమితి ॥ విలాసవత్సావ్యఃస్త్రియః శ్రవణకువలయంశ్రవ
ణోత్పలంకర్తృఅహమధునాతవాత్క్లోః రుచిరతయారుచిరస్యభావః రుచి
రతాభావేతత్ - తయాసౌందర్యేణావజితమితిపక్తవ్యానువాదిః అతివల
జ్జయూచనవ్యభగ్నిమరరుతైః తన్నిషేణేత్యర్థః ఉపకరంకర్ణే అవచక్షువే
త్వత్ప్రేక్షా ॥ ౬౦ ॥ అపచితేతి॥అలీనాంకులూనిఅపచితానియుపతిభిరుపా
త్తానికుమూనియాసాంతాఃరిక్తాత్యర్థః - పల్లిఃపుష్పలతాః విహాయకో
మభానిమాల్యానిమలంలేధారయంతీతికోషభమాల్యమాలినీమృ - మలమ
ల్లధారణతతిథాతోల్లినిప్రత్యయః- యున్నెభ్యోజీవ - యవలిమండం
పదధిరేపదధుః-తథాహినినినాత్త్వనాంకృష్టదేహానాందుష్టచిత్తానాంపరి
చయఃచిరకాలసాహచర్యంసప్రధానంఅప్రయోజకం - కింతుధక్తిరేవేతి
భావః - అతఃపరిచితలతాత్యాగోనాశ్చ్యత్యగ్యర్థః - అత్రనులినాత్త్వనా
మితి కృష్ణాంగత్యగ్యగుష్టచిత్రత్వేనసహభేదాభ్యవపాదేన అక్థాంతర
న్యాప్రోథానాత్ స్త్రేషప్రతిభోక్తాపితాలితయోక్త్యనుప్రాణితేయమితి
సంకరః ॥ ౬౧ ॥ అథోత్తరసర్గేగలక్ష్మీదావరనాయతవపోద్వితత్వేనా
సాంపనవిహారోపవశ్రమాతిరేకంసప్తభిః-కుశకేనదర్శయతి ॥ శ్లథత్యా
ది ॥ శిరసీజాతాశిరాయహాణి - సప్రమ్యాంజనేర్దః-మలదంతాదిత్యాది
నాలిలుక్ లేహంపాశః కలాపఃశ్లథస్యశస్యయఃపాతః తస్యభారాదివేతి
హేతూత్ప్రేక్షా - నపాదాదౌభూత్యాదయత్యతివాహనీయసిషేదేవీవశబ్ద
స్యపాదాదౌద్రయేగః జేదార్థత్యాత్ నితరామితశయేన - అన్యాయఘ
నమప్రస్యయః సతిహంభి అంససౌగంధగుణలక్ష్మితాః నితఃవినీభిరితిభావి

భరణి || ౬౨ || అధికమరుణిమానముద్వహద్భుర్వికసదశీతమరీచిరశ్చిజా
 లైః | పరిచితపరిచుంబనాభియోగాదగతకుంకుమరేణుభిఃకపోలైః || ౬౩ ||
 అవసితలలితక్రియేణబాహ్యూర్ధ్వలితతరేణతనీయసాయుగేన | సరసశీన
 లియానురంజితైర్వాకరకమలైః | పునరుక్తరక్తభాభిః || ౬౪ || స్తరసరస
 మురస్సలేనపశ్యుః | వినిమయసంక్రమితాంగరాగరాగైః | భృశమతిశయ
 థానంపదేవస్తనయగత్తైరితరేతరంశుభైః || ౬౫ || అతినకువభరాన

నాసంబంధః ఏనముత్తరతాపియోజ్యం - నితాంసత్వముత్తమస్త్రీలక్ష
 ణం - పునఃపూనకహతాంపాంప్రదీహాణాంపత్నాణాంభరేణేవేతి పూ
 ర్వవద్దేయోత్పేత్తా - ముకుళితనయనైముఖారవిందైరత్రోత్పేక్షయో
 స్సంస్మృప్తిః || ౬౨ || అధికమితి | పునఃపరిచితాగాంప్రణయినాంపరిచుంబ
 నైరభియోగాప్రీడరాత్ - అవగతాఃకుంకుమానాంరేణవయోషుతానిఅవ
 గతకుంకుమరేణుభిః అతఏవవికసంతివైమల్యాత్ ప్రతిఫలంత్యశీతమరీచె
 రుష్ణంశోః రశ్మిజాలానియోషుతైరిత్యసంబంధేనంబంధాతిశయోక్తిః | అత
 ఏవాధికమరుణిమానంఉద్వహద్భుః కు కుమాపాయోప్యాతవలంఘనాదతి
 లోహితైరిగ్యకంఠః - కపోలైరగంధస్థలైః || ౬౩ || అవసితేతి | పున
 రవసితాః క్రమేణనమాప్తాః లలితక్రియాః నుళుమారచేష్టాః యస్యలే
 న లలితతరేణ కనీయపాతనుతరేణ బాహ్యూయుగేన పునస్సరసై
 స్సంబైః కిసలయైరసరంజితైర్వానురంజనంప్రేరితపునరుత్పన్న
 నారక్తభాపోయోషాంలైఃపునరుక్తరక్తభాభిః - హలిసర్వేహమితియశార
 లోపఃకరకమలైఃపాణిపకలైః - అత్యేతరజనకరాపేక్షయాపునరుక్తర
 క్తస్యంస్థాభావికమేవ తక్రిశిలయపరంజనహేతుకస్వముత్పేక్ష్యతే
 ఇవాధోవానబ్ధః తద్వగుత్పేక్షణాయాంప్రయోగః || ౬౪ || స్తరే
 తి | పునఃస్తరేణసరసంపానురాగంయథాతథావ్యయగ్ధస్సలేనకత్రా
 వినిమయేన వ్యతిహారేణ సంక్రమితాంగరాగరాగోఽపలేపనరంజనం
 యోషులైః అతిశయైశ్చయశోయః థరస్తస్య సంపదానుహిమ్నేవేత్యు
 త్పేత్తా బృశమిగలేగిరంశుభైః పరస్పరసంక్రితైః ప్రసముగ్ధైఃకువ
 గ్నంబైః || ౬౫ || అత్యధి || పునఃఅతననాచహతాకుచభరేణానతేన
 నమేగిప్రేగేవేతిభాః ధూయిపునశ్చక్రమజనితాఆత్మియస్యతేనకరీర

తేజఃసూర్యః శ్రమజనితానతివాశరీరకేణ | అనుచితగతిసాదనిస్సహత్వంక
లభకరోరుభిరూరుభిదాధావైః || ౬౬ || అపహృతనవయావకైశ్చిరాయ
క్షితిగమనేనపునవిజితానరాగైః | కథమపివరణోత్పలైశ్చలభ్యఃశృణ్వ
వేశవశాత్పరస్పరస్య || ౬౭ || ముహురీతి వనవిభ్రమాభివంగదతమిత
దానితరాంనితంబినీభిః | మృదుతరతనవోలసాఃప్రకృత్యాచిరమపితాఃకిము
తప్రయాసఖాజః || ౬౮ || ప్రథమమలఘుమాక్తికాభమాసేచ్ఛ | సుజల

కేణమమూరశరీరేణ - కించఅనుచితాలసభ్యస్తాఃకలభ్యస్తేవృత్తిచితంన్యా
య్యమితియాదవః - తియాగత్యాపాదచారేణయస్సాఃకాశ్యంలేనయ
నిస్సహత్వమక్షమత్వంతద్దధానైగఃతుమక్షమైరిత్యథః - సహంతిఇతి
సహః - పచాగ్యజంతేనోపనగన్య సమాసేత్వప్రత్యయః - కలభకరాః
కరిహస్తాఇవోరవోమహంతస్సైయారుభిః సద్భిః సక్లిగ్భిజేవుమాసూరురిత్య
మరః||౬౬||అపహృతేతిపునఃచిరాయచిరంక్షితిగమనేనాపహృతోనవయా
వశానశలాత్తారాగోయేమాంతైః పునస్సైవనవవిర్ల రాగైః సాకుమార్యా
దుత్పాసితరాగైః పరస్పరస్యభృశవినివేశవశాత్ స్థిరన్యానబలాత్ ఏ
కంస్థిరంబివేశ్యతదవత్సంభేద ఇతరచాలనక్రమేణైత్యథః - కథమపిమహ
తాయత్నేన * కథమాదితధావ్యంతంయత్సారవచాధయోరిత్యుత్పలః -
చలద్భిశ్చరణోత్పలైః || ౬౭ || ముహురీతినిత బినీభిరుక్తధర్మైవలక్షితా
భిః స్త్రీభిముహూరీత్యవం వనవిభ్రమాభివంగద్వభ్రమాసంగాక్ష
దానితరామతమితాంతం - తామ్యలేర్భావేల్బ - నోదాత్తోపదేశస్య
మాంతస్యానాదమేరిత్యుద్ధిస్తతిషేధః - యుక్తంచైతదిత్యాహ - మృదుత
రతనవోతికోమలాంగ్యస్తాః(స్త్రీ) ముఃప్రకృత్యాలసాః - అభచిరమపిప్రయా
సఖాజన్వేతి - ముతమతరామలసాస్సృగీత్యథః - అత్రాప్రకృతనైపర్తి
కాలస్యకనేనాగంతుకస్యైతేముత్యన్యాయసిద్ధ వణానాదధాపత్తిర
లంకారః - ఏకస్యవస్తువోభావాగ్యత్రవస్త్యస్యథాభవేత్ | తైమాన్య
న్యాయతస్సాన్యాదధాపత్తిరలంక్రియేతిలక్షణాత్ - శ్రమశ్చత్రసం
చారివాచ్యః - శ్రమఃభవోద్ధర్తత్యాదేః భవోద్ధృమదనాదయదితిలక్ష
ణాత్ || ౬౮ || అథశ్రమానుభావంస్వేదంవణాయతి || ప్రథమమితి || అథ
తాసాం(స్త్రీ)ణాం శ్రమజలంప్రథమముద్వలగఃకడమండలేషు కివోలసమూ

ముజ్వలిగండమండలేషు| కిన్తీర్థకుచాగ్రపాతిపశ్చాదభశతశకః| రతాంజ
గామితాసామ్|| ౬౯|| విపుళకమపియాః| నోద్ధతా సాంఘసపుళకోదయకో
మలంచకాశే| పరిమలితమపిప్రియైః| ప్రకామంతుచయగముజ్వలమేవకామి
సీనామ్|| ౭౦|| అవిరతమసుమాపచాయభేదాన్నిహితభుజాలతయైకయో
షకః| రత్నవిపులతరగరంతరావలగ్నస్తగపిహితప్రియవక్షసాలలంభే|| ౭౧
అభిమతమభితఃకృతాంగభంగాకుచయగమిన్నతివిత్తమున్నమయ్యుతసు

హేమఅలఘుమాక్తికాభంముక్తఫలసగృహమాసీత్ - పశ్చాత్కరినతరమ
చాగ్రే| పాతిపత్ - అభవతసానంతరంశతశకః| రంసమాహరేద్విగురేకవచ
నం-ఆబంతోవేతినపుంసకత్వంతస్యభావస్తత్తాంశతశకః| రతాంశతశకభ
త్వంజగామ - అతైక్రికస్యశ్రమజలస్యక్రమేణానేకాశ్రయసంబంధనిబంధ
నాత్పర్యాయాలంకారభేదః- క్రమేనైకమనేకస్త్రిన్నాధారేవతలేయ
ది, ఏకస్త్రిన్నధవానేకంపర్యాయాలంకృతిమలేతిలక్షణాత్ || ౬౯ || క్ర
మేపివచమండలమవిక్యతశోభమిత్యాహ|| విపుళకమితి || యోవనోద్ధతా
సాంకామినీసాంకుచయగంవిపుళకంపుళకరహితమపి ఘనపుళకోదయస
సాంద్రరోమోద్గమేనకోమలంసదితివిరోధః - విపుళకంవిన్వృతంతదేవవి
పుళకమిత్యవిరోధః - ప్రియైఃప్రకామం పరితోమలమస్యేతి పరిమలంతత్
కృతం పరిమలితంమలినీకృతం తథాభ్యుజ్వలంవిమలమేవచకాశే ఇతివిరో
ధః-పరిమలవత్కృతంపరిమలితమిత్యవిరోధః- మత్వంతాత్ - తత్కరోత్త
లిశీచ్ఛక్తః-శావిత్వవద్భావే-విన్వతోలుకా ఆపివిరోధవిరోధాలం
కారసంస్పృష్టిః || ౭౦ || అద్భుతస్యాః ప్రియకంఠావలంబనశ్రమానుభావ
మేకేనాహ|| అవిరతేతి|| అవిరతోయఃకుసుమాసామపచాయోహప్రైనా
వలంబనం - హస్తాదానేదేరస్త్రైయత్తీఘృణ్ప్రత్యయః - తేనయఃభేదఃత
స్మాదుపకరః-ప్రియకంఠే విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః- నిహితేభుజాలతే
యయాతయా విపులతరగరంతరమవలగ్న స్సంస్పృష్టవయాస్తనాతా
భ్యా-పిహితంఛాదితం ప్రియస్యఃక్రూయయాతయా పకయా (స్త్రీ)యా
లలంబేబంబితం-ధావేలిట్ || ౭౧ || అథావరస్యాః అంగభంగాభ్యుమను
భావాంతరమాహ|| అభిమతమితి|| తేనః కాచిత్తస్త్రి - వోతోగుణవచనాది
వికల్పాదనీకారః - అభిమతమభితః ప్రియమభీత్యర్థః - ఉన్నతివిత్తమా

రభిలపితంక్షమద్భలేనవ్యవృణతవేల్లితబాహువల్లరీకా || ౨౨ || హిమల
వనదృశశ్శ్రీమోదబిందూనవనయతాకిలసూరినోధవధ్వాః | కుచకలశకే
శోరకాకథంచిత్తరభతయూతరుణేపస్పృశతే || ౨౩ || గత్వోద్రెకంజ
ఘనపురిశేరుద్ధమధ్యప్రదేశః కాశిమన్నగుదుగభజలతాః పూర్ణనాభి

న్నత్యేనప్రతితంప్రసిద్ధం - విదేలాభాభాథాత్ - విత్తోభోగప్రత్యయ
యెరితప్రత్యయాధే నిష్టానత్వాభావనిపాదః - కుచయుగమున్నమయ్య
ఉత్తుంగీకృత్యకృతోంగభంగోగత్రవిజృంభణంయయాసా-తదా-వేల్లిత
మిధావేష్టితేబాహువల్లర్యౌభజలతేయయాసా- నద్యతశ్చేతికప - వే
ల్లితబాహువల్లరీకాక్షమద్భలేనమావనోదనచేష్టావ్యాజేనశ్శర్ధః - అ
భిలపితంఅలింగనాద్యభిలాషంవ్యవృణతవివృతవతీ - వృణోతేలుఁజ్
పాశ్చేయముత్సుకాచ || ౨౨ || అథకప్యాశ్చిస్తుద్ధాయాః ప్రియ
కాపలోక్తిద్వారాస్వేదోగ్ధమంప్రకటయతి || హిమేతి || హిమలవనదృశః
హిమశనిభాః త్రవేణోదబిందూశ్చేదబిందూనిత్యర్ధః - మందాదనే
త్యాదిసాఉదకశబ్దస్యోదాదేశః - అవనయతాకిలప్రమాజతేవనతుతత్ర
తాత్పర్యమితిభావః తరుణేనయూనానూతనోధవధ్వాః కుచాకలశావివ
తాచకిశోరకావివఉల్లసనపామ్యనశ్వశాబావివ-అశ్వశాబ్ధికిశోరకః-తా
కుచకలశకిశోరకా ఉభయతాశ్చభవమితనమాసః కథంచిత్ క్లేశేనసప్ర
తిషేధమేవేత్యథః తరభతయూ చపలతయూ ఉత్సుకతయేత్యథః వ
స్పృశతేస్పృష్టేస్పృశేఃకముఁశిట్ - ముగ్ధేయం || ౨౩ || అథసర్వా
పామేవస్వేదోద్రెకంవణయతి || గత్వేతి || యావతయవిగసరితః తా
సాంస్వేదవివామూరః ప్రవాహః జఘనమేవ పులిసంతత్రోదైకింగత్వా
రుద్ధః అదృతోమధ్యప్రదేశోవలగ్నభాగః ప్రవాహదేశశ్చయేనసః ఊరవ
వివద్రుమాఃభుజా పవలతాశ్చతాఊరుద్రుహభజలతాః కాశిమన్నాకా
మకపూణాంపూరితంనాభీనామేవహృదానామంతరభ్యంతరం - అం
తోమధ్యావాయెనసః పూర్ణనాభీహృదంతః రేఫాంతమకారాంతంచా
పూణెతిపూరేణ్యంతాత్రామఁశిక్తః - చాదాంతేత్యాదిసాశ్చప్ర
తిషేధఃపాఠః ఉచ్చైరున్నతామచావేవనితయోభావంప్రదేశం ఉ
ల్లంఘ్యరోమహుపాక రొమరంధ్రానితాస్యేనపాపాన్స్థానయన్ పూ

హృదాంతః । ఉల్లంఘ్యైశ్చైవ కుచలటభువన్-స్థావనమోమకూపాకా
స్వేదాపూరోయఃపరితాపాగ్రవగండస్థలాని ॥ ౭౪ ॥ ప్రియకరపరి
మాగాఢదంగనానాం యదాభూత్పునఃపిత్తగర్భైః స్వేదతోయో దయ
త్రీః । అథవపురభిషేక్తుంతాప్రసాంభోభిగీషుగ్వన విహరణభదన్మానమ
న్మానశోభాః ॥ ౭౫ ॥.....*

ఇతి శ్రీమాఘకృతాశిశుపాలవధేకుపాకాశ్యేనవిహరోనామ

సప్తమ స్కంధః.

రయఃగండస్థలానికవోలభాగానున్నతభూభాగాంశ్చపాగ్రవ - అత్రయ
పతిషుసరిత్త్వి న్యతరవయవేషు లవయవానాం దిరూపణాత్సకస్తవస్తువి
వయసాపయవయావకం శ్లేషానుపాగ్రీణితం - మందాక్రాంతావృత్తం - మం
దాకాగ్రీంతాజలధివడగైభాః సతాతాగురూచేదితి లక్షణాత్ ॥ ౭౪ ॥
ఏవమధ్వశ్రమానుభావం స్వేదోద్యోకం వణాయిత్యాతత్ఫలభూతాం
జలవిహరిణీచ్ఛామాసాందగ్యయతి ॥ ప్రియోశి ॥ యదాఅంగనావాంప్రియక
రపరిమాగాఢప్రియకరస్పృశా తస్య జేఘ్నాఞ్జప్రశ్నయః - స్వేదతో
యోదయఃత్రీః స్వేదోగ్ధనుసంవత్సనభూదయోవృధికశరైవాసీత్ అ
భూత్ - తదాఅష్టానశోభాఃఅక్షీణకాంతయఃసపుష్పిన్మానేపీతిభావః - అం
గనాః వనవిహరణభదేనన్మానంన్మాయతేఃకర్తరిత్తః - సంయోగాదేరా
తోధాతోగ్ర్యాతత్ఫలనిష్ఠాంత్యం - పుష్పంఅంగం - అథకారైస్సన్నివ - మంగ
ళానంతరారంభప్రశ్నకారైస్సన్నివృత్త్యభ్యంతరభేద్యమరః - అంభోభిరభిషే
క్తు ఈమఃఇచ్ఛంతిస్త - ఇషేలికట్ - అత్రపూర్వవాక్యాధిక్యఉత్తర
వాక్యాన్వసంధానహేతుకత్వే వోపబంధనా ద్వాన్యాధికహేతుకం
కావ్యలింగమలంకారః - మాలినీవృత్తం - లక్షణంతూక్తమ్ ౭౫ ॥.....*

ఇతి శ్రీసదాకృతప్రయాణపారావారపారీణశ్రీగుణేనాపాధ్యాయ

కోలచలనశ్చి నాధనూరివిరచితేమాఘవాగ్ధ్యనే

సర్వకమాఖ్యానే సప్తమ స్కంధః.

శ్రీ హయగ్రీవానమః.

మా ఘ కా యే న వ్యా ఖ్యా నే

అష్టనగ ప్రారంభః.

అయా సావలఘుతర స్తవై స్తస్మిన్ ద్విప్తాంతా నామవికచలోచనారవిం
దైః । అభ్యంభః కథమపి యోషితాంసమూహైస్తైర్వీ నీమితచలత్పదం
ప్రచేలే ॥ ౧ ॥ యాంతీనాంసమమసితభివాన్నతేత్వాదంసానామ్మహ
తివతాంతమంతరేపి । సంసక్తైర్విపులతయామిధోసితంబై శృంబాధంబు

అథవపురభిషేక్తుంతా స్తదాంభాభిరీమరిత్య క్తంతదేవవశాయతు
మారభతే॥ అయాపాదితి॥ అలఘుతర స్తవైః వృథుతరకుచైరితిమాండ్యహే
తూక్తిః- స్తనద్భిః భూషాభిః శ్రవసిశ్వాపేర్వాశబ్దాయమానైః స్తనశబ్ద
ఇతిధాతోలకటశ్చ త్రాదేశః - అవికచలోచనారవిందైః శ్రమసిమీలితా
క్షిప్తద్యైః అయా సాద్వనవిహరణదాతీతాంతానాంక్లాంతానాంయోషి
తాంస్త్రీణాం తైః ప్నమూహైః కర్తృభిరుర్వాన్యనిమితానిః క్షిప్తానిడు
మిజ్జో ప్రక్షేపణఇతిధాతోః కమణిక్తః తత్తైవచలంతిపదానియస్మిన్ గ-
మణితద్యథా ఉక్తైవణాశక్త్యాభువిబలాదాకృత్యమాణచరణ మిత్యర్థః-
అభ్యంభోంభఃప్రతిః కథమపిప్రచేలేచలితం- భావేలిట్- స్వభావోక్తిరలం
కారః- స్వభావోక్తిరసాయత్రయధావద్వస్తువణానమితిలక్షణాత్ - అ
స్మిన్ గానగోప్రహషిణీవృత్తం- మామోగ్రస్త్రీదశయతిఃప్రహర్షిణీయ
మితిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥ యాంతీనామితి॥ సమంపజ్జిగోయాంతీనాం-ఆ
శ్చీరవ్యోమమితివైకల్పికోనుమాగమః - అసితభివాంస్త్రీణామంసా
నాన్నతత్వాన్నమృత్వాద్భేదోమహాత్యంతరే అవకాశేసత్యపి విపులత
యాహేతునా మితస్సంసక్తైర్వీర్యైః పైనితంబై బృహద్యస్తృత
మపితద్వస్తృక సంబాధ్యతఇతిసంబాధంసంకట - సంకటబాతుసంబాధ
ఇత్యమరః - ఘృణంతోపివేద్యవిగత్వ సంబంధమనువత్తతఇతి భావ్య
కారప్రయోగాదివ్యతే బభూవనతాం సత్వసితంబవైపుల్యోక్త్యా సాంద

హృదితద్భుతావవత్స॥ ౨॥ నీరంధ్రు మశిశిరాంభవం ప్రజంతీస్సాశం
కంముహురివకౌతుకాత్కరైస్తాః॥ వపుశ్శక్తణమనిలాక్షతానాంశా
ఖానామతుహినరశ్చిరంతరాదైః ॥ ౩॥ ఏకస్యాప్రవనకరైః కరాళితా
యా బిభ్రాణస్సప దిసితోష్ణవారణత్వమ్ । సేవా యై విదనసరోజఃర్జిత
శ్రీరాగత్య ప్రియమివచంద్రమాశ్చకార ॥ ౪ ॥ స్వంతరాగాదుపరీవితన్వ
తోత్తరీయం కాంతేన ప్రతిపదవారితాతపాయాః । సచ్చత్రాదపరవిలా

ర్యాతిశయఉక్తః అసంబాధేపిసంబాధోక్తేరతిశయోక్తిః ॥ ౨ ॥ నీరంధ్ర
తి॥ నీరంధ్రైః సాంద్రైర్ముమైః శిశిరాంభవం ప్రజంతీః గచ్ఛంతీః తాః
స్త్రీగతుహినరశ్చిరుష్టాంశుః క్షణమనిలేనాకలీకృతానాం చలితానాం శా
ఖానామంతరాదైః నీరంద్రత్వే పిముహురివచలనజగైరవకౌతైము
హుఃకౌతుకాదౌత్సుక్యాదివసాశంకంఽరదారత్వాత్సభయమిత్యధకాః క
రైః వపుశ్శక్తణ - అనావరణహేతుకశ్చతపనకరన్వశశ్శబ్ద
త్సుశ్శహేతుకత్వోత్పేక్షాద్యుపహయాత్పేక్షా ॥ ౩ ॥ అథకస్యాశ్చిద్భవ
తంశ్చేతాతపత్రంచంద్రత్వేనఉత్పేక్షితే ॥ ఏకస్యాశ్చిద్భవదనసరోజేన
స్త్రీముఖవంకజేననిజాతత్రైః చంద్రమాః ఏతేనవదనసరోజస్య చంద్రవిజ
యాత్సరోజాంతరవైలక్షణ్యంచంద్రస్యాతికప్రత్వంచోక్తం అతఏవ సేవా
యైతత్సేవాధమాగత్యతపనకరైః కరాళితాయాః పీడితాయాశ్చత్యధః
కరాళోభీషణైస్యవదితివిశ్వః - ఏతేన సేవావకాశోదశితః ఏకస్యాః క
స్యాశ్చిదంగనాయాః సపదితతపక్షణ ఏవసితోష్ణవారణత్వం స్వయమేవ
శ్చేతాతపత్రత్వం బిభ్రాణస్సకప్రియంచకారేవేతి క్రియాస్వరూపో
త్పేక్షా - వరాజితకయాదత్సేవయా జేతుశ్చిత్తసంతోష మపాజ్ఞ
యతీతిభావః ॥ ౪ ॥ స్వమితి ॥ రాగాత్పేక్షామితిశయాత్ హేతోరుపరిప్రి
యాయాః మూఢప్రజేశే స్వంస్వకీయం ఉత్తరీయం సంవ్యాసపటంవి
తస్యతావిస్తారయతాకాంతేన ప్రియేణ ప్రతిపదంపదేపదేవారితః అతపో
యస్యాప్సాతస్యాః అవరస్యాః కస్యాశ్చిదంగనాయాః సచ్చత్రాదపరత్ర
యక్తాత్ ధృతాతపత్రాద్యధికః - అవరస్మాత్ విలాసినిసమూహాత్
స్త్రీసంఘాత్సకాశాత్ - పంచమీపభక్తగతిపంచమీ అధికతరాతశ్చధికా
ధాయా అనాతపః కాంతిశ్చతదాతత్సమయే అసీత్ ఛత్రక్షాయాతోపి కాం

నీనీసమూహోచ్ఛాసహసీవధికశరాతిదావరప్యాః ॥ ౫ ॥ సంస్పృశప్రభ
జనుభోవదీయమూసేనశ్వాంగే కగతులగ్నవల్లభాయాః । కాశేయంప్ర
జదపి గాథతామజప్రంపప్రంసేవిగలితనీపిసీరజాత్యాః ॥ ౬ ॥ గచ్ఛంతీర
లసమవేత్త్యవిత్తయన్యస్తాస్తస్వీనవిగధిరేగతానిహంస్యః । బుధ్వావాజి
తమషరేణశామమూవిషుగర్వీతస్వకురుపప్రవఃకవీవ ॥ శ్రీమద్భిజ్ఞోత
పులిసానిమాధవీనామారోహైకవిషబృహన్నితంబవిబ్రైః । పాహాణ్యుల

తస్యహస్తద్యతోత్తరీయచ్ఛాయై వాన్యసాధారణ్యాత్ జ్యాయసీముఖ
కాంతిరపితన్యావః ధూయసీశిఖావః - యచ్ఛాత్మనాతపేకాంతావిత్త్యమ
రః - ఏతేనసచ్చత్రాసచ్చత్రస్యాధికచ్ఛాయేతి ఎరోధాపిదగస్త ఇతివిరో
ధాభాసాలంకారః ॥ ౫ ॥ సంస్పృశేతి । కంతలేనపాశితలేనలగ్నోవల్లభో
యస్యాప్రప్యాః స్వహస్తేనతద్దస్తంగృహీత్వాగచ్ఛంత్యాభ్యర్థః । అతఏవ
సీరజాత్యాః ఉద్బలాత్యా సగ్వాంగే వర్వావయవేసంస్పృశప్రభవేన
ప్రియాంగసంగనలభవేన సుఖేనోపనీయమూసేపొషంగమితేనతి అతఏవ
గాథతాందృఢత్వం ప్రజదపివిగలితనీవిముఖపారవశ్యాన్వల్లిప్తగ్రంథికాశే
యందుకూలం అజప్రలస తతం సప్రంసేత్రప్తం ఏషావహ్మప్రాప్త్యామి
రోమాచ ॥ ౬ ॥ గచ్ఛంతీరితి ॥ హంసోహంపాంగనాఃఅలసంమందంగ
చ్ఛంతీః ప్రయాతాస్తాస్తస్వీః స్తీరవేత్త్యవిత్తయన్యః గణసౌఖ్యవాద్విస్త
యావత్యః గతాంస్వకీయలీలాగమనానినపిదధిరేనచక్రీలబ్ధయేతిభావః ।
ధాహిఅపరేణాస్యేనజితం స్వగుణంబుధ్వావాజ్ఞాన్వాప్త్యధః - కవీవ
కోహలవక్రపన్నకాశుమత్యధః అనిమగర్వీతప్రకాశయేత్ సకశ్చి
దిత్యధః - ఇనుభవ్యకాప్ర్యయస్యేతి విసజానీయస్యవత్వం అత్ర
లిరశచ్చంవిదేశేన్వాతితసాన్వ్యాగతిరణాపేదః తత్సకథాసాధోయ
మాథాంతరన్యాసః ॥ ౭ ॥ శ్రీమద్భిరితి । శ్రీమద్భిఃశోభావద్భిఃనబ్ధిః
బృహంతోతి విబులాశ్వుఃతంబవి బాఃకటివశ్యైద్బా గాడోయాంబైః మా
ధవశ్రీమాఃమాధస్యస్తాపామాధవీనాం హరివధూనాం ఆనుహ్యంత ఇ
త్యారోహైః కటివ్రణాగ్నాజ్ఞాతమలినాఃజిహ్వైరతానిసింధాగజరొధ
నాని సుగ్రహహిమ్యైరద్యభ్యుత్సాహః - వైలక్ష్యైర్పరాజయ కృతీవ
స్సంకౌచాద్ధేగోసామాణేష్టులవేనాభిమాతేనవిలోలయ భావభాఅను

నవిలోల మాతృసూనం వైలక్ష్యాద్యక్షురవరోధనాసీంధోః ॥ ౮ ॥
ముక్తాభిస్సలిలరయాస్తశుక్తిపీశీముక్తాభిఃకృతరుచిసైకతంనదీనామ్ | స్త్రీ
లోకఃపరికలయాంచకారతుల్యంపర్యంతైర్విగళితవారఞ్చారుభిస్సైన్వః ॥ ౯ ॥
ఆహ్రియశ్రమజమనిద్యగంధబంధునిశ్వాసశ్వసనమసక్తమంగనానా
మ్ | ఆరణ్యామృమనసఈషిరేనభృంతైరౌచిత్యంగణయతికోవిశేషకామః |
౧౦ ॥ ఆయాంత్యాంజయవతౌవనాత్సశంకంబహాణామపరిశిఖండినీంభ

యయాఃనూనంనదీనాం ప్వాఖావిశ్యాః పామాణస్థలితాశుగతేఃవైలక్ష్యా
హేతుతోత్పేత్రిక్షణాన్తాహేతూత్పేత్తా ॥ ౮ ॥ ముక్తాభిరితి | స్త్రీ
లోకఃస్త్రీజనః కతానలిలరయణాస్తానామ్ శుక్తయోముక్తాస్సోటాః
తావపేశ్యఃకోశాఃపుటాఇతియావత్ - ముక్తాస్సోటస్త్రీయాంశుక్తిః-
పీశీకోశోద్వహీనేండమితికామరః - తాభిర్ముక్తాభిరుత్సృష్టాభిః ముక్తాభి
మాక్తికైః - అథమాక్తికంముక్తైత్యమరః - కృతరుచిఃసైకతంనదీనాం
నైకతంపులినం - తోయోద్ధితంతత్పులినం నైకతంసికతామయమిశ్యమ
రః - సికతాశతకారాభ్యాంశేతిఆన్ప్రత్యయః - విగళితైర్విశేషైః హా
రైఃచారుభిః, మనోజ్ఞైఃవైవ్యఃస్మకీయైఃపర్యంతైశ్చయదైః - శయనంమంచ
వ్యంకవల్యంకాఃఖట్వయాసమాభిత్వమరః - తుల్యంనశృశంపరికలయాం
చకారమేనేడవమేయమాధీపూణా ॥ ౯ ॥ ఆహ్రియేతి | భృంతైభి
మరైః కత్యభిః శ్రమజమనిద్యగంధబంధునిశ్వాసశ్వసనమసక్తమంగనానా
మ్ | ఆరణ్యామృమనసఈషిరేనభృంతైరౌచిత్యంగణయతికోవిశేషకామః |
౧౦ ॥ ఆయాంత్యాంజయవతౌవనాత్సశంకంబహాణామపరిశిఖండినీంభ
యయాఃనూనంనదీనాం ప్వాఖావిశ్యాః పామాణస్థలితాశుగతేఃవైలక్ష్యా
హేతుతోత్పేత్రిక్షణాన్తాహేతూత్పేత్తా ॥ ౮ ॥ ముక్తాభిరితి | స్త్రీ
లోకఃస్త్రీజనః కతానలిలరయణాస్తానామ్ శుక్తయోముక్తాస్సోటాః
తావపేశ్యఃకోశాఃపుటాఇతియావత్ - ముక్తాస్సోటస్త్రీయాంశుక్తిః-
పీశీకోశోద్వహీనేండమితికామరః - తాభిర్ముక్తాభిరుత్సృష్టాభిః ముక్తాభి
మాక్తికైః - అథమాక్తికంముక్తైత్యమరః - కృతరుచిఃసైకతంనదీనాం
నైకతంపులినం - తోయోద్ధితంతత్పులినం నైకతంసికతామయమిశ్యమ
రః - సికతాశతకారాభ్యాంశేతిఆన్ప్రత్యయః - విగళితైర్విశేషైః హా
రైఃచారుభిః, మనోజ్ఞైఃవైవ్యఃస్మకీయైఃపర్యంతైశ్చయదైః - శయనంమంచ
వ్యంకవల్యంకాఃఖట్వయాసమాభిత్వమరః - తుల్యంనశృశంపరికలయాం
చకారమేనేడవమేయమాధీపూణా ॥ ౯ ॥ ఆహ్రియేతి | భృంతైభి
మరైః కత్యభిః శ్రమజమనిద్యగంధబంధునిశ్వాసశ్వసనమసక్తమంగనానా
మ్ | ఆరణ్యామృమనసఈషిరేనభృంతైరౌచిత్యంగణయతికోవిశేషకామః |
౧౦ ॥ ఆయాంత్యాంజయవతౌవనాత్సశంకంబహాణామపరిశిఖండినీంభ
యయాఃనూనంనదీనాం ప్వాఖావిశ్యాః పామాణస్థలితాశుగతేఃవైలక్ష్యా
హేతుతోత్పేత్రిక్షణాన్తాహేతూత్పేత్తా ॥ ౮ ॥ ముక్తాభిరితి | స్త్రీ
లోకఃస్త్రీజనః కతానలిలరయణాస్తానామ్ శుక్తయోముక్తాస్సోటాః
తావపేశ్యఃకోశాఃపుటాఇతియావత్ - ముక్తాస్సోటస్త్రీయాంశుక్తిః-
పీశీకోశోద్వహీనేండమితికామరః - తాభిర్ముక్తాభిరుత్సృష్టాభిః ముక్తాభి
మాక్తికైః - అథమాక్తికంముక్తైత్యమరః - కృతరుచిఃసైకతంనదీనాం
నైకతంపులినం - తోయోద్ధితంతత్పులినం నైకతంసికతామయమిశ్యమ
రః - సికతాశతకారాభ్యాంశేతిఆన్ప్రత్యయః - విగళితైర్విశేషైః హా
రైఃచారుభిః, మనోజ్ఞైఃవైవ్యఃస్మకీయైఃపర్యంతైశ్చయదైః - శయనంమంచ
వ్యంకవల్యంకాఃఖట్వయాసమాభిత్వమరః - తుల్యంనశృశంపరికలయాం
చకారమేనేడవమేయమాధీపూణా ॥ ౯ ॥ ఆహ్రియేతి | భృంతైభి
మరైః కత్యభిః శ్రమజమనిద్యగంధబంధునిశ్వాసశ్వసనమసక్తమంగనానా
మ్ | ఆరణ్యామృమనసఈషిరేనభృంతైరౌచిత్యంగణయతికోవిశేషకామః |
౧౦ ॥ ఆయాంత్యాంజయవతౌవనాత్సశంకంబహాణామపరిశిఖండినీంభ

రేణ | ఆలోక్యవదధతంపురోమయూరం కామిన్యశ్శ్రీధుర నాజానం
ప్రియేషు || ౧౧ || ఆలాపైస్తులితరవాణిమాధవీనాంమాధుర్యాదగులపత్ర
కాంకులాని | అంతథాకముపయయుత్పలావలీషుప్రాగుష్ట్యేతాభవజ
తఃపురఃపరేణ || ౧౨ || ముద్గాయాన్త్యనరలలితేషు చక్రవాక్యనిశ్శంకం
దయితతమేనమంబితాయాః | ప్రాణేశానభివినధుర్విధూతహస్తాస్సీతాగ
రం సముచితముత్తరంతరుణ్యః || ౧౩ || ఉక్తిస్తస్మటితసరోరుహాఃపుణ

భారేణవదధతంభాగయంతంమయూరంపుర ఆలోక్యప్రప్య కామిన్యో
రమణ్యః | ప్రియేషురమణేషు అనాజానంకాటిల్యంశ్రదధుః విశ్వస్తవక్యః
కుటిలాఃపురుషాత్మనిశ్చ్యక్తిత్యథాః-దధాణేలుణ్ - గాతీధేత్యాదినాని
చోలుక్-అత్యంతరేషుసాదేశః-శ్రదంతరోరువనగవదస్త్రివక్త
వ్యేతతచ్చబన్యధాతోఃప్రాక్ప్రియః || ౧౧ || ఆలాపైరి||మాధవీ
నాంశూరివధూనాంఆలాపైఃకత్తాభిః మాధుర్యాత్ శ్రవణానందశ్ర
త్వాద్ధేతోఃతులితరవాణితరస్కృతరుతాని అమలపత్రాణాం హంసా
నాంకులానిసమూహాః ఉత్పలావలీషునీలోద్బలపక్షిము అంతథాకమంత
థాకం - అంతశ్శబ్దస్యాజ్జిగత్యవిధనమాసేమానసగంస జ్ఞానక్త
వ్యేతిఅంతశ్శబ్దస్యోపసగత్వాత్-అతశ్చోపసగత్యభివ్యక్త్యయః - ఉ
పయయః యుక్తంవైకత్యాహ తథాపివరేణజితఃకభవకోవాభవశబ్దో
వాక్యాలంకారే పురోజేతుగగేప్రాగుష్ట్యేత్ ప్రాచుభావేత్ - ఉప
సగప్రాచుభ్యామపైయోచ్చరిత్యుత్పన్నం-అథాంతరస్యాసోలంకా
రః || ౧౨ || ముద్గాయాత్మి || దయితతమేనప్రియతమేనశ్శంకం శంకా
రహితంయథాతథామంబితాయాః దప్తాయాఃతథాపిత్తరలలితేషుమం
బనాన్యనంతరక్మత్యేషు సీతాగరాదిషు కామచేష్టితేషుముద్గాయాఃమూ
ఢాయాశ్చక్రవాక్యః సముచితంయోగ్యంసీతాగరం సీతాగరానంబంధే
త్తరముత్తరకృత్యంతరుణ్యః అబలాఃస్వయంప్రాణేశాన్ ప్రియతమానభి
అభిముఖేన నిధూనానాః నతి-తకరావృత్యవిగ్రహః- తావాత్త్యభా
వన మూన్వయంప్రప్యనిశ్శంకం-చక్రీతిభా-ః - సీతాగరానంబంధే
సంబంధోప్యోసామదీపకమాసిదిత్యథా || ౧౩ || ఉక్తిప్రైతి || ఆధా
నంతరం ఉక్తిస్తస్మటితసరోరుహాంబికచారవిందమేతి ఘృణ

ముచ్చైస్సస్నేహం విహగరుతైరివాలవంతీ । నారీణావభసరసీ సఫేన
హాపాప్రీత్యైవ్యతసుతపాద్యమూర్తిహస్తైః ॥ ౧౪ ॥ ౧ త్యాయానిజవసతే
౧౫ రాసిరే బుద్రాగేణశ్రియమరవిదతః కరాగ్రైః । వ్యక్తత్వంయత
మనేనస్యగ్రస్యాపావత్సృంక్షితిసుతవిద్విషామహివ్యః ॥ ౧౫ ॥ ఆసగ్రం
దనగ్రమపి కౌషిణోనయావద్భీమత్యః । ప్రియకరంధార్యమాణహస్తాః ।

వ్యంయస్తేక తత్తథా సస్నేహం స్నేహేన సహితముచ్చైః విహంగ
రుతైః ఖగవిరావై రాలవంతీ స్వాగతాదివచనం వ్యాహరంతీవ స్థితేత్యు
త్పేత్తా ఫేవవహాననైససహితాసఫేనహాపాప్రీతపూర్వాభిభాషిణీ
త్యథః - సరసీపుష్కరిణీప్రీత్యానారీణాం కాంతానామూర్తిభిరేవహ
స్తైఃపాద్యంపాదోదకం - షట్పుత్రవ్యభూషణాధైపాద్యం పాదాయ
వారిణీత్యమరః - పాదాభూషణ్యాంచేతియత్ప్రీత్యయః - వ్యతనుతేవలక
రొదివేతిహావకానుపాగిణితోత్పేత్తా - పాపేక్షత్యాత్ ద్వయోఽస్సంక
రః॥ ౧౪ ॥ ౧ త్యాయాఇతి ॥ క్షితిసుతవిద్విషోనరకద్విషోహరేమహివ్యః
అవరోధనాకరాగ్రైఃపాణిపల్లవైకరణైఃరాగేణరక్తవర్ణేనవమాత్మ
ర్యేణ - రాగోనురాగేమాత్మర్యేరక్తవర్ణాఇతివిశ్వః - శ్రియశోభాం
మాంచిత్యాయాః సదాతన్యాః నిజవసతేస్వావాపాదరవిందతోరవిం
దాన్నిరాసిరేషా సయాంచక్రతిరశ్చక్రశ్చేతియత్ - ఉపనగ్రాదస్య
యోహ్యూర్వావచనమితివికల్పాదత్తనేవదం - అనేనగ్రాసేనలస్యాః
శ్రియః నియతంసావత్సృంసవత్సృం - బాప్తాణాదిత్వాత్వ్యథా - వ్య
క్తత్వంనివ్యః స్పష్టీవక్త్రస్యార్థః - అత్రశ్రీశబ్దేనరమాశోభయోరభేదా
భ్యవసాయేశ్రీనిరాసస్యపావత్సృ వ్యక్తికరణాథా త్వోత్పేక్షణాత్
క్షేపప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్యనుపాగిణితేయం ఫలోత్పేక్షాతినంక
రః॥ ౧౫ ॥ ఆసగ్రందన్నితి ॥ భీమత్యః ప్రవేశభీగవోయోషితః ప్రియకరైః
వల్లభహస్తైధార్యమాణహస్తాః ప్రియకరావలంబాస్సత్యః యావత్స
థమపినాసగ్రంధికానపాగివిశేతావత్సంకాంతప్రతిమతయాప్రతిఫల
త్ప్రతిబింబతయాతదంబువరోజలంకత్యైశ్చక్ర్యాదౌతగ్రంథ్యాత్తత్వ
రితమాశులమూయవతీగ్రంథవధావిన అంతఃపాగివేశయదివేత్యర్థః ప్ర
తిబింబసంక్రమణాదంతధానోత్పేక్షణాత్ప్రియానిమిత్తక్రియాస్వ

నాభేష్పరసినతభ్రువావగాఢేచాపల్యాదథనయనస్తరంగహస్తైః | ఉచ్ఛ్వా
యిస్తనయుగమధ్యరోహిలబ్ధస్పృశానాంభవతికుతోథనావ్యవస్థా || ౨౨ ||
కాంతానాం కువలయమవ్యపాస్తమన్తోశ్శోభాభిననముఖరుచాహమేక
మేవ | సంహమోదలిపరుతైరతీవగాయల్లోలోమాపయసీమహేయాత్వ
లంననతః || ౨౩ || త్రస్యంతీచలశఫరీఃఘట్టితోరూవామోయారతిశయ

క్వాక్రతుతంనత్వరంతల్లెషిలెల్లిష్టా || ౨౪ || ఆనాభేరితి || నతభ్రువాస్త్రీ
యానరస్యానాభేనాభీవర్యంతం - ఆత్మర్యాదాభివిధ్యోరితి వికల్పాద
సమాసః అవగాఢేసతిప్రవిష్టేనతిగ్రహేః కర్తణీకైః అథవయసశ్చైవ
ల్యాల్లోల్యాత్ బ్రాహ్మణాదిమపాతాత్ న్యభే ప్రత్యయః తరంగైరేవ
హస్తైః కరైరుచ్ఛాయితైః సన్నితితో స్తనయుగం కువలయమధ్యరోహిల
ధిరూఢంభిక్షుపాదప్రసరణస్యామే నేతిభావః- రోహితేఃకర్తణీలుప్ అథ
వాతథాహీత్యర్థః - లబ్ధస్పృశానాంతత్సర్లబ్ధప్రవేశానామిత్యర్థః కురిఃకు
త్రపార్శ్వవిభక్తకస్తసివ్యవస్థామర్యాదాభవతికుత్రాపీత్యర్థః - పాయ
ణ సర్వేవ్యసంభవబ్రహ్మచారిణ ఏవేతిభావః అత్రచాపల్యాదిద్వయోర
పితౌల్యయోరభేదాద్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యాతరంగ హస్తైరితిహ

వకేణచపయసికామిత్యప్రతీతేఃసమాసోక్తిః తమవజీవీచాయమధ్ధాంతర
న్యాయస్మతివంకరిః || ౨౫ || కాంతానామితి || లోలోర్వైచలదూర్చిణీత్యతీ
యాదిమభాషితపుంసకంపుంవద్దాలవస్యైతి వికల్పాత్పుంవద్భావః పయ
స్యంభసీమహేయాత్వలం అరవిందంకర్తృ-అరవిందమ్మహేయాత్వలమిత్యో
మరః- కాంతానాంలనానాంముఖరుచావదనకాంత్యాఅహమేకమేవనా
పాస్తంనతిరసకృతం కింతుతాపామన్తోరేత్రయోశ్శోభాభిః కువలయ
మవ్యపాస్తమితిసంహమోత్సంతోపాధ్ధతోఃఅభివిరుతైః భ్రమరఘంకా
రైఃగాయత్ అభివిరుతరూపంగానంకుర్వదితిరూపకం - ఇత్థంభూతలక్షణై
శ్చితితృతీయా- ననతః-నదుఃఖంబహుభిస్సహేతిన్యాయాత్ నృత్యతిస్తైవతి
తోర్నిచలనహేతుకేమహేయాత్వలచలనేసాలినా దేహర్షహేతుకసగా
ననృత్యతోష్టే గ్రీక్షణాతిగ్రయామితాక్రియావ్యరూపోత్ప్రేక్షా వా
చ్యా || ౨౬ || త్రస్యంతీతి || చలఃశిఫర్యఃపాతుకమత్సన్యోపోగ్నిత్యుశ
ఫరీద్వయోరిత్యురః- తాభిర్విఘట్టితేవిధ్దాఢియాయస్యాసా-అతఏవత్ర

మాపవిభ్రమస్య । యుభ్యంతీప్రసభమహేవానినాపి హేతోర్నీలాభిః
ముసతికారణైతిరుణ్యః ॥ ౨౪ ॥ అకృష్టప్రతనువపులః ప్రస్తరస్థిప్రసాదం
భస్తదభసరోమహాణావస్య । అత్యోభిప్రసృతవిలోలతాహుః త్రైర్యోషా
కాముభిరుజగండశైత్రైః ॥ ౨౫ ॥ గాంభీర్యందధదపిరంతుః గణానాం
సంత్రోభంజఘనవిఘట్టనేననీతః । అలభోధిర్వికసీతవారిజానోసామర్యా

సంతవిభృతీ - వాభాశేత్యాదినావికల్పేనశ్శనిశలఃజీవ - వామానుంద
రాడూహాయస్యోపనామోహం(స్త్రీ) - సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చే
త్యాజ్ ప్రత్యయః-వాజీస్సక్త్యేత్రపేచద్రవిజేతాపినుందరఇతివిశ్వః- వి
భ్రమస్యవిలాసస్య అతిశయంతాధిక్యమాపనాశ్రవ - తథాహితరుణ్యబ
లాః హేతోర్వివాకారణంనినాపి-వృథాశ్చేత్యాదినాఽకల్పాత్పంచమీ- లీ
లాభిర్విలాసైఃప్రసభంప్రకాశంతయుభ్యంతివిజృంభంతేఅహేవానినాహర
ణవిత్సౌభాదాశ్చర్యమిత్యర్థః-కారణైసతికిమువక్తస్యమిత్యర్థః అతాప్రకృ
తనిష్టారణ్యోభకథనాత్పకారణ్యోభస్య కైముత్త్యన్యాయలబ్ధవర్ణనాద
ధావత్తిరలంకారః-దండాపూపికయాథాంతరాపతనమథాపత్తిరితి
సూత్రమ్॥౨౪॥అకృష్టేతి॥ అధానంతరంఅకృష్టాఃప్రతనవోవపూంష్యవ
లతాయైస్తరస్థిఃప్రవహానైః ప్రసృతాఃఆయతాఃవిలోలాశ్చలాఃబాహవ
ఏవపత్రాః గరుతోయేషాంతైరితిగిరిభర్తృస్యపక్షవత్ప్రసృతదవయవేషావ
చారఃఉరుభిర్నహద్భిరోషాణాం(స్త్రీ)కామురోజాస్తృనావీవగండశైలాః
త్రైశ్చిరీచ్యుతైః స్థూలౌపలైస్తస్యవరపవనహోర్లవస్తస్యశబదంభఃఅత్యోభి
యుభితం- యుభ తేర్ల్యంతాద్వాత్యుభా తేఃకర్తృణిలుట్ - ననుస్తవప్రవి
వయంసావయవహావకమ్॥౨౫॥గాంభీర్యమితి ॥ గాంభీర్యమగాధత్వంత
వికారచిత్తశ్శృంశదధదపిదధానోపి గంభీరస్సన్నపిరంతుం విహతుంశం
గంతుంచఅంగనానాంజఘనవిఘట్టనేనజఘనసంఘహేణత్రోభంచలనం
చిత్తవికారంచనీతః పాశీతః అతఏవవికసీతంవారిజమాననమివవారిజమి
వఅననఁయస్యశః అసౌఅంభాంసిధీయంతేస్త్రీన్నిత్యంభోధిః జలాశయఃక
శ్చిత్సహంశ్చతత్తుల్యోగమృతే కర్తృణ్యధికరణేచేతఃప్రశ్నయః సవదిమ
ర్యాదాంసీయానంబోచితీంచ విలంఘయాంబఘావలంఘితవాక్ ధీరోపి
(స్త్రీ)సన్నిహాద్యక్రియతఇతిభావః - అత్రగాంభీర్యాదిప్రకృతాంభోధి
విశేషణమాత్రసామర్థ్యాదప్రకృతవిశేష్యచరుషప్రతీతేః సమాసోక్తిగలం

దాంసపదివిల ఘమాంబభూన॥ ౨౬॥ ఆదాతుందయితమివావ గాఢమా
రాదూర్త్యేణాం తతిభిరభిప్రసాగ్యమాణః । కస్యాశ్చిద్వితత చలచ్ఛిఖాం
గురీకోలక్ష్మీవాకసరసిరరాజకేశమాస్త్రః ॥ ౨౭ ॥ ఉన్నద్రప్రియకనునోర
మందమణ్యాస్సంరేజేనరసివపుః ప్రకాశమేవయక్తానాంవిమలతయాతి
రసిక్రియామైనా కాశ్రిమన్నపిహిభవత్యలంజలౌఘః ॥ ౨౮ ॥ కింతావ
త్సరసిసరోజమేతదారాదామోహస్వస్త్వఖనువభాసతేయవత్యాః । సం

కారః- సాచప్రతియమానాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుచా
ణితేతివంకరః॥ ౨౬॥ ఆదాతుమితి । సరసివిరితాఃప్రసృతాశ్చలంశ్యశ్చ
ఖాఃఅగ్రాశ్చేవఅంగుళోన్యాయస్యసఃస్యతశ్చేతికప్ - లక్ష్మీవాకశోభా
వాక్ - మాచపధాయాశ్చివదోర్వాయవాదిభ్యభిఃమతుపోమకారస్యవ
త్వం- కస్యాశ్చిదంగనాయాఃకేశమాస్త్రఃకేశకలావః- పాశఃపక్షశ్చహస్త
శ్చకలాపార్థాఃకవాత్పరేభ్యమరః-హస్తభితికరశ్చభ్యవ్యతే- ఆరాత్పమీ
పేతరాద్ధూరసమీపయోరిత్యవరః అవగాఢమంతర్మగ్నం దయితమాదా
తుంగృహీతుమిషఉర్త్యేణాంతరంగాణాంతతిభిః సమాహైఃఅభిప్రసార్య
మాణః అభిబోవ్యాపాగ్యమాణస్సకరరాజలత్రలదాతుమివప్రసార్యమా
ణభితిప్రసారణస్య ఆదానాథకత్వోత్పేక్షణాదియం క్రియానిమిత్తక్రి
యాఫలోత్పేక్షిత్రాసాచచలచ్ఛిఖాంగురీకకృతిరూపకానుపాశ్రితయాహ
స్తభితిశ్చైవమూలయాపాద్యస్య కలావస్యవతీయమానాతకరాజ్ఞేదేల
భేదరూపాతిశయోక్త్యాన్వయ్యాభేతివంకరః॥ ౨౭॥ ఉన్నద్రప్రితి॥ ఉన్నద్రం
వికసితంయద్ద్రియకమసనకుసుమం-సర్జకాసనబంధూకపుష్పప్రియకజీవ
కాభ్యస్యమరః- తదివసునోరనుంకనకశౌరమిత్యథః- రమణ్యాఃస్త్రియో
వపుశ్చరీకంసరసితటాకే ప్రకాశమేవ జలమగ్నమపివైమల్యాల్లక్యమేవ
సంరేజేరరాజ-తథాహిజలౌఘోజలవూరఃజడసంఘోమూఖాజనశ్చల
డశౌరభేదాత్ ఆకాశివాన్నావృణ్వన్నవ్యవ్యత్ర అనిక్షిపన్నపివిమలత
యావైమల్యేన యాక్తానాంశుద్ధానాంశ్చలచిత్రానాంచరితస్య- క్రియా
మైతిరొధానాయచరిభవానచ అలంసనాథోనభవఃకపి-క్షేపమూల
యాభేదేలభేదరూపాతిశయోక్త్యా అనుపాశ్రిత బోధాకంతరన్యాయః॥
౨౮॥ కిమితి॥ సరస్వారాధారాత్ పతన్మరొవతితావదిత్యవధారణేసరో

శయ్యత్రణమితినిశ్చికాయకిశ్చి ద్భిబ్బోకైర్భకసహవాసినాంపరోక్షైః ।
 ౨౯ ॥ శృంగాణిదురేతకనకోజ్వలానిగంధాః కానుంభం పృథుకుచకుంభ
 సంగివాసః । మాద్వీకం ప్రియతమసన్నిధాన మాసన్నారీణా మితి
 జలకేళిసాధనాని ॥ ౩౦ ॥ ఉత్తుంగాదనిలచలాంశు కాస్తటాంతాచ్చే

జంకమలరేకింత హివాస్మిత్ ఉతయువత్యాఃతరుణ్యాః ముఖమవఖాసతే
 కింజలిత్రణంసంశయ్యనందివ్యా - శీజిక్వోక్త్యపి-అయద్యౌశిశీతీత్యయజాదే
 శః-కశ్చిద్విలాసీబకసహవాసినాంబక సహచరాణాంపద్మా నామిశ్యంఃవి
 లాసతూన్యతాద్యోతనాథమిత్థంనిజేశః పరోక్షైరవ్రత్యైరననుభూ
 తచరైరవిద్యమానైరితియావత్ - బిబ్బోకైర్విలాసైరిత్యథః యద్యపిబి
 బ్బోకోనాదరక్రియేత్సుక్తంతథాపివిశేషవాచినాం సామాన్యేలక్షణేత్య
 దోషఃనిశ్చికాయ విశేషదశనాన్ముఖమేవేతినిశ్చితవానిత్యర్థః సందేహ
 లంకారోయం- విషయోవిషయాయత్ర సాదృశ్యాతర-విషమతాత్ । సం
 దేహగోచరాస్యాతాంసందేహాలంకృతిశ్చ సేవిత్రణాత్ సోప్యంతేనిశ్చ
 యోక్తైఃనిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారః ॥ ౨౯ ॥ అథజలక్రిడాసంభారా
 నామా ॥ శృంగాణితి ॥ దురేతప్రసిక్షితైకనకేనఉజ్వలానిలిప్తానీత్య
 థః - శృంగాణిక్రిడాంబుయంత్రాణి - శృంగంవ్రణమైశిభిరేచిహ్న
 క్రిడాంబుయంత్రక ఇతివిశ్వః - గంధాశ్చందనకుసుమాది గంధద్రవ్యాణి
 ఆతపవపుంసీబహుత్వంచ - గంధస్తుసౌరభేమృత్యైగంధకేగర్వలేశయోః
 సేవద్రవ్యవచనోబహుత్వేపుంసీచస్త్యుతభిత్వభిధానాత్-పృథువిశాలం
 కుచకుంభసంగికుచకలకావరణంకుసుంభేనరక్తంకానుంభం - తేనరక్తం
 రాగాదిత్యత్ - వాసోవస్త్రంశృద్వీకాయాః వికారోమాద్వీకందా
 యోమద్యం - తస్యవికారాభిత్వత్ - శృద్వీకాగోస్తసిదాగ్నేత్యమరః-
 కించ ప్రియతమసన్నిధానంవల్లభసామీప్యంసర్వసాఫల్య కారణమితిభా
 వః- ఇత్యేతానిసారీణాంస్త్రీణాంజలకేళిసాధనానిజలక్రిడోపాయాఃఆ
 సకాభివక్ష్యేతేనఉద్దివనసంపత్తిరుక్తా- అత్రశృంగాదీనాంజలకేళిసాధ
 నత్వదూపతుల్యసమయోగాత్ప్రతత్వాచ్చకేవలప్రకృతగోచరాతు
 ల్యయోగితా ॥ ౩౦ ॥ ఉత్తుంగాదితి । అనిలేనవేగానిలేనచలాంశు కాశ్చల
 ద్వసనూ, అంగీనాః ఉత్తుంగాస్తటాంతాత్ భయదశినాంభయోగ్యే

లోభిస్సహజయదశికానాం ప్రియాణామ్ । శ్రోణీభిర్గురుభిరతూణా
ముత్పతంత్యస్త్రోయేషు ద్దుత్తతరమంగనాఃప్రపేతుః ॥ ౩౦ ॥ ముగ్ధత్వాద
విదితతైతవప్రయోగాగచ్ఛంత్యస్సపది పరాజయంతరుణ్యః । తాఃకాంతై
స్సహకరపుష్కరేరితాంబువ్యాత్యుక్తీమభిసరణగ్లహమదీవ్యక్ ॥ ౩౧ ॥

క్షీణామనధాశంకినామిత్యథాః ప్రియాణాంచేతోభిస్సహజేషాంతతై
వావస్థానాదితిభావఃగురుభిర్గుర్విభిః- వోతోగుణవచనాదనీకారః- శ్రో
ణీభిర్గుణతంతై హేతునాఅతూణాంమందం ఉత్పతంత్యఃఉత్పతతాస్స
త్యఃలోయేషు సరోజలేషుదుత్తతరంశీఘ్రితరంప్రపేతుఃగురుత్వస్యపతన
హేతుత్వాదుత్పతనవిరోధిత్వాచ్చ శీఘ్రిపాతోమందోత్పతనంచేతి భా
వః - అత్రప్రియచేతఃపాతాంగనాపాతయోః కార్యకారణయో రసహ
భావినోః సహూక్తైఃకారణపార్యావర్యవిద్యంసనరూపాతిశయోక్త్య
వజీవితాసహూక్తిరలంకారః - సహాధేనాన్వయేయత్రధివేదతశయో
క్తితః- కల్పితాపహ్యపర్యంతాసాసహూక్తిరిహమ్యత ఇతిలక్షణాత్
చేతోవత్సేతురిత్యోపహ్య కల్పనయా కార్యగతాశుభావ ప్రతీతేశ్వమ
తాగ్రభిరహస్యం తాతాగలికాంశుకచలనాది సూక్ష్మస్యభావవిశేష
ప్రకాశనాత్సత్వాభావోక్తిరతేతిసంస్పృష్టిః ॥ ౩౦ ॥ ముగ్ధత్వాదితి ॥ ముగ్ధ
త్వాన్ముగ్ధత్వాదవిదితాః అవిజ్ఞాతాఃతైతవప్రయోగాః ముఖసేవనాది
కవటాచరణానియాభిప్రాః అతివసపదిపరాజయమపజయంగచ్ఛంత్యస్తా
స్తరుణ్యః అంగనాః కాంతైస్సహనాయత్రేస్సహజభిసరణంస్వయమభిగ
మనం- గ్లహమూర్ధ్వతవనోయస్యాతాం-పణోత్తేషుగ్లహాభ్యగూఢః
అత్తేషుగ్లహ ఇతిగ్రహేవాత్మవణిలత్వనిపాతః అప్రత్యయస్తుగ్రహాన్
దృశ్యగమశ్చేతికేచిత్ - అన్యేషుగ్లహిప్రకృత్యంతరమూరీకృత్యాప్రత్య
యన్వైవనిపాతో ఘృభావవాదస్యేత్యాహుః - కరపుష్కరేరితాంబుభిః
హస్తకమలపేరితజలైః వ్యాత్యుక్తీంవృతహారేణోత్తేషణం పరస్పరా
భ్యక్షణమిత్యథాః- కర్మవృత్తిహారేణచ(స్త్రి)యామితిగచ్ఛరీత్యయః - ఇ
చ(స్త్రి)యావభిశిలభాదేశః - టిడ్ధాగజిత్యానినాజీవితాంవ్యాత్యుక్తీం
అదీవ్యక్తయాఅప్రీడగ్నత్యథాః-దివకర్మచేతికలపితం, ర్మస్వంతతా
దితతైతవ ప్రయోగస్య విశేషణగత్యాపరాజయహేతుత్వాత్పరాధా

యోగ్యస్య త్రినయనలోచనానలార్పి నిదాగ్ధస్తరవృతసాధి రాజ్యల
త్సాక్షిః | కాంతాయాః కరకలశోద్భవైఃపయోభిరవైక్రేంద్రోరకృతమహా
భిషేకమేకః || ౩౩ || సంచంత్యాకథపపి బాహుమున్నమయ్యపేయాం
సంమనసిజమఃఖదుబలాయాః | సౌవర్ణంవలయ మపాగభతరాగా
ల్లావణ్యశ్రీమ ఇవశేషమంగనాయాః || ౩౪ || స్నిహ్యంతీదృశమపరాని

హేతుకంగావ్యలింగమ్ || ౩౨ || యోగ్యస్యేతి || త్రిణినయనానియస్యసఃత్రి
నయనఃత్వంబకః - యుక్తాదిషుచేతిఃపైధాత్పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయా
మగతిగత్యాభావః తస్యలోచనానలార్పణసేతాగ్ధజ్వాలయా ని
దాగ్ధస్య భిష్మీకృతస్య స్తరస్యయాః వృతసాః సేనాతాపామధిరాజ్య
మాధిపత్యంతదేవలక్ష్మీస్తప్యాః యోగ్యపాక్షాహస్య త్రైలోక్యవిజయినః
స్థానేతాదృశస్త్వైవస్థాప్యత్వాదిభావఃకాంతాయాఃవక్రేంద్రోదోః స్తరస
ఖత్వావస్థేతిభావః-కరఃఅంజలిరేవకలశః తేనోద్భవైరుత్పైఃపయోభిః
మహాభిషేకంపకః కశ్చితాకృతకృతవాకకరోతేలుజితజ్ఞ - త
వాదిభ్యస్తధాసోరితిసిహోబుక్ - అత్రత్రేతాసేశేమహాభిషేకత్వాత్పే
త్సా- ప్రతీయమానరూపకానుపాగ్రీణీరేతిసంకరః || ౩౩ || సంచంత్యాఇ
తి | మనసిజమఃఖన స్తరపీడయాదుబలాయాః స్వరాతురత్వాదశక్తా
యాః అతపవకథమపి అతిప్రయాసేన బాహుమున్నమయ్యోద్భవ్యపే
యాంసంప్రియతమం - ప్రీయస్థిరేత్వాదినాపాగ్రీదేశః సంచంత్యాః స్ని
హయంత్యాఃఅంగనాయాఃకరాగాత్సౌవర్ణంహిరణ్మయంవలయం- క
టకంవలయో(స్త్రీ)యామిత్యమరః - లవణైవలావణ్యంకాంతివిశేషః చాతు
వణాణ్యాదిత్వాత్సాన్వయభేద్యభ్యుగ్రయః- లవణోరసరత్రాభిభవేషు
లవణాక్రమ్పితివిశ్వః- యద్వా - ముక్తాఫలేషుచ్ఛాయాయా స్తరశత్యమి
వాంతరా, ప్రతిభాతియదంగేషు తల్లావణ్యమిహూచ్యతే - తస్యశ్రీః
సంపత్ తస్యాంశేషంఅతిరిక్తంశరీరసమ్మిభితావశిష్టమితియావత్ - శేష
స్సంకపణాణేనంతేఉపయంతైత రేగ్యవదితివిశ్వః- తదివాపాగభత్-అపత
త్ శేషమివేతిగుణామిత్తజాతిస్వరూపోత్పేత్సా|| ౩౪ || స్నిహ్యంతీ||కం
దర్పప్రవణమనాః స్తరపరవశచిత్తాఃఅతపవదృశం ఈక్షణన్నిధాయయా
స్యేనదృష్టింకృత్వాస్నిహ్యంతీ దృష్టినిశేషేణసేహం ప్రకాశయంతీత్య

భానుపూణః మూర్తై నప్రణయరసేన వారిణేన | కందర్పప్రవణమనాన్య
భీసీ సీతౌ లక్ష్మ్యేణ ప్రతియువమంజలిం చ కార || ౩౫ || ఆనందందధతిముఖక
రోదకేన శ్యామాయాదయితతమేన సీత్యమానే, ఈర్ష్యంత్యావదనమసిక్త
మవ్యనల్పస్వేదాంబు స్పృహితమజాయతేతరస్యాః || ౩౬ || ఉద్వీక్త్యప్రి
యకరకుట్టభావవిద్వైర్వ్యోజద్వయమభిషిక్తమన్యనార్యాః | అంభోభి
ముహూరసిచద్వధూరమహాదాత్మీయం పృథుతరనేత్రయుగ్మముక్తైః ||

౩౭ || కుర్వద్భిముఖరుచిముజ్వలామజగ్రం యైస్తోయైరసిచతవల్లభాం

భాః - అపరాస్త్రీసఖ్యాః సీతౌ సీత్తుమిచ్ఛాతప్యా లక్ష్మ్యేణ వ్యాజేన బ
ధ్మాంజలిరేవ తిష్ఠతీనతుసిం చ తీతి ద్యోతనాయ సీతే తీచ్ఛాయాం సనః ప్ర
యోగః ప్రతియువంయువాన ప్రతి- ఆన శ్చేత్యవ్యయీభావసమాసాంతే
మూలేన మూర్తీమతా- ప్రణయరసేనేవేత్యత్ప్రేతా - పాతాదథా
స్యబలీయస్తాదివశబ్దస్య వ్యవహితాన్వయః - వారిణాపూర్ణం పూరిత
మంజలిం చ కారపార్థియాయామానేత్యర్థః || ౩౫ || ఆనందమితి || ఆనందందధ
తిప్రియసంభావనయా హవఃందధానే - శ్యామాయాః మధ్యమయా
వనాయాః స్త్రీయాః-శ్యామాయావనమధ్యస్థేత్యత్పలః-ముఖేవదనేదయి
తతమేనప్రియేణ కర్తౌకరోదకేనాంజలిజలేనకరణేనసీత్యమానే సుతేసి
క్తైసతి ఈవ్యం త్యాః అనహమానాయాః పరోతకమాత్మమేష్యాస్యా
దితిలక్షణం ఇతరస్యాః సవత్త్వాః పదనమసిక్తమపి ప్రియేణ తిశేషః అన
త్వేన బహుతరేణ స్వేదాంబునా స్పృహితం సిక్తమజాయత అభవత్ ఈ
ష్యాకృతకోపకార్యాత్వాత్స్వేదాదీనామితిభావః అసిక్తమపి సిక్తమితివి
రోధః తస్య స్వేదాఖ్యకారణాత్కైః అభాసత్వమ్ || ౩౬ || ఉద్వీక్త్యప్రి ||
ప్రియస్యప్రియసంకరకుట్టలాభ్యాం పాణిపుటాభ్యాం అపవిద్వైః విక్లిప్తైః
అంభోభిరభిషిక్తం సిక్తమన్యనార్యాః సవత్త్వాః విత్నోజద్వయంకుచ
ద్వయంపృథుతరేణాతివిపులేననేత్రయుగ్మైసనయనద్వయేన ముక్తైరంభో
భిబాహ్యైర్ముహూరభీష్టం - ఆభీష్టమనకృత్సమాత్రిత్యమరః - అనచతే అ
భిషిక్తవతీతన్నాత్సరాదేవేతిభావః అతోవస్తునాలంకారధ్వనిః - విపిసీచి
హ్వశ్చేతిసిచెలుకజిహ్వరజాదేశః || ౩౭ || కుర్వద్భిరితి || ముఖరుచిముఖ
కాంతిం ఉజ్వలాం అభిశాంకుర్వద్భిర్యైస్తోయైర్విలాసీవిలసనశీలః కామీ-

విలాసిః | తైరేవప్రతియువతేరకారిదూరాతాకాబువ్యంశశధరదీధితిచ్చటా
 మైః || ౩౨ || రాగాంధీకృతనయనేననామధేయవ్యత్యాసాదభిముఖమీరి
 తఃప్రియేణ | మానిన్యావపుషిత నిన్సర్గమందోభందానోహృదయమసా
 హినోదవజ్రః || ౩౩ || ప్రియైరఃప్రణయినిసించతి | ప్రియాయాఃతత్తాపం
 నవజలవిప్రుషౌగృహీత్యా | ఉద్ధాతాఃకఠినకుచస్థలాభిఘాతాదానన్నాం
 భృశమవగాంగనామధాత్నుః || ౪౦ || సంక్రాంతంప్రియతమవక్షసాంగ

వాకవలసెత్యాది నామిథున్యాశ్చయః | వల్లభాంప్రియత మామజనం అ
 నిచతసిక్తనాకాస్మరితేత్వాదాస్త్యనేపనం - ఆత్మనేపదేవ్యవ్యతరస్యామి
 తిసించతే | లుకజ్ఞైరజాదేశః | శశధరదీధితిచ్చటామైః | శశికరనికరవత్
 స్వమైః | రేతాయోదూరాత్ | ప్రతియువతేస్సవత్కాః | కాలువ్య
 మావితప్తవైవజ్యంకాకారి స్వచ్ఛతోయైః | కాలువ్యంకృతమితి విరుద్ధ
 కార్యోత్పత్తియావోపవషప్రభేదః | తచ్చాన్యత్రోత్పనంగతికాలువ్యయో
 రభేదాభ్యవసాయాదతిశయోక్తిః | తదుద్ధాపితేతిసంకరః || ౩౨ || రాగే
 తి || రాగేణవిపత్తానురాగేణాంధీకృతనయనేనప్రియేణ | ప్రియసానామ
 ధేయవ్యత్యాసాద్వి వక్షనామగ్రహణపూర్వక మభిముఖమీరితః | క్షిప్రోవ
 పుషితకానిసర్గమందః | స్వభావజడఃస్వదుః | తథాపిహృదయంభిందానోవి
 దారయఉదక మేవజ్యోశనిఃఉదవజ్రః - మంధాదనేత్యాది నావికల్పా
 దుదాదేశః | మానిన్యాకోధవత్కా - స్త్రీణామీష్యాకృతః | కోపోమానత్త
 త్యభిధీయత ఇత్యభిధానాత్ | వివక్షనామధేయయోజనాజనితా సూయా
 వత్యానాయికయా నాసాహినసోధః | తీక్ష్ణయోగన్యైర్ద్వపితీక్ష్ణం భవతీ
 తిభావః | ఉదవజ్రఃఇతి కేవలంవిరవయవరూపకమ్ || ౩౩ || ప్రియైతి || ప్ర
 ణయినిప్రియసిప్రియాయాఃఉరః | ప్రియైరప్రిమాతిశయేన సించతిసతిక
 ఠినకుచస్థలాభిఘాతాత్ | కకశస్త్రనప్రదేశసంఘమాదుద్యుతాఃఉత్పతి
 తాఃనవజలస్యవిపురీషావినః - పృథంతిబిందువృవతాఃపుమాంసోవిపు
 ణః | స్త్రీయామిశ్యమరఃతస్యాస్మిక్తా యాస్తావంతత్తాపం | గృహీత్వాఆదా
 య ఆనన్నాంసమీపస్థాం | అవరాంగనాంసవక్షింభృశ మధాత్నుఃతాప
 యంతిస్త దహతేల్బుజి - వదప్రజేత్క్యానాసిచిన్మధిఘాత్యాదికార్యం
 తత్సేకాదేవావరస్యాః | తావోదయాత్ | తత్తాపస్యైవలతాగ్రాహనోష్ఠే

రాగం సాధ్య స్యాస్స రసిహరివ్యతేఘనాః భః | తుష్టైవం సవదిహ్య తేపిత
త్రతేపేక స్యాశ్చిత్తున్నటనఖలత్కణస్సపత్నాః || ౪౦ || హూతాయాః ప్రతిస
ఖకామినాన్యనామ్నాహీమత్యాస్సరసిగళస్త్రుభేందుకాంతేః | అంతర్ధిం
దుగ్రతమివకతుః కుశుప్రమైకభూమానం గమయితుమిషి రేపయాంసి ||
౪౧ || సీక్తాయాః క్షణమవసేవ్యపూర్వమన్యాచన్యస్యాః ప్రణయవతాబ

త్రావ్యం జకాత్రయోగాద్రమ్య || ౪౦ || సంకాంతమీతి || ప్రియ
తమస్యవల్లభస్య వత్ససః సకాశాత్సంకాంతం గాఢాలింగనాతుకచత
టలగ్నమపిలస్యాః ఎరాంగ్యాః లింగరాగంతిభువై వసరసిఅంభః కత్వ
సాధునిశ్చేవంహరివ్యతేప్రమాత్వకీటీత్యేవంతుష్ట్యాఇతిబుద్ధ్యాసంతువ్య
సవదితత్రతప్తిన్నంగరాగే హ్యతేపి స్ఫుటనఖలత్కణోవ్యక్తనఖచిహ్న
యాః కిస్యాశ్చిన్నాయికాయాః సంబంధిన్యాసవత్సాః తేపేతప్రంభా
వేలిట్ తదిదమాతపార్తన్యచాయామన్యవ్యతో దారుణదవదహనవేష్ట
నమివయదంగరాగమేవద్రష్టుమక్షమాయాః సఖతుతపాత్రాతాగరఇతి
త్రసంతాపశాంత్యథేన వివత్రాంగరాగత్రావనేన తద్విరుద్ధ సంతాపో
త్పదనాద్విరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపోవిషమాలంకారః విరుద్ధకార్యసోఽత్ప
త్తిర్యతానర్థస్య వాభవేత్ - విరూపఘటనావాప్యా ద్విషమాలంకృతి
మాతేతిలక్షణాత్ || ౪౦ || హూతాయాఇతి || ప్రతిసఖినఖ్యాన్యమీ
పేసఖినమక్షమిత్యథః - సమీపాథే వ్యయాభావేపుంసక హాస్య
త్వం - కామినాప్రియేణలగ్యస్యాస్సపత్నాః సామ్నాఅన్యనామ్నా - స
ర్వనామోవృత్తిమాతేపుంవద్భవః హూతాయాః అహూతాయాః అ
తేవగళస్త్రుభేందుకాంతేః ప్రవద్వదసంభంధురివలగ్య కాంతిరివకాతియ
స్యాః తస్యాః హీమత్యాః లజ్జితాయాశ్చ కస్యాశ్చిదితశేషః సరసిశీఘ్రిం
దుగ్రతం అంతర్ధిమంతథానం శ్రదంతరొరుపసగళవద్వృత్తిరితి వచ
నాత్ ఉపసగేఘాః కిరితికీప్రత్యయః - కతుః కుశుప్రమైకః కత్వభిః
పయాంసి సరొజ్లాః భూమానం గమయితుంవృద్ధిం పాపయితుం - గతి
బుద్ధిత్యాదినాలసికతుః కర్తవ్యం - హాదాన్యాదభిధానంచ ఈషిరభవ
ఇష్టానికమిత్యేత్తేయంకమణిలిట్ అత్యశ్రీపాతనిమిత్రతయాదు
ర్మరణదఃఖాదపిదుస్సహంసావత్సృదుఃఖమితవస్తుధ్వనిః || ౪౧ || సీక్తా

తాబలాయః । కాళిమ్నా సమేధితమన్యురేవ వక్త్రం పాపాత్మ్యోగ్గళన
వశబ్జచంజనాంభః ॥ ౪౩ ॥ ఉద్యోధుంకనకవిభూషణాన్యశక్తస్సద్రీచా
వలయితపద్మనాళసూత్రః । ఆరూఢప్రతివనితాకటాక్షభారఃపాదీయోగు
రురభవద్భుజస్తరుణ్యాః ॥ ౪౪ ॥ అబద్ధప్రచురపరాధ్యక్షింకిణీకోరామా

యాదృతి ॥ ప్రణయవతాపేమవతాప్రియేణక్షణంపూర్వంక్షణాయోర్వ
మిత్యర్థః - అన్యోంసపత్నీంలవసేవ్యపశ్యాత్ప్రియాః అన్యస్యాః అబలా
యాః ముగ్ధాయాః కష్టాశ్చిత్ వక్త్రంకర్మమన్యుః కోపవకతాకాళి
మ్నా కాష్ట్యేకానవైవణ్యోనసహితయావత్ సమేధితసంహితవాక్ బ
తేతిభాదే సంపూర్వాద్దధాతే కర్తరీలుజ్ఞ స్థాఘ్నోరిచ్ఛేతీకారః సివిః కి
త్వాన్నగుణః హ్రీస్వాదంగాదితి సకారలోపః గళత్సృజన్యైః సంబం
ధిఅంజనాంభః కజ్జలోదకం అపశబ్దం వణకస్వాసవాదం * అవణాక్షేపని
ర్వాదపరీవాదావవాదవదిత్యనురః హ్రీవ-కోపకాళిమతిరోధానేనస్వకా
ళిమ్నవప్రకాశనాదితిభావః - పూర్వేణవాక్యాభేదాన ఉత్తరవాక్యార్థ
సమథకనాద్యాక్యాభేదాహేతుకం కావ్యలింగ మలంకారః హేతోర్వా
క్యవదాథకత్వే కావ్యలింగముదాహృతమితి లక్షణాత్ ॥ ౪౩ ॥ ఉద్యో
ధుమిశి ॥ కనకవిభూషణానిసవణావికారాభరణాని ఉద్యోధుంబిభృతుమ
శక్తోక్షుమః సాకుమార్యాదితిభావః - అతవననహేం చతీతసద్ర్యజ్ఞే తేనసద్రీ
చాసహచరేణభర్తా ఋత్విగాదిగాకిన్నితికా సహస్యసద్రితినహ
శబ్దస్య పధ్యాదేశః అనిదితామిత్యాదినా నకారలోపః ఆచక్ష్యకార
లోపే చావితిదీర్ఘః - వలయితానివలయీకృతానివద్మనాళసూత్రాని
క్షృణాళతంతవోయస్యసః క్షృణాళకృతకంకణత్వార్థః - తథాప్యారూ
ఢః ఆరూఢవాక్ ప్రతివనితాయాః సపత్నీకటాక్షావభారో యస్య
సః తయోసాసూయందృష్టభిత్వార్థః అతవనచతరుణ్యాః భుజౌ బాహుః సా
ధీయః పౌఢతరమితిక్రియావిశేషణం - అంతికబాధయోగేదసాధావతి
బాధశబ్దస్యపాధాదేశః - గురుర్గురవాన్మోఘ్యశ్చభవత్ - అత్రకన
కభూషణాభావేపితత్కార్యగురుత్వ వర్ణ వాద్విభావనా పాచగురుతితై
వప్రతిభోగ్యాపితాతీతయోక్త్యను పానితేతిసంకరః ॥ ౪౪ ॥ అబద్ధై
తి ఉద్యోధకస్య గామూషగామానః జలక్రీడాధముచకప్రవేశః - మఢౌ

కామనవరతోదగాహాభాజామ్ | సారావంధ్యతనుత మేః లాకలావకిస్త్రీ
న్వాసజడగుణేః రాంబటుత్వమ్ || ౪౫ || పర్యచ్ఛే సరసి హృతేంశుకేప
యోభిర్ణీలాత్మేనురతగురావపత్రపిష్టేః | సుశ్రోత్యాదశవసనేనవీచిహ
స్తస్యస్తేనదురేతమకృతాబ్జినీ సఖత్వమ్ || ౪౬ || సారీభిర్గురుజఘనస్థలా
మాతానామాస్యశ్రీవిజితవికాసివారిజానాం | లోలత్వాదవహరతాంత

దనేత్యాదిసాదృశసీమదాదేశః - తమనవరతంసంతితంశుకజంతీతి తథా
క్రాయాస్తాపాంరామాణాం (స్త్రీ)కాంసంబంధీఽబుద్ధాఃప్రోతాఃప్రమరూః
భూయిష్టాఃపరాధ్యాః శ్రేష్ఠాశ్చకేఃశ్రోయస్త్యేకాసతథాక్తః- నద్యత
శ్చేతికవ్ - మేఖలాకలావకికాంశ్యేవభూషణం-కలాపీభూషణేబర్హాభ్య
మరఃఆరావంధ్యనింసవ్యతనుతసాకురుత- తథాహిసహజలేనసజలోజలా
ద్రఃగుణః సూత్రంయన్యసతథా లడయోరభేదాబ్జలగుణజడధర్మో
మాభ్యుతేన సహేతిసజడగుణజడశ్చకేస్త్యేకాస్త్యేకావాసావద్దేమేఖలా
కలాపేభ్రంసివాగిరాం వాచాంధ్వనీనాంచ పటుత్వంసామర్థ్యంసమకృతా
వీత్యధః - క్లేవమూలాభేదాతశయోక్త్యనుప్రాణితోయమధాంతర
న్యాసః || ౪౫ || పర్యచ్ఛేతి || పరితఃఅచ్చున్యచ్ఛుంఅంతగతవస్త్రతి
రోధాయకమీర్ధః తస్మిన్నరసివయోభిరంశుకే (స్త్రీ)పరిధానేహృతేసతి
స్థానాదవపారితేపతి సుంతగురౌరమణేచలోలాత్మే శ్రోత్యావక్తవృష్టౌ
వతీత్యర్థః లోలశ్చలనతృప్తయోరిగ్యమరః-బహువీహానక్త్యజ్ఞోఃస్వాం
గాక్షచ్ అపత్రపిష్టేరప త్రవమాణాయాః - లజ్జాసావత్రపాన్యతభ్యగ్ను
రః- అలంకృత్యాదిసాదృశ్యచ్ ప్రత్యయః సుశ్రోత్యాః ప్రియాయాఃప్ర
స్తుతోచితగర్వేణాయం అబ్జినీభినదురేతంశీఘ్ర-వీచిరేవహస్తస్త్రస్యప్రం
యద్దశం వర్ణమేదవచనంతేన తద్దానేనేత్యర్థః సఖత్వమకృత స
ఖకృత్యందశారేత్యర్థః - అతా'జ్ఞిగ్యాదిమ సఖత్వాద్యారోపాత్నమస్త
వస్తువృత్తిపావయవరూపకమ్ || ౪౬ || సారీభిరితి|| సారీభిఃకటీభిః సీరు
జఘనస్థలైః పృథుశ్రోణిభాగైఃఆహతానాం అలోడితానాం ఆస్యశ్రీభిః
ముఖశ్రోభాభిఃవిజితావికాసివారిజానిసద్మానిదేహం తేహంబోలత్వా
చ్చలత్వాశ్చుతృప్తత్వాచ్చ - లోలశ్చలనతృప్తయోరిగ్యమరః - తాపామం
గరాగంఅవహరతా-త్రాశయితాంచోరయతాంజలానాం తోయానాంజ

దంగ రాగం సంజజ్ఞే సకలువ ఆశయోజలా నామ్ ॥ ౪౭ ॥ సౌగంధ్యం దధఃపి
తామమగ్నా నా నాం దూర త్వార్థతమహమానోపమానమ్ । నేదీయోజితమ
తిలజ్జయేవ తాసా మాలో లేపయసిమ సూర్యాత్పలం మవజ్జ ॥ ౪౮ ॥ ప్ర
భృష్టై స్సరభసమంభసోపగాహ క్రీడాభిర్విదభితయూధికాపిశంకైః । ఆ
కలై స్సరసిహిరణ్మయైర్వధూనా మార్వాన్నిద్యుతిశకతైరివవ్యరౌజి ॥
౪౯ ॥ ఆస్తాకీయవతిదృశాషసౌతనోతిచ్ఛాయోపం శ్రియమనపాయినీంకి

దానాం చ సుఆశయోజ్జ్వలః హృదయం వకలుషాప్రసన్నః తుభితశ్చ
సంజజ్ఞే సంతాతః అపహర్తుః తాడనస్వహరణాదిభిరాశయః కలుషోభవతి
తిధ్వనిః అభిధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్రణాన్నజ్ఞేయః ॥ ౪౭ ॥ సౌగం
ధ్యమితి ॥ తామంపర్యాప్తం సౌగంధ్యం సురభిగంధిత్వం సహ్యగ్నంధుత్వం
చ- గంధాగంధక ఆమోదే లేసంబంధిగర్వయోతివిశ్వః - దధదవ్యహం
దూరత్వాత్పూర్వం దూరస్థత్వాదంగనానాం ఆనోపమానం ముఖపాద్య
శ్శృంగతం - దూరస్థాః పర్వతారమ్యా ఇతి భావః - సంప్రతిపునస్తాసాం నేదీ
యో నేదీన్ధం అంతికతమం సత్ - అంతిక బాధయో నేదసాధా వితి అంతిక
శబ్దస్య నేదాదేశః - జితం పరిభూతమభూవమితి లజ్జయేవ మహూర్యాత్పల
మరవిందం ఆలో లేప లేపయసిమవజ్జ-యధాదూరే సా మ్యేనదృశ్యమానో
బంధుః సన్నాథావవమూతః క్వచిల్లజ్జయాలీయతే తద్వదితి పయశ్చలనహే
తుకే అబ్జదజ్జ నేలజ్జా హేతుకత్వముత్పైత్యతత్వతిశ్లేష మూలాతిశయోక్తి
హేతుా త్పైత్యయోస్సంకరః ॥ ౪౮ ॥ ప్రభృష్టైరితి ॥ సరభసంసత్వరంఅం
భసోపగాహోపవక్రీడాస్తాభిః ప్రభృష్టైర్విగల్భద్భిజ్జలావగాహ త్తోభా
దంభసిచ్యుతైరిత్యర్థః - విదభితాః పికసితాః యూధికాః పీతయూధికాః
హేమపుష్పిగాపరపర్యాయాః వివక్షితాః అన్యధాపిశంగత్వాయోగాది
తి- గణికాయూధికాంబస్తాసాపీతా హేమపుష్పి కేగ్యమరః- వనకుందానీ
త్యర్థః- తద్వత్పిశంకైః పంగళవర్ణైః హిరణ్మయైస్సొన్నకైః - దాండి
నాయనాదిసానిపాతః వధూనామాకలైః సరసిబౌర్వాన్నిద్యుతిశకతైః
జలాశయత్వాదత్రాపి సన్నహితైర్బాడబానలజ్వాలాభి- డైరివేత్తుత్యై
త్తూ-వ్యరాజవిరాజితం-భావేలుజ్జే ॥ ౪౯ ॥ ఆస్తాకీతి ॥ ఆస్తాకీయవాస్తా
కీతిస్తాకీయా అస్తత్ప్రకాశితేత్యర్థః - యష్టదష్టదోంసృతస్యాంకిశ్చ

మేభిః ప్రవృత్తైః పంచగుణపితౄణాం సాభ్యసూయైః పానీయైః రభివిదధాపరేం
జనాని ॥ ౫౦ ॥ నిధౌ తేన తిహారిచందనే జలౌ ఘౌ రాపాండో గణపర
భాగయాంగనాయాః ॥ అహ్మయస్తనకలశద్వయాదుపేయే విచ్ఛేదస్సహృ
దయయేవ హారయప్త్యా ॥ ౫౧ ॥ అన్యూనగుణవృత్తస్య ధారయంతీనం

తివకారాదన్యుత్తయః - తస్మిన్నణిచయస్తాకాస్తాకావిలిప్రక్యతైస్తా
కాదేశః - టిడ్డాణభిత్యాది నాజీప్ అసౌచ్ఛాయాకాంతివిషయలేతియావ
తే ప్రైయవతదృశామనపాయినీంస్థాయినీం శ్రిః శంకోభాంతనోపేభిరం
జనైః కిమేతత్సాధ్యన్నకించిత సీగ్యధాః - గమ్యమానక్రియాపేక్షయాక
రణత్వాత్తృతీయేత్సు ఏవత్వాత్ ఉద్రవకారేణాం జనవైభ
ల్యం నిశ్చిత్యైత్యధాః - అతవివగమ్యోత్తైత్యయం స్వగుణస్య ప్వావిమృ
తదృశైః ముఖ్యగుణస్య పితౄణాం సాభ్యసూయైః పానీయైః రభివిదధాపరేం
జనానిచేత్యమరః - వప్తివాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసగయోరిత్య
కారలోపః । తేన సాభ్యసూయైః సేవ్యైః పాతముపైః పానీయైః స్తో
యైః - అభోణస్తోయపానీయనీరక్షీరాంబుశంబరమిత్యురః - త్వత్త
వ్యానీయరత్నకపిబతేనీయర్పిత్యుః - అంజనానికజ్జలార్థస్య సేవ్యగు
ణప్రకాశయోగ్యవిచక్షితేన ప్రకారేణ విశ్లేష్టస్వసూపేవేగ్యధాః - వి
విరేచిధాతానాత్మాలితా సీగ్యధాః - ధావుగతశుద్ధ్యోగిధాతాః కళాణిలి
ట్ ॥ ౫౦ ॥ నిధౌ తేన తిహారిచందనే జలౌ ఘౌ రాపాండో గణపర
భాగయాంగనాయాః (స్త్రీ)యాః స్తనకలశద్వయాత్ కుచకుంభద్వయా
త్ గతపరభాగయా పానశ్యాద్విగతజ్జలౌ తివవయా అశవపా
మాన్యాలంకారః - సామాన్యగుణపావేగ్యయత్రవస్త్యంజలైకతేన
క్షణాత్ - హారయప్త్యాకత్యా సహృదయయా సచిత్తయవేగ్యేష్టే
తా నిజపరభాగహాహజ్జానవత్వేవేగ్యధాః - అహ్మయస్తనది పాగ్గోఽఘ
డిత్యంజపాహ్మయజాగ్జ్ఞాకుసపచ్యుత్యత్యమః - విచ్ఛేదస్సృగిలన
నుపేయప్రాప్తః హీనజీవనాదజీవనమేవవరతినునీచయైకభావః - ఉ
పరూర్వాదిణః కర్మణిరిట్ ప్రత్యాభిహుకస్య హరివిచ్ఛేదస్య హృదయ

పుల్లమృగితసరోరుహవతసా । ప్రియోభిస్సహసరసీఃష్య మాణార
త్తత్త్వంద్యథితవధూదృశాంసురాచ ॥ ౫౨ ॥ స్నాంతీనాం బృహదమలో
దబింశచిత్రోరేజా తేరుచిరదృశామురోజకుంభాహారాణామ్మణిభిరుపా

హేతుకత్వోత్పేత్రిత్రాపాచోక్తసామాన్యోద్దాపితేతి సంకరః ॥ ౫౧ ॥ అన్యూ
నమితి ॥ అన్యూనం సమగ్రం అన్యూతస్య సీమ్యురాపి స్యగుణం చ ధన్యైః
ధారయంతీ- అవంధః వ్యక్తరసంశీతలంచ సృజావహా ॥ అచ్చలఘువి
ధ్యంచతోజుంగుణవదుచ్యతఇత్యన్తోదకగుణంచ ధారయంతీ సరిసీఃత్వైః
శేషశ్చ అన్యతంయజ్ఞశేషస్యాత్మీయూషేసలిలేస్తృతమితివిశ్వః-చ, పు
ల్లానిదికావాడత్పుల్లసంపుల్లమైరుపసంఖ్యానాన్నిష్ఠా-త్త్వం-స్ఫురితా
న్యూన్వలానిచయూని సరోరుహాణికమలానిదికత్రసహజావ్యవ్యత్రసః సాగ
రాధకంక్షిప్తానితాని అవతంసోభూషణంయస్యాస్సాతధోక్తాప్రీతూ
భిఃరమతైః సహనిషేవ్యమాణాస్నానపానాభ్యామితిభావః-సరిసీఃపుష్క
రిణీవధూశౌరత్తత్త్వం ఆరుణ్యం సురేవ్యధిగవిభతైస్త్య తథాసురాచ
వ్యధిత-ధాళికతఃరిలుజితత్ ఇహేవాత్సహవర్ధనాయముహుస్సేవ్య
త్వాచ్చృం గాణీతిశ్లోకే సలిలకేళిసంభారేషు మాద్వీకకపరిగణనాచ్చస
రిసీవత్సురాయాపిప్రకృతత్వవివత్తాయాంతుల్యయోగితా-తదవివత్తా
యాంతుదీపకాలంకారః-సురేవేతిపారేత్వప్రకృతవివత్తైవకార్యాఅన్య
ధోపమానుత్థానాత్ సవతుల్యయోగితావకాశః ఇవశబ్దేగమ్యావమ్యుల
క్షణభంగాదితి ॥ ౫౨ ॥ స్నాంతీనామితి స్నాంతీనాం జలమవగాహ
మానానాంరుచిరదృశాంసుదృశాం సంబంధినౌబృహద్భిర్విపులైరమతైర
మైచ్చోబింశభిఃఉదకవిందుభిశ్చిత్రా మంధోదనేత్వాదినాడుదకశబ్ద
స్యోదాదేశః-ఉదోజకుంభాస్తనకలశౌఉత్సూతైఃభిన్నసూతైఃహారా
ణాంముక్తాహారాణాంమణిభిః ఘటికాభిః ఉపహస్యతే ఉపగవ్యతేషీద్య
తేవా-ఉపఘ్నుఅశ్రయఇతిహాతేరప్రత్యయాంతఉపధాలోపీపాతః
గుణవతః దాధ్యాకదిగుణవతఃసూత్రవతశ్చఉపఘ్నుస్యఆత్మనభిచ్ఛాగుణ
వచపఘ్నుకామ్యాతయాగుణవచపఘ్నుకామ్యయాఆత్మనోగుణవదాశ్ర
యాపేక్షయైత్యర్థః-కామ్యచ్ఛేతికామ్యచ్ఛత్రయైప్రత్యయాంతధా
తుత్వాత్ అప్రత్యయాదితీస్త్రీయామకారప్రత్యయేటాప్-సమంతాదు

శ్రితౌసమంతాదుత్సౌత్రైగుణవచసఘ్న కామ్యయేవ || ౫౩ || ఆ
 రూఢఃపతితగతిస్వసంభవోపి స్వచ్ఛానాంపరిహరణీయతాముపైతి కర్ణే
 భ్యశ్శుతమసితోత్పలంపథానాంవీచీభిస్తటమనుయ్యరాసురాపః||౫౪||
 దంతానామధరమయావకంపదాని ప్రశ్యగ్రాస్తనుమవిలేపనాం సఖాః
 కాః| అణ్యశ్శ్రియమధితోయమంగనానాంశోభా యైవిపదిసదాశ్రితా
 భవంతి || ౫౫ || కస్యాశ్చిన్దుఖఃసధౌతపత్రలేఖం వ్యాతేనేసలిలభ

పాశ్రితావివ సంశ్రితావివరేజాతేరాజేతేస్త- ఫణాంచసప్తానామితి వి
 కల్పాదేత్వా భ్యాసలోపాగుణవచ్చబైంసూత్రచేదే మాత్రాంతరమా
 శ్రోయతగతివద్రతీతేః శ్లేషమూలాతి శయోక్త్యను పాణినేయముల్పే
 త్తా || ౫౩ || ఆరూఢగతి || స్వసంభవోపావ్యాత్ససంభవోపి ఆరూఢఃఉచ్చ
 స్థానగతః ఉత్తమాశ్రమస్థశ్చపతితః తతోభ్రష్టగతిహేతోః ఆరూఢపతిత
 త్వాదిత్యథః స్వచ్ఛానాంసిలేపానాంపరిహరణీయతాం త్యాజ్యత్వ
 ముపైతిపాప్నోతి * ప్రవజ్జావసీతో రాజ్ఞాదాసఅమరణాంతికాదిత్వ
 రణాదితిభావః - కుతఃయద్యస్మాదాపోజలూపథానాంకణేభ్యశ్శుత
 మసితోత్ప లం నీ లోత్పలం స్వ సంభవ మ పీతి భావః వీచి భిస్తరం
 మైస్తటమన తటంప్రతినిరాసుఃచిక్షిపుః విశేషేణపామాన్యసమర్థాన రూ
 పోధాంతరన్యాసః సమర్థా వాక్యగతశ్లేషమూలాతియోక్త్యా సంకీ
 ర్ణః || ౫౪ || దంతానామితి|| లోయేవ్యధితోయంవిభక్త్యధేవ్యయా
 భావః అంగనానాంఅయావకంప్రత్యూభితలాత్తూరాగంఅధరందంతోన్యం
 దంతానాంపదాదంతక్షతానికర్మణి తథాఅవిలేపనాంధౌతాంగరా
 గాంతనుంశరీరంప్రశ్యగ్రాస్తవ్యాఃసఖాంకాశ్చ సఖత్వతాశ్చ శ్రియమాని
 న్యుఃపాప్రయామాసుః - నీవహ్యూహారతేశ్వాపీభవచసాత్సయతే
 ద్వికకమకత్వం తథాహిసతఃసజ్జనాకసుందరాంశ్చ ఆశ్రితాస్సదాశ్రి
 తాఃయేకేచిదితిశేషఃవిపదివిభవాపాయకాలేశోభాయైవై భవాయభవం
 తి - క్లీపేస్సంపద్యమానేచక్షుధీవ క్త్యేత్యత్రక్లీపేరథానిదేశాచ్చతు
 ధీ - అథాంతరన్యాసః||౫౫|| కస్యాశ్చిదితి|| ధౌతపత్రలేఖంత్వూభితప
 త్తావళికంక ప్యాశ్చిదంగనాయః ముఖమనుముఖసంబద్ధం యథాతథా
 ముఖ ఇలియావత్ - తృతీయాథా ఇత్యనోః కమప్రవచనీయత్వాత్

రావలంబినీభిః | కింజల్గవ్యతికరపింజరాం తరాభిశ్చిత్రశ్రీరలమలకాగ్ర
వర్లరీభిః || ౫౬ || వక్షోభ్యోఽనునమనుతే సంయదూనాముత్తంసానహర
తవారిమూర్ధజేభ్యః | నేత్రాణాంమదరుచిరక్షతైవతప్తావతూవ్యఃఖలు
మహతాంపరైరిలంఘ్యః || ౫౭ || యోబాహ్యస్సఖలుజలైనికరాసీరాగశ్చ
త్తైయస్సకుచదవస్థపవతేషాం | ధీరాణాంవజహిసర్వపసాంతఃపాతి

ద్వితీయా సలిలభరేణావలంబినీభిర్లంబమానాభిరాజావంగతాభిరిత్యర్థః
కింజల్గవ్యతికరేణ కేసరకుశ్రణేన పింజరాణిపిశంగాస్యం తరాణిమధ్య
భాగాయాపాంతాభిః అలకాగాణిః పల్లర్యోమంజర్య ఇత్యుపమితనమా
సః - పల్లరీమంజరీస్త్రీయామిత్యుచరః - తాభిరలకాగ్ర పల్లరీభిః చిత్రశ్రీ
మకరికాపత్రశోభాఅలంఛ్యతేనేసంపాదితాతనోతేకమణిలిప్త అ
త్రచిత్రస్య శ్రీరవశ్రీరితినిరశానభేః || ౫౬ || అథశ్లోకద్వయేనపుంసామ
వ్యవస్థాభేదంవక్ష్యామి || వక్షోభ్యోఽత్యానా || వారిసరోజలంకతృణ
యదూనాంయాదవానాంవక్షోభ్యః ఘనంసాంద్రంఅనులేపనమంగేరాగం
అహరత-భిత్వాత్తడ - అప్రవధూనామితిక్వాచిత్కఃపాఠఃవక్షోజానపే
క్షవక్షోమూత్రనిదేశాత్ ఉత్తరశ్లోకేతేషామితి పుంలింగవరామశా
చ్చనగ్రాహ్యః-మూర్ధజేభ్యఃశిరోరుహేభ్యఃఉత్తంసాశేఖరాఅహ
రతనేత్రాణాంమదరుచిమకదరాగోక్షతైవతప్తైవతప్తా- వారివిహారస్యా
పిరాగజనకత్వాతిభావః- అతివచరాగద్వయస్యాభేదాధ్యవసాయే
నతాదవస్థవిదేశేన అతిశయోక్తిః తథాహిమహతాంమహాత్మనాంచ
తుషిభవశ్చతువ్యః ప్రియఃఅక్షిజశ్చ - ప్రియేక్షిజేచతువ్య ఇతివి
శ్వః శరీగావయవాచ్చేతియత్ప్రీత్యయః - పరైరిలంఘ్యాదుధా
వఃఖలుచతువ్యఇతిశ్లేషమూలాతిశయోక్తిః తయాపూర్వోక్తయా
చసంకీర్ణాయమధాంతరన్యాసః || ౫౭ || యఇతి | తేషాంయదూనాం
బహిభావోబాహ్యః - బహిదేశవపంచజనేభ్యశ్చేతివచనాత్ వ్యభి
త్యయఃయోరాగోంగరాగః అస్తీతిశేషః సరాగస్సరసిజలైస్తోయైజాడై
శ్చురరాసిరస్తః అస్యతేకమణిలుజ్చితైయోరాగోసురాగః సతుపై
వాసస్థాయస్యః తదవస్థపసనరిస్తఇత్యర్థః - అత్రరాగయోరభేదా
ధ్యవసాయాదతిశయోక్తిఃతథాహిసర్వోపి ధీరాణాంమహతామంతః

త్వాదభిభవనీయతాం పరస్య ॥ ౫౨ ॥ ఘేనానామురసిరుహేషుసారలీ
లాచేల శ్రీజఘనతలేషుచైవలానాం । గంతేషు స్ఫుటరచనాచపత్రవ
ల్లీపర్యాప్తపయసివి భూషణంవధూనాం ॥ ౫౩ ॥ భృశ్యృజలమభి
భూషణైర్వధూనామంగేభ్యోగురుభిరమజ్జిలజ్జయేవ । నిర్మాతైర్వరథన
న్యతేవధీతానామభ్యుచైర్భవతిః ఘేయసాంహిధాప్త్యమ్ ॥ ౫౪ ॥
ఆమృష్టాస్తిలకరుచస్సృజోనరస్తానీరక్తంవసనమపాశ్యతోంగరాగః । కా

పాతిత్వాదంతగతత్వాదంతరంగత్వాదేవేతియావత్ పరస్మాదభిభవనీ
యతాంనప్రజలీలస్యధా ప్రజశ్యేవేత్యధః పూర్వవదలంకారః ॥ ౫౨ ॥
ఘేనానామితి ॥ వధూనాంయీదవస్త్రీణాంభృష్టభూషణానామవీతిభా
వఃపయసివిభూషణం వర్యాప్తంనచగ్రహాసీదిత్యధః - కుతఃఘేనానాం
డిండిరాణాండరసిరోహంతీత్యురసిరుహస్తస్యాఃసువీతియోగవిభాగా
త్కప్రత్యయః - హలంతాదిత్యుక్తేషుచాలీలాముక్తాఃభిశ్రీః జాతేతి
శేషః- శైవలానాంజఘనతలేషుచేలశ్రీర్వస్త్రుశోభాజాతాంగడేషుఃపో
లేషుశైవలా ఇతిభక్తిపరిణామాదనువంగః స్ఫుటరచనావ్యక్తనిన్యాపా
వత్రవల్లీపత్రలతాజాతేతిశేషః అత్రఘేనానాంహరలీలాశైవలానాం చే
లశ్రీరితిచనిదర్శనాభ్యాంశైవలాః పత్రవల్లీరితిహాపకేణచ వాక్యాద్యైః
చతుర్థవాక్యార్థ సమర్థనాత్తైరేవాంగాంగవిభావేన సత్కీణంవాక్య
ధాహేతుకంకావ్యలింగం ॥ ౫౩ ॥ భృశ్యృజిరితి ॥ వధూనామంగనానా
మంగేభ్యః అవయవేభ్యఃభ్రశ్యద్భ్యః పత్యగురుభిస్సావణత్వాద్గురు
త్వయుక్తైర్భూషణై రాభరణై లజ్జయాభృశప్రయుక్తయా హ్రియ
వేత్యుత్ప్రేరూజలమభిలజ్జిజలేషుగ్ధావేలుజ్జేఅధానంతరమేనతు
విలంబేనేతిభావః నిర్మాతైర్భుక్త్యోజమాలై ర్మన్యతేజలేతి
భ్రంశేపినిర్జజ్జైరివేతిభావఃవృత్యతేర్భావేజ్ తథాహిఅవధీతానాంతి
రస్మతానామపిలఘేయసాంతుచ్ఛానామృష్టార్థాప్త్యోంగర్జజ్జశ్వమేవ
ఆధికంభవతీత్యధాంతరన్యాసః- మహంతఃపదభ్రంశేలజ్జితాఃక్వచిత్తీయం
తేతుచ్ఛాస్తునిలజ్జాఃవిజృంభంతేఇతిభావఃఅస్సగురూణేవిజ్జంతేలఘూన్య
వంతేఇతిపరమాగ్ధః ॥ ౫౪ ॥ ఆమృష్టాఇతితిలకరుచఃప్రత్యోభాఃఆమృష్టాధాతాః
ప్రజఃమూలాః నిరస్తాః వసనంకౌసుంభంవాసోనీరక్తమరక్తం నిరస్తరాగ

మస్త్రైరను శయవానివస్వపక్షవ్యాఘాతాదిని సుతరాంచకారచారుః ||
 ౬౨ || శీతార్తింబలవదుపేయమైననీరైరాశీకాచ్చశిరసమీరకపితేన,
 రామాణామభినవయావనోష్ఠభాజోరాల్లేషిస్తనతటయోర్మ
 వాంశుశేన || ౬౨ || శోచ్యేతద్భిస్సమధికమాత్మమంగసంగాల్లావణ్యంత
 సుమదివాంబువాససోదైః | ఉత్తైరేతరశతరంగరంగలీలానిష్ఠాతైరభసర
 సప్రియాసమూహైః || ౬౩ || దివ్యానామపిక్వళవిస్తయాంపురస్తాపం
 భస్తఃస్ఫురదరవింబచారుహస్తాం | ఉద్వీక్యశ్రియమిషకాంచదుత్తరతీ

మిత్యర్థః కృతమితి శేషః అంగరాగః అపాచ్యతః అపహృతః పరవ్యగ్రజతైరిన్ద్ర
 ర్థః - ఇతీర్థం స్వపక్షవ్యాఘాతాత్ నిజవర్గక్షయదనుశయవాననుతాప
 వానిచేత్యుత్పేక్షా - కామః మదనః స్త్రీస్త్రీయః వామశశోరీతీయజాదే
 శవికల్పాత్పత్యేనవర్గదీర్ఘః సుతరాంచారుః పూర్వతోపి రసనీయాశ్చ
 కార- స్త్రీణాం కామవీపభూషణం అన్యదైవభవమేవేతి భావః || ౬౨ || శీతే
 తి || నీరైస్తయైరాశీకాదాశీచనాత్ శీతాతిః శీతవృథాంబలవత్సమృద
 పేయమేవప్రాప్తవతేవేత్యుత్పేక్షా - అంతఃశిశిరసమీరకపితేన శీత
 వాతకంపితేన నవాంశుశేన కత్కా అభినవోయోయావనోష్ఠా ఉన్మత్సం
 తద్భాజో రామాణాం అంగనానాం - సుందరీమణీరామేన్యనురః - స్తన
 తటయోః ఆధారయోః ఆల్లేషి ఆల్లిప్తం సంసక్త-భావేలుజ్ సేకహేతుక
 స్యాంశుశ్చైవ స్య శీతార్తిహేతుకత్వముత్పేక్ష్యత ఇతి గుణహేతుత్పే
 త్సా || ౬౨ || ఇర్థంబలక్రీడాముత్సాజలాదుత్తరణం వర్ణయతి || శోచ్యేత
 ద్భిరితి | ఆథజలక్రీడాసంతరంగసంగాత్ గాత్రసంపరాదాత్తముపా
 త్తం సంసక్తమితి మూవత్ సమధికమతిరక్తం తనుమన్మత్సర్వ
 కాంతిసారమివేత్యుత్పేక్షా - అంబుసరోజలశోచ్యేతద్భిభావాదికాల్ల
 ఘూషభగుణః - తరభాక్ష్మసలాస్తరంగవీరంగాన్మత్సస్థానానితేషు లీ
 లాశ్చర్యసాధనానిష్ఠాతైః కళతైః నదీభాగ్గంస్నాతేకాశలఇతి వత్సం
 వాససోదైః వస్త్రస్యాంచతైః ఉలక్ష్మితైః ప్రియాసమూహైః స్త్రీసం
 హైః సరసః హృదాత్ ఉత్తైరేఉద్విగ్ధసమిత్యర్థః - తరతేన్భావే ట్ ||
 ౬౩ || దివ్యానామితి || దివిభవాదివ్యాః దేవతాః తేషామపి కృతవిస్త
 యంసాందర్యాతీరేకేణ జనితాద్భుతరసాంస్ఫురదరవింబాభ్యాం పికచక

హస్తాద్విజ్జలనిధిమః ధనస్యశౌరః ॥ ౬౪ ॥ శ్లక్షణ్యస్పృహితమేతయోఃకి
లాంతర్ధానార్థం తదదకసేకసక్తమూరూ । నారీణాంవిమలతరోసముల్ల
సంత్యాభాసాంతర్దశతుగుహాఽకూలమేవ ॥ ౬౫ ॥ వాసాంస్త్రివసత
యానియోపితస్తాశ్శుభ్రాభివృద్ధ్యభిరహాసితైస్తుజేవ । అత్యాశ్శుశ్శు
వనగళజ్జలానియానిష్ఠాలాశ్రుశ్రుతిభిరరోదితైశ్శుచేవ ॥ ౬౬ ॥ ఆద్ర

మలాభ్యాంశాకూలసంతోహస్తాయస్యాంతాఽన్తహస్తామిత్యర్థః - పుర
స్తాదగ్రేఅంభస్తోజలాత్ - పంచమ్యాస్తసేత్ - ఉత్తరంతింహాగిమండిం
శాంతిత్ (స్త్రీ) యం శ్రీయమివమధ్యమాహస్యముదాశ్రీత్యుః పాశ్చిమ
వంతీలక్ష్మీమివోద్వీక్యత్యులౌక్యశౌరః శృణ్వోజలసాధిమంధనస్యసముద్రమ
ధనమిత్యర్థః - మధ్యేర్హవాదికస్యత్రాత్వాన్నమాగమః - అధిగర్భేత్యాది
నాకర్తృణివస్త్రీ అస్మాప్రీతస్తృతవాక్ అత్రనమద్రమధనస్సాంకయా
శ్రీయమివేత్యువమయాసాదృశ్యాత్ శ్రీస్తృతేః స్తరీణాంలంకారరత్నలే
రలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ ౬౪ ॥ శ్లక్షణ్యమితి ॥ ఏతయోరూర్వారంత
ర్ధానార్థంకిలభాదనార్థం కిలశ్లక్షణంస్నిగ్ధం యద్వకూలం పరిహితమాచ్ఛాది
తండదకసేకేనసక్తంసందష్టంతద్వకూలంకర్తృ విమలతరోనారీణాముహ
వీవరాడోహావవకర్తారో సముల్లసంత్యా స్మగంత్యాభాసానిజకాంత్యా
అంతర్దశతుః ఆచ్ఛాతవ తాతదేతద్భీవః భీవణమితిభావః ఆత్రదుకూల
స్యోరుచ్ఛాదకత్వేపితదభావోక్తేఃసంబంధేనసంబంధయాపాతితయోక్తిః -
తదపేక్షయా చోర్వోద్భవకూలానాచ్ఛాదకయోరాచ్ఛాదకత్వోక్తే రసం
బంధేనసంబంధయాపాతితయోక్త్యుక్తానాశ్శజాతీయసంకరః తేనచోర్వో
ద్గోకోస్తరంలావణ్యంవృజ్యతెత్త్యలంకారేణవస్తుభ్యసః ॥ ౬౫ ॥ వాసాం
స్త్రి ॥ తాఃయోపితోయానివాసాంసన్యవసతనివసితవత్వః సతిచ్ఛాదన
త్రతిథాతోః కర్తరిలజ్శుభ్రాభ్రాణాం ధవళమేఘానాంద్యుతీరివద్యతి
ర్యేహంతైస్తైర్వాసోభిఃముదానానివసనానందేన అహాసితహసితమివ
భావేలుజ్శుపసేనస్మాసే సేకేనగళజ్జలాని ప్రవత్తోయాని యానివా
పాంసితత్యాకుఃశ్యక్తవత్వః తైశ్శుచ్ఛాఘ్నాలాఅశ్రుప్రతిరైన్యస్తైఃఅరోధీ
వరొదనంకృతమివ భావేలుజ్శు అత్రధావశ్యగుణ జలగళనక్రియానిమిత్త
యోగ్దాసరొదనక్రియాస్వయాపోత్రేక్షయోస్సంస్పృష్టిః ॥ ౬౬ ॥ ఆద్ర

త్వాగతిశయనీముపేయివస్థిస్సంసక్తింభృతమపిభూరిశోవధూతైః । అం
గేభ్యఃకథమపివామలోచనానాంవిశ్లేషఃఖలునవరక్తకైఃప్రపేదే ॥ ౬౭ ॥
ప్రశ్యంసంవిలులితమూర్ధజాచిరాయస్మానాద్రాఢంవపురుదవాపయ
తిత్రైకా । నాజానాదభిమతమంతికేభిరీత్యస్వేదాంబుద్రవమభవత్త

త్వాదితి । ఆద్రాత్వాజ్జలేన పేష్ట్యావనరసత్వా దతిశయనీమతిశయవ
తీసంసక్తింసంశ్లేషంపరిచయంచోపేయివస్థిః పాప్రవస్థిః అతపవభృ
శంఅశ్యంతంభూరిశఃఖవశః అవధూతైర్మిరస్తైరపి అన్యత్రనిష్కాసితైర
పిసవరక్తరేవనవరక్తకైః మాతనరక్తవస్తైః సవాసురాగిభిశ్చ వామలో
చనానాంనుందరదృశామంగేభ్యోవిశ్లేషః విస్సంసనంవియోగః కథమపి
కృచ్ఛేణప్రపేదేపాప్రవఃఖలు ఏకత్యాగశ్లేషాదన్యత్ర అతిపరిచయాచ్చే
తిభావః అత్యాసక్తాఃకామసంధనపరాయణాభిః వేశ్యాభిః అవధూతాఃక
థంచిన్దుచంతిత్యథాంతరద్రతీతే రిహవిశేష్యస్యాపి క్షిప్తత్వా చ్ఛబ్దశ
క్తిమూలోఽన్యనిరేవ ॥ ౬౭ ॥ ప్రశ్యంగమితి ॥ ఏకాస్త్రీప్రత్యంగమంస
యోర్విభక్త్యధైవ్యయాభావః - విలులితమూర్ధజావిక్లిష్టకేశాసతీ స్మా
నాద్రాఢంవపుఃచిరాయచిరముదవాపయత్ నిరవాపయత్ అశోషయదితి
యావత్ కిలఖలుతత్పునఃతద్వపుప్రతిభిజుతంప్రియమంతికే పురోభాగేభి
వీక్యోద్వీక్యస్వేదాంబునాద్రవ మాద్రాఢంద్రవశబ్దః శుక్లాదిశబ్దవత్ గు
ణైపుంసీగుణనిభేద్యులింగః ఆపోద్రవాః సర్వాణిద్రవద్రవ్యాణి స్రుజ్ముఖే
నజుహూతీత్యాదిప్రయోగాత్ అభవత్తరాం అతిశయేనాభవదిత్యర్థః
తిజశ్చేతితరపీప్రత్యయః - కిమేత్తిజీత్యాదిసాజిజంతాదామ్ ప్రత్యయః -
తద్భిత్వాసర్వ విభక్తిరిత్యన్యాయత్వంనాజానాత్ వాక్యాధాఃకర్తృత్వ
వభవనంనాజ్ఞాసీదిత్యధాః - అవిరతస్వేదాద్రాఢతామజానతీ స్మానా
ద్రాఢమేవేతి మన్యమానావునః పునః వపురుద్వాపయంత్యేవాప్రతితి తా
త్పర్యార్థః - అత్రవపుష్కల-త్వకస్య వీక్షణస్య వపుష్య వచారాత్
ద్రవసక్రియయా సమానకర్తృకత్వాత్పూర్వకాలతోనిర్యాహః ఏషాచ
హమేత్యుక్త్యాదిసంచారిభావసంకీర్ణాస్వేదరోమాంచాదిసాత్వికసం
పన్నాస్తే తాన్యనుభావవతిచేత్యనుసంధేయం - అతోద్వాపనరూపకార
ణైవత్యపద్రవత్వనివృత్తి రూపకార్యాను త్యతైస్తద్విరుద్ధద్రవత్వప్రతిపా

రాంపురస్తాత్ ॥ ౬౮ ॥ సీమంతంబజమవబద్ధతీక రాభ్యామాలత్యస్తనతట
బాహుమూలధాగా భక్త్యాస్యామహురభిలవ్యతాదధ్యేనై హ హేమ
విరమతికాతుకంప్రియేభ్యః ॥ ౬౯ ॥ స్వచ్ఛాంభస్సప్తనక్షత్రాంతమంగమో
స్తస్తాంబూల ద్యుతవికదోవిలాసినినామ్ వాసశ్చ సతనువిక్రతు స్త్వితి
యానాకల్పేయదికుప మేషుణాసమూహ్యః ॥ ౭౦ ॥ ఇతిభౌతపురంద్రియత్పరాక

దనమాభనలభిధానాత్ విశేషాక్తిరలంకారః - తత్సామగ్ర్యమనుత్పత్తి
ర్విశేషాక్తిర్నిగద్యతేభిలవ్యతాత్ ॥ ౬౮ ॥ సీమంతమితి ॥ బజమాస్త్రీయం
సీమంతముద్ధాజమధ్యపద్ధతి - సీమంతచ (స్త్రీ)యాం (స్త్రీ)ణాం కేశమగ్య
స్థవద్ధతిరితివైజయంతీ - కి రాభ్యామవబద్ధతీగ్రద్ధతీవిభజ తీజ్యభాః -
అతపివ అసమంతాల్లాట్యైః స్తనతటేవబాహుమూలేచ తస్యభాగాఃప్ర
దేశాయస్యాస్సాలస్యాస్త్రీలభిలవ్యతాలభిలవతా-వాభ్యాశేత్యాదినా
వైకల్పికశ్శబ్దప్రత్యయః - భక్త్యామహుర్నిదధ్యేభ్యాతా శిక్షితే
త్యర్థః - నిర్వర్ణనంతుభిభ్యానందర్శనాలోక నేత్రణమిశ్యమరః - అహేమాల
శ్చర్యంకాతుక మభిలాషః ప్రీతితీప్రియాః విషయాః - ఇనుపదజ్ఞాపీ
తీరక ఇతికప్రశ్నయః తేభ్యఃనవిరమతిఇయత్యుపభోగేపిసంపత్తతే - న
జాతుకాదుః కామానాముపభోగేనశాన్యతీతిభావః జుగుప్సాచిరాశుచి
మాదాధానానుపసంభ్యాసమితిసంజను - వ్యాజ్ఞభోర్విరమతిపరస్మై
పదంతిభావంతస్సాసః ॥ ౬౯ ॥ స్వచ్ఛేది ॥ స్వచ్ఛేనాంభసావిమలలో
దకేంస్సప్తనక్షత్రాంతమంగమోస్తస్తాంబూలగా గేణశ్చః ఉజ్వలః దీప్తోదగఃప్రతమసూక్ష్మంవివిక్తం
విమలంవాసోంశుకంఅథవానివిక్త మేకాంతస్థానంచ ఇత్యేవంరూపః ఇ
యానేతావానేవావిలాసినినాం రసవతీనాలకల్పేనైపద్యమస్తకిమరీ
క్తైరత్యభాః - అకల్పవేషానైపద్యమిశ్యమరః కించతుపమేషుణా కామేన
శూన్యోసమదినదేత్ - అన్యథాప్రప్రజితానామివకినకమూచణపీభారా
యత ఏవేతిభావః ఏతేనవిచ్ఛిన్నాప్యాయంబనశేష్టాకానఉద్దీపనిధిభాః ఉ
క్తః - స్తోకభూషణయోగేపివిచ్ఛిన్నానికవ్యభిజితాత్ అప్రస్మాద
తాంబూలాదవరాధానాంవిశేషణగత్యా అంగస్థానీనాంలక్ష్మ్యప్ర
తిపాదనాత్పరాధానాత్కంకావ్యలింగమలంకారః ॥ ౭౦ ॥ అథోర్

సంసిగ్ధజ్జనేన శ్రీయమాప్తవత్తోతిశాయినీమతివిమలాంగభాసః । అవ
లోక్యతద్దైవయాదవానవరవారిరాశేశ్శిశిరే తరిరోచిషాప్యపాంపతిమును
జ్ఞుగమీషే॥ ౭౧॥*

ఇతిశ్రీమాఘకృతా శిశుపాలవధే మహాకావ్యే-

జలపహారోనాను అష్టమ స్కంధః.

సగేనూర్యాప్తమయవర్ణనఃప్రస్తావః॥ ఇతి॥ ఇతిత్థంసంసిగ్ధజ్జనేనధాతవు
రంధ్రీమత్సరాకాక్షాభితమీనిమానాక్ అతిశేతేఅభీష్టమిత్యతిశాయినీం
అధికాం-అభీష్ట్యేననిః-శ్రీయంతోభామాప్రవతఃప్రాప్తవతఃఅతివిమలాంగ
భాసోవిమలాంగకాంతీకయాదవాఅవలోక్యతద్దైవశిశిరేతరిరోచిషా
ప్యపాంపతిమునుజ్ఞుగమీషే॥ ఇతి॥ ఇతిపరచేష్టాపాత్రాతాగరో
విషయితాంతాద్భగ్విషయాభిలాషమతరాధతైతిభావః- అత్రభానోః
కాలపాప్రమజ్జనస్యయాదవమజ్జనావలోకనహేతుకత్వముత్పేత్వతే
అతిశాయినీవృత్తం॥ ౭౧॥*

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశీమహాపాధ్యాయ

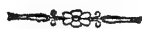
కోలచలమల్లి నాథసూరివిరచితేమాఘవాక్యాఖ్యానే

సర్వం కమాఖ్యానే అష్టమ స్కంధః.

అం.ర.స్త.

మామకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - సవమస్సగః.

అభితాపసంపదవ ధోష్టరుచినిజతే జసావసహమానభవ । వయసిప్ర
పిత్సరవరాంబుః ధేరధిరోధుమస్తగిరిమభ్యతత్ ॥ ౧॥ గతయాపురఃప్ర
తిగవాక్షముఖందధతీరతేనభ్యశముత్సుకతామ్ । ముహురంతరాశభువమ
స్తగిరేస్సవితుశ్చయోషిదమమీతన్మకా ॥ ౨ ॥ విరళాదవచ్చవిరమన్లవపుః

అథసూర్యాస్తమయంవణయతి । అభితాపేతి ॥ అథమమంత్రానం
తరండోష్టరుచిఃసూర్యఃనిజతేజసాంఅభితాపసంపదంసంతాపాతిరేకంఅ
సహమానభవ అపరాంబునిధేఃపశ్చిమాభ్యః వయసి ప్రపిత్సః ప్రపతితుమి
చ్ఛుఃపతేస్సన్నంతాదవ్రత్యయః - సఃమీమేత్యాదినా ఇసాదేశః - అత్ర
లోపోభ్యాసస్యేతి అఖ్యాసలోపః । అస్తగిరిమస్తాద్రిం - అస్తప్తచరమ
త్వాభ్యుదిత్యమరః - అధిరోధుమభ్యపతత్ అభ్యధావత్ అత్రానసహమాన
భవేతికాలపాప్రవృత్తయఃపాతస్య నిజతేజోనిహన హేతుకత్వముత్పే
త్యతే - అస్తిస్సగే ప్రమితాక్షరావృత్తం - ప్రమితాక్షరాసజనసైరు
దితేతిలక్షణాత్ ॥ ౧॥ గతయేతి ॥ రతేనమరతభ్యత్యథః - ప్రసితోత్సుకా
భ్యాంశృతీయాచేతిసప్రవృత్తేత్యతీయా- భ్యశముత్సుకతాంకాలాక్షమ
త్వమాత్సుక్యం దధతీయోషిత్ (స్త్రీ)పురోగేగవాక్షముఖం గవాక్షద్వా
రంప్రతిగతయా ప్రస్ఫుతయాగృహ్యస్త్యా అస్తగిరేస్సవితుశ్చ అంతరాశ
భువంమధ్యాకాశదేశం ముహురమమీతమాతిస్త హస్తమాత్రమవశిష్టమ
రత్నిమాత్రమిత్యాదిమానకరణేన అస్తమయంప్రతీక్షితవతీత్యర్థః - మా
జోలజీ హ్లావితిద్విభావః భృగ్జామిదిత్యభ్యాసస్యేత్వం - ఏతచ్ఛాస్తమ
యప్రతీక్షణ భ్రీషణాదౌత్సుక్యాను భావాంతరోవలక్షణం అత్రోత్సుక్య
భావనిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః ॥ ౨॥ విరళైతి ॥ పరిణతింపరివృత్తింఅ
న్యత్రజరావస్థాంచగతః అతఏవవిరళాఅల్పా ఆతపస్యచ్ఛుచిఃయస్యనః అ

పరితోవిపాండుదధదభ్రశిరః । అభవద్గతఃపరిణతింశిథిః పరిమందనూర్య
నయనోదినః ॥ ౩ ॥ అపరాష్ట్రశీతలతరేణశనైరనిలేసలూలితలతాంగుళ
యే । నిలయాయశాఖనభవాహ్వానుతేచదురాకులాఃఖగకులానిగిరః ॥ ౪ ॥
ఉపసంధ్యయాస్తతసుసానుమతఃశిఖరేషు తక్షణమశీతరుచః । కరజాలమ
స్తసమయేపిసతాముచితంఖలూచ్ఛతరమేవపదమ్ ॥ ౫ ॥ ప్రతికూలతా
మువగతేపావిధావిఫలత్వమేతిబహుసాధనతా । అనిలంబనాయాదినభతుః

స్వత్రక్షీణప్రభానుష్టవపుః ఉభయత్రాస్త్రక్షయాత్ ఈషదుష్టదేహః । అ
లవణాయవాగూరితివదల్పార్ధేనభాస్రయోగః పరితోవిపాండుః ఏకత్రశు
భాభ్రాపలలచ్చన్నత్వాత్ అవరత్రపలితైశ్చపాండు అభ్రమాకాశమే
వశిరోదధత్ వహణ పరిమందంప్రశాంతం అభాగ్రహణా నవధాంచ
సూర్యవినయసంయస్యసఃదివసఃశిథిలః శిథిలవృత్తిః శిథిలాంగశ్చభవత్
అతాభ్రాశిరభ్రత్యాద్యవయవ రూపణాద్వివసపథవిర ఇత్యసయసయావక
సిద్ధిరేకదేశవర్తిరూపకంక్షేమానుప్రాణితం ॥ ౩ ॥ అపరాష్ట్రాతి । అవరో
పరభాగః హస్తోపరాష్ట్రో దినాంతః - పూర్వాపరాధరోత్తరమేకదేశి
నైకాధికరణత్వే దేశినమానః - రాజాహస్సుఖభ్యుష్టచ్ - అస్తోష్టవి
తేభ్యఃత్యహ్నోదేశః । అస్తోఽంతాదితిణత్వంతత్రాపరాష్ట్రే శీతలతరేణానిలే
నశనైలోలితా శ్చాలితాలతావీవ అంగుళయాయస్యతస్మైలకవీవ నిల
యాయనివాసాయతప్తాయతే అంగుళసంజ్ఞయాతహ్నోఽంకుర్యాణాయే
వస్థితాయేత్యత్ప్రేత్యాశాఖనే వృత్రాయఖగకులానివక్షిసంఘాః ఆకులా
స్తుములాఃగిరః ఇదమాగమ్యతఇతి ప్రత్యత్తరాణి దదురివేత్యనువంగాదు
త్ప్రేత్యా ॥ ౪ ॥ ఉపసంధ్యమితి ॥ ఉపసంధ్యంసంధ్యాయాస్సమీపేసమీపా
ధేవ్యయీభావేనపుంసకహ్రీవ్యం - అశీతరుచఃఉష్ణాంశోఃతనుకరజా
లంతిక్షణంతస్మిన్ క్షణేతతాం లేపేత్యధః - అత్యంతసంయోగేద్వితీ
యా - సానుమతోదేశ్శిఖరేషుస్తలితవత్ ఆసేకతకరిజ్ - తథాహి
సతామృహత్త్వనామస్తమయేనాశ తాలేభ్యచ్చతరమేవ పదమున్నతస్థాన
మేవోచితంయోగ్యంఖలు-అభాణంతరన్యాసః ॥ ౫ ॥ ప్రతికూలతామితి ॥
ః ధౌదైవేప్రకకూలతాంవిరోధితాం ఉపగతేప్రాప్తేనతిబహుసాధనతా
అనేకసాధనవత్తావిఫలత్వన్నివృత్తమేవేతి మహాశ్యపిసాధనసంపత్తిర్ని

రభూన్నవతివ్యగః రసహస్రీనుపి ॥ ౬ ॥ నైవకుంకుమారుణపయోధరయా
స్వకరావ సక్తరుచిరాంబరయా । అతిసక్తిమేత్యవరుణస్యదిశా భృశమ
న్వోరజ్యసతుషారకరః ॥ ౭ ॥ గతసత్యజాతజపాకుసుమస్తబకద్యతా న
క రేవనతి । బహుళాసురాగకురువిందదళప్రతిబద్ధమధ్యమిశదిగ్జలయం॥
౮ ॥ దుశ్రితశాసకుంభాభిభుంశుమతోవపురథామగ్నవపుషఃవయసి । రురు

వృత్తైవేత్యర్థః - తథాహివతివ్యతఃఆనన్నపాతస్యనభతుః సూర్యస్య
క రాఃఅంశవోహస్తాశ్చ - లలిహస్తాంశవఃక రాభిత్వమరః తేహంసహ
స్రమప్యవలంబహాయ అవప్తంభాయనాభూత్ - అతఃదైవమేవప్రబలమి
తిభావః- విశేషేణసామాన్యసమధానయాపేధాంతరన్యాసః ॥ ౬॥న
వేతి ॥ అతుషారకరఃఉష్ణాంశుః నవకుంకుమవత్ అరుణపయోధరయాసం
ధ్యానుణమేఘయా అన్యత్రవవకుంకుమేన అరుణకుచయాస్వకరావసక్త
రుచిరాంబరయా స్వకరణాక్రాంతరుచిరాకాశయా అన్యత్రస్వహస్తల
గ్నచాకువస్త్రయావరుణస్య దిశాపశ్చిమదిశాసహాయధాః - వరుణసం
బంధాత్పరాంగనాత్వంచ గమ్యతే - వృద్ధోయూనేతిసాత్వాదేవప్రయో
గాత్సహేధానామప్రయోగేపి - సహాయకైప్రధానభితి సహధేత్వతీ
యా అతిసక్తినుతిసన్నకషణం అత్యాసక్తిం చ ఏత్యపాస్యభృశమన్వర
జ్యత్లోహితోనురుక్తస్పృభవత్ రంజేద్రావాదికాతగర్తరిలజ్ - కు
షిరజోః పాచాంశ్యన్వరస్మై వదంచేతి కర్తకర్తిరివా ఆత్రవారుణీదినక
రవిశేషణ మహిమైవ తియోజానభావప్రతీతే స్సమసోక్తిరలంకా
రః ॥ ౭ ॥ గతవతీతి ॥ జపాకుసుమస్తబకద్యతాలోహితవజ్జేదినక రేఅవ
నతింలస్తథాంగతవతీనతి లంబనూసేసతీశ్రిధాః దిగ్జలయందిజ్జుండలం
కింకణంచధ్వన్యతే- బహుళాసురాగైస్సాంద్రరాగైః కురువిందదలైఃప
ర్వరాగశకలైఃప్రతిబద్ధః ప్రత్యుత్తఃక ధ్యోయస్యతదివలరాజతేత్యుత్పే
తూ-కురువిందస్తుకుస్తాయాంకుల్పావప్రీహిభేదయోః - ఇంగుజేపర్వరా
గైచముకుల్పైసమీరితభివిశ్వః ॥ ౮ ॥ దుశ్రితేతి ॥ ద్రుతంతస్తంయచ్ఛాత
కుంభంసువణాం- తపనీయంశాతకుంభమితిసువర్ణపర్యాయేవ్యమరః- తే
ససదృశంతన్నిభమితి నిత్యవమానః- పయసిసముద్రోదతెలిధాం యథా
తథామగ్నమథాహగ్నం వపుర్యస్యతస్య అంశుమతోకకస్య వపుర్మండ

చవిరించినభిన్నబృహజ్జహంకైకతరఖండమివ ॥ ౯ ॥ అనురాగవంశ
మపిలోపనయోదాధతంవపున్నుఖమతాపకరమ్ । శరతాసయద్రవిమపే
తవసుంవియదాలయాదపరదగ్గణికా ॥ ౧౦ ॥ అభితిగ్నగర్జిచిగమావిరమా
దవధాఖన్నుమమేషతయా । విగళవృధుక్రతకులాశుజున్నమిమీల

లంవిరించేః బ్రహ్మణోనభేన భిన్నస్యద్వేధావిదళితస్య బృహతోమహా
తోజగదంశకస్య జగదాశ్రయకోశస్య బ్రహ్మాండస్య ఏకతరఖ. దశస్యత
రదళమివ ౯ షేరరాజ- అనోపమానస్యపురాణసిద్ధత్వా దుపమాలంకా
రః ॥ ౯ ॥ అనురాగవంశేమితి ॥ అవరక్తపశ్చిమాశానైవగణికావేశ్యా-
వారస్త్రీగణికావేశ్యేయరః - అనురాగః లోహిత్యమభిలాషశ్చతద్వం
తమపి లోపనయోమృతయలీలిమఖంమఖకరం శాంతత్వాదభియాపత్వా
చ్చదర్శనీయవపుః దధతమపితాపకగం అనాష్ట్యదశరత్వాచ్ఛాసంతా
పకారిణంసుఖస్పృశం వాతధాప్యపేతవసుంసీరగ్నింసంధానంవ - దేవభే
దేసలేభిశ్చైవసూరత్వేధనేవస్త్విత్వమరః- రవింసూర్యం- విలశ్చగీమ్యతే
వియదాకాశమేవాలయఃగృహంతిష్ఠాన్నిరశాసయతేనిష్ఠాసితవతీ- ధ
నపరాహివేశ్యఃనిగుణా మపిఫలకమాసర్వస్వహరణా దత్యమరక్తాత్మవ
అనువతంలే గుణవంతమపిహృతస్వస్వంనిర్వాసయంతిసదృపవేతిథా
వః- అస్తంగతోర్గాఙ్గితిశ్లోకార్థః - అత్రవియదాలయాదపరదగ్గణికేత్యేక
దేశరూపణాద్రవేర్విటత్వరూపణావగమాదేకదేశవివర్తికూపకంశ్లేషోపి
తడుత్థాపితత్వాదనురాగవివాసురాగోపనవంపిషమానీతి కూపకవ్యవసి
తపప్రేక్ష్యంగం॥ ౧౦॥ అభితిగ్నగర్జిచిగమావిరమా
రమావిరమాదాస్తమయ్యాదసమేషతయాపక్షపాతిశూన్యతయా దళసం
కోపవివాత్రసమేషః అవధానేనాభిముఖావస్థాననిజంధేనఖన్నుమలసం
అతపీవవిగళస్సరత్వధుక్రతకులమేవాపిజలం యస్యోత్ అబ్జమేవన
యేనంస్యమిమీలతేనిమీలయతిస్త - భాజిభాగినకామేష్వాదివాపికల్ప
నోపధాహాస్యః అతపవనాభ్యాసధీమః అనురక్తహికా తాకాం
తవనిమేవంపశ్యంతీతవాపాయేతిమీనితామీ స్వాదిజావః- అత్రా
గ్గిజ్జనదానమిత్యాద్యవయవసూపణానవవిరోధలిప్తిగ్నగర్జిశ్లోకా
యినానాయకత్వరూపణసంధేరేకదేశవర్తికకూపకమ్ ॥ ౧౦ ॥ అవిభావ్యే

దబ్బరయనంసలిసీ || ౧౧ || అవిభాష్య తారకమద్యప్తహిమద్యకేవిబుమస్త
మితభానువధః | విగతోరుతాపమతేమిప్రచుభాదవదోవతైవవగుణస్యగు
ణః || ౧౨ || రుచిధామిన్మితకారిభ్యశేంవిమలఃపరలోకమభ్యువగతేవివి
శుః | జ్వలనంత్విషంకథమిశరభానులభోస్యజన్మనిసేవసతిః || ౧౩ ||
విహితాంజలిజనతయాదధరీవికసతుగ్రసుంభకుసుమారుణతామ్ | చిర

తి || అవిభాష్య తారకంఅలక్ష్మనక్షత్రంఅదృష్టంహిమద్యకేరీంవోద్ధింబం
యస్మిన్కతత్ అద్యాప్యనుదితచంద్ర తారకమిశ్యకః అస్తమిశ్యదర్శనే
వ్యయంఅస్తమితోస్తంగతోభానుద్యస్మిన్కతత్ - ఎతావతాగుణత్వముక్తం
అధనిదోఽవతామాహ - విగతోరుతాపంతరాగ్రస్తమయాత్పైకాంతనం
తాపంతమిసీమనుదితాంధకారంసభోంతరిక్షంఅభాత్ భాతిస్త - భాతే
లకాజ్ నచగుణస్యకాశోభేతి - చ్యంనిదోఽవతాయాలపిగుణత్వాది
ల్యగ్ధాంతరజ్ఞానేనాహ - విగుణస్యగుణహీనస్యాపదోవతానిర్దోషత్వమే
వగుణః అతోగుణతత్త్వాబ్ధౌభాయుక్తేతి కారణేన కార్యసమర్థనరూపో
గ్ధాంతరన్యాసః || ౧౨ || రుచీతిః రుచిధామిన్తేజోఽధాభతకరిసూర్యేప్రే
మాన్వదేఃత్యైవ పరలోకమభ్యువగతేదేశాంతరంగతే మృతేచసతిభ్య
శంవిమలః శుద్ధాస్త్యేషజ్వలనం వివిశుః - అగ్నింవావాదిత్యస్సాయం
ప్రవిశతీతిశుతేరితిభావః - అన్యత్ర - మృతేమియేతియానారీసాస్త్రే
జ్ఞేయాపతిప్రతేతిస్తరణాదిభావః అగ్నిప్రవేశఫలమాహ - ఇతరధాజ్వ
లనాప్రవేశేఅస్యజన్మని జన్మాంతరే శ్వఃపాతశ్చసూర్యఎవవతిః ఆస్య
త్రతుయోష్టికజన్మనిజతిస్సప్తంకథమివనుభవః నకథంచదిశ్యర్థః - ఉన్యం
తంవావాదిత్యగుగ్గిరశసమారోహతీతిశుతేః - తేనైవసహమోదతభి
తిస్తరణాచ్చేతిభావః - అతోగ్నిప్రవేశోయుక్తజ్జతి సమర్థనాద్వాక్యార్థ
హేతుకంకావ్యలింగమలంకారః || ౧౩ || అధనంధ్యాపాగ్ధుర్భావజ్ఞాహ
విహితేతి || జనతయాజననమూహేన - గ్రామజనేత్యాది నాసమూహార్థే
తల్పప్రయః - విహితాంజలిఃకృతప్రణామేత్యర్థః - వికసతుగ్రసుంభకు
సుమవత్ అరుణతాంరక్తతాందధతిరాజసత్వాదితిభావః - తదుక్తంసగ్రా
యరక్తంరజసోవబృహితమితి - ప్రసూమాకతా - జనయితీప్రసూక్త్యా
తేత్యుచరిః - పిష్టాణాంప్రసూః పిష్టప్రసూః అసావియంసంధ్యారూపి

ముష్ణి తాపితను రౌర్ముకసానపిత్వప్రసూఃప్రకృతిమాత్మభువః॥ ౧౪॥ అథ
సాంద్రసాంధ్యకిరణానుశితంహరిహేతిహూతిమిధునంపతతోః । వృధను
శ్చ సాతవిరహోద్దితభర్తృవయసుతాస్యగనులిప్తమివ॥౧౫॥ నిలయశ్చియ
స్సతతమేతదిప్రధితంయదేవజలజన్మకయా । దివసాత్యయేతదపిముక్తమ

ణీఅస్తభువోబ్రహ్మణఃతనమూకాతిః । విరముష్ణితాన్యకాపిప్రకృతింస్వ
భావంజగద్వంద్యత్వాదిజగదుమిశ్యథః - నార్యుత్ నవిసనర్జ - ఉర్యు
విసర్గెలుత్ - ఆడిజాదీనామిత్యాదాగః - అటశ్చేతివృద్ధిః - భూతపూర్వోపి
మహాజనపరిగ్రహఃఫలతీతిభావః - పితామహఃపితౄణామృత్యుమూర్తిః
తాముత్ససజహా । సాప్రాతస్నానముగత్యనంధ్యాహాపేణపూజ్యత
ఇత్యాది భవిష్యత్పురాణవచన మత్రప్రమాణం అత్రతనుత్యాగరూపకార
ణసద్భావేపి ప్రకృతిత్యాగరూపకార్యానుదయాద్విశేషోక్తి రలంకారః -
తత్సామగ్యాగ్రీమనుత్పత్తిర్విశేషోక్తినిగద్యతఇతిలక్షణాత్ ॥ ౧౪॥ అ
థేతి ॥ అథసంధ్యోదయానంతరంపాందాయేసాంధ్యాఃసంధ్యాయాంభ
వాః - సంధిచేలాద్యుత్పన్నతైర్భోజీశ్యబ్బిత్యయః త్రైకిరణైః అరుణి
తంఅరుణీకృతం అతఏవవిరహోత్యావిరహవ్యాపదాదభ్యుదయవిద్యమాణా
ద్భవదయాత్సాగ్రేతేనక్షరితేన అస్మజారుధిరేణఅనులిప్తమివస్థితమిత్యుత్పే
త్తా - హరేర్విష్ణోహేతిరాయుధంచక్రమిత్యథః - హేతిశ్చప్రేతుస్స
(స్త్రీ)యోరితికేశవః - హరిహేతేహూతిరాహ్వయస్యతదరిహేతిహూ
తివకాగ్రీహ్విమిత్యథః - హూతిరాకారణాహ్వయసమిత్యమరః - పతతోఃపక్షి
ణోః - పతత్రివక్రవతగవతత్పత్రరథాండజాత్యమరః - మిధునంచక్రవా
కద్వంద్యమిత్యథః - వృధగృధేనోత్పసాతఉడ్డిడ్యే॥ ౧౫ ॥ నిలయఇతి ॥
యజ్జలేజన్మయస్య తేజ్జలజన్మజలజమేతదేవకజలం సతతంశ్రియోనిలయః
ఆలయఇతిప్రధితంప్రసిద్ధం - నికాయ్యోలయాలయాఇత్యమరః - తదపిని
త్యవినాసభూతమవీత్యర్థః - తయాశ్రియాదివసాన్యయేసాయంకాలే ము
క్తంశ్యక్తం అహూదేవ్యా అపికృతఘ్నశ్వం యదాపదిమహేనాపకారి
ణఃత్యాగఇత్యాశ్చర్యం అథవాచలాలావాపలవతీస్త్రీకమలాచ - చపలా
కమలావిద్యత్పుంశ్చలీపిషులీషుచేతివిశ్వః - సైవజనశ్చపలాజనః - జాతే
శ్చసంజ్ఞాపూర్వోత్పత్తి చోభయధాపి పుంసద్భావప్రతిషేధః తదప్రతి

సౌమ్య చపలాజనం త్రినచోద్యమదః || ౧౬ || దివసోనుమిత్రమగమద్విల
యంకిమహాస్య తేజతపాయాబలయా | రుచిభతుకరస్యపిరహాధి గమాది
తిసంధ్యయాపినపదివ్యగమి || ౧౭ || పతితేపతంగమృగరాజినిజప్రణిబింబ
రోపితభవాంబుఃధౌ | అభసాగయాధమలిసానిజగన్మరితప్రమాంసిపర్షి

తస్మినిత్యధః - అదఃఇదంశృతఘ్నత్వంచోద్యంచోదనీయంకథమిత్యై
వ్యంన- చపలత్వాన్నాశ్చగ్గమిన్యధః- (స్త్రీ)చాపలేమకీయదేతదిభావః
శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుపాసితోయమధాంతరత్వాసః || ౧౬ ||
దివసఇతి || దివసోవాసరఃపునాతిభావః - మ్మిశంసూర్యంసుహృదంచా
నుమితేఃసహాన్యధః - తృతీయాథకథిత్యనోః కర్తృప్రపచనీయత్వా
ద్వితీయా - మిత్రంసుహృదిమితోకథితవ్యః - విలయనాశమగమ
తోగతిఃగమేర్లుణ్ - పుషాదీత్యాదిసామైబజాదేశః- అబలయా(స్త్రీ)యా
మయాఽచిభతుకస్తైజోసధేః ప్రేమాస్పదపతేశ్చ అస్యాకస్యపిరహాధి
గమాతో ల్యబ్లొపేపంచమి పిరహాజ్ఞానంపాప్రహ్యపీత్యధః- ఇహాస్త్రిక
లోకేకిమాస్యతేకిమథఃస్థీయతే ఆసేభావేలటబలేతిభాదే ఇతీథ్యమా
లోచ్యేవేత్యధః- అతఏవగమ్యోత్పేత్రితాసంధ్యయాపినపదివ్యగమిన్యగా
మీన్యధః- గమేఃస్వార్థణ్యంతాద్భావేలుజిమిత్యాధ్రస్యఃకల్యంతాదు
పధావృద్ధినాఽయంస్యధైతుమణ్ణిచి | తస్మాత్సన్యథేణిజుత్వాద్యోమి
తాంహాస్వీయతోభవేదితి విగమశబ్దాత్తతరోతీతిన్యంతాల్లుజితీ కచి
త్ || ౧౭ || అధాంధకారంచాయతి || పతితిఇతి || పతంగోకవవమృగ
రాట్సంహ ఇతిరూపకసమానఃతస్మిన్నిశప్రణిబి- బేంరోపితేకోపిత ఇవ
స్థితభిక్తుత్పేత్రితా - స్వప్రతిబి- బెప్రతిసిహ్వా భిమాదితిభావః అతఏవాం
బునిధౌనముద్రేతితేనతి నిజ్జహంసయేతిభావః భావంత్రానప్రమీతథ
పతనానంతరంగాయాధానికరిమలానీవచలిసానిశ్యామః- ఉమమానా
నిసామాన్యవచనైరితి సమానఃతమాంసి అంభికారాణిజగల్లోకంపరితఃప
రితస్తరిరేతచ్ఛాదయామానుః - స్త్రీకాతేకర్తరిత్ - మ్మిశగ్గ్రం
యోగాదేగుణః అత్రయద్యపినాగయూః మలిసానీశ్చక్రానుశాగన సి
ద్ధోపమానుసారత్వసంగమృగరాడిన్యత్రాపి ఉమితసమాపాత్రయదే
నోపమైవోచితా - తధాపిరోపితతోత్పేత్రితాయాఃపతంగే అసంభవా

తస్మిన్ రే॥ ౧౨॥ వ్యసరన్నభూభరగుహంతరతఃపటలంబహిబాహుభవం
కరుచి॥ దివసావసానపటువస్తమసోబహిరేత్యవాధికమభక్తగుహః॥ ౧౩॥
కింబంబతాంబరవిలగ్నమధః కిమవధాతోద్భవమవనీతలతః । ప్రససార
త్విగధవిగ్భృత్తత్రచురీభవన్నరభాతిమః ॥ ౧౪॥ స్థగితాంబరక్షితితలే
పరితస్తిమిరేజనస్యృశమంధయతి॥ దధిరేరసాంజనమపూర్వతనంప్రియ
వేశ్యవత్సానుశ్చశోదదృశుః॥ ౧౫॥ అవధార్యకార్యగురుతామభవన్నభ

స్థింహేనంభవాచ్చ రూపకమేవయుక్తం తథాచరూపకానుప్రాణితో
త్ప్రేతాసాపేక్షేయముపమేనసంకరః-తతోత్ప్రేక్షయాభ్రాంతియప
మయారూపకంచవ్యజ్యతత్త్వలంకారేణాలంకారధ్వజితిసంతేషః॥ ౧౬॥
వ్యసరదితి॥ బహుభవకరుచిసాంద్రకదామద్భవిదివసావసానేదివాంతే
పటునఃసమధాస్యతమః పటలం భూభరగుహానామంతరతోభ్యంతరా
దేత్యాగత్యబహిర్బాహ్యాప్రదేశేవ్యసరన్నవిస్తృతంవా బహిర్బాహ్యా
ప్రదేశాదేత్యగుహః కందరాః ఆధికంభృశమభక్తవాభజతేస్తకం ప్రవి
ష్టంవేశ్యధాః-భజతేలుఃజితజ్- యురోయురీతినకారలోపః - అత్రవ్యా
పకత్వసాదృశ్యాత్తమసోంబహిరపాదానకత్వసందేహాత్సందేహాలం
కారః॥ ౧౭॥ కిమితి॥ ప్రచురీభవన్నహురీభవత్తమఃకర్తృలంబరేవిల
గ్నంఆకాశస్థంసత్ అధోభూతలంప్రతి అలంబతాస్రంసతకిం అవనీతల
తోభూతలాదూర్వముపరిష్టాదవధాతకిం అథవాదిగ్భృత్ప్రీక్ష్పి ససా
రుప్రస్ఫుతమితిసరధారి అధోలంబనాదీనా మగ్యతమంనావధారితమిగ్య
ధాః-ధారియతేఃకర్ణణిలుజ్అత్రాపిపూర్వవత్సందేహాలంకారః॥ ౧౮॥
స్థగితే॥ స్థగితేరోహితేఅంబరక్షితితలేయతస్త్వి తిమిరేపరితోజనస్య
దృశమంధయస్య ధీమర్వతిసతి సుగృహః స్త్రియః అపూర్వంనూతనంర
సాంజనంరసంరాగమేవాంజనంసిద్ధాంజనంచదధిరేదధుఃఅతోహేతోఽప్రి
యవేశ్యవత్సానుశ్చశుఃఅత్రరసాంజనధారణేనవాక్యాథేన ప్రియవేశ్య
వత్సాదశశనసమధానాద్వాక్యాధాహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః-
తేనసిద్ధాంజనధారణేనసిద్ధ్యాజివదుషమానధ్వనసాదలంకారేణాలంకార
ధ్వజః॥ ౧౯॥ అవధార్యేతి॥ సాంద్రతమంయత్సంతమసం వ్యాపకంతమః
విష్వక్సంతమసమిగ్యమరః - అవనయంధేభ్యవ్రమసత్తతి సమాసాంతఃత

యాయసాంద్రతమసంతమసమ్ । నుతనోస్తనాచదయితోపగమేకనురో
మరాజిపథవేపథవే॥ ౨౨॥ సవితుస్త్విషానదదృశేహనియఃసతమీంతమో
భిరధిగమ్యతతాం । మ్యతిమగ్రహీద్గ్రహగణోలఘవః ప్రకటిభవంతిమలి
నాశ్రయతః॥ ౨౩॥ అనులేపనాగతుమూన్యబలాఃకృతమన్యవఃప్రతిమూడి

త్కృత్కాసుతనోశ్శుభాంగ్యాః దయితోపగమేప్రియాభిసరణే శ్రావ్యగురు
తాంసంభోగకార్యప్యావశ్యకత్వజ్ఞానధార్యశ్చిత్తభయాయనాభవత్
స్తనాకుచాతనః కృశోయోరోమరాజేఃపథాః రోమరాజిపథామధ్యభా
గఃతస్యవేపథవేకంపాయ - ట్వితోధుజ్యోధుచ్చోత్తయః - నాభవతామి
త్సభక్తిపరిణామే నానువంగః కార్యాసక్తస్య తత్తాపికాముకజనస్యకు
తోభయంక్లెశగణనావేతిభావః - అత్రసంతమసథవభారయోఃకామనిమి
త్తైభయకంపానుదయో కార్యగౌరవావధారణహేతుకత్వోత్పేక్షణాద్ధై
తూత్పేత్రితాయమకేనసంస్మృతే॥ ౨౨॥ సవితురితి॥ యోగ్రహగణో
హనిశవితుస్త్విషానదదృశేనలక్షితః జవైరితిశేవఃసఃగ్రహగణః తమోభి
స్తతాంవ్యాప్తాంతావ్యంత్యప్యామితమీంత్రాత్రిం - రజనీయామినీతమీ
త్యమరః- అధిగమ్యప్రాప్యద్యతిమగ్రహీత్ - బభావిత్త్యథః - గ్రహేర్లు
జి- గ్రహాలిటిద్గ్గుత్తిదీఘః - తథాహిలఘవఃఅల్పః - త్రిష్విష్టేవే
లఘురిత్యమరః - మలినాశ్రయతఃనికృష్టాశ్రయణాత్ ప్రకటిభవంతి - అ
థ్థాంతరన్యాసః॥ ౨౩॥ అనులేపనానీతి॥ తేనసమయేనప్రదోషకాలేనకర్తా
అనులేపనానికుంకుమచందనాగతుమూనిమాల్యాదీనితథా వతిషుకృతమ
న్యవఃకృతకోపాః అబలాః(స్త్రి)యఃతథాదీపశిఖాః దీపజ్వాలాశ్చేద్యేతాని
సర్వాణికృతంసుప్తస్య పూర్వంప్రభస్యమనోభవస్యమత్తదస్యబోధనము
దీపనం యస్మిన్సర్వశితద్యధాతథాతత్పుగ్ధకమిత్యథః - ఇతరధాఅ
నులేపనాదిబోధనస్యతైఫల్యాదసంభవాచ్చేదినమంయుగవత్ అబోధిష
తబోధితాని బుధ్యతేణ్యంతాత్కమణిలుక్ అత్రగంధమాత్యసంపా
దన(స్త్రి)మనః ప్రసాధనదీపశిఖోత్పాదనానాం అబోధిషతేత్యేకేన్లిప్తశ
బైసఅభిధానాశ్చైష మూలాభేదాధ్యవపాయ రూపాతిశయోక్తిలేకాత
థా సుప్తమనోభవబోధనమితి క్రియావిశేషణ సామర్థ్యాత్సమమితి
యాగపద్యాభిధానాచ్చ స నోభవేతరబోధనయోఃకార్యకారణభూత

పశిఖాః । సమయేన తేనకృతమృష్టమనోభవబోధనం సనమబోధివత్ ॥ ౨౪ ॥
 వసుధాంతనిస్సృతిమిహిపతేఃపటలంఘణామణిసహస్రరుచాం । స్ఫుర
 దంశుజాలమథశీతిరుచేఃకకుభంసమసుగరుతమాఘవసీమ్ ॥ ౨౫ ॥ విశద
 ప్రభావరిగతం విబధా పుదయాచలవ్యవహితేందువపుః । ముఖమప్రకా
 శదశనంశనకైస్సనిలానహాస మివశక్రిదిశః ॥ ౨౬ ॥ కలయాతుమంకిర
 ణస్యపురోపరిమందభిన్నతిమిరౌఘజటమ్ । క్షణమభ్యవద్యతజనైర్మన్మ
 మాగగనంగణాధివతిమూర్తిరితి ॥ ౨౭ ॥ సవచంద్రికాకుసుమకీణతమః

యోః తద్విపర్యయమాపాచాన్య తదుభయోపేక్షయా గంధమాల్యాదీ
 గాంప్రస్తుతానామేవబోధనరూపైకథమనంబంధాత్తుల్యయోగితాభే
 దశ్చేతినంకరః ॥ ౨౪ ॥ అథదండ్రోదయవణానంపాఞ్చరథతే వసుధేతి
 అథతమః ప్రసారానంతరంవసుధాంతేనభూపాఞ్చితేననిస్సృతంబహిణ
 గతంఅహివతేశ్వేవస్యఫణామణి సహస్రాకారుచాంధాసాంపటలం
 ప్రోమథవేక్ష్యత్ప్రేక్షా - శీతరుచేశ్చంద్రస్యసంబంధి స్ఫురదుల్లసదంశు
 జాలంమఘానభిమాంమాఘవసీం మాహంద్రిం - మఖవాటహుళమితివిక
 ల్పాన్నశత్రాదేశః-కకుభందేశంసమసుగరుతలభూవయత్ - పాఞ్చ్యాం
 దిశిదండ్రకరజాలమలక్ష్మతేత్యథః - సంవర్త్యపేభ్యఃకరోతా భూవణ
 ఇతికాతూర్వస్యడాగమః- అడభ్యాసవ్యవాయేపీతినియమాత్ ॥ ౨౫ ॥
 విశదేతి ॥ విశదప్రభావరిగతంశుభ్రకాంతివ్యాప్తం ఉదయభివ్యవలఃఉద
 యాచలః - ఉదయఃపూర్వవర్వతభివ్యవరః - తేనవ్యవహితమిందువపు
 శ్చంద్రమండలం యన్త్రికతత్ శక్రిదిశఃపాఞ్చ్యాః ముఖమగ్రభాగః వ
 క్త్రంవప్రతీయతేతదభేదేనోత్పేక్ష్యతే - అప్రకాశదశనమలక్ష్మదంతం
 సత్ సనిలాసహాసంసనిలాసస్త్రితమివశనకైమణందంబభా ॥ ౨౬ ॥ కల
 యేతి ॥ పురపాఞ్చ్యాందిశిఅగ్రభాగేచతుమాంకిరణస్య ఇందోకలయా
 కిదణేన అన్యతోపలక్షితం పరిమందమల్పం భిన్నావిదభితాస్త్రిమిరౌఘావ
 వజటాయస్య తద్దగనంగణాధివతిమూర్తిః ప్రమథవతేరిశ్వరస్య -
 గణాః ప్రమథసంఖ్యాఘాతజయంతీ - మూర్తిరితజనైః క్షణమభ్యవ
 ద్యతనిశ్చితం గగనమష్టానా శివమూర్తీనాం అన్యతమమితి యత్సగ్యమి
 త్యువపన్నమిత్యథః-కథామాతోదితశ్చంద్రభివళితార్థః- రూపకాలం

కబరీభృతోమలయజాద్రామివ | దద్వశేలలాటతటహారిహర్షేర్గరితోము
ఖస్యహిమరత్నైదళమ్ || ౨౮ || ప్రథమంకలాభవదధాధామధోహిమదీధి
ఋమహదభూదుదితః | దధతిధ్రువంక్రమశశవశతుద్యుతిశాలినోపసహ
సోపచయం || ౨౯ || ఉదవజ్జితైటభజితశ్శయనాదవసద్రపాండురసరోజు
చా||ప్రథనప్రబుద్ధసిదరాజసుతావదనేందునేవతుహినద్యుతినా|| ౩౦ || అథ

శారః || ౨౭ || నవేతి|| నవచంద్రకాభిరేవకుసుమైఃకీర్ణాతపపవకబరీశే
శపాశః- జావపదేత్యాదిసాజీప్- తాంవిభర్తీతితద్వృతః హరేరింద్రస్య
హరితః శక్రదిశోముఖమగ్రభాగవవ ముఖంవక్త్రమితిశ్లిష్టరూపకం త
స్యలలాటతటపద్ధారిమనోహరం హిమరత్నైశ్శంఖందాఖండం మలయజేన
చందనేనాద్రామివదద్వశే ధావల్యానితిభావః అత్ర నవచంద్రకాకుసు
మేత్యేకదేశవతిరూపక వహిన్న హరిహరితివధూత్వ ప్రకీతోతస్య
వాక్యతశ్చైవగతవక్త్రభేదాధ్యవసితముఖసంబంధ ప్రసాదాసాదితల
లాటతటోపమోపజీవసేన ఇందుదళస్యానుపాత్రజిజ్ఞాసావశ్యగుణవలయ
జాద్రాత్వగుణస్వరూపోత్పేక్షేతిసంకరః || ౨౮ || ప్రథమమితి|| హిమ
దీధితిశ్చంద్రః ప్రథమంకలౌకలౌకమాత్రంఅభవత్ - కలౌకపోడశోభా
గౌత్యమరః - అథాధామభవత్ అధోఅనంతరం - అధోఅథేత్యమరః- ఉ
దితస్సాకల్యాణతిస్సా నమహామహానంవద్యమానోభూత్ మహ
దభూత్ అభూతతద్భావేచ్ఛిఃహలంతత్వాన్నకార్యాంతరవ్యాప్తిః - త
థాహిద్యుతిశాలినోపితే జిహ్వాశ్చక్రమశః క్రమేజైఃఉపచయంఉదయం
వృద్ధిందధతి సహసార్పసితితునదధతిద్రువం - సామాన్యేనవిశేషసవర్ధన
రూపోథాంతరన్యాసః|| ౨౯ || ఉదవజ్జితై|| అపరిపాండురసరోజు
చావికచపుండరీకశ్రీయా తహినద్యుతినాచంద్రేణ ప్రథమంహరేః పూ
ర్వమేవప్రబుద్ధాయాః అన్యధాతన్మఖం కథందృశ్యేతేశిభావః - నదరాజ
సుతాయాః సింధుకన్యాయాఃశ్రీయాఃవదనేందునేవేత్యుత్పేక్షితా- తైట
భజితోహరేశయనాశ్శముదాదిశృంగః - ఉక్తోత్పేక్షితాసంభావనార్థమి
ద్ధంసిదేశః ఉదవజ్జితైర్గుణైఃఉదయమిత్త్యర్థః|| ౩౦ || అథేతి|| అథఉదయా
నంతరంలక్ష్మణాలాంఛనేన లక్ష్మణే సౌమిత్రిణాచానుగతమనుస్మతంకాం
తంవపుర్యస్యసః లక్ష్మణానుగతకాంతవపురితశ్చైవ - వస్తుశఃశబ్దభేదే

లక్ష్మణానుగతకాంతవపు జలధింవృత్తిశశిదాశరసిః । పరివారిణఃపరిత
 ఋక్షగణైస్తమిరౌఘరాక్షసకులంబిభిదే ॥ ౩౦ ॥ ఉపజీవతిస్త్రసతతంద
 ధతఃపరిముగ్ధతాంవణిగివోడువతేః । ఘనవీధివీధిమహాతీణా వతోఽధిరంభ
 సాముపచయాయకలాః ॥ ౩౧ ॥ రజనీమవాప్యచిమాపశశీసపద్యభూ
 వయదసావపితం । అవిశ్చుభితక్రమమ హేలూమహతామితరేతరొపకృతి

నఅథాద్వయావభాసేపిజశుకాప్తవదేశశబ్ద ప్రతితేః పరితస్సనుంతాద్వ
 ఊగణైఃనక్షత్రసంఘైర్జ్వాంబవదాదిభల్లూక సంఘైశ్చేత్యర్థశ్లేషః ఏకనా
 త్వావలంబిఫలద్వయవ దఖండైక శబ్దాథాద్వయప్రతీతేః - నక్షత్రమృ
 త్తంభంతారా, ఋతూచ్ఛభల్లభల్లూకాఇతిచామరః - పరివారిణఃపరివే
 స్థితః శశేవదాశరసిః దశరథపుత్రోరామః - అతఃశశివృత్తిశ్చయః
 జలధింవిలరేఘ్యతిమిరౌఘవీవరాక్షసకులంతస్పృశిదేవిదారయామాన - భి
 దేశికతఃకరిలితితజ్జ్నేషసంకీర్ణంసమస్తవస్తవతిః సావయవరూపకః ॥ ౩౧ ॥
 ఉపజీవతి ॥ అంభసాంఽధిఃసమద్రః వణిగివసతతంపరిముగ్ధతాం సౌంద
 ర్యమన్యత్రమాభ్యం వ్యవహారాగభిజ్ఞత్వమితయాఽత్ - ముగ్ధస్సందర
 మూఢయోరితివిశ్వః - దధతోదధానస్యఘనానాంవీధిఃఘనవీధిః అంతరి
 తం సావీధిఃపణ్యవీధిరివేత్సుపమితసమాసః తామవతిణావతః ప్రవిష్టవ
 తః ఉడువతేర్నక్షత్రనాథప్యకస్య చిద్ధనికవణిజశ్చకలాః షోడశాంశాన్
 మూలధనవృద్ధీంశ్చ - కలాన్యన్యూలైవృద్ధాశిల్పదావంశమాత్రకే, షో
 డశాంశేపిచంద్రస్యేతివిశ్వః - ఉపచయాయస్వాంబు వృద్ధయేస్వధనస
 మృద్ధయేచ ఉపజీవతిప్రసేవతేష్ట అన్యత్రలభతేత్యేర్థః - యధాక్ర
 యాదికుశలోహ్యకుశలాన్యహంతంలాభమాప్నోతితద్వదితిభావః - నైష
 సంకీర్ణేకాయముపమా ఉపమాసంకీర్ణాన్లైషఇత్యశ్లేష్ఠే ॥ ౩౧ ॥ గజనీమితి॥
 శశీచంద్రఃరజనీంయామినింతవాప్యసాన్యవరుచింశోభాంతపపానిప - అ
 సాశశ్యపి సపదితాంరజనీంవ్యభూషణమత్ అంకృతవాకాతధాహిమహ
 తాంసతాంచరితంకర్మఅవిలంబితక్రమమపలంబితప్రకారం యధాతథా
 ఇతరేతరొపకృతిమదన్యోన్యోపకారవత్ - అహేలూఇత్యవిలంబిత అశ్వ
 గ్యంఅతరజనీశశినోర్మిశః శోభాకరత్నాదన్యోన్యాలంకారః శదన్యో
 న్యమిధాయతోత్పాదోత్పాదకతా భవేత్ ఇతిలక్షణాత్ తత్సమర్థ

మచ్చరితం || ౩౩ || దివసంభృతోష్టరుచిపాదహతాంరుదదీమివానవరతాలి
రుతైః | ముహురామృతస్త్వగధరోగ్రకరైరుదశిశ్వాసతుః | ముదినీః సితాం ||
౩౪ || ప్రతికామినీతిదదృశుశ్చ క్షేతాః స్మరజన్మఘుః పయసోవచితా | సు
దృశోభిభృత్ఫలశశిరశ్చైశ్చజ్జ - విందుమిందుమణిదారువధూం || ౩౫ || అ

కశ్చాయమగ్ధాంతరస్యాసభిత్వం గాంగిభావేనసంకరః || ౩౩ || దివసమి
తి || మృగధరశ్చంద్రోదవ సందివసభిత్వర్థః - అత్యంతసంద్యోగే ద్వితి
యా- భృశః త్యంతముష్ణరుచేరుషాంశోపాదేనాంశుసాంఘికాచ- పా
దగర్హ్యంఘ్రిత్రుర్యాంశాశ్చమరః - హతాంగ్లపితాంతాడితాంచ అ
తపవ అనవరతైరవిచ్ఛిన్నైరభిరుతైరుదంతీంక్రందంతీమివస్థితాం కుముది
శ్యేవవసితాతాం అగ్రాణిచలేకరాశ్చేభేదేనమాసభితివాహనః తైర
గ్రకరైరగాంశుభిరగ్రహస్తైశ్చముహురామృతః ఉదశిశ్వాసత్ ఉపలా
లయః స్పృహాస్పృశయతిస్తవరావృష్టానాంపతివ్రతానాంపతిభిరాశ్వాస
నీయత్వాదిభాః - శ్వసిధాతోః శౌచమృతపథాయాహ్రస్యః అత్ర
పాదవివపాదస్తేనహతామితి మానససాధితశ్లిష్టయావకోత్థాపితేయమలిరు
తైరితి వ్యధికరణవరిణామగర్భారోదనాత్ప్రేక్ష్యత్యేకోవిజాతీయసంకరః
తథాకరైరేవకరైఃకుముదినీసనితేతవ శ్లిష్టాశ్లిష్టరూపణాత్ మృగధరేఽల్ల
భిత్వప్రతీతేరేకదేవవర్తియావకం తత్సాపేక్షాచేయమదశిశ్వాసదితి గ
మ్యోత్ప్రేక్ష్యత్యవరోవిజాతీయసంకరోపిరోనాత్ప్రేక్షాపాపేక్షేయము
చ్ఛాస్పృశనాత్ప్రేక్ష్యతిసజాతీయసంకరోపి || ౩౪ || ప్రతీతి || సుగృహోంగ
నాఃఅభిభృత్ఫలశశిరశ్చైశ్చజ్జ - లక్షణేనాభిప్రతిఅభిముఖ్యభిత్వ వ్యయీభా
వః-శశిరశ్చైశ్చభిఃవం ద్రకిరజైఃగళంతః స్రవంతోజలవిదవోద్భూతాస్యాంతా
మిందుమణిశ్చంద్రకాంతశిలానైవదారుతగ్రవధూప్రవ్యయా వధూః(స్త్రీ)
ప్రతిమాతాంప్రగాజ్జన్మయస్యతేనస్త్రరజస్తనా ఘర్తసయపాస్వేధాంబు
నాఉవచితావ్యాప్తాస్వన్నగాతేఽభ్యర్థః - ప్రతికూలాచసాకామినీవప్రతి
కామినీసపత్నీ సపత్నీతభ్రాంత్వేతిశేషః చకితాఃభీతాఃసత్యఃదదృశుః- అ
త్రచంద్రకాంతశిలా వుత్రికాయాం సాగృహ్యనిబంధనయా ప్రతికామినీ
భ్రాంత్వాభ్రాంతిమదలంకారిః || ౩౫ || అమృతద్రవైరితి, రూపధిపతిరేవావ
ధిపతిశ్చంద్రవైద్యభిత్వరూపకం అమృతమేవామృత మావధివశేషః తే

మృతద్రవైర్విదగదజ్జ్యౌశామపమాగః మోషధి పతిస్త్సకరైః | పరితోవి
సర్విపరితాపిభృశంవపుషోవ తారయతిమానిషం || ౩౬ || అమలాత్మనుద్ర
తిఫలన్నభితస్తరుణీకపోలఫలకేషుముహుః | విసపారసాంద్రతరమిందురు
చామగ్నికావభాసితదిశాంనికరః || ౩౭ || ఉపగూఢవేలమలఘూర్తిభుజైస్స
రితామచుత్సుభదధీశమపి | రజనీకరః కిమివచిత్రమదోయదురాగిణాంగణ
మనంగలఘ్నమ్ || ౩౮ || భవనోదరేషుపరిమందతయాశయితోలవత్స్సతి

నద్రవైరాదైః కరైరేవకరైః కిరణైః హస్తైః అబ్జదృశామంగనానామ
ఽమాగః మంగపరిమాజి-నంవిదధత్ కుర్వత్ పరితోవిసపి సర్వవ్యాపి
భృశంపరితాపిసంతాపకారి- మానఃకోః సప్తపవనంతద్వపుటః శరీరాశవ
తారయతిన్మ అవరోపితవా అత్రసావయవరూపకేణోపధలిప్తజాగలి
కహస్తనంస్ప శాద్వివమివనిశాకరస్పర్శా దేవాంగనానాం శత్రుషిరో
షోనప్తతత్పువమావ్యజ్యతే || ౩౬ || అమలేతి || అధికమవభాసితాః ప్రకా
శితాః దిశోయాభిప్రాపామిందురుచాంనికరశ్చంద్రకాంతసమూహః - అమ
లాత్మమగిమకలమూర్తిశ్చుతరుణీనాం కపోలాః ఫలకానీవ తేవ్యభితో
ముహుః ప్రతిఫలకసంక్రామక సాంద్రతరంద్రచురతరంవిసపార - దర్ప
ణసంక్రమణాదివేతిభావః - అత్రేంచుభాసాంకపోలాసంక్రమణేపి సం
క్రమణోక్తైరసంబంధేనంబంధరూపాతిశయోక్తిః || ౩౭ || ఉపగూఢేతి ||
రజనీకరశ్చంద్రః అలఘుభి రూర్తిభిరేవ బహుతరంగైరేవభుజై రుపగూ
ఢాఅలింగితావేలాయేనతంసావప్తంభమపీతిభావః - సరితామధీశంనము
ద్రమపిస్వభావాదక్రోభ్యమితిభావః - అచుత్సుభత్ క్రోభయతిన్మ-త్సు
భ్యతేః కౌవజ్యువధాయాహ్రస్వః అనంగేనలఘుంగతసారం యదవ
పవరాగిణస్తైషాంగణమచుత్సుభదీత్యదః కిమివచిత్రం చిత్రమిత్యర్థః - అ
త్రాత్మోభ్యమభిం క్రోభయతశ్చంద్రగ్య దండాపూపికయా యాదవ
త్తోభకత్వోక్తైరధావాప్తికలంకారః || ౩౮ || భవనేతి || పరిమందతయా
పకాకిత్వాద నమభాతయాభవనోదరేషు గృహభ్యంతరేషుశయితః సు
ప్తః మదనః జాలకముఖోవగతాగవాతువివరప్రవిష్టా అతపవలసత్ స్ఫ
టికయప్తీనాంస్ఫటికదండానాంరుగినరుక్ శోభాయేషాంతా స్ఫటిక
దండసన్నిభానిమకిరణానవలంబ్యారప్తభ్యోదతిస్తత్ ఉద్గితః అతోద్బో

కయస్త్విగుణః | అవలంబ్యజాలకముఖౌ చ గతానుదతిష్ఠదిందుకిరణాన్తదనః ||
 ౩౯ || అవిభావి తేషువిషయః | క్రథమంమదనోపినూనమభవత్తమసా | ఉది
 తేదిశః | ప్రకటయత్యముఖాయదఘమకథామిధనురాచక్ష్మిషే || ౪౦ || అ
 వకాశమాశుహృదయేనుదృశాంగమి తేవికాసముదయాచ్ఛశినః | కుముదే
 చపుష్పధనుర్యోధనువత్సలితశ్శిలీముఖగణోలభత || ౪౧ || కకుభాంసుఖా

ధోత్థానయోరభేదవివక్షాయాం - ఉదోనూర్ధ్వకర్తృణీతివరస్త్వైపదసిద్ధిః -
 అవపవాభేదాభ్యవసాను మూలాతిశయోక్త్యా స్ఫటికయస్త్విరుచభిత్వ
 వమానహక్యతయా అవలంబ్యేత్యత్ర అవలంబ్యేవేత్యుత్థానస్య అవలంబన
 హేతుః త్వోత్పేత్వాప్రత్యాయ్యత్యత్యేతాసాం సంకరః || ౩౯ || అవిభా
 వితేతి || మదనోపక్రథమం చంద్రోదయాత్పాక్ తమసాలవిభావితః అల
 క్షితః ఇషువిషయో బాణుత్వయేనసోధాత్ నూనమిత్వోత్పేత్వా - య
 ద్యస్తాదఘర్మధామిషీతః రే ఉదితేదిశః ప్రకటయతిసతి అముఖామదనేన
 ధనురాచక్ష్మిషేచక్ష్మం చంద్రోదయవీవ మహానద్దీవకోమదనస్యాభూది
 తిభావః || ౪౦ || అవకాశమితి || పుష్పధనుః పుష్పధన్వా - వానంజ్ఞాయా
 మితివికల్పాన్నానాదేశః - తస్యః సుః పుష్పచాపం పుష్పాంతరం చఠస్తా
 చ్చలితోనస్సృతిః గణతః శిలీశః క్షంముఖేయేషాం తెశీలీముఖాః బాణాః అ
 భయశ్చ - అభివానోశిలీముఖావిత్వమరిః - తేహంగణతశ్చేనశ్చంద్రస్యఉ
 దయాద్విత్వా మాకుక్యం ఉన్తిలనంచగమితేపాపితే నుదృశాం హృద
 యేకుముదేచావకాశం ప్రవేశమాశుర్గుటితి అలభత ఉభయప్రవేశంబ
 భవానిశ్చిథః - అత్రచంద్రోదయే కుముదకామినీ హృదయయోర్ద్వ
 యోరపి ప్రకృతయశ్శిలీముఖ ప్రవేశలక్షణైకధమకథామోగా దౌవమ్యా
 వగమాత్తుల్యయోగితా - ఏకధమకత్వంచాస్యశిలీమ ఖతిశ్చిత్తందోపాత్త
 యోరభివాణయోరేకత్వా ధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తి ప్రసాదాదితి
 సంకరః || ౪౧ || కకుభామితి || కకుభాంసిశాంసుఖానినహపార్గుటిత్వ
 జ్వలయన్నుద్భాసయక రతయేమరతాయాధికహత్యంతమాకులత్వంబో
 త్సుక్యందధత్ యూనామితిశేషః అన్యత్రరతయేకమదేవైయేకకులత్వం
 భయవిహ్వలత్వందధత్ అత్రేః అత్రిమునైః నయనప్రభుః అత్రిః త్రస
 ముద్భవతిపురతాత్ చ్చినయనప్రభవోనభవతీతి అచినయనప్రభుః

నిసహసోజ్వలయః దధదాక్షుత్యమధికం రతయే । అపిదీపసింధురహరోద
హఃః కుసుమేషుకుత్రినయనప్రభవః ॥ ౪౨ ॥ ఇతినిశ్చితప్రియతమాగత
యః సితదీధితావృద్ధితవత్యబలాః । ప్రతికమకతుకముప చక్రమిరేసమ
యేహిగుర్వముపకారికృతం ॥ ౪౩ ॥ సమమేకమేవదధతుస్సతనోగురు
హారభూషణమురోజితతౌ । ఘటతేహిసంహతతయాజనితా మిదమేవని
ర్వివరతాండధతోః ॥ ౪౪ ॥ కదలీప్రకాండగుచిరోరుతరాజఘనస్థలీపరిస

అవరః త్రినయనప్రభ వాదన్యోదహవోగ్నిరిండుః కుసుమేషుంకామ మదిదీ
పతదీపయతిష్ట - దీప్యతేనౌచజి - భాజభాసేత్యాదిసావికల్పాన్నో
పధాహ్రస్వః - అత్రప్రకృతేకుసుమేహిదీపనం నామప్రవధానం తస్య
ప్రతీయమానేన ప్రజ్వలనేన అభేదాధ్యవసాయాత్తన్నిమిత్రా ఇందోదీ
జ్ముఖోద్భాసనాదిధమసంబంధాదవరోయందహసత్పత్య పరశబ్దప్రయో
గసామధ్యాద్దహనతో త్వేత్తానకూపకమితరహస్యం చంద్రోదయా
తామోవవృధేతితాత్పర్యం ॥ ౪౨ ॥ ఏవంచంద్రోదయాభ్యముద్దీప
ననిభావనముక్తాతత్ఫలమాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవంసితదీధితౌ చంద్రమ
స్యదితవతినతిఅబలాః(స్త్రీ)యః నిశ్చితాప్రియతమానామాగతిరాగమనం
యాభిప్రాప్త్యః ప్రతికమప్రసాధనం కతుకముపచక్రమిరే - ప్రతికర్మ
ప్రసాధనమిత్యమరః - చంద్రోదయాప్రియాగమనంనిశ్చితైవ వాలంక
తుకంప్రకాశితాభివ్యభాః తథాహిసమయేకార్యకాలేకృతమనస్థితం
గుర్వంసకలంకకుండవకార్యపకారకంభవతి అన్యథావిఫలమేవేతిభావః
అతోనిశ్చిత్యప్రవృత్తిరాసాంయుక్తత్యధాంతరన్యాసః ॥ ౪౩ ॥ అథప్ర
సాధనవిధిమేనప్రపంచయతి ॥ గమయతి ॥ సుతనాఃకాంతాయాః ఉరోజ
తతౌస్తనతతౌగురున్లౌఘ్యమేక మేవహారమేవభూషణం సమమవైవమ్యే
ణదధతుః సంహతతయా సంక్లిప్తతయా వికమత్యేనచ జనితాం నిర్వివర
తాం నిరంతరాశతాంసీరంధ్రతాంచ దధతోరిదంసమభాగిత్వమేవ ఘట
తేఅంతభేదాంతరాయాహివిషయితాంవిషయోపభోగాః కుచయోస్త
దభావాత్ సమశోభాధారణాయుక్తమితిభావః ॥ ౪౪ ॥ కదలీతి॥వధూః
కదలీప్రకాండగుచిరోరంభాస్తంభగంభీరిః ఊరురేవతరుబంధన వృత్తౌ
యస్మిన్ తస్మిన్ అత్రకదలీప్రకాండస్యసాందర్యమాతోపమానత్వా న్ను

రేమహతి । రశనాకలాపకగుణైవవధూమకరధ్వజద్విరదమాకలయత్
 ౪౫ ॥ అథరేష్వలక్తకరసస్సుదృశాః పితృదంకపోలభువిలోధ్రజః । నవ
 మంజనంనయనవంకజయోవిభిదేనశంఖనిహితాత్మయః ॥ ౪౬ ॥ స్ఫు
 రదుజ్వలాధరదత్తైర్విలసద్దశనాంశుకేశసరభసైః పరితః । ధృతముద్ధగంఢ
 ఫలకైర్విబభుర్వికసద్భిరాస్యకమలైః ప్రమదాః ॥ ౪౭ ॥ భజతేవిదేశ

బంధయోగ్య వృక్షవాచినాతరుశబ్దేనపునరుక్తిః మహతి జఘనస్థల్యేవపరి
 సరః ప్రదేశః తస్మిన్రశనాకలాపకపవగుణః పాశః తేనమకరధ్వజో వద
 నఃనవీవద్విరదః తమాకలయత్ అబధ్నాత్ రశనాబంధేన జఘనమతీవ
 మదనాద్దీపకమాసీదిత్యర్థః - నమస్తవస్తవతిః సావయవరూపకం ॥ ౪౫ ॥
 అథరేష్వతి । సుదృశాం(స్త్రీ)ణామధరేమహిష్టైముఅలక్తకరసోలాత్మాద్ర
 వఃతధాకపోలభువిగంఢయోఃస్థలేవిశదంశుభ్రంలోధ్రరజఃతధాపంకజమి
 వనయనంనయనవంకజయోఃనఃస్మాతనమంజనంచ శంఖనిహితాత్మయ
 ః క్షీరాన్నవిభిదేభిన్నంనాభూదిత్యర్థఃకర్తృకర్తరిలిట్ అధరాదిహితం
 లాత్మారాగాదికంశంఖనిరహితక్షీరవత్సావస్యాదాశ్రయతో వివిచ్యదు
 గ్రహమాభూదిత్యర్థః - అత్రయదధరాలక్తకరసాదికంతచ్ఛంఖనిహి
 తంక్షీరమిత్యేకవాక్యతయా వాక్యాభేదవాక్యార్థసమారోపాత్ అసం
 భవద్వస్తునంబంధవాక్యార్థనిర్దోనిదశః సాలంకారః తేనాధరాలక్తకా
 దీనాంగుణతేవీకత్వరూపః సామాన్యాలంకారోగమ్యతే - సామాన్యంగు
 ణసామ్యేనయత్రవత్ప్వంతలైకతేలిలక్షణాత్ ॥ ౪౬ ॥ స్ఫురదితి ॥ ప్రే
 మదాః(స్త్రీ)యఃస్ఫురంతశ్చలంతఃఉజ్వలాఃప్రకాశాఃఅధరాః ఓష్ఠావీవద
 భూనివత్రాణియేషాంతైః పరితోపకసంతఃప్రకాశంతః దశనాంశవోదంత
 కాంతయవీవకేశసరభరాకింజల్గళుంజాయేషాంతైఃధృతానిముద్ధాఃసుం
 దరానిగండా ఏవఫలకానికణికాయేషాంతైఃవికసద్భిరాస్యకమలైఃముః
 ఖారవిందైర్విబభుఃవ్యరుచన్ - అత్రాస్యకమలైరితిరూపణా త్సేమదోవ
 వపరస్యత్తిసిద్ధే రేకదేశవతిః సావయవరూపకం అస్యకుమైరితిపాతే
 కుముదస్యముఖోపమానత్వం కవినమయవిరుద్ధమిత్యేకావలికారః ॥ ౪౭ ॥
 భజతేఇతి ॥ అధికేనప్రబలేనజతోవిదేశందేశాంతరంభజతో అధవాకుశల
 శ్చేత్ తదనుప్రవేశంతస్యప్రబలస్య అనుసరణంభజతేతమేవ శరణతయా

మధికేనజగన్మదనుప్రవేశమథహాకుశలః । ముఖమిందరుజ్వలకపోలమతః
ప్రతిమాచ్ఛలేనసుదృశామవిశత్ ॥ ౪౮ ॥ ధృవమాగతాఃప్రతిహతింకతి
నేమదనేవవః కువతలేమహతి । ఇతరాంగవన్నయదిదంగరిమగ్నపితావ
లగ్నమగమత్రనుతామ్ ॥ ౪౯ ॥ నమనోరమాస్వపివిశేషవిదాంనిరచేష్ట
యోగ్యమిదమేతదితి । గృహమేవ్యతిప్రియతమేనుదృశాంవసనాంగరా

అనుప్రవేశ్యజీవత్స్యధః - అతోహేతోరిందుశ్చంగ్రః ఉజ్వలౌకపోలా
యస్యతదిమిఖస్యప్రకృబిబగ్రహణయోగ్యత్వోక్తః పదార్థహేతు
కంకావ్యలింగమలంకారః - సుదృశాం(స్త్రీ)ణాంముఖంప్రతిమాచ్ఛలేనప్రతి
బింబవ్యాజేనఅవిశత్ ప్రవిప్లవః - అత్రముఖాజితః తస్మిత్వాతదేవానప్ర
విప్లవః సాక్షాచ్ఛండవసతియంనప్రతిమాచంద్రఇతి ఛలశబ్దాత్ ప్రతీతేః ఛ
లాదిశబ్దైరసస్యత్వంప్రతిపాదనరూపే షహ్నువాలంకారః పూర్వోక్తకా
వ్యలింగపాపేక్షఇతిసంకరః - లేనకపోలయోః లోకోత్తరంలావణ్యంద
వశశౌచస్యంచవ్యజ్యతఇతిఅలంకారేణాలంకారధ్వజః ॥ ౪౮ ॥ ధృవమితి
మదనేవవోపన్తధశరాఃమహతికతి నేకువతలే ప్రతిహతింప్రతిఘాతం ఆ
గతాఃపాప్రాధువింయద్యస్తాద్గరిష్టానిజభరేణగ్లపితంకశితం అవల
గ్నంచధ్యంయేనతత్ ఇదంకుచతటఇతరాంగేనత్యుమితరాంగవత్ - తే
నతుల్యమితివతిప్రశ్నయః తనుతాంకాశ్యకంసాగమత్ నాభజత్ - పుషాది
సూత్రేణాన్దైరజాదేశః తతోమదనేషుపాతాత్కుచాతిరిక్తంఅఖిలంఅం
గసానాం అంగంకృతమాసేదిత్యధః - అత్రకారిన్యస్య ప్రతిఘాతహేతు
త్వాత్ కావ్యలింగంతదపేక్షయాకుచయోః కాశ్యకభావనిమిత్తాన్తద
నేషుప్రతిఘాతోత్పేక్షణాత్కావ్యలింగసంకేతా గుణభావనిమిత్తా క్రి
యాన్తరూపేత్పేక్షితా ॥ ౪౯ ॥ సతి ॥ ప్రియతమేనాయకేగృహాంసదన
మేవ్యతిఅగమివ్యతినతి - ఇతోల్పటస్సద్వేశితాదేశః విశేషవిదాంతా
రతవ్యవిదాంవివేకినా మపీత్యధః అతవివసుశ్చకాం సన్యద్దశినీనాం
(స్త్రీ)ణాంసనకర్తృ మనోరమాస్వపివసనాంగరాగమవనస్సువస్త్రంగం
ధమాల్యేషుఇదమేతదితి ఇదంపురోవతివస్తువేతదితి వసనమితిఅనులేవన
మితిసుమనసఇతిచవిశేషాకారేణ తథాయోగ్యమస్తాకంధారణాహామి
తవసనిరచేష్ట సనిరధారయత్ ప్రియాగమసహమాతరేకాదితి కర్తవ్య

గనుమనస్సుననః॥ ౫౦॥ వపురస్త్వలిప్తపరిరంభనుఖవ్యవధానభీరుకతయా
నవధూః । తమమప్యబాధమిదమేవ హియత్ప్రియసంగమేవ్యనవలేపమ
దః॥ ౫౧॥ నిజపాణిపల్లవతలస్థలనాదభినాసికావివరమున్నతితైః । అవరా
పరీక్ష్యకనకైముముదేముఖవాసమాన్యకమలశ్వననైః॥ ౫౨॥ విదృతే
దివాదవయసాచపురః వనిపూర్ణమండలవికాశభృతి । హిమధామ్నిదర్ప
ణతలేదమహఃస్వముఖశ్రియమ్మగద్యశోదద్యతుః ॥ ౫౩ ॥ అధిజానుబా

తామూఢమభూదిత్యర్థః - చివోలేలుః జితత్ - క్లెస్సివ్ - సార్వధాతుకా
ర్థధాతుకయోఽతిగుణః హమోఽత్రసంచారి - నిశ్చయసంబంధేఽప్యసం
బంధాత్తరతిశయోక్తిః సుమనస్సుననభియమకవిశేషశ్చేతి సంసృష్టిః
౫౦ : వపురితి ॥ వధూః స్త్రీః పరిరంభనుఖవ్యవధానభీరుకతయా ఆలింగన
ముఖవిచ్ఛేదభీరుత్వేన - కుక్కిన్నపివ క్తవ్యఇతిభియః క్రికాప్రత్యయః - వ
పుశాన్యలిప్తనామలిప్తపరీతంగరాగమాత్రవ్యవధానమపి నానహతఇ
త్యర్థః - వింపతేః కర్తరిలుజితత్ - తథాహిఅదోవపుఃప్రియసంగమేమలన
వలేపమలేపనంఅగర్వంచేతియత్ - అవలేపపుగర్వేస్యాల్లేపనేభూవణేపి
చేతివిశ్వః - ఇదమనవలేపత్వమేవ అస్యవపుమబాధంభృశంతుమం యు
క్తంహి - క్లేమామపాగ్రిశితోధాంతరన్యాపః॥ ౫౧॥ నిజేతి అవరాస్త్రీనిజ
పాణిపల్లవతలస్థస్థపాణిపల్లవప్రకృతస్థస్థలనాదభినాతాత్ అభినాసి
కావివరంనాసారంభ్యం ప్రతిఉత్పత్తితైః ఆన్యకమలశ్వననై ముఖమారు
తైః - ముఖబాపంముఖవాసగాంశనకైః పరీక్ష్యముముదే సంతుష్టాభియం
వాసకసజ్జికానాయికా॥ ౫౨॥ విదృతఇతి దివాఅకాశేనసవయసాసమాన
వయసావయస్వయాచపురోగేవిదృతే ధారితే పరిపూర్ణమండలవికా
శంబింబశోభాంబిధర్మితద్యుతే తస్మిన్ హిమధామ్నిచంద్రోదవణిత
లేపకృగద్యశఃప్రేయః స్వముఖశ్రియంపూర్వతోపమానభూతాం ఉ
త్తగతోపమేయభూతాంచేత్యర్థః - ముహుదకద్యతుః భౌవమ్యపరీక్షా
ర్థమితిభావః - అతాన్యశ్రియోన్యతానంభవాచ్ఛందోతత్సవ్యశీమితిసా
దృశ్యాత్పాదసంభవద్వస్తునంబంధాన్నిదగ్గునా - తథాచచంద్రదవణ
ణయోన్యకనవయసోశ్చ యథాసంఖ్యమన్వయాద్యధాసరిఖ్యా లంకార
శ్చ తమభయాపేక్షయా చంద్రదవణణయోముఖ శ్రీదర్శనస్థానత్వేన

హుముపధాయనమత్రా రవల్లవార్పితకపోలతలం | ఉదకంరకరపరివర్తి
కళస్వరహీనగానపరయాపరయా || ౫౪ || ప్రణయప్రకాశనవిదోమధు
రాఃనుతరామభీష్టజనచిత్తహృదః | ప్రజిఘాయితాంతమనుముగ్ధతరస్తరు
ణీజనోపశృణ్వవాధసఖిః || ౫౫ || నవమేవగచ్ఛతియథాః ఘుతాంకరుణాం
యథావకురుతేసమయి | నిప్రుణంతదైన ముపగమ్యవదేరభిదూతి కాచిదితి

బ్రహ్మణయోరేవోపజ్యస్యగమ్యత్వాత్తుల్యయోగితేతసంకరః || ౫౩ ||
అభిజాన్వతి || నవతికపోలార్పణాయప్రహ్నిభవతి కరపల్లవేపాణిశల్లవే
అపిఘాతంనిహితంకపోలతలంగండస్థలంఘస్యతం బాహుంఅభిజానుజాను
ని- విభక్త్యర్థేవ్యయ్యాభావః-ఉపధాయనధాయహూర్వరేణజానున్యవేష్ట
భ్యేన్యథాః- కంఠపరివర్తత్యతికంఠపరివర్తనతుముఖోచ్ఛారితిమిత్యథాః-
కలమవ్యక్తమధురం స్వరహీనం తారభ్యనిశూన్యం వజ్రాఽన్యరాభివ్యక్తి
హీనంవా యద్ధానంతత్పరయాతదాసక్తయామందంకంకే నైవగాయం
త్యేత్యర్థః కాలక్షేపార్థమతిభావఃఅయంచఉత్కంఠానుభావః అపరయా
(స్త్రీ)యాఉదకంతిఉత్కంతితం ప్రియసంగమోత్సుకతయాస్థితమిత్యర్థః -
భావేఽచిచిఱ్ఱాత్ - అత్రకాలాక్షమిత్యలక్షణ మాత్మక్యంసంచారిత
న్నిబంధనాత్మేయాలంకారః - పరయాపరయేతి - యమకపేషేవత్పేతి
సంస్పృష్టిః - విషావిరహేయతంతితా - ఐరయత్యవ్యభీకేతువిరహేయ
తంతితోన్మనాఇతిలక్షణాత్ || ౫౪ || బ్రీణయేతి || అథప్రసాదనానం
తరంముగ్ధతరోత్సంతంకామమోహితస్తరుణీజనః ప్రిణయప్రకాశనవిదో
నురాగవ్యంజనవతురాత్త్యర్థః - మధురాః మధురభాషిణీఃఅన్యత్రరమ్యా
కృతీః మతరామభీష్టజనస్యప్రియజనస్యచిత్తహృదఃసహోహరిణీః సఖిఃద్యు
తావతాంతమను ప్రియజనంప్రతివ్రజిఘాయపేషితవాక్ హి నోతేర్నిట
త్తవేన నహానమాసవచనాద్వృత్తవేతి సమానగాపూర్ణోపమాతయాసఖి
నామూక్షత్వాంతరంగత్వ కార్యదగ్నిత్వాదివ్యజనాదలంకారేణ వస్త్ర
ధ్వనిః || ౫౫ || అథకాచిన్నాయితాదాతీంవాచికమనుశాస్త్రి || నచేతి || సమే
దయితఃసమయియథాకరుణాంపరయాంకురుతేయథాలఘుతా నల్పతాంచ
నావగచ్ఛతి నవన్యతేసనంక్షేదయితం ఉదగమ్య పాస్యతథాఽపుణ కుశ
లంవడేః- విధ్యర్థేపార్థనాయాంవావిజ్ఞత్వతీర్థంకాచిన్నాయితా అభిదూ

నందిదిశే || ౫౬ || దయితాయమానపరయాపరయాత్వరితంయనూవగ
దితాపినఖి | కిముచోదితాఃప్రియహితార్థకృణిక్వతిన్భవంతిసుహృదస్సు
హృదాం || ౫౭ || ప్రతిభిద్యకాంతమపరాధకృతంయదితావదస్యపునరేవ
మయా | క్రియతేనుస్మత్తిగుచితైవతతః కలయదమానమనసంసఖమాం ||
౫౮ || అవధీర్యధైర్యకలితాదయితం విదధేవిరోధమథతేనసహ | తవగో

తి- లక్షణేనాభీత్యభిర్లక్షణేయ్యాభావేనపుంసకహాస్వత్వం- నందిదిశే
సందిష్టవతి- కర్తరిలిట్స్వరితేత్వాదాత్మనేపద్ధంసాయికాతుకలహంతరి
తా- కోపాతాగంతంపరాణుద్యవశ్చైతాపసమన్వితేతిలక్షణాత్ || ౫౬
దయితాయేతి || మానపరయాఅభిమానవత్త్యా అరపవాపరయాసాయిక
యాఅగదితాపిదయితమానయేత్యనుక్తాపినఖి దయితాయదియితమానయ
తు- క్రియాగ్లోపపదస్యకర్తృణీస్థానభితివతుర్ధి- త్వరితంశీఘ్రీయయా
అన్యధామరణశంకయేతిభావఃతథాహి శోభనంహృదయంయేమాంతేసు
హృదఃమిత్రాణి - సుహృద్దుహృదామిత్రామిత్రయోరికనిపాతః చో
దితాఃపేరితాస్సంరంజనుహృదాఃప్రియోహృద్యః హితఃశ్రేయస్కరశ్చ
యోర్ధ్వః తంకుర్వంతీతిప్రియహితార్థకృతః కృతమేమామస్తీతికృతినః కృ
తకృత్యాభవంతికింకిలతుచోదసాంవివేకకృత్యాకృత్యభిభావః - అగ్రాం
తరన్యాసఃసాయికాచపూర్వః త్ || ౫౭ || అథకాచితకలహంతరితాకాం
తంప్రతిప్రభిమాతీంసందిశేతి || ప్రతిభిద్యేత్వాది || అపరాధకృతం అగ
సాగరిణంకాంతంప్రియంప్రతిభిద్యురాకృత్య పునమయైవాప్యానుశ్చ
త్తిరనుసరణంక్రియతేయదితావదనుష్ఠత్తిరనుసరణం ఉచితైవయోగ్యావ
తిప్రతాసాం పార్శ్వేశ్వరిచిత్తానువృత్తేధర్మత్వాదితిభావః కింతుహేస
ఖతీతోనుచ్ఛత్తిఃమామమానమనసంఅభిమానహినచిత్తాంకలయేత్ మన్వే
తి || ౫౮ || తహిలాలాఘవాదువిగృహ్యైవస్థీయతాంతత్రాహ || అవధీ
ర్యేతి || అథఅనంతరంధ్యైకలితాకలితదైర్యాసతీ - అహం - వామితా
గ్నాన్విదిష్టితిస్థాయాంపరసపాతః - దయిత- అవధీర్యధైర్యస్మత్తేనస
హప్రియేణసహవిరోధంవిదధేరోమితేత్ - దధాతేఃకర్తరిలిట్లెజ్ - హే
సఖతవశిమివగోప్యతేగూహ్యాతేనకించిదిత్యర్థః కింతుకథ్యతవేతికథయ
తివ- సహసాబలేనవర్తతేతిసాహసకీ- రుజస్సమూంభస్తమనభిరక్

ప్యతేకిమివకర్తుమిదంనసహస్త్రిసాహసమసాహసికీ ॥ ౫౯ ॥ తదుపేత్య
మాస్తతముపాలభధాః కిలదోషముస్యనహివిద్వవయం । ఇతిసంప్రధార్య
రమణాయవధూర్విహితాగసేపివిససజ్జనభిః ॥ ౬౦ ॥ ననునందితేతిసు
దృశోదితయాత్రపయానకించనకిలాభిదధే । నిజమైక్యమందమనిశంనిశితైః
కృశితంశరీరమశరీరశరైః ॥ ౬౧ ॥ బుద్ధివతేష్టదూత్యడిపస్పృశ్యసరాన్నరవ

పానభవతిత్యసాహసికీతిహమితిశేవః ఇదంసాహసవిరోధాచరణరూపం
సాహసకృత్యంకర్తుం-శకస్యషేత్యాదివాతుమన్ - సహతఇతినహసమ
ధా-వచాద్యచ్-సాస్త్రి-అత్రాసాహసకత్వస్యవిశేషణగత్యాసాహసా
సహసహతుత్వోక్తైఃపవార్థహేతుకంకావ్యలింగం ॥ ౫౯ ॥ తహి-కిమిత్ర
కార్యమతలహ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తంవల్లభండపేత్యమాప్యేపాలభధాః
నోపాలభస్వ తద్దోషంనగణయేత్కథః - ప్యేత్తరేలజ్జేత్యుపాక్షపూ
ర్వాల్లభేలజ్జ - సమాజ్యోగఇత్యడాగమప్రతిషేధః - ననుసావరాధఃక
థంనోపాలభ్యస్తత్రాహ-వయమస్యదోషం అపరాధంనవిద్యకీలజానా
నాఇవతిష్ఠాపఇశ్యథః - కార్యాధిః సకుతోగర్వఇతిభావః - విదోలటో
వేతిమసోమాదేశః ఇతిసంప్రధార్యనిచ్చిన్యవధూనాణ్యకా విహితాగ
సేకృతాపరాధాయాపి రమణాయప్రేయసే క్రియాగ్రహణా చ్చతుర్థి-
నభింవిససజ్జప్రజిఘాయ - విరహాసహిష్ణుతయేత్యథఃఏషాకలహంతరి
తాప్రార్థావ ॥ ౬౦ ॥ నస్యతి ॥ ననుహేనాయితేనందితనందేశంబూ
హిత్యాదితయాదూత్యోక్తయః సుదృశా నాయకయా కత్యాత్రప
యాహేతునాకించనసాభిదధేకిలసాభిహితంఖలు కింతునిశితైరశరీరశరై
రనంగబాణైఃఅనశంకృశితంకృశీకృతం- కృశశబ్దాత్తతహరోతీతిన్యంతా
నగ-మణిక్తః-ణావిప్రవద్భావే-రియుతోహలాదేర్లఘోరితియుకారస్య
రేఫాధేశః నిజంశరీరంమండిమైక్యీ ఈక్యితం ఏషావకలహంతరితా హ-
మావ త్రేపయా నిజహృదయానభిధానాన్నిజశరీరేషణేనస్వావస్థానివేద
నాచ్ఛతుల్కలజ్జాస్త్రరత్నావగమాదితి ఇయంచపంచమీ కాశ్యోకఖ్యాకా
మావస్థా-దృజ్యనస్సంగసంకిల్పజాగరఃకృశతారతిః । హ్రిత్యాగోన్నాద
మూర్ఛంతాఇత్యనంగదశాదశ ॥ ౬౧ ॥ ఇత్థంనాయకాభియవదిష్టాఃదూ
శ్యశ్చకింకువన్నతలహ ॥ బుద్ధివతేఇతి ॥ ప్రాల్భ్యాఃస్పృష్టాఃమతిగభాఃప్ర

త్పరిగల్భచుతిగర్భగిరః । సుహృదభామీహితమజిహ్మధియాం ప్రకృతేర్వి
రాజతివిరుద్ధమపి ॥ ౬౨ ॥ సుసుహృదపక్షిణిమహారద్భువియస్త దనువ్రసక్త
హృదయమితి । త్వయిచుత్సరాదివనిరస్తదయస్సతరాంక్షిణోతి ఖలు
తాంమదనః ॥ ౬౩ ॥ తపసాకథాసుపరిఘట్టయతిశ్రవణంయదంగుళిముఖ
నముహుః । ఘనతాంధ్రునివనయతితేన భవద్గుణపూగపూరితమత్పస్తత
యా ॥ ౬౪ ॥ ఉపతాప్యమానమలఘూపి రుభిఃశ్వసితైస్సితేతరవరోజన్య

తిభాగభేదయాసాంతాశ్చగిరోయాసాంతాఃకూట్యఃసరాస్సురుమాకఉప
సృత్యగత్వానరవత్ నరైఃపుంభిస్తుల్యం - తేనతుల్యమితి వతివ్రత్యయః
బుద్ధివతేస్త నచైతావతావైయాశ్యంకూపణమితిఅర్థాంతరశ్చాసేనాహ
సుహృదభామితి - తథాహి - అజిహ్మధియామకుటిలబుద్ధినాంసంబంధిను
హృదేసుహృదభామిత్వాభావం - అథేనసహజ్యసమానః సర్వలిం
గతాచేతివక్తవాః - ఈహితంచేష్టితంప్రకృతేః స్వభావాత్ పరుద్ధంస్వ
భావవిపరీతమపిరాజతిశోభతే - తస్మాన్నరాష్ట్ర్యంధోషిత్యధాః ॥ ౬౨ ॥
అథకాచిహ్నాతీకంచిత్ప్రియంనప్రభిఃపారిధానియతి ॥ సుమేత్యాది । యః
పురుషఃభువిమమరూపక్షిణంసాందగ్యవ్రథామహరత్ ఇయంతిత్ప్రియాత
దనువ్రసక్తహృదయాతస్మిన్నాసక్తచిత్తేహేతోః త్వయిచుత్సరాదివమ
దనోనిరస్తదయోనివగ్రాసన్య తాంత్యప్రియాంమతరాంక్షిణోతి క్ష
వయతిఖలు - ఏతేనకాశ్యావస్థాంతా - అత్రపాత్రాత్ప్రతివక్షభూతనాశకపీ
హాసపథాస్యగుదనస్య తదీయనాయికాపీడనోక్త్యా వ్రత్యనీకాలంకారిః
సవత్వయిచుత్సరాదినేతి హేగూప్రేక్షోత్థాపితశ్చేతిసంకరః - బరిసః
ప్రతివక్షస్య ప్రతికారేసుచవగ్రే । యస్తదీయతిరపార్కః వ్రత్యవీకంత
దుష్వతేతి ॥ ౬౩ ॥ తవేతి ॥ పాత్యన్ప్రియాశవకథాసుగుణితానముహు
రంగుళిముఖేన అంగత్యగ్రిణశ్రవణంకోత్రివివరంపరిఘట్టయతి ఆస్థాల
యతీతియత్ యదృచ్ఛయేతిశేషః తేనపరిఘట సేనభవద్గుణపూగపూరితం
శ్రవణం అశృప్తతయాతావద్గుణగ్రహణేన అసంకుప్తతయా ఘనతాంస
యతి - బహుశండులమానాథాం ప్రస్థాగివత్ భూయోగుణప్రవేశాయ
సంశ్లేషయతీత్యధాః - భుజిమిమ్యేత్ప్రేక్షాయాం - అగ్రకందూతివోదనా
థేగోత్రిక్షుట్టసేమతానయనాథాత్వముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౬౪ ॥ ఉపేతి ॥

శః | ద్రవతాన్ననేతుమధరంక్షమతేనననాగవల్లిదళరాగరసః || ౬౫ ||
 దధతిస్ఫుటంరతివతేరీషవఃశితతాంయదుత్పలవలాశదృశః | హృదయన్ని
 రంతరబృహత్కరినస్తనమండలావరణమప్యభిజ్ఞ || ౬౬ || కుసుమాదపిస్త్రీ
 తదృశస్సుతరాంసుకుమారమంగమితిసావరథా | అనిశంజైరకరుణాకరు
 ణంకుసుమేషురుత్తపతియ్యశితైః || ౬౭ || విషతాంషువితమపక్రియ

అలఘురంతస్సతాపాదధిక ఉష్ణిమాఉష్ణత్వం యోషాంతైః శ్వసితైః ని
 శ్వాసైః ఉపతాన్యనుండహ్యమానంసితేతరసరోజదృశో నీలోత్పలా
 త్మయోః ఆధరంనననాగవల్లిదళానాంతాంబూలవల్లివత్రాణాంరాగ రసో
 రంజకద్రవోద్రవతామాద్రకతాంనేతుంనక్షమతేనశక్నోతి - ఏతేనజ్వరా
 వస్తోక్తద్రవత్వ సంబంధేన్యసంబంధోక్తైః సంబంధేఅసంబంధయాచారిత
 యోక్తైః స్వతస్సిద్ధకవిప్రార్థాక్తి సిద్ధాతీతయయోరభేదాధ్యవసాయశ్చితి
 రహస్యం || ౬౫ || దధతీతి | రతిపతేమకదనన్యభవవశరాఃశితతాంజై
 త్యదధతివిభ్రతిస్ఫుటమిత్యత్యేత్తా - యద్యస్మాన్నిరంతరంనీరంధ్రంబృ
 హత్కరినంయత్ ప్రనమండలంతదేవావరణంవర్తయన్యత తదపి ఉత్పల
 వలాశదృశఃఉత్పలాత్మయోః హృదయంబిత్తమభిదక్ భిందంతిస్తభిదేలుజి
 ఇరితోవేతిన్లరజాదేశః సావరణవపిభిన్నమితి విరోధాన్తాపి తేయంప్రరశ
 రజైశిత్యోజ్యేత్తాతయావరంధ్రాన్వేషితాకామేనపీడ్యమానాయాఃత
 స్యాప్రవృద్ధిరహృదీతనంశయహాపదయతీతివస్తువ్యోత్యతే || ౬౬ ||
 కుసుమాదపిస్త్రీశదృశః స్మారాత్మయఃఅంగంకుసుమాదపిచుతరాంకుకుమా
 రంకోమలమితిభదంకోమలత్వం అవరథాఅగ్రథాగభవతికింతు నత్యమేవే
 త్యథాఃకుతః యద్యస్మాత్కుసుమేషురకరుణానివర్తవన్సా నిజైర్విశి
 ష్టాఃకుసుమైరేవేద్యథాః - కరుణందీనంయథాతథా అనిశముత్తపతితాప
 యతీత్యథాః - తపతిరయంభోవాదికఃసకర్తకఃకుసుమాధికసౌకుమార్యా
 భావేకథంకుసుమైఃపీడ్యతీతికకుసుమాధికసౌకుమార్యగుణోత్పేత్తానాప
 రధేతివ్యంజకప్రయోగాద్యాచార్య || ౬౭ || విషతామితి || అపక్రియయా
 విపరీతప్రయోగేణవిషతంఉపయుక్తం సర్వచున్మృతమపీతిభావః - విష
 తాంవిషవదహితత్వంసంపైతీత్యర్థః - ఇదంవిషత్వంసత్యంధురీవం అమృ
 తసురీతఃసుధాస్రీనిశ్యోపిప్రవతేఃక్విపితుక్ - హిమరశ్మిరుచఃచంద్రపా

యాసముతైతి శర్వమితిసత్యమదః | అమృతమృతోపివిరహోద్భవతోయ
దమూందహంతిహిమరశ్మిరుచః || ౬౮ || ఉదితంప్రియాంప్రతి సహోదహ
మితీశ్రదధీయతప్రియతమేనవచః | విదితేంగితేపిపురవీవజసే సుపదీరతాః
ఖిలులగంతిగిరః || ౬౯ || దయితాహృతస్యయవభిమృతసఃపరిమూఢతా
మపగతైఃప్రథమం | ఉదితేతతస్సవదిలబ్ధవదైః క్షణదాకరేనువదిభిః ప్ర

దాభవతఃవిరహోద్భవతోఃత్వయావిసాసేవగూడిత్యథః- అమూంత్యత్ప్రి
యాంపహంతియాః పూర్వంత్యయా సహసేతనాదాహ్లాదయంతేతి భా
వా- ఏతేనవిషయద్యేవరూపాఅగత్యవస్థోన్మిశేషేణ సామాన్యసమక
నయాపోధాంతరన్యాసః || ౬౮ || ఉదితమితి || ప్రియాంప్రతిప్రియాము
ద్దిశ్యమానయస్యేదంహోదహంప్రేమ - ప్రేమాగాప్రియతాహర్షంప్రేమే
త్యమరః- తస్యేమిత్యన్విత్తయః - హృదయస్యహృదైఖియదన్తాసేష్య
తిహృదయస్యహృదాదేశః- సహర్షంసస్నేహమిత్యుతముక్తం- వదేక
ర్మణీక్షః- వదిస్సపీత్యానిగాసంప్రసారణం-వచఃకూటివాక్యంప్రియతమే
నశ్రదధీయతపిత్వసితం- దధాతేకర్మణిలబ్ధ - శ్రదంతరోరుపగర్వవద్వచ
నాత్ శ్రద్ధబ్ధస్య పాక్రియోగఃహియస్తాత్పురః పూర్వమేవవిదితేం
గితేవిదితపరాభిపాద్యేజనే * ఇంగితంహృద్గతోభావఇతిసజ్జనః- ఈరితాః
ఉక్తాఃగిరః సవదిలగంతిసజ్జంతిఖిలు - స్వయంప్రియాహృదయ వేదిత్వా
త్స్వబుద్ధిసంవాదేనమాతీతిధితం ప్రియాయాః విరహదుఃఖం సద్యోవిశ
త్వాసేగ్యథః - అధాంతరన్యాసఃఏమాకలహంతరితాలతవివాత్రమా
నాఖ్యోవిప్రలంభశృంగారః - పూర్వానురాగమానాఖ్యప్రవాసకరుణా
త్సనావిప్రలంభశృతుభేదత్వముక్తం || ౬౯ || దయితేతి || ప్రథమంచద్యో
దయితాప్రిక్ పరిమూఢతాంసజమనఃప్రస్థానమాగానభిజ్ఞతాం ఉపగ
తైస్తతః పశ్యాత్క్షణదాకరేనకాకరేఉదితేనలిబ్ధవదైః దృప్తచోరృదచి
హ్నేఅతవివదయితాభిఃహృతస్యాకృష్టస్యావహృతస్యచమనఃఅనుపది
భిఃఅన్వేష్టృభిఃఅన్వవ్యద్భిరవేత్యథః- అతవివగమ్యాత్ప్రేతా- పాగిగ
వలంబితతైర్యత్కాగినిమిత్రా - అనుపద్యస్వేష్టేతిసపాతః - అన్వేష్టానువ
దీపాక్రత్తితివైజయంతీ - యవభిఃప్రయయోప్రయాతం - యాతేర్థావేరి
ట్ - అతోక్తపరాన్వేషణోత్ప్రేక్షయాయానాంచోరగాగ్రహిభిః ఉప

యయే || తి || నివపాతనంబ్రహ్మభృతశ్చ సకాదసితభృషఃప్రణదితాళి
కులం | దయితావలోకవిక సన్న యనప్రసరప్రణున్నమివవారిరుహమ్ ||
తి || ఉపనేతుమున్నతిమతేవదివంకువయోర్యగేనతరసాకులితాం | రభ
సోద్ధితామువగతస్సహపావరిరభ్యకశ్చనవధూమరుధత్ || తి || అనుదే
హమాగతవశప్రతిమాంపరిణాయకస్యకురుముద్వహతా | ముకురేణవేవ

మాగచ్యుతత్త్యలంకారేణాలంకారధ్వజః || తి || అథయూనాంప్రియా
గృహపాప్రస్థనంతరవృత్తాంతంవణయతి || నివపాతేతి || సంబ్రమభృ
తః ప్రత్యుత్థానసంరంభిణ్యాః అసితభృషోఽగనాయాః శ్రవణాత్కణా
త్ ప్రణదితాళికులం కూజుచ్ఛిప్తంజం - ఉపసగాదసమాసేపిణావదే
శస్యేతిగత్వం - వారిరుహంశ్రవణాశ్చలందయితావలోకేన ప్రియదర్శనే
నవికనతోఽస్తారంగచ్ఛతోనయనస్య ప్రసారేణ ప్రసారేణప్రణున్నమివ
ప్రేరితమివ పూర్వవల్లత్వంసపాతతధాసంభ్రాంతమిశ్యథః - అత్ర
సంభ్రమ హేతుకస్య కణాశ్చలపాతస్య నయనప్రసరహేతుకత్వము
ప్రేక్ష్యతేపమాహృష్టా || తి || ఉపనేతుమితి || సహసోపగతఃపారాదాగ
తఃకశ్చనయూవా అతవసరభసేనోద్ధితాం అతవోన్నతిమతాకువయో
ర్యగేనకత్రాణ దినమాకాశం ఉపనేతుమివ ఉద్భవా ముత్తైపుమివే
తిఫలోత్పేక్షాఉత్థానమిత్తాన్నగ్యగుణమిత్తా - తరసాబలేనఅకులితాం
వ్యాఘ్రిప్రాంవధూం ప్రియాం వరిరభ్యరుధత్ రుద్ధవా ఉపవేశితవా
ఉచ్ఛ్వాక్షేపాన్నివారితవానిశ్యథః - రుధేబుజి ఇరితోవేతి క్లైవిక
లబ్ధజాదేశంపమాహృష్టారోమాంచాద్యనభావవతీ || తి || అనుదేహమి
తి || అనుదేహం దేహస్యవశ్చాత్ - అస్యచంవిభక్తీత్యాది నాపశ్చాద
ధేవాస్యయీభావఃఆగతవతఃపరిణాయకస్యఽరిణేతుఃవోధురిత్యథః - న
యతేణ్ముఖప్రత్యయః - ఉపసగాదసమాసేపిణావదేశస్యేతిగత్వం
గురుంపూజ్యాం భారవతీంచ ప్రతిమాంప్రతిబిబుదుద్వహతా పశ్చాత్
స్థితస్యాపితదాభిముఖ్యాదితిభావః - ముకురేణదవణౌచకత్రాణ - దర్పణే
ముకురాదశావిశ్మయరః - దేవభువృతోనవోధతయూ భయశృంగారా
భ్యాంకంపమానాదతిమాలోభరోయస్యతస్మాదతిభరాత్ ప్రతిబింబగు

దుష్పతౌ తిభ రాతే కథమశ్మపాతినవధూకరతః ॥ ౨౩ ॥ అవనమ్యోక్షసిని
మగ్నతుచద్వితయేన గాఢముపగూఢవతా | దయితేనతస్త్వణచలద్రశేనాకళ
కింకిణీరవముదాసినధూః ॥ ౨౪ ॥ కరరుద్ధసివిదయితోవగతౌగభితంత్యరా
విరహితాననయా | క్షణదృష్టహేటకశిలానదృశస్ఫుగదూరుభిత్రివసనంవ
వసే ॥ ౨౫ ॥ పిదధానమన్వగుజగన్మృద్వశామృతతేజనాయవదక్షోయమి
తి | అభిధాతుమశ్మవసేనగిరాభుశక్తైఃప్రియంనవవధూన్యగదత్ ॥ ౨౬ ॥

రుముకురధారణాదితథావః - వధ్యానవోధాయాఃకరతఃపాణితలాత్ -
వంచమ్యాస్తైత్ - కథమపినాపాతినవలితంమహతాయత్నేనావధారిత
త్యక్తః - భావేటజ్జే ఎషాముగ్ధాఅత్రవధూకరస్యభారాసంబంధేపిసం
బుధాక్షరతితయోక్తిఃగురురితిజ్జేషాత్థాపితేతిసంకరః ॥ ౨౩ ॥ అవనమ్యే
తి | అవనమ్యగాఢమశ్మతముపగూఢవతాఅస్తివ్యవతా అతఎవక్షసినిమ
గ్నతుచద్వితయేన లగ్నప్రయోగైరదయితేనతస్త్వణచలక ఉద్గచ్ఛకరశ
నాయాఃకలః కింకిణీంవోయస్త్రితద్యధాతధావధూఃప్రియా ఉదాసిఉ
దప్తా ఉద్విప్తా అస్యతేఃకమణిటజ్జే ఎషామృష్టారోమాంచాద్యసుభావ
వతీవ్యభావోక్షరలంకారః ॥ ౨౪ ॥ కరేతి | దయితోవగతౌప్రియాగమనే
సతిఅతిఎవత్యరావిరహితాననయా వేగత్యక్తపీతయాఉద్భివయేత్యథః -
కయాచిదితశేషః అతఏవగభితంప్రప్రంఅతఎవకరరుద్ధసివికరగృహీతబంధ
వవవనం క్షణదృష్టహేటకశిలానదృశేకించద్వప్తహేమశిలావ్రతిమా స్ఫు
రంతిఉరుభిత్రిరూరుప్రదేశోయస్త్రినగర్వణితద్యధాతధా హిరణ్యంహే
మహేటకమిత్యమరః - వవసేఆచ్ఛాదితం- వసేరాచ్ఛాదనాధాతకర్త
ణిలిట్ - ఉరుభిక్షృరివేత్తువమితినమాసఃఅతోవషయోస్సృశృప్తిః ॥
౨౫ ॥ పిదధానమితి | నవవధూర్నవోధాఅస్యకృశ్చైదుఫగమ్యాగ్యదృ
శౌనేత్రేపిపథానంఛానయంతంప్రియంఅయందృష్టిచ్ఛాదకఃకః వదేతిబృ
వతేవృచ్ఛతేజనాయసఖిజనాయగిరావాచాఅభిధాతుంవత్తం నాద్యవ
సేనోత్సహేలజ్జయేతిభావః అద్యవపూర్వాన్యతేఃకర్తరగట్ కింతుపుల
కైస్యగదత్ అవోచత్ అత్రప్రియవిజ్ఞానరూపస్యాథాస్యలజ్జయాఅసం
లక్ష్మితస్యపులకైఃప్రకాశనాత్ సూక్ష్మలంకారః - అసంలక్ష్మితసూక్ష్మ
థాప్రకాశఃసూక్ష్మఉద్యతిఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౬ ॥ ఉదితేతి | అభిభాష్య

ఉదితోరు సాదమతి వేషధుమత్సదృశో భిభత్సౌ విధురంత్రపయా । వపురా
దరాతిశయశంసిపురఃప్రతిపత్తిమూఢమపి బాధమభూత్ ॥ ౭౭ ॥ పరిమంధ
రాభిరలఘూరుభరాదధివేశ్వసత్పురుషచారవిభౌష్ణలితాభిరస్యచుషదంప్ర
మదాః ప్రణయాతిభూమిసుగమన్దతిభిః ॥ ౭౮ ॥ మధురోన్నతభులిలితం
చదృశోస్సకర ప్రయోగచతురంచవచః । ప్రకృతిస్థమేవభుణాగమితస్ఫు
టనాట్యలీలమభవత్సుతనోః ॥ ౭౯ ॥ తదయుక్తమంగతవవిశ్వసృజానశ్చ

భత్సౌ సనాతుం - లక్షణేనాభిప్రతి ఆభిమన్యై ఇతి అవ్యయీభావః ఉదితః
ఉత్పన్నః ఉదయసాదః ఉద్యోగః శ్చేష్టతా స్వసత్ అతివేషధుమత్ అతిరం
పవత్ వితేన విశేషణ ద్వయేన ప్రత్యుత్థా నాలింగన విరోధినా స్తంభవేప
ధూ సాత్వికావుక్తాత్రపయాలజ్జయాఽధురం విలక్షణం - ఏతేన లజ్జాసంహ
రిణాప్రియవాక్యం రత్నమూక్తం - వీచంపురఃప్రతిపత్తిమూఢమతికరణ్య
తామూఢమపి సదృశోవపుః బాధంభృశం ఆ దరాతిశయశంసిమఖరాగా
దిలింగైః ఆదరవిశేషవ్యంజకమభూత్ సత్వాదరేకిమపచారైరితిభావః ॥
౭౭ ॥ పరిత ॥ ప్రమదాః స్త్రీయః అధివేశ్వజవేశ్వనివత్పురుషచారవిభౌప్ర
త్యుత్థా నాదికర్తృణి అలఘూర్మహతః ఉద్యోభిభత్సౌరాత్ సక్తిభాగాత్పరిమం
ధరాభిరలసాభిరమవదంపదేపదేస్థలితాభిరపి గతిభిగణానైః ప్రణయాతి
భూమిం ప్రేమప్రకషం అగమక పరమప్రేమాస్పదీభూతా ఇత్యర్థః -
ప్రత్యుత్థా నాదపి స్థలితగమనమేవపత్యః ప్రీతికరమభూదిత్యర్థః స్త్రీణాం
స్థలనంపత్యః ప్రీతికరమభూదితివిరోధాభాసోలంకారః ॥ ౭౮ ॥ మధురేతి ॥
మధురంచనోపారంభయథాతథా ఉన్నతే ఉచ్చలితే భువాయస్కితతే
మధురోన్నతభు - సోస్త్రీశూరుపసజానస్యతిహాస్యత్వం - దృశోలక
లితం నయనచేష్టాచ సకంప్రయోగం హస్తాభినయసహితం తచ్చశబ్దతు
రంచవచశ్చమతనోః స్త్రీయః ప్రకృతిస్థమేవస్య భావసిద్ధమేవ నదసినిపు
ణేసినిపుణాచార్యేణ అగమితమన్యసితం అవేషస్ఫుట ప్రథితం యన్నా
ట్యంస్మత్తంతస్య వీరేవలీలాయశ్చతత్తథోక్త మభవత్ ఇతినిదేశసాంలం
కారః - తయానర్తకుప్రమాగమ్యతే ॥ ౭౯ ॥ అథకస్యాస్మిన్నపత్నీనామ
గ్రాహమాహూతాయాః కాంతోపలంభ త్రిభిః పుల్లకేనాహ ॥ తదిత్యా
ది ॥ అంగే త్యామంత్రణే - విశ్వసృజావిధాతా తవేక్షణసహస్రతయం నే

తం యదీక్షణసహస్రతయం । ప్రకటికృతాజగతియేనఖలుస్ఫుటమంద్ర
తాద్యమయిగోత్రభిదా ॥ ౮౦ ॥ సవిభావయత్యనిశమక్షిగతామోపిమాంభ
వానతిసమీపతయా । హృదయస్థితావ. పిపునఃపురతః కథమీక్ష తేజహిరభీ
ప్రతమాం ॥ ౮౧ ॥ ఇతిగంతుమిచ్ఛుభిధాయపురః క్షణదృష్టిపాతవిక
సద్వదనాం । స్వకరావలంబనవిముక్త గభతః భృశాంచికాంబదరుణత్తరు
ణః ॥ ౮౨ ॥ అపయాతీసరోవయానిరస్తైకృతకంకామినిచుతువేష్మగా

త్రసహస్రసమూహః - సంఖ్యాయా అవయవేతియప్ నకృతంననృప్రమి
తియితే తదయ క్తం- కుతఃయేనకారణేనమయివివద్యేస్ఫుట ప్రత్యక్షమేవ
గోత్రభిదానామభేదితావ - గోత్రంనామ్నకులే చాద్రోఇతియాదవః -
త్వయేతిశేవః - అశ్యేంద్రతాజగతిలోకేప్రకటికృతాఖలు - అత్రగోత్ర
భిదేట్లేషాను ప్రాణితమసహస్రాక్షమింద్రత్వ ముత్పేత్స్యతే ॥ ౮౦ ॥
నేతి ॥ అనిశంలక్షిగతాంశతుసస్సన్నికృష్టాపపిద్యేమ్యమితవగమ్యతే -
ద్యేష్వేష్వక్షిగతేఇత్యురః - మామతిసమీపతయా భవాన్నవిభావయతిన
దశకాయత - శేషేప్రథం ఇతిప్రథమపురుషః - ఇంద్రియసన్నికృష్టవపిన
లక్ష్యతఇతివిరోధాభాసనాథోకపితబ్దః పరమార్థస్తుద్యేవ్యత్వాదతిసా
మీప్యేవ్యవిభావసంనచిత్రమితీభావః అభీప్రసమాంపునః హృదయస్థితాం
హృదయాదనపేతానుంభవితామితవ గమ్యతే అతఏవ విరోధాభాస
నాథోకపితబ్దః- బహిఃపురతఃకథంభవానీతుతే- ఇదంతుచిత్రంఅతిసామీ
ప్యనగ్నవధానస్యాపి దశేనప్రతిబంధకత్వాది భావః పేమాస్పదం
వస్తువరోక్షువ్యవరోక్షమీక్ష్యతేఇతిరదవరోక్షమపివరోక్షమేవేతితాన్వ
ర్యాక్షః విరోధాభాసయోస్సంకరిః ౮౧ ॥ ఇతేతి ॥ ఇత్యభిధాయపురఃగం
తుమిచ్ఛుత్క్షణదృష్టిఃతా తేజవికసద్వదనాంపరస్పరదృష్టిపాతమాత్ర
గతరోపామిన్యాక్షః కాంచినాయకాంతరుణాయవాస్వకరావలంబనం
ప్రతికరగ్రహణంతేవిమక్తామక్తబంధా అతేవగళంతి సంసమానా
కలాదుధురావకాంచీ కుప్తినరమణితద్యథాతథాలరుణత్ రుద్ధవాకా
రుధేన్రుజింధాదిభ్యశ్శమ్-ఎషాకలహంతరితా ॥ ౮౨ ॥ అపేతి ॥ సరోవయా
సరోవయామ్నగాత్యూనిరస్తైకామినిప్రియేఅపయాతినర్యా తేనతికృతకం
కృత్రిమంయథాతథాచుతువే - తన్నిగవప్రతిబంధాక్షకంతుతంకృత

త్ర్యోకలయన్నపిసవ్యధావతస్థైశకునేనస్థలితఃకిలేతరౌపి॥ ౮౩ ॥ ఆలోక్య
ప్రియతమమంశుకే విసివాయ తస్థైనమితముఖేందుమానవత్యా । తన్ను
నంపదమవలోకయాంబభూవేమానస్యద్రుతమపయానమాస్థితస్య॥ ౮౪ ॥
మద్యశస్మరసవ్యలీకతప్తస్తరసాశ్లిష్టవతస్సయావనోష్ఠా । కథమప్యభ
వత్ స్మరానలోష్ఠః స్తనభారౌననఖంపచఃప్రియస్య॥ ౮౫ ॥ దధత్సురోజద్వ

మిత్యధః టుక్షుశబ్దేభావేలిట్ ఇతరౌపినాయకోపికలయన్నపిసవ్యతకం
జానన్నపిశకునేనస్థలితఃకిలనిరుద్ధగవసవ్యధఃసనిర్వేదః - అవతస్థైస్థితఃనగ
తగ్ధత్యధఃఉభావపిసమానరాగావితిభావః-ఏషాదకలవోంతరితా॥ ౮౩॥
ఆలోక్యేతి॥ మానవత్యాస్త్రీయా-స్త్రీణామీష్యాకృతఃకోపోమానోన్యా
సంగిప్రియ - ప్రియతమమాలోక్యస్థిత్యాసమానకర్తృక కత్వాత్ క్త్వా
ప్రత్యయః అంశుకేసీవౌప్రియాలోకనాద్విగళితబంధేసతి భాషితపుం
స-త్వాత్పుంపద్భావః - స్త్రీకటీవస్త్రబంధపిసీవపరిపణేపిచేశ్యదురః -
నమితముఖేందు యథాతథాతస్థైస్థితమితియత్ తత్తస్మాన్న మ్రముఖావ
స్థానాద్దుగ్ధితంశీపుప్రియాలోకనక్షణపవేత్యధః - అవయానమాస్థిత
స్యప్రయాణంగతస్యమానస్యకోవస్య పదంపాదచిహ్నం అవలోకయాం
బభూవేఅన్వేషిసమిశ్యధః- లజ్జానిమిత్రాయాఃచుఖానతేరన్వేషణాథా
త్వముత్పేక్ష్యతేనూనమితమానగంధోప్యస్తమితఇతిభావః ॥ ౮౪ ॥ మద్య
శక్తి ॥ సరసమాద్రకంమాతనమితి యావత్ తేనవ్యలీకేనాపరాధేనత
ప్తేః తథాయావనోష్ఠానహవతఃతఇతిసయావనోష్ఠాకించస్త్రరానలో
ష్ఠః కామాగ్నిసంతప్తః ఏవంత్రివిధాగ్నితప్తోపిమన్యశః స్తనభారః తరసా
వేగేనాతిదాహదశాయామేవేత్యధః ఆశ్లిష్టవతః ఆలింగితవతః ప్రియ
స్యకథమపిమతోవాహెలోరిత్యధః నఖంపచతిక్వాధయతీతినఖంపచః -
మితనఖేచేతిఖశ్చగ్రత్యయః - అరుద్వికవదజంతస్యముమితి ముమాగమః
నాభవత్ తథోష్ఠః ఈషుమస్థోపిసాభూచిత్యధః- ప్రియాంగసంగమాతగ్
ప్రతీకారాః ఖలుకామినీనాంసంతాపాఇతిభావః తాద్యగాస్థ్యాసంబంధే
పిసంబంధోక్తరతిశయోక్తిః ॥ ౮౫ ॥ దధతీతి ॥ ఉరుమహదశీతలంస్తర
యావనోష్ఠభ్యాంఉష్ణమురోజద్వయంకువయ్యుగ్మం దధతీభవస్తలంగతా
భూలోకమాగతాస్వయంసాత్మాదుర్వశీవస్థితేత్వత్పేత్రితా- కాచనస్త్రీ

యముర్వశీతలంభువోగతేవస్యయముర్వశీతలం । బభౌముఖేనావ్రతిమేన
కాచనశ్రియాధికాతాంవ్రతిమేనకాచన॥ ౮౬ ॥ ఇత్థంసారీఘటయతుమ
లంకామిభిః కామమానౌకపాశ్రేయాంశోస్సపదిరుచయశ్శాంతమానాం
తరాయాః । ఆచార్యత్వంరతిషువిలసంత్యన్తగ్రశీవిలాపాహీప్రత్యూహాప్ర
శమకుశలాశ్శీధవశ్చకురాసాం॥ ౮౭॥ *

ఇతిశ్రీమాఘకృతాశిశుపాలవధేమహాకావ్యే

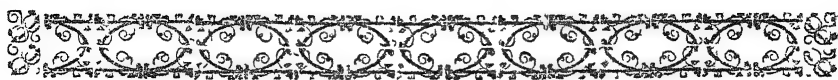
ప్రదోషవణనన్నామనవమస్సగళః.

అవ్రతిమేననద్యశేన ముఖనబభౌ తాంవ్రతిమేనకామేనకాఖ్యాఅమృరా
శ్చేష్రియాసాందర్యేణాధికానేత్యతిశయోక్తిః తయోయామకేన సంస్పృ
ష్టిః ॥ ౮౬ ॥ ఇథమితి ॥ ఇథమనేనప్రకారేణ - ఇదవస్థముచితకముప్రత్య
యఃసపదిశాంతఃశమితఃమానఃకోపవలంతరామోయాభిప్రాః - వాదాం
తేత్యాదిసాశమేణ్యం తాచ్ఛాంతేతినిపాతః - పాశ్రేయాంశోశ్చంద్ర
స్వరుచయః సారీః కాంతాః కామిభిఘటయతురసంధాతుం - మితాం
హాస్యః - వర్యాప్తివచనేష్వలమథేష్వితితుమున్నత్యయః కామాల
లంసమధాః ఆనౌకదూత్యితివేతిభావఃవిలసంతోమన్తగ్రశీవిలాపాఃమ
ణితేసీతాకూరాదిమదనాతిరేకవికారాః యాభిప్రాః హీరేవప్రత్యూ
హౌవావిఘ్నః తస్యప్రశమేనివారణకుశలాః శేరతేఅభిరితిశీధవః మది
రాః- శిజోధుగిత్యాణాదిశోధుప్రత్యయః ఆపాంసారీణాంరతిషుఆచార్య
త్వంఆచార్యకముపదేశంచక్రః నమఃసఖ్యితివేతిభావః - అత్రప్రథమా
ధేవప్రస్తుతచంద్రరుచాంమానశచనకామిఘటనపాటవవిశేషణపామ్యా
దప్రస్తుతమాతీత్వప్రతితేః సమాసోక్తిః ద్వితీయాధౌతశీధుమ్నాగోపిత
స్వాచార్యత్వస్యప్రకృతోపకూగాత్పరిణామాలంకారః-తియోస్సాపేక్ష
త్వాత్సంకరః తేనచనమనఖ్యుపమాధ్వనిః- ఉత్తరవర్గైశ్శుభానరితో
త్సవవణనాయశ్చాయమేవప్రస్తావః మందాకాంతావృత్తా మం
దాకాంతాజలధివడగైమ్భానతాత్తద్గురూచేతిలక్షణాత్॥౮౭॥*

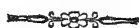
ఇతిశ్రీనదవాక్యప్రమాణపారావారపారిణశ్రీమహేపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరిఃరచితే మాఘ కావ్యేనే

సర్వంకషాఖ్యానే సమమస్సగళః.

అం ర స్తు.

మౌఘకావ్యే సవ్యాఖ్యానే
ద శ మ స గ ఁ పా రం భః.

సజ్జితానినుభీణ్యధయూనామల్ల సన్నయనవారిరుహాణి | ఆయయ
స్సుఘటితానిసురాయాః పాత్రతాంప్రియతమావదనాని || ౧ || సోపచార
ముపశాంతవిచారం సానుతషణ మనుతషణపదేన | తేముహూతకమథ

అచార్యత్వం రహస్యశీధవశ్చక్రరిత్యుక్తం తత్ప్రేషంచనాయ అస్మిన్ స
గేతావస్తాధుపానం వణయతి || సజ్జితానితి || అధపానగోష్ఠీప్రస్తావా
నంతరం సజ్జితానిధావనత్రాశనాది నాసంస్కృతాని మరభీణి యధాయో
గంస్వభావసంపాకరాభ్యాం సుగంధీనయనానివారిరుహాణివ అన్యత్రన
యనానీవవారిరుహాణివాసనాథం క్షిప్తాన్యుల్లసంత్యేషుతానితధాక్తా
నిసుఘటితాని సుష్టుపావయవై ర్యోజితాని శోభనసంస్థానవత్తయాయో
జితానివాప్రియతమావదనాని - యూనాంసురాయాః పాత్రతాంపాన
భాజనతాం ఆయయః ప్రియాముఖసంపకం జనితరసాస్వాదలోభాత్తా
పాంముఖ సురామేవపపురితిభావః - అత్ర వదనేష్వారోఽప్యమాణాయాః
పాత్రతాయాః స్వతాదాత్వేనతేషాం పానసాధనతాపాదనేనప్రకృత
వదనోపయోగాత్ పరిణామాలంకారః - ఆరోప్యమాణస్య ప్రకృతోపయో
గి త్వేపరిణామఇతిలక్షణాత్ - తేనశ్లేషనంకీర్ణేయముపమాన్యజ్యతే ||
అస్మిన్ సగేతాస్వాగతావృత్తం | ప్వాగతేతిరసభాగురుయుగ్మం || ౧ || సోప
చారమితి || అధపాతీకరణానంతరం తెయువానః సోపచారంసంపాదక
సంక్షేపశాంతవిచారం నివృత్తశంకం - వివాదమితిపాతేమానమవధూయేతి
పునరుక్తిః చారంచారమితిప్రకరమభంగశ్చప్యాయత్ - సానుతషణం సత్వ
క్షంచయథాతథాఅనుత్పవ్యంత్యనేత్యనుతపోమద్యం - మద్యేనుతషణ
స్తత్వానేపాత్రేత్వస్థాభిలాషయోరితి ఉభయతాసివిశ్వః - తస్యపదేన
చ్చలేనమూతకం మూతికమత్ప్రేమ - స్వాస్వకీయాః వధూముకహూ
ర్తంక్షణాత్ మానంకోపంఅవధూయ అపీవ్యక్త పాదయంతిప్రపిబతేనౌక

మూర్తమపీవ్యకా ప్రేమమానమవధూయవధూస్సాన్వయః || ౨ || కాంతికాంతవదనప్రతిబింబేభగ్నబాలసహకారసుగంధౌ | స్వాదుఃప్రణదితాల్నిశీతేనర్వవారమధునీంద్రియవగః || ౩ || కాపిశాయనమగంధినిమూణకన్మున్నవోధిశయితంసమశేత | పుల్లద్వష్టివదనంవనితానామబ్జచారుచవకంచవడంఘ్రిః || ౪ || బింబితంభృతపరిమృతిజానన్భాజనేజలజమిత్యబ

౨ జి- లోపఃపిబలేరిచాభ్యాసస్యేతిధాత్వాకారస్యలోపః- ఈకారాదేశశచ్చిభ్యాసస్య - నపాదమీత్యాదిసానిగరణార్థకత్వనిమిత్తపరస్మైవదనిపేధేపి- నిచశ్చేత్యాత్మనేపదవికల్పాత్పక్షికంపరస్మైవదం - గతిబుద్ధిత్యాదిసావసూరిత్యణికర్తుః కమకత్వం అనుతవకపదేనేత్యనుతవకపమాపహ్నవేనమూతకాప్రేమతోత్పేక్షణాద్వ్యంజకాప్రయోగాద్వప్రతీయమానాసావస్తవోత్పేక్షా || ౨ || కాంతేతి || కాంతంసంకాంతంకాంతవదనప్రతిబింబంయస్త్రికతస్త్రికనేత్రనివృత్తికరణిత్యధః - భగ్నఃబాలసహకారాశ్చుతవిశేషవల్లవాః - ఆమగ్న్వూతరసాలసాసహకారోతిసారభిత్తయరః - తైస్సుగంధౌసురభిణిఘ్రిణితవకణిత్యధః - తృతీయాదిసుభాషితపుంసంపుంబద్ధాలవస్యేతిపుంబద్ధావః - స్వాదునిమధురేరసనాకపికణీత్యధః - ప్రణదితాల్నిశంజన్మధుకరే శ్రుతిసుఖిత్యధః - శీతేశీతలైస్సశకనుఖిత్యధః - ఏవంపంచవిషయసమప్రేమధునిమద్యే ఇంద్రియవర్గః చక్షురాదీంద్రియపంచకం నిర్వవారనివృత్తమభూత్ - అత్రయావరపాదిపదార్థానాం మధువిశేషణభావేనివృత్తహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకంకాన్వలింగం || ౩ || కాపిశాయనేతి || ఉన్నదఃఉద్రిక్తమదః అతివీచఃఘోర్ణకాభివకపడంఘ్రిఃవట్పదః కాపిశాయనేనమద్యేనమగంధినురభి- కశ్యంకల్యంతధామద్యంమైరేయంకాపిశాయనమితివైజయంతీ - పుల్లద్వష్టివికసితనేత్రంవనితానాం (స్త్రీణాం) వదనంఅబ్జేనవాసనాథంక్షిప్తైశ్చారుచవకంపానపాత్రం - చవకో(స్త్రీ)పానపాత్రమిశ్యమరః- అధిశయితంఅధిస్తాతుంసమశేత- ఇదంభజామీదంవేత్యభయలోభాత్ చోలాయమానమానసకసిదిత్యర్థః - అత్రప్రకృతయోరేవ వదనచవకయోష్టట్పదాభిలాషాన్నదత్వరూపైకధమకయోగదౌశమ్యస్యగమ్యతాయాంతల్యయోగితాభిసః || ౪ || బింబితమితి | భృ

లాయాః । ఘృతమక్షివతత్కృత్తామరస్త్వభాంతిభాజభవతిక్వవివేకః ॥
౫॥ దత్తమిష్టతమయామధువత్సృజాః ధమావపిబతోరనవత్తామ్ । యత్స
వణామకుటాంశుభిరాసీచ్ఛేతనావిరహితైరపిపీతం ॥ ౬॥ స్వాదనేనసుత
నోరవిచారాదోష్ఠతస్సమచరిష్టరసోత్రి । అన్యమన్యదివ యత్సఘయానః
స్వాదుమిష్టమతగిష్టతదేవ ॥ ౭ ॥ విభ్రితౌమధురతామతిమాత్రం రాగిభి

తాపరిసుద్వారూణీయస్త్రి - పరిసుద్వారూణాత్మజేత్యమరః - భాజనేపా
నపాతేవి వితేంద్రతిబింబితం - అబలాయాః స్త్రీయాః అక్షిజలజమితిజా
నాదృశ్యాత్తథాభాశ్చ్యగ్నిశ్శృంగః - భ్రమరః ఘృతం పతతిష్ట - త
థాహిభాంతిః భ్రమణం విచరితజ్ఞానంచతద్భాజి వివేకః తస్య విచారః క్వ
భవతి న క్వాపీత్యర్థః - అత్రభ్రమరస్యాక్షిణిజలజభాంతేః భాంతిమద
లంకారః తత్సమర్థకత్వాత్ జ్ఞేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితాధాంత
రన్యాసస్య తేననహం గాంధిభావేన సంకరః ॥ ౫॥ దత్తమిష్ట - ఇష్టతమయా
దత్తం ధుమద్యంకశ్శృంపిబతః పశ్యబాధం రనవత్తాం ప్రేయసీకరస్స
శాదతి స్వాదుతామవ - అతిశాయనేమతుప్ - బాధం ధువమిత్వ
త్ప్రేతా - కుతః యద్యస్మాచ్ఛేతనావిరహితైరచేతనై స్వాదణామకు
టా శుభి పిమధుః ప్రస్ఫుతైరితిభావః - పీత - పీతవణాః పీతంచాసీత్ అత్ర
పీతమితి జ్ఞేషమూలాతిశయోక్త్యా పీతిష్ఠః పానక్రియాభేదాభ్యవసా
యాదచేతనాంశుకత్వక పానక్రియామిత్య క్రిపెచ సీన్వహస్తదానా
హితరసవత్ప్రేతా - తయాచయదచేతనానామవిపేయంతత్ చేతనా
నాంకిం వక్తవ్యమిత్వగ్ధాపత్తివ్యననాదలంకారేణా లంకారధ్వజః ॥ ౬ ॥
స్వాదనేనేతి సుతనోకత్వా గ్రీవాస్వాదనేనాస్వాదనేనఽపిష్టతః ఓష్ఠాద్ర
సః స్వాదోత్రమధుః అవిచారాతో అనంశయాత్సమచరిష్టం సంకాంతః సం
పూర్వాశ్చరతేలుజ్ - సమస్తప్రతీయాయాక్తాదిత్యాశ్చ సేషదం - కుతః య
ద్యస్మాత్తదేవ పూర్వభుక్తమేవమధు అన్యదివా పూర్వమివ అన్యమపూ
ర్వమిష్టం ప్రియం స్వాదుం రనం యూనోత్తిష్ట - తనోతేలుజ్ ఓష్ఠస్పర్శా
నంతరమేవరసాంతరపాగ్నిదుర్భా వాద్యనంతరన్యాయాత్తాదృశ సంక్ర
మోత్ప్రేతా - పాచావిచారాదితివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్య ॥ ౭ ॥ విభ్ర
తావితి ॥ రాగిభిః కామిభిః అతిమాత్రం మధురతాం స్వాదుతాం ప్రియ

ర్ముగపదేవపపాతే । అననై మధురసౌగంధకనద్భినాసికాభిరసితోత్పల
గంధః ॥ ౮ ॥ వీతవత్సభిమతేషుకుస్మిన్వాదమోష్టరుచకంవిదదంత్యై । ల
భ్యతేస్తవరిరక్తతయాత్మాయావకేనపియతాపియవత్సాః ॥ ౯ ॥ కన్యచి
త్సచుదనంమదనీ యప్రేయసీచదనపానపరస్య । స్వాదితస్సకృదివాసప

స్వంవావిభ్రితౌ - మధురంరసవత్స్వాదప్రియేషు మధురోశ్యచదితి వి
శ్వః-వికనద్భివికనంతభిశ్చవికనద్భిస్తృప్తయౌవిజృంభమాణైః - నపుం
సకమనపుంసకేనైకవచ్ఛాస్యతరస్యామితి నపుంసకైకశేషః - ఆననైర్మ
ధురసౌమద్యరసః నాసికాభిఃపూర్ణైః అసితోత్పలగంధశ్చయుగపదేవప
పాతేపీతాభిన్నేంద్రియగ్రాహ్యపి గంధరసాయుగవత్ స్వేంద్రియసం
బంధాత్ యుగపద్మహీతావిత్యర్థః - అత్రమనసఃఆశుసంచారాద్యోగ
పద్యాభిమానః శతవత్రశరవ్యవిభేదవదిత్యణు పరిణామవాదినః వాస్తవ
మేవయాగపద్యమితి మధ్యమపరిణామవాదినః సర్వవధీనాస్తుకవయ ఇశ్య
లమబాలత్సుణ్ణాధ్వగమసేన - అత్రగంధరసయోరేకతయాసంబంధాత్తు
ల్యయోగితాభేదః ॥ ౮ ॥ వీతవతీతి ॥ విదదంత్యైవిదప్టుమిచ్ఛాడవదంతాధి
నీశ్యర్థః - ఉపదంశస్తభక్షణమిత్యమరః - దంశేన్నన్నంతాదువ్రత్యయః
అభిమతేషుభేషుధునాతుల్యస్వాదం తుల్యరసంతుల్యత్వంచ ప్రకృతోప
యోగిహృద్యతామాతేఅస్యథావిలక్షణరసస్యానవదంశత్వాత్ - ఓష్టో
రుచకం ఆభరణమివేత్వవమితసమానః - రోచనాయాంచరుచకమశ్వా
భరణమాల్యయోరితివిశ్వః- తదోష్టరుచకమోన్మత్తేష్టంవీతవతీసతి వియ
తాఅపగచ్ఛతాపెఇణోలటశ్చత్రాదేశః- ఇణాయణితియణాదేశః యవ
త్సాఃయువతేః జితిహాస్వత్స్వేతివాసదీత్యాదాదాగమః - యావకేనా
లక్తకేనపరిరక్తతయా దంతసప్షిడన కృతేనరాగేణహేతునా ఆత్మాస్వ
రూపంలభ్యతేస్తలభ్యేపునరుద్యాతమిశ్యర్థః - అత్రాధిరపానాదిషేతిస్వా
పియావకస్యరాగప్రాదుర్భావనిమిత్తాద్విరోధగర్భా పునరుద్భవోత్పే
త్యై-వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా ॥ ౯ ॥ కన్యచిదితి ॥ సమదనంయథాత
థానిదయతీతిమదనీయంవిదకారి - కృచ్ఛల్కుటోబహుశమితిః తేరిఅనీ
యార్ ప్రశ్నయః - తస్యప్రేయసీచదన్యపానంపరంప్రధానం యస్యత
స్యగాముకత్వాద్విగ్రయాముఖపానానక్తిస్య కన్యచితామిదంసకృదివ

వప్రశ్నశ్చక్షణవిదంశపదేభూత్ ॥ ౧౦ ॥ పితృభూమధురై మిధునానా
మాననైఃపరిహృతంచమకాంతః । వీశయానుగదిశాభిరావైన్ద్రీలనీరజ
మగచ్ఛగస్తాత్ ॥ ౧౧ ॥ పాత్రిభంత్రిసరకేణగతానాంవక్రవాక్యరచ
నారమణీయః । గూఢసూచితరహస్యసహస్యఃసభ్యువాంప్రవన్మతేపరి

స్వాదితః అఖాహుత్వేఃపీతః ఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే ఆసవఏవప్రత్యుత
వైపరిత్యేన-వైషవీత్యతిగణవ్యాఖ్యానే-క్షణవిదంశపదేఉపదంశస్తానేఅ
భూత్ - అన్యేహంషుధుపానలోలుపానావధరాస్వాదఉపదంశఃఅన్య
త్వధరపానైకపరస్యమధ్వేవోపదంశమిశ్యథః - అత్రఅధరపానస్థావ
దంశత్వసంబంధే వ్యసంబంధః ఆసవస్యతదసంబంధే సంబంధఇత్యతిశ
యోక్తోపాస్సపేక్షత్యాత్మసంకరః ॥ ౧౦॥ పీతేతి॥ పీతశీఘ్రాపీతమద్యానిఅ
తపీవమధురాణీమనోజ్ఞానియైస్సైమిధునానాం(స్త్రీ)పుంసామాననైః చమ
కాంతఃపానపాత్యాభ్యంతరే- చమకోస్త్రీపానపాత్రమిత్యమరః - పరి
హృతంచత్వక్తం తన్నీలనీరజంచాసనాథకంక్షిప్తంనీలోత్పలంప్రదయాపరి
హారలజ్జయాఅభిరావైః- దుదదివాదస్తాదగచ్ఛత్ - అత్రమద్యావగమని
మిత్రస్యనీలనీరజాధోగమనస్యరోదనవిశిష్టాలజ్జాహేతుకత్వోత్పేక్షాసా
చాభిరావైరితివ్యధికరణపరిణామోజ్ఞేవితేతినంకరః ॥ ౧౧ ॥ అథమదనా
నుభావాన్వణాయతి ॥ పాత్రిభమిత్యాది ॥ త్రయాణాం సరకాణాంస
మాహార(స్త్రీ)సరకంత్రివారమధుపానం - సరకంషుధుపాత్రేప్యాత్ శీఘ్ర
పానేచశీఘ్రనీతివిశ్వః-తద్ధితాధేత్యాదిసాసమాహారేద్విగుః - పాత్రా
దిత్వాన్నపుంసకత్వం- తేనత్రిసరకేణగ్రహేవానాన్యదాతిభూమిరితిపాత్ర
ప్రసంగిః ప్రతిభైవప్రాతిభం ప్రతిభావిశేషః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్వాత్సభేన్
ప్రత్యయః - యద్వాజ్ఞానవీశభూతః సంసౌరరవిశేషః ప్రతిభేతికావ్యప్ర
కాశకారఃతత్రభవంపాత్రిభం - ప్రతిభావిశేషవివ - భవాభేన్ప్ర
త్యయః - తత్పాత్రిభంగతానాం త్రివారమధుపానోత్కటమదోద్బుధ
సంసౌరప్రతిభావిత ప్రకల్బనతీనామిశ్యథః - సభ్యువాం స్త్రీణాంవ
క్రవాక్యరచనారమణీయః ప్రతిహాలవాక్యప్రయోగరవ్యః గూఢాపూ

మోసః ॥ ౧౨ ॥ భావహరిహసితం వచనానాం కౌశలందృశివికారవిశే
షాః | చక్రీరేభృశమృజోరపివధ్వాః కామి నేవతరుణేనమదేన ॥ ౧౩ ॥ అ
వ్రసన్నమపరాధరిపత్యా కోపదీప్తమురరీకృతధైర్యం । త్రాళితస్సుశమి

ర్వంబజ్జయాసంవృత్తాః సూచితాని సంప్రతిమదేనప్రకాశితాని రహస్యా
నిగ్రామ్యావయవచేష్టా ప్రలపితాయస్త్రిక్ సహజసూచితరహస్యః స
చాసౌసహసశ్చేతి విశేషణసమాసః వైవక్షికవిశేషణవిశేష్యభావాత్ -
మోసోమోస్యమిత్యమరః - పరిమోసోనమకేళిః ఉపమాశ్చ క్షేదేతియావత్
ద్రవకేళిపరిమోసాత్త్యమరః - ప్రవృత్తేప్రవృత్తః - ఇతఃపరంమదనం
చారీ ॥ ౧౨ ॥ భావేతి ॥ తరుణేనోత్కృష్టేనయూనాచ మదేనకామినేవ
ఋజోః ముగ్ధయాఅపివధ్వాః కిముతపాదానామితిభావః భావహరి
విలాసమనోహరంహసితంమోసః వచనానాంకౌశలంప్రాగల్భ్యందృశివి
కారవిశేషాశ్చవిలాసవిశేషాశ్చభృశంచక్రీరేకృతాని - పుంసేషమాగ్ధ్యం
త్యాజయిత్వా పాక్షినితేత్యర్థః - అత్రహసితకౌశలవికారాణాంయా
గవద్యోక్త్యావముచ్చయః - గుణక్రియాయాగవద్యం సముచ్చయ ఇతిల
క్షణం - తస్యోపమయాంగేనసంకరః - తేనఋజోరపీత్యేతికిముతపా
దానామిత్యథావత్తిర్వ్యజ్యతే ॥ ౧౩ ॥ అవ్రసన్నమితి ॥ అపరాధ
ర్యాగసాగరణి - రాధేప్రచ్ఛప్రత్యయః - త్యావిషయఅవ్రసన్నంకలు
వంతముభితమిగ్ధ్యర్థః - కోపదీప్తమోపేనప్రజ్వలితమురరీకృతధైర్యంఅం
గీకృతకాత్రిన్యం - ఉరీకృతమురరీకృతమంగీకృతమిత్యమరః - ఉరారవి
డావశ్చేతిగతిత్వాత్ - కుగతిప్రాదయఇతిసమాసః - వధూనాంఅంగ
నానాం హృదయం వధువాలైర్నద్యపర్యాయైః - వధువారావధుక్ర
మాఇత్యమరః - త్రాళితఃకౌతస్సు-శమితంనిర్వాపితస్సు - ద్వావితంబి
కృతస్సు - అన్యధాకథంత్యాగప్రసన్నతాదీ ప్రతాపితతాసంహితా
నివృత్తిరితిభావః - అత్రత్రాళితత్వాదీనామేకత్రవిరోధాదపాద్యత్యాజ్య
సంసంశయాలంకారః - సతిసాదృశ్యేవిరుద్ధానేకకోటిగోచరత్వాత్తప్య -
కింప్రవ్రసన్నత్వాని నియతఃమిత్రకంత్రాళితత్వాద్యత్వేత్రాత్రయం
సుశబ్దావృత్తైః - తచ్చాప్రసన్నత్వాద్యద్వేశిణాం త్రాళితత్వాద్యసద్వేశిభి
ర్యథాసంఖ్యానాన్వయమపేక్షితఇతి యథాసంఖ్యాలంకారేణ సంద్యోతే

తన్నునధూనాంహా వితంతుహృదయంమధువారైః ॥ ౧౪ ॥ సంతమేవచి
రమప్రకృతత్వాప్రకాశిత మదిద్యుతవంగే । విభ్రమంమధుమదః ప్రమ
దానాంధాతులీనముపసగః ఇవాథామ ॥ ౧౫ ॥ సావశేషపదము క్తము
పేక్షాప్రస్తుమాల్యవసనాభరణేషు । గంతుముద్ధితమకారణతఃస్పద్యోత
యంతిమదవిభ్రమమాసాం ॥ ౧౬ ॥ మద్యమందవిగతైః మీవచ్చతురు
న్ముషితపత్నదధత్యాః వీత్యతేస్యశనకైర్నవపథ్యాకామినోముఖవధోము
ఖయైవ ॥ ౧౭ ॥ యాకథంచనసఖీవచనేనపాగ్భిప్రియతమంప్రజగత్సే ।

౧౪ ॥ సంతమితి ॥ మధుమదఃప్రమదానాం స్త్రీణామంగేఃపుషిలస్యత్ప-
యస్తాత్ ప్రశ్నయఃపిత్త్యుక్తలక్షణే ప్రకృత్యాఖ్య శబ్దరూపేచిరంసర్వ
దాసంతమేవవక్త్రస్వభావాత్ అన్యత్రత్వ నైకాథా త్వాద్ధారూనాం
చేతిభావః - కించాప్రకృత్యాదప్రస్తుతత్వాదప్రసక్తత్వాదిత్యథః - అ
ప్రకాశితమన్యంజితంవిభ్రమం విలాసంధాతౌభావాదికేలీనం గూఢగుర్ధ
మభిధేయంఉపసగఃపాగ్భిప్రియతమం ద్యోతయతిస్త - ద్యుతేః-శోచ
జ్యువధాయాహాస్యః - ద్యుతిస్వాహ్యోస్సంప్రసారణమన్యభ్యాసస్యసం
విసారణమికారః ఉపసగః స్యధాతులీనార్థ ద్యోతకత్వమాధానసంధా
నాదావనుసంధేయం-ఉ మాలంకారః ॥ ౧౫ ॥ సావశేషితి ॥ సావశేష
న్యధోక్తైరివదానియప్రిన్ తమక్తం ఉక్తిర్వాక్యంప్రస్తేషు మాల్యవస
నాభరణేషుపేక్షాప్రసాదరః అకారణతోకస్తాదేవ గంతు ముద్ధితము
జ్ఞానంచాసాం (స్త్రీ)ణాంపదవిభ్రమం మదవికారంద్యోతయంతిస్త ఏతైర
సుఖావైరాసాం పదసంచారోజ్ఞాతవిస్మయః అత్రాధోక్తాదీనాంఖలే
కపోతన్యాయాన్నదద్యోతనేప్రకృతత్వాత్ తతః-రాఖ్యోద్విత్తీయసము
చ్చయః - ఖలేః పోతన్యామేనబహూనాం కాగ్యపాదనే । కారణానాంవ
ముద్యోగఃసద్విఘ్నస్యచ్యుత్యతిలక్షణాత్ ॥ ౧౬ ॥ మద్యేతి॥ మద్యే
నమద్యపానేనమందమల్పంవిదళ-తీత్రపాయస్యతత్ - అతివీచకుషదున్న
మితానవత్ప్రాణిలోమానియస్యోచ్చయైర్దధత్యావసపథ్యానవోధయాకా
మినఃప్రియస్య ౧౫ ఖంఅథోముఖయైవసమితవదనయైవ - స్వాంగాచ్ఛోపస
జనాదితివికల్పావనీకారః - శనకైరసంప్రభమేణవీత్యతేన్ముత్యగీతీశమి
త్యథః - అత్రాపిమధుమనాభ్యాంత్రపైవబలీయసీ మాధ్యాతశయోక్తిః

వీరజాడ్యమభజన్మధుపాపాన్వాంశుదాస్యక్రీకృతిమేతహిసర్వః || ౧౮ ||
 ఛాదితః కథంపిశ్రవయాంతర్యంప్రియప్రతీచిగాయరమణ్యాః | వారుణీ
 మదవిశంకమధావిశ్వత్సుయోభవదసావివరాగః || ౧౯ || ఆగతానగణిశ్ర
 తియాతాన్వల్లభానభిసపారయిషూణామ్ | పాప్రిచేతసిసప్రతిసారే

ఉనయద్యోవనాముగ్ధాలజ్జావిజితమన్నధా || ౧౮ || యేతి || యాస్త్రికథం
 చనక్యభేదావభవదనేన సఖిప్రేక్షయా పాజ్జ్యపానాత్పూర్వకభి
 ప్రియతమం ప్రియతమసమత్వం అభిముఖ్యైవ్యయాభావః ప్రజగల్భేప్రగ
 ల్భితేస్త- సాస్త్రీమధుపిబతీతిమధుపాసతీ-అతానుసగేశకః వీరజా
 డ్యంమాధ్యమభజత్ - విహాయాగంతుకంధమణంస్యభావమభజన్మదాది
 త్యర్థః - తథాహిసర్వఃజనఃమదాద్ధేతోః స్వాంస్వకీయాప్రకృతిమేతస్య
 తావంగచ్ఛతిస్వాభావికథమప్రకాశనంమదధమః - సామాన్యేనవిశేష
 సమథానరూపేధాంతరన్యాసాలంకారః || ౧౮ || ఛాదితఇతి || రమణ్యాః
 ప్రియప్రతియోరాగః ప్రియవిషయోభిలాషః శ్రవణాచిరాయంతః
 శ్చాచితః సంవృతః అసావయమేవరాగోభాస్తిన్నవసరేవారుణీ మదవి
 శంకంమద్యమదేనశృంకంచక్రుయేనేత్రాదావిరభవదివఅవిభూతః కి
 ము - అత్ర రతిరాగమదరాగయోరభిలాషపాటలిమరూపయోః క్షేద
 ప్రతిభోత్థాపితా భేదాధ్యవపాయములాతికయోక్తిమహిమ్నా యోం
 తగతోరాగః సవివచిరరోధాద్భుద్ధః సంప్రతిమద్వోహ్నితత్రపాకవా
 టయాచక్రుద్వారాద్భుతీరుద్భిన్న ఇవేత్యుక్తేత్వతే అవిర్భావో
 వ్యవధానంకపిపాతంత్యాత్ || ౧౯ || ఆగతానగ || ఆగతాన్వయిత
 పాప్రిప్రాక తథావ్యగణితాశ్చతే ప్రితియాతాశ్చ ఇతిపానతానులిప్రవ
 త్పూర్వకాలసమాసః తానల్లభానభిసపారయిషూణాంసంక్రతివద్యో
 దయేస్వయమేవాభిసారయిషుం అభిసత్కామిచ్ఛానాం అభిసారయతేః
 ప్వాథకణ్యం తాన్వనంతాదప్రగృహః - మఘ్నివాంస్త్రీణాంచేతసిసవి
 ప్రతిపారేహకప్తమస్తానిరకార్యంకృతమితపశ్చాత్తావయంతైవతి - పశ్చా
 త్తావోనుతావశ్యవిప్రతిపారణ్యోపీశ్యమరః - సరకేణమధునామధుపాశ్చ
 నవా - సరకశ్శీధుపాత్రేస్యాచ్ఛీధుపానేచశీధునీతివిశ్వః - అవసరఃపాప్రి
 పాప్రిప్రః - స్వయంగమనసౌకర్యాయమధుపానంచక్రతిత్యర్థః - అతాభి

సుభ్రువావవసరస్సరశేణ ॥ ౨౦ ॥ మాపునస్తవభిసీసరమాగపాగ్రిణం
మదవిమోహితచేతాః । యోషిదిత్యభిలలావనహాలాందుస్త్యజఃఖలును
ఖాదపిమానః ॥ ౨౧ ॥ హీన్రివిమోహమహారద్దయితానానంతికంఠినుఖా
యనినాయ । సప్రసాదమిసేవీతమాసీశ్శద్ధ్యవపలదంఘ్రుతాసామ్ ॥
౨౨ ॥ దత్తమాత్తమదనందయితేనవ్యాప్తమాతీకయికేనరసేన । సస్వదే

సరణకార్యస్య పశ్చాత్తాపకారణస్య మదయోగాత్సకర్మోక్తిః సమాధ్య
లంకారః - సమాధిస్సుకరంకార్యంకారణంతరయోగతత్వతి కావ్యప్రకా
శే ॥ ౨౦ ॥ మాపునరితి ॥ మదవిమోహితచేతాఃమదేనవిమోహితచిత్తా
ఖామితచిత్తావతీ- అహమితశేషః-ఆగపాగ్రిణంఅపరాధకృతం- అతః
కృకమీత్యాదివావిసర్జనీయస్యసత్త్వం - తంపునభూయోమాభిసీసరంనా
భిసరయాణి- సరతేఃస్వాభజ్యంతాత్ - శౌచజ్యువధాయాహ్నిస్వః-
దీఘోలఘోరిణ్యభ్యాసదీర్ఘః - ఇతిఇత్యాలోచ్యేత్యథః గమ్యమానా
భాత్యాదప్రయోగః ఆస్యధాఫాసరుక్త్యమిత్యాలంకారికాః - యోషి
తాగ్రిణితస్త్రీహాలాంసురాంసురాహలిప్రియాహాలేత్యుపరీ- నాభిలలా
వ-తధాహినుఖాదపిమానోదుస్త్యజఃఖలుఅతోల్పకారణాదధికాభావో
నిరితినశంకనీయమిత్యధాంతరన్యాసః ॥ ౨౧ ॥ హీన్రి ॥ సప్రసాదంమ
నః ప్రసాదపూర్వకంమమేదంశ్రేయసగరమితిభావనాపూర్వకమిత్యర్థః-
అస్యధామమోదయవనస్పాత్ - ఔవజ్ఞేభేవజేగురౌ ఇతివచనాదితి
భావః - సేవీతముపయుక్తమితీహతోమఘ్రుతాసాంసద్యవపలదమా
సీత్ - కుతఃహీన్రివిమోహంవీణాజాడ్యమహారతే రతినుఖాయసురతసు
ఖానుభవాయదయితానామంతికంఠినినాయ అత్రహీన్రిహ
రణాంతికనయనవాక్యాథాభ్యాంఫలదానవాక్యాథాసహభానాదనే
కవాక్యాథాహేతుకావ్యభింగమలంకారః ॥ ౨౨ ॥ దత్తమితిఆత్తమ
దనంతిహితమదనందయితేనదత్తంతతపవాతీకయికేన అతిశ
యప్రచురేణ - వినయాదిభ్యష్టక్ రసేనస్వాదేనవ్యాప్తం స్వాదుతరమి
త్యర్థః ముఖేనురాముఖసురంగంధూపమద్యం - విభాషాసేనాసురాచ్ఛా
యాశారానిశానామితిసంపుంసకత్వం-ప్రకృష్టమదోయాసాంతాభ్యఃప
మదాభ్యః - స్త్రీభ్యః - రుచ్యథానాంప్రియమాణ ఇతిసంప్రదానసం

ముఖసురంప్రమదాభ్యోనామరూఢమపిచవృద్ధపాది॥ ౨౩ ॥ లబ్ధసౌరభ
గుణోమదిరాణా మంగనాస్యచమకస్యవగంధః । మోదితాళిరితరేతిర
యోగాదన్యతామభజతాతిశయన్న ॥ ౨౪ ॥ మానభంగపటునాసురతే
చ్ఛాంతన్వతాప్రథయతాదృశిరాగమ్ । భజిరేసపదిభావయతాంతర్యోమి
తఃప్రణయినేవమదేన॥ ౨౫॥ పానధౌతనవయావకరాగంసుభువోనిభృ
తచుంబనదక్షాః । పీయసావభరరాగరసేనస్వంకిలాధరముపాభిరరజ్జుః॥

జ్ఞా- సన్వదేరుచేప్రీతికరప భూదిత్యర్థః-కతారిలిట్ - అతివివతదేవ
తాసాంమదకరంశాసీదిత్యాహ-నామేతి- రూఢంపాగ్గశ్వకర్ణాదిపదవృ
త్పన్నం నామాపిప్రమదేతినామధేయంచ వృద్ధపాదివృత్పన్నజాతం -
యథాప్రకృప్తఃదయోగాత్ ప్రమదేత్యన్వర్థనామకత్వం భవేత్తథా
తాస్తేనామాద్యన్నిత్యర్థః-సద్యతేగ్యంంతాతరతారిలిట్ * చిన్తేవ
దత్తిచిన్తే ప్రత్యయేచిన్తాల్ - ప్రమదాభిరితిపారేసన్వదేస్వాదయాం
చకేఇత్యర్థః - స్వాదనమశనంభక్షణ మాహారోభోజనం స్వాదత్తితి
హాలాయుధే- స్వచిస్వావ్యోరేకాథాత్వాభిధానాత్-మణిలిట్ - అ
త్రపూర్వవాక్యాథాస్యోత్తరవాక్యాథంప్రీతిహేతుత్వాత్కావ్యలింగ
మ్॥ ౨౩॥ లభేతి॥ లబ్ధసౌరభగుణోమేననాత్పాప్తసౌరభ్యోతకవః
అతివివమోదితాళిఃఆనందితభృంగః మదిరాణాం మద్యానామంగనాస్య
మేవచమకం తస్యవగంధోగంధగుణః ఇతరేతరస్యయోగాన్నిత్రణాదన్య
తామపూర్వతాంతిభజత - అతిశయన్నతత్రేవోతకవంవాఅభజత
యత్కర్తమాదౌఘృతాక్రమంతుమాదౌచోభయథాపిదశనాదయంసం
శయిత్తిభావఃఅతివివసంశయాలంకారః॥ ౨౪॥ మానేతి॥ మానభంగప
టునాకోపశమనసమర్థేన సురతేచ్ఛాంతన్వతామదవోద్దీపకేన దృశిరా
గమారుణ్యంప్రీతించ ప్రథయతాప్రకాశయతాలంతరంతఃకరణం భావ
యతారంజయతామదేనప్రణయినేవయోమితః స్ప్రియః భజిరేపాగ్నిః
రాగమితిశ్లేషమూలాతిశయోక్తీసంకీర్ణేయముపమా॥ ౨౫॥*
పానతి॥ ఉపాళిత్యాఃసమీపేసమీపాథేవ్యయాభాః*ఆభిన్నభవయ
స్యాదేత్యనురః- అతివివనిభృతచుంబనదక్షాఃగూఢచుంబనచతురాసుభు
వః పానధౌతనవయావకరాగం చభుపానత్వాళితలాక్షారాగం స్వమథ

౨౬॥ అపితంరసితవత్వపినామగ్రాహమన్యయువతేర్థయితేనఉర్ధ్వతిస్త
మదమన్యపిబంతీవీత్వమద్యమితరాతుమమాద ॥ ౨౭॥ అన్యయాన్యవనతా
గతచిత్తంచిత్రనాథమభిశంకితవత్వాప్రితభూరిసురయాపినమేదేనన్యతి
హికమునసోమదహేతుః ॥ ౨౮॥ కోవన్యసనయాన్యహీత్వాప్రీగధో
మధుమదాహితమోహోకోపితవిరహభానిచిత్తాకాంతమేవకలయంత్య

రంప్రియసామధరేషుబిష్టేషురాగరసః తాబూలరాగద్రవః తేనరర
జ్జుఃకిల - అన్యగుణస్థాన్యత్రాధానమహారంజేరథః - కిలేన్యవరమాధై
తేన పానధోతరాగేషు స్వాధరేషు ప్రీయోధరగాగనంక్రగణనాతిత
కేనసఖినమాత్రమేవప్రియైశ్చుంబనంకారయామాసురిశ్మథః - అత్రా
గంతునారంజననసహజచుంబనసగూహనాస్త్రిలనాలంకారభేదః-మీలనం
వస్తునాయత్రవస్త్యంతరనిగూహనం ॥ ౨౬ ॥ అపితమితి ॥ దయితేనా
న్యయువతేః సవత్నాన్యనామగ్రాహనామగ్నహీత్వా నామ్నాన్యశి
గ్రహూరితిణమల్ప్రశ్నః - అర్పితందత్తమద్యంరసితవతీ ఆస్వాది
తవత్వపి-రసతేరాస్వాదనాధాత్ క్తఃతా- ఉగితశ్చేజీవ-కాచిదిశే
వఃమదంఉర్ధ్వస్థనమమాదేత్వథః - ఇతరానవస్థితమద్యమపిబంత్య
పినీత్వదృష్ట్యైవమమాదమాత్తా-మనోన్యతిరే-మదహేతురితిభావః అ

గ్రహూర్వాధే- పానపినమమాదేతి విశేషాక్షిః ఉత్తరాధోత్వపిబం
న్యపి మమాదేతివిభావనా - కాగణనః నాకాగ్యస్యస్పృతిస్సాన్వద్విభావ
నా తత్సామగ్రీయనమత్పత్త్విశేషాక్షిఃగద్యతే- తయోస్సంస్పృష్టిః॥
౨౭ ॥ అన్యయేతి॥ చిత్రనాథ భతా-రంఅన్యవనితాగతచిత్తంసవతీనం
కాంతచేతసంఅభిశంకితవత్వాఅవిశ్వసంత్యాఅన్యయాకయాచిత్ (స్త్రీ)
యాప్రిభూరిసురయాపినమేదేనమత్తం-మాద్యతేర్థావేత్ - తథాహి
మనసానివృతఃమదహేతుస్సామాన్యేన విశేషసమర్థః నాదథాంతర
స్యానఃపమానవోధాభీరుశ్చఅన్యధాపాశంకాయః పానాఘటనాదితి॥౨౮
కోవవతీతి ॥ కోవవతీనరోహితవీవాసునయాప్రియప్రీధనాన్యగ్నహీ
త్వాఅనాద్యగ్నఅధానప్రతి విరహభేదితచిత్తవశ్యత్తాపతప్తా కాచిన్య
ధుమదేనాహితమోహోకృతచిత్తచిభ్రమానతీ - కాంతమేవకోపితమా
త్తనారోపితంకలయంతీజానతీఅనునిన్యేసావరాధాహంతుమస్మేతిప్రీ

నుని న్యే॥ ౨౯॥ కర్వతామకలితాక్షియుగానామంగసాదమససారితవా
చాం॥ ఈవ్యాయోవహరతాహ్రియమాసాంతద్దణస్వయమకారిమదేన॥
౩౦॥ గండభిత్తిమపురాసదృశీమవ్యాజ్జినాంచితదృశాంప్రతిమెందః । పా
నపాటలితకాంతిమనశ్చల్లోధగ్రీమాణ్ణతిలకాకృతిరాసీత్॥ ౩౧॥ ఉద్ధతై
రివవరస్పరసంగాదీరితామ్యభయతఃకువకుంభైః । యోషితామతిమదేన
జుఘూణ్ణార్విభగ్రీమాతిశయపుంషివపూంషి॥ ౩౨॥ చారుతావపురభూవ

భిశతవతీ- మత్తైషుకిన్ననంభావితమితిభావః ఏషాకలహంతరితా ॥ ౨౯ ॥
కుర్వతేతి ॥ ముకలితాక్షియుగానాం అవసాదితవాచాంకుంతిరగిరామా
హ్రియంప్రీణాం అంగసాదంగ శేష్టతాంకుర్వతా హ్రియంహరతా మదే
నేవ్యాయోవేత్త్యుత్పీతూతస్యాఃప్రియోగుణః తద్గుణోక్షిః మీలనవాక్సా
దాంగసాదనరూపః స్వయమకారికృతః - హీమదయోస్తుల్యాను భావ
త్వాదితిభావః ॥ ౩౦ ॥ గండేతి ॥ ప్రతిమెందః ప్రతిబింబచంద్రఃసదృశీ
మసమానవణాస్వపి అంచితదృశాంమదృశాంగండభిత్తిమ పురానురా
హానాత్ పూర్వంసవ్యాజ్జినాభేది - తదేకతాపత్యతద్విక్రతయానగృ
హీతఇత్యుభయః-అతఏవసామాన్యాలంకారః-సామాన్యంగుణసామ్యేనయ
త్రైవస్త్యంతరైకతేతిలక్షణాత్ - విపూర్వాదంజేకమణిబుజ్ - అడబా
దీనామిత్యాదాగమః-పశ్చాత్పానాంతరం- పానేనపానమదేనపాటలి
తాపాటలికృతాకాంతిర్యాసాంతాను గండభిత్తిమ లోధగ్రీమాణ్ణస్య
లోధగ్రీవరాగస్యయస్థిలకఃచిత్రకం - తమాలపత్రతిలకచిత్రకాణి విశేష
కః-ద్వితీయంచతురీయంచనస్త్రియావధకుంకుమమిత్యమరః - తస్యాకృ
తిరివాక్యత్యస్యసహితీ - వైవర్ణ్యాద్వివిక్తవీదిగ్యభావః - తిలకాకృ
తిరణిదర్శనాత్పూర్వోక్తసామాన్యసంస్పృష్టిః॥ ౩౧॥ ఉద్ధతైరిటఃఉద్ధతై
ర్దృష్టైరివకువకుంభైః వరస్పరసంగాత్ అన్యోన్యసంఘమాదభయ
తః ఈరితాన్యాకృష్టనితధావిభగ్రీమాతిశయం విలాసవిశేషంపుష్టంతితిత
త్పంషి- నపుంసకస్యర్పులచిత్రమినుమాగమః - యోషితాంవపూంషిపూ
ర్వవస్తుమాగమః - సాంతమహతస్స యోగస్యేతిదీక్షావివేచః అతి
మదేనజుఘూణ్ణభేషుః ద్యుప్తసంఘర్షప్రటస్థపీడాకరః యథావృషభ
కలహాద్దన్వసాదభంగఇతిభావః ॥ ౩౨ ॥ చారుతేతి అపాంయోషికాం

యదా సాంతాన నూననవయావనయోగః । తంపునర్తకరకేతనలక్ష్మీస్తాం
మదోదయితసంగమభూమః॥ ౩౩॥ క్షీబతామపగతాస్తసువేలత్రామరో
షపరితోషవతీషు । అగ్రహీన్నుసశరంధనురజ్ఞామాని నూర్ణ్వితనివంగ
మనంగః॥ ౩౪॥ శంకయాన్యయువతౌవనితాభిఃప్రత్యభేదిదయితస్సుటమే

వపుశ్చైగుతా సౌందర్యభూషయత్ తాంచారుతాం అనూననవయా
వనయోగః అభూషయత్ తంపుననవయావనయోగం మకరకేతనలక్ష్మీః
మన్తథసంపత్తి రిభూషయత్ తాం మకరకేతనలక్ష్మీందయితసంగమవ
భూషాభూషణంయన్యసఃమదోభూషయత్ తాం మదతంచదయితసంగ
మథశ్యభాః - అత్రప్రక్రమానుసారాత్తాం మదస్తమపి కల్లభసంగమథి
తిఛాయయాయోక్తవ్యే విశేషణత్వేన ప్రయోగోమహాకవీనామనుజ్ఞే
గాత్ యథాభారవేప్రయోగః- శుచిభూషయతీతిన్లోకేననయాంకస్సచ
సిద్ధిభూషణఇతి ప్రయోక్తవ్యే సనయాపాదితసిద్ధిభూషణఇతి అతోత్త
రోత్తగశ్యపూర్వపూర్వవిశేషణత్వాదేకావళిః- యతోత్తరోత్తరేషాం
స్యాత్పూర్వపూర్వప్రతికమాత్ । విశేషణత్వకథనమసావేకావళిర్న
తేతిలక్షణాత్॥ ౩౩॥ క్షీబతామితి క్షీబతాం మత్తతాం- మత్తేశాంహో
రౌటక్షీబాద్యోమరః క్షీబమదత్యత్సత్తాత్ ధాతోః - అనవసగత్య
ల్లక్షీబకృశోల్లాభాఇతి నిష్ఠాంతోనపాతః ఉపగతాసుప్రాప్తాసుఅగవపఅ
మవేలంప్రతిక్షణంరోషపరితోషవతీషు కోషప్రపాదవతీషు తాను(స్త్రీ)షువి
వయో అనంగస్సశరంధనురగ్రహీన్ను ఉజ్జ్వితనివంగంత్యక్తతూణీరం య
థాతథాఉజ్జ్వామాసనుతత్యాజకిం ఉజ్జ్వితేలిః టి- ఇజాదేశ్వగురునా
న్మచ్చితత్యామప్రత్యయః - రుహ్మసుధనుగ్రహణం పరితఃప్రాసత్యాగశ్చ
రోషపరితోషాభ్యాముత్ప్రేక్ష్యతే అన్యధారోషానంతరంపరితోషః పరితో
షానంతరం రోషశ్చసప్యాతామితిభావః - రోషపరితోషయోర్ధనుగ్రహ
ణోజ్ఞాభ్యాంయథాసంఖ్యనఅన్వయాద్యధాసంఖ్యాబంకారః- తేనోశ్చే
క్షయోరంగాంగీభావేనసంకరః॥ ౩౪॥ శంకయోః॥వనితాభిరన్యయువతౌ
సవత్త్వాంశంకయాతత్స గత కామాత్రేణదయః స్సుటమేవ నిర్మిత
వదేవప్రత్యభేదిసిద్ధవతౌత్వోద్భూతితత్వత్వః - అనుచితోయమవిహ్వశ్య
మిథ్యాభియోగఇతిశంకాంపరిహరతి॥ నేతిమన్మరేణహతానంవృతగో

వ॥ నక్షత్రమంభవతితత్త్వవిచారేషు తస్య రేణమాతనంపృతిచేతః॥ ౩౨॥ ఆననైవికా
చకసేహృషితాభిర్నల్లభానభితసూభిగభావ । ఆద్రకతానహృదయమా
వచరోషాలోలతిస్తనవసేమనధూనామ్॥ ౩౩॥ రూపమప్రతివిధానమనో
జ్ఞంప్రేమకార్యమనపేక్ష్యవికాసి । చాటుచాకృతకసంభ్రమమాసాంకా
మకాణత్వమగమనమజేషు॥ ౩౪ ॥ లీలయేననుతనోస్తుం యిత్యాగారవా

ప్యగోపనంయస్యసచ్చేతస్తత్త్వవిచారేభూతార్థవింతాయాంక్షమంసహి
ష్టువభవతిమస్సగ్రస్తచేతసామేషస్వభావభిత్తాః - సామాన్యేనవిశే
షసంసర్ధనకాపొద్ధాంతరన్యాసః ॥ ౩౫ ॥ ఆననైరితి ॥ వల్లభానభివల్లభ
ననక్షత్రస్వర్గః - అభిరభాగభిలక్షణార్థే కర్తవ్యవచనీయత్వాత్ ద్వితీ
యా - వధూనామాననైర్నిచకసేవకసిత భావేలీ - తనూభిరంతైః హృ
షితాభిఃపులకితైఃహృషిగ్లోసస్వీతీదాగమః - అభాభిఃసూతంభావేలుజ్ఞో -
హృదయంకాద్రకతాద్రవత్వమాపకాతిస్యంజహావత్వర్గః - వచసేమరో
షఃరోషాలోలతిస్తనవచనగతరోషః - వక్రతాపివృత్తైత్వర్గః - ఆత్ర
వధూష్యాననవికాసావ్యకేక త్రియాయాగవద్యాత్సముచ్చయాలంకారిః -
గుణక్రియాయాగవ్యంసమచ్చయైశ్చలక్షణాత్ ॥ ౩౬॥ రూపమితి॥ అ
ప్రతివిధానమప్రతియత్నమేవ మనోజ్ఞా స్వభావసంపద మిశ్యర్థః రూప
మాకృతిః కార్యప్రయోజనమనపేక్ష్యవికాసివర్ధమానం అనౌపాధికమి
శ్యర్థః పేమాకృతకసంభ్రమం అకృత్రహసంరంభంచాటు ప్రియవచన
మాసాంస్త్రీణాంరమణేషువిషయైకార్తృణత్వంపశీకరణకర్తృత్వం - వశక్రి
యాపంపనంమూలకర్మణుకార్మమిశ్యమరిః - తద్యత్కాత్యుత్సాహోణితి
స్వాధైర్వో ప్రశ్నయః - అగమకపాస్త్రాని గమేక్ష్యజ్ఞైర్జాదేశః - ఆత్ర
రూపాఃష్వరోప్యనాణస్యకార్తృణత్వస్య ప్రకృతోపయోగాత్పరిణామా
లంకారిః॥ ౩౭॥ లీలయేతి॥ లావణ్యంకాంతివిశేషాస్యాస్తీతిలావణికంలా
వణ్యవత్ - ఆత్యంతనావిశితప్రశ్నయై రస్యేకః - యస్యేనలోపే - హాల
సద్భూతస్యేతియకారలోపః - అన్యత్రతులవణంపణ్యమస్యేతి లావణికోల
విణవ్యవహారీ - లవణాట్టజ్ఞో - తేనలావణికేపమానవంచనవిదాలహంకార
హరణరక్షణాన్యత్రపరిమాణప్రతారణవటునానుతనోఽస్త్రియాః వచసే
నకిత్యాగారవాధ్యంగాంభీర్యసంపన్నవపి అన్యత్రగురుత్వయ్యుక్తవపి

భ్యమపిలావణి కేసః | మానవం చనివిదావద సేనకీర్తమేవహృదయందయిత
స్య || ౩౮ || స్పృశఃఖాజివిశదచ్చవిచారౌకల్పితేమ్మగద్యశాంసురతాయ | స
న్నతందధతిపేతురజస్రిన్యత్ప్రయఃపియతమేశయ సేచ || ౩౯ || యూఃరా
గతరత్నైఃపిత్యైర్పాతిభిశ్చృతిగుణైరయతస్య | దీఘదశభిరకారిఃపూ

దయితస్యహృదయంనాయకిచిత్తం లీలయావిలాసేనైవకులయిత్వా చా
లయిత్వా అన్యత్రానాయాసేనైవోన్మాయ గుర్వపిలఘుతయామీత్సే
త్యర్థః కీర్తంజశీకృతమేవ. అన్యత్రామూల్యదాసేనస్వీకృతమేవ - అత్రవిశే
షణునహిమైవవదసేనాక్తిస్య హృదయే పణ్యత్వస్య చప్రతీతేస్సన్మా
సోక్తిరలంకారః - వాచ్యస్యహృదయస్య ప్రతీయమానపణ్యాభేదేనకీర్త
తోక్తరతాకికేహృదయావర్ణసేలాకికక్రయవ్యవహారసమారోపః || ౩౮ ||
ఏవం మదనానుభావంవణాయత్వా సంప్రతిసురతకేళివణానాం ప్రస్తా
తి తత్రసురతంద్వివిధంబాహ్యామాభ్యంతరంచేతి - బాహ్యంచేక్షణప్రభా
వణాన్లైషచుంబనాన్యసేక భేదభిన్నంతత్రద్వప్రీతికేషంతావదాహ || స్ప
ర్శేతి || స్పృశఃఖాజివిశదచ్చవిశదావిషలాశుభ్రాచయాచ్చవిః కాలతిః
తయాచారౌరమ్యే సురతాయకల్పితేరతిసుఖదత్సేనస్మప్తే విహారయో
గ్యతయా సజ్జీకృతేచ సన్నతిహనుమాల్యం పావీణ్యంచదధతి దధాసేప్రి
యతమేశయ సేచహృగద్యశాందృప్తయః స్త్రీణాన్నత్రాణి అజస్రినువి
చ్చిన్నంపేతుః పతితాః యుగవపభయాలోకనాత్ అభిలాషంవ్యంజయా
మాసురిత్యర్థః - అత్రప్రియతమశయనయోః ప్రకృతయోరేవధర్మమ
సామ్యాదౌపమ్యప్రతీతేః కేవలక్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా || ౩౯ ||
యూసీతి || రాగేణతరత్నైశ్చపత్రైరపివర్మకోన్మకైరపీత్యర్థః - యూఃప్రియ
తిర్యక్పాతిభిః శ్రవయావిప్రపారిభిఃదీఘదశభిరాయతా లోకనివ్యాపా
తైరిత్యర్థః - అన్యత్రరాగద్వేషచపత్రైః అతఏవతర్యక్పాతిభిఃకుటిలవృత్తి
భిరపిదీఘదశభిఃఆగమికార్యజైరిత్యర్థః - పథానాంసయనైః శుక్తిగు
ణైశశబ్దగ్రహణపాటవేనయుతస్యశూరీయతే సేనేకశ్రవణం శ్రోతంతస్య
లంఘనమతిక్రామోనాకారికణాంతశ్శ్రోతిమిత్యర్థః - అన్యత్రాకు
శ్రవణమభ్యాసశ్చతియావత్ సైవగుణః తేనయుతస్యశూరీయతత్త్వతిశ్రవ
ణంశాస్త్రం తస్యలంఘనం నాకారిరాగద్వేషప్రోపితాస్త్రజ్ఞఃకదాచి

నాంబంధుసంనయనయోశ్చ విలాస్య॥౮॥ శబ్దాధేచ్ఛురభిధాతుమనీశాన
ముఖీనచబభూచదిదృక్షుః । స్వకేనేనదయితస్యసతభూరింగ సంఘచవ
లాపిచకంపె॥ ౮౧॥ ఉత్తరీయవినయాత్రివమాణారుంధతీకలతదీక్షణ
మార్గమ్ । ఆవరిష్టవికటేనవివోధుర్వత్సైవకుచమండలమన్యా॥ ౮౨॥ అం
శుకంహృతవతాతనుబాహుస్వస్తికాపిహితముగ్ధకుచాగాః । భిన్నశంఖవ
లయంపరిణేతాపర్యరంభిరభసాదచిరోధా॥ ౮౩॥ సంజహారసమాసాపరి

చ్చాస్త్రాతిక్రమాద్భేతీతిభావః - అయంచవ్యవహారోన్మయనేమరాగతర
ఛైత్యాదిజ్ఞప్తవిశేషణవిహిమ్నాగవ్యతభిసమాసోక్తిప్రభేదః-ఇయం
చరాగదృష్టిరొత్సుక్యానుభావః ॥౮౦॥ శబ్దాధేతి॥ సతభూరిస్త్రీసం
కథాయాం సంభావణేతిచ్చచ్చిచ్చావత్యపి - విస్తరిచ్ఛురభిత్వప్రత్యయాం
తోనిపాతః-అభిధాతుంసంభాషితుంఅనీశాఅక్షమాబభూవ- దిచ్ఛుఃప్ర
ముమిచ్ఛురిపి- దృశేస్సన్నంతాదుప్రత్యయఃసంముఖీఅభిముఖీసబభూవఅం
గసంగచవలాగాత్రస్వశః లోలాపి దయితస్య నానుకస్య స్వకేనేనచ
కంపేకపితవతీ- ఏతేచకంపాదయోలజ్ఞాసాధ్వసానుభావాః లజ్జావిజిత
వన్తథేయంముగ్ధా॥.....॥౮౧॥
అధాలింగనంవణాయతి॥ ఉత్తరీయేతి॥ అన్యాస్త్రీఉత్తరీయవినయాతు
చాంశుకాకక్షణాత్రివమాణా తదీక్షణ మంగంతస్య వోధుర్దృష్టివిధం
రుంధతీకలతదీక్షణ మతువస్తుతభికిలాద్ధః- వికటేనవిశాలేనఃపిశంకటం
విశాలస్యాతికారాశం వికటంతథేతి వైజయంతీ- సంవోతశ్చటజితవ
శారాద్యేఃటచ్ఛత్యయః వివోధుఃపరిణేతుఃవత్సైవకుచమండలమావ
రిష్టత్యతవతీకుచావరణవ్యాజే- ఆలింగితవతీత్యధః- పృథోలుజితేజ్ అదా
గమః అతిశయవసంవరణేఅలింగనేచ్ఛాః గూహనాత్ మీలనభేదః- ఏషాల
జ్జామన్త్యభసాధ్యస్థామథ్యమా॥౮౨॥ అంశుకమతీ॥ అంశుకముత్తరియంహృ
తవతాపరిణేతాభిధాత్రివమాణాతనోవ్యఃకృతయోః బాహువ్యాఃస్వస్తికోబంధ
విశేషస్తే- పిహితేతిగోపితేయగ్ధే నుందరేకుచాగ్రేయయాపాసధోన్
అచిరోధానవోధాభిర్నాని శంఖస్య వలయానియస్తేక కర్మణితద్యథాశ
థారభసాద్యేగాత్పగ్గంభిగాఢమాశ్లేష్టస్యధః- రభేన్యాంతాతిగ్ధ
శిఖి-రభేశబ్లిటోరితినుమాగమః- ఏషాదముగ్ధా॥ ౮౩॥ సంజహారేతి

రబ్ధప్రియసీమవిరహాఽన్యవిరోధమ్ | సంహితంగతిపత్తిస్త్యైతభిన్నకోధ
మాశుతరుణేషుమహేషుమ్ || ౪౪ || సంసమానమువయంతరివధ్వాఙ్గిప్తవ
త్వవసపత్నిరసేన | ఆత్మనైవరుదధేకృతివేవస్వేదసంగివససంజఘనేన ||
౪౫ || పీడితేవరఉరఃప్రతిపేషంభవోరిస్తయ్యుగేనయవత్వాః | స్పష్టమేవ
దభతఃప్రతిసార్యాస్తన్యత్వమభవద్ధృవయగ్య || ౪౬ || దీపితస్తరముర

తరుణేషుయువనువిరోధంప్రణయకలహంవిరహాన్యవిహాయ రహాయతేః
స్వాధాన్యంతాత్ - ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః - సహపాపరిరభాః
ప్రియస్యమైస్తేషుపరిరబ్ధప్రియసీమ్యాఙ్గిప్తవధూకేషుసత్సు ఈయసశ్చే
తివిషేధాత్ కలభావః ఈయసోబహుప్రీహః ప్రతిపేషావక్తవ్యత్యక్తప
సర్జనహాస్యవిషేధః - రతిపతిఃకావః సంహితం హ్రీగారోపితంమహే
షుంమహాంతం శరంస్త్రిగభిన్నకోధంస్వయత్పాపల్యాత్ స్త్రీతముద్రిత
పూర్వరోపయథాతథాఅశుసంజహార - సిద్ధేర్ధేపాధనానవకాశాదిత్య
ర్థః పరిరంభంతోయూనాంవిగ్రహాత్పరిభావః || ౪౪ || సంసమానమితిఉ
పయంతరిభర్తరిరసేనరాగాంభతయేత్యర్థః - ఉపసపత్నిసపత్నిసమీపే-స
మీపార్థేవ్యయాభావేనపుంసకహాస్వత్వం-ఙ్గిప్తవత్వాఙ్గిప్తవతినతిస్రంస
మానంస్పృశ్యమఖపారవశ్యాత్ భిక్షమానం - తథాపిస్వేదసంగిస్వేదేన
పాత్వికేనసక్తంవధ్వాఃసనంకృతినాతు శలేనస్వస్యేగంలాఘవమితిజా
నతేవేత్యర్థః - జఘనేనకర్త్రాత్ఆత్మనైవస్వయమేవరుదధేరుద్ధంపాతునవే
త్తీతిభావః - స్వేదహేతుకస్యవస్త్రోరోధస్య జ్ఞావహేతుకత్వముత్పే
త్యతే || ౪౫ || పీడితఇతియువత్యాఃయువతేఃప్రసయ్యుగేనకుచయ్యుగేనభర్త
రిపురంగ్రీసపత్నిసమక్షమేవఉరః ప్రతిపివ్యఉరః ప్రతిపేషం - పరిక్లిశ్య
మానేచేతిణముల్ ప్రత్యయః-కృత్వేజంతఇత్యవ్యయసంజ్ఞా- పీడితేనదిదభ
తఈర్ష్యయాదీర్యమాణస్య ప్రతిసార్యాస్తపత్న్యాఃహృదయస్యతన్యయ
త్వంభర్తృతాదాత్వ్యంస్ఫుటనుభవదేవ- అన్యథాకథమన్యవీడనాదన్యవ్య
దభనమితిభావః- అతఏవేయమసంగత్యలంకారోపజీవినీతన్యయతోత్పే
క్షేతినంకరః- కార్యకారణయోగ్యాన్నిదేశత్వేప్రార్థనసంగతిః || ౪౬ || దీపితే
తి || వల్లభేదీపితస్తరమగ్నీపితకామంయథాతథాఉరన్యఃపీడ్య ఉరన్యవపీ
డ - సప్రచ్యుంచోవపీడరుధకవత్పితిణముల్ - తత్పురుషేకృతిబహుళమిత్య

స్వపవీడంవల్ల భేషసమభివ్యజమానే । చక్షతాన్నయయతుఃకుచకుంభా
సుభ్రువీంకరినతాతిశయేన ॥ ౪౭ ॥ సంప్రవేష్టుమివయోషిత ఈమస్త్రివ్య
తాంహృదయమిష్టతమానామ్ । అత్తనస్సతతమేవతదంతర్వృత్తి నోనఖలు
నూనమజానన్ ॥ ౪౮ ॥ స్నేహాభిరమథ త్వదధూనామాద్రీతాంవపు
రనంతయమంతః । యూగాథపరిరంభిణీనస్త్రికోవమంబువపుషేయద
నేన ॥ ౪౯ ॥ నస్తమాతివపువప్రమదానామంతరిష్టతమసంగమజన్మా ।

లుక్ ఘనంగాథమభివ్యజమానేపరిరంభమాణోనతి *పరిరంభః పరివృంగః
న శ్లేషణపగూహామిశ్యమరః - సుభ్రువీంకరినతాతిశయేనచ
ప్రతాంవరికుండలతాం - నయయతుఃనచాప్రిప్తా - అత్రీగాథాలింగనాత్
కుచకుంభయోః చక్రత్వనంబంధేపి అనంబంధాక్రైతరితయోక్తిభేదాలం
కారః ॥ ౪౭ ॥ సంప్రవేష్టుమితి ॥ యోషితఃస్త్రివ్యతామాలింగితవతామిష్టత
మానాంహృదయం సంప్రవేష్టుమీమరిచ్ఛతి ప్రైవేతిగాథాశ్లేషమిత్తా
క్రియాన్వియాపోత్ప్రేతానునస్వయాపోత్ప్రేతావావివత్తాభేదాత్ - అత
వీవాత్మనః ప్వాఃసతతమేవతదంతర్వృత్తిః తేమమిష్టతమానామంతర్వృ
దయోష్టేవస్థితానాజాన్మానం - అన్యథాకథంపునఃప్రవేశేచ్ఛేతిభా
వః - ఇయంఅజ్ఞానోత్ప్రేతాపూర్వోత్ప్రేతాపాపేక్షైతినజాతీయసంక
రః ॥ ౪౮ ॥ స్నేహేతి ॥ స్నేహసిర్భరంప్రేమరసపూర్ణతైలాదివ్యపూ
ర్ణంచ*స్నేహేనాస్త్రిద్రవమాద్దయోరితివైజయంతీ - అతఏవవధూనాం
వపురంతరాద్ధృతాం ద్రవత్వంఅథత్త - స్నేహద్రవ్యపూర్ణమంతరాద్ధృ
భవతీతిభావః - అనంతఃసంసంశయస్యాభావఃఅగ్ధాభావేవ్యయీభావః కు
తఃయద్యస్తాత్ యూనిపుంసీ గాథంపరిరంభతఇతిగాథపరిరంభిణీగాథా
శ్లేషిణీనతి - అనేనవపుమాకతావస్త్రికోవయిత్వా పరిషిష్యవస్త్రి
కోవం - క్షుయ్యాధాతోణ్యంతాత్ - అతిహీన్యాదినాప్రీగ్గగమే
చేలేకోపేరితిణముల్ ప్రత్యయః - అంబువపుషేవృష్టంకమణిణీత్ -
అంతరనాద్రాస్య నిష్పీడనాశ్చపిరంబు సాగ్రివాసంభవాత్సన్నిమితై
యమంతరాద్ధృతోత్ప్రేతా ప్రియాంగసంగాత్తదాస్వేతిపాత్వికో
దయోక్తిః ॥ ౪౯ ॥ నేతి ॥ ప్రమదానాంఇష్టతమసంగమేనజన్మయస్యనః-జ
న్మాన్యత్తరపదత్వాద్వ్యధికరణబహువీహారితివామనః - బహుర్విపులః

యద్భూపాబాహురవాప్యవికాన్తంవ్యానశేతసురుహాణ్యపిహషణః॥ ౫౦ ॥
 యత్ప్రియవృత్తికరాగ్నమదానామంగజేనపుశకేనబభూవే । పాప్రితేన
 భృశముచ్చస్థినితాభినిఃపిభిన్నపరిబంధనమోక్షః॥ ౫౧ ॥ హిరారాదవనతం
 పరిరంభేరాగవానవటుజేవ్యనకృన్య । అపిఞ్శోఢదళమాననపన్తంయోమి
 తోముకుళితాక్షమథాసీత్ ॥ ౫౨ ॥ పల్లవోపమితిసామ్యనపక్షంజప్తవశ్యధ

విపులానేకయోబాహురవాప్రివైజయంతీ - హిరారాదవనతం అంతఃసమాతిస్త
 అగ్రదేకానాంతఃస్థమితక్షుప్తేతా - కుశంయగ్యస్తాత్ బహిర్వ
 పుహాబహిర్వికాసంవృద్ధిమవాప్యతసురుహాణి రోమాణ్యపి వ్యానశేవ్యా
 వ - కర్తరిత్ * అశ్నోతే శ్చేతి సుడాగమః - అత్రవధూహవ స్యబహిః
 కాసమిత్రకాంతరమానోత్ప్రేతా అనందరోమా - వయోజ్ఞేపమూలా
 భేదాధ్యవసాయాతితయోక్త్యమపాప్రితేభిసంకః॥ ౫ ॥ యదితి॥ ప్రమ
 దానాన్ప్రేణాం ప్రయస్యభటకవ్యోటకరాత్ సంస్పృశాత్సంగమా
 చ్ఛాన్జనం అంగవ్యాపినాపుతేనవ పులకేనబభూవే భూతమితి యత్
 భావేలిత్ - తేనపులకోదయేన పుతోదయేన చభృశముచ్చస్థినితాభిరు
 మ్చావాభిః మోక్షాశయాఆశ్వాసితాభిశ్చనీవీభిః లక్షణయాకటివస్త్రైః
 నృథాబంధనశబ్దేనచ పానరుక్త్యాత్సవపిబంధనమోక్షో గ్రాధిభేదోగ్రాశ
 మోచనంచపాప్రిపాప్రిస్తః కర్తణేఽజ్ అభ్యుదయేషురాజానోబంధాన్తే
 చయంతీతిభావః అత్రప్రకృతపులకినీగతాం గజత్వోచ్చస్థినితత్వాదివిశే
 షణసామ్యాద్భూధన మోక్షసంబంధాచ్ఛాప్రకృతపుత్రకారాగతిప్రతి
 తేసమాసోక్తిరలంకారః॥ ౫౧ ॥ అథచుంబనక్రీడావణయశః॥ హిరితి॥
 రంభేఆలింగనేహిరేవభరస్తస్తాదవనతంభారాశ్చాంతంసమతీభావః -
 అపితంస్సముఖే హితంఽప్రవదళంయస్యతద్యోషిత అననమేవపన్తం
 రాగవాహగ్రిఅవటుజేషు చరమశిరోరుహేషు * అవటుఘాటాకృతా
 టికేత్యమరః - అవటుజాకవణాదున్నమయ్యోశ్యథాః ముకుళితాక్షంసుఖ
 గమీలితాక్షంయధాతథాః బహువీహాసక్త్యక్ష్మాః స్వాంగాక్షాన్ - అథా
 సీత్పపా - డెలోలుజ్ * ఆదేచఇత్యాత్స * ఆస్తినిచోవృత్తతీడాగమః -
 అతాగినోవృత్తస్య వర్తదళత్వరూపణాత్ తదాగ్రిణాంమధువత్సంగవ్యతఇ
 తివికదేశవివతీరూపకమ్॥ ౫౨ ॥ పల్లవేతి॥ పల్లవేనోపమిత్యాసాదృశ్యేన

రబింబమభీష్టైః పర్యకూజసరు జేవతరుణ్యాస్తారలోలవలయేనక రేణ॥౫౩॥
 కేనచిన్మధురముల్బుణరాగంబాష్పతస్తమధికంవిరహేషుః | ఓష్ఠపల్లవమపా
 స్యముపూతాంసుభివస్సగసమక్షిచుచుంబే॥ ౫౪॥ రేచితంపరిజనేనమ
 హీయః కేవలాభిరతదంపతిధామ | సావ్యనూపకవలాసఖవివృత్తైస్సనే
 వితయుగాంతవయోధైః॥౫౫॥ ఆవృతాన్యపిఠరంతరమప్తైర్వ్యోషితాము

యత్సామ్యం తేనసపక్షం ఉభయోరపి పల్లవైకొపమానత్వ పాధమ్యాకా
 త్సుహృద్భూతం అధరోబింబమవతదధరబింబం అభీష్టైఃప్రియతమేదప్తవతి
 సతి-సహరుజానగుక తేనసరు జేవసన్యధేనేవ * (స్త్రీ)రుగ్రిజాచోవతాపే
 త్యమరః - తారాణ్యుచ్చైఃకోశంతికుతఃలోలానిచలానివలయాఃకంకణా
 నియస్య తేనతరుణ్యాః కి రేణపర్యకూజపరికూజితం భావేలుజ్ సుహృదుః
 ఖాప్తుఃఖాయంతేసుహృదభిరభావః అత్రకంకణద్వారస్య కరకూజసన్యవి
 ధూనన హేతుకస్యతరు జేవేతిరుక్తే తుకత్వము త్వేక్ష్యతే॥ ౫౩॥ కేనేతి ||
 కేనచిద్రాగిణామధురంరసవంతం- ఉబ్బుణరాగంతంతధాపి విరహేవ్యధి
 కంబాష్పేణవిరహేలాస్త్వణాతప్తంసుభువివః ఓష్ఠపల్లవమపాస్య సరసం
 సాద్రశంశీతమక్షిచుచుంబేచు వితం అత్రతప్తత్వ రసవత్త్వయోర్విశేష
 ణగత్వాఓష్ఠపల్లవత్యాగాక్షిచుంబనద్వయహేతుకం కావ్యలింగం సాపే
 త్కత్వాత్పంక్తిర్యతే॥ ౫౪॥ ఏవంబాహ్యాసురతముక్త్యాభ్యంతరసురతవణా
 గాంప్రస్తాతి॥ రేచితమిత్యాదినా || పరిజనేనరేచితంరిక్తీకృతంఅతివికెవ
 లాంకాకినాఅభిరతౌఅనురక్తా- దంపతీజంపతీజాయాపతీభార్యాపతీచతా
 పిత్యమరః* రాజదంతాదిషు జాయాశబ్దస్యరంభావోజంభావశ్చవికల్పా
 న్నిపాతః - మహీయోమహత్తరం ధామకేళీహంకమలాసఖనలక్ష్మీ
 మాత్రసహచరేణవివృత్తైస్సేనవిష్టునాసేవితస్య అధిష్ఠితస్యయగాంతవ
 యోధైఃసావ్యనూపేత్సుపమాలంకారః- యగాంతవిశేషణంవివిక్తతా
 ద్యోతనాథాంవతేనవిహారయోగ్యతోక్తా॥౫౫॥అథవిసంభవిహానానా
 హ॥ ఆవృతావీతి॥ ఉచ్చైర్పున్నతేనఉరసిజద్వితయేనగరంతరంసీరంధ్రంఆ
 వృతానిసంవృతాన్యపియోషితాం హృదయానివత్త్రాంసీచేతాం సితతభి
 తోవిమృశద్భిఃఇతస్తతఃపరావృశద్భిః రాగిణాంపాణిభిః జగృహీరేగృహీ
 తాని - నిగూఢవస్తుహస్తపరామశౌల్యభ్యతభిత్వేకత్రభావఃఅన్యత్రకృ

రసిజద్వితయేన । రాగితాంతతజ్జితోవిమృశద్భిఃపాణిభిజఃగృహీరేహృద
యాని ॥ ౫౬ ॥ కామినామనకలానివిభునైఃస్వేదవారిమృదుభిఃకరజా
నైః । అక్రియంతకఠినేషుకథంచితామిసీకుచతలేషువదాన ॥ ౫౭ ॥ పోష్ట
ణఃస్తనశిలాశిఖరాగ్రాదాత్తఘర్మసలిలైస్తరుణానామ్ । ఉచ్ఛ్వాసతకమల
చారుషుహస్తైఃకమ్మనాభిసరసీమసిపేతే ॥ ౫౮ ॥ ఆమృతశద్భిరభితోపలివీ
చీలోలమానవితతాంగులిహస్తైః । మభ్రువామనుభవాత్ప్రతిపేదేమష్టి

ప్రళభః । ప్రియకరస్పృశః తాసాంహృదయగ్రాహ్యభూదితిభావః -
నైరంతర్యేణప్రతిబద్ధతోరపికుచయోః కథంచినంతరంసం పాద్యహృద
యానిస్పృష్టాన్యేవేతివాక్యాథః - అత్రద్వయానామపిహృదయానాం
ప్రకృతత్వాతేవలప్రకృతజ్ఞేషః ॥ ౫౬ ॥ కామినామితి । స్వేదవారిణానా
న్వికేనాంగులిస్వేదేనమృదుభిఃకోమలతాంగైః । అతవనవిభునైః । విన
మైః । కామినీనాంకరజానైః । నఖానైః । కఠినేషు కామినీకుచతలేషుఅస
కళాన్యసమగ్రాణీపదానికథంచదక్రియంతకృతాని కఠినేషుమృదునాంప
దలాభాదుస్సంపాదగతిభావః - నఖక్రియాప్రవృత్తేత్యథః - అత్రేకుచా
నామీదృశా తిన్యాసంబంధేపిసంబంధోక్తైరితితయోక్తిః ॥ ౫౭ ॥ పోష్టణా
తి । పోష్టణఃయావనోష్టయుక్తోస్తనావేవశిలాశిఖరేతయోరగ్రాదవ
రిభాగాదాత్తఘర్మసలిలైఃఉష్ణదేశవిహారాత్ ప్రస్పృష్టైః తరుణానాం
హస్తైః ఉచ్ఛ్వాసతకమలవతకమలైః చారుషునిమ్నానునాభిష్పృవసరిసీ
మసిపేతేపతితం - ఉష్ణస్వినానాంకుతశ్చిదున్నతాత్ప్రయసిపాతోయక్త
తతిభావః । ప్రథమంకుచాతతోనాభిదేశమస్పృశన్నిశ్చళః । అత్రకుచ
యోశ్శిలాశిఖరత్వేననాభీనాం సరసీత్వేనచరూపణార్థస్తానామాయస్త
పుగుషత్పరూపణంగవ్యతత్యేకదేశవివతీయరూపకమ్ ॥ ౫౮ ॥ ఆమృతశద్భి
రితి ॥ పశ్యయోచీవయితవతాపభివీరభితఃఆమృతశ్శులోలమానాశ్శ్చసశీ
లాః - తాచ్ఛీల్యవయోవచనచకిముచానశితచానశ్చ్రీణ్యయః సతుశాన
చలోలేః పరస్త్వేనదిత్వాత్ అతవనలోలమానాదయశ్చానశీతవామనః -
లోలమానావితతాఃప్రసారితాశ్చాంగుళయోయేషాంతేహస్తాయేషాం
తైః - అభీష్టైః । ప్రియతిమైఃసుభ్రువాంసుభ్యం మష్టిమేయంమష్టిగ్రాహ్య
మిత్యనభవాదాత్ప్రత్యక్షాత్ । ప్రతిపేదేప్రతిపన్నంసతుప్రసిద్ధిమాత్రా

మేయమితిమధ్యనుభీష్టైః ॥ ౫౯ ॥ పాప్యవాభినదనుజ్జనమాశుప్రస్థితంనవ
సనగ్రహణాయ | ఔపసీవికమరుంధకీలస్త్రీవల్లభస్య కరమాన్యకరాభ్యా
మ్ ॥ ౬౦ ॥ కామినఃకృతరతోత్సవకాలక్షేపమాకులవధూకరసంగ | మేఖలా
గుణఃలగ్నమసూయాందీఘసూత్రమకిరోత్పరిధానమ్ ॥ ౬౧ ॥ అంబరం
విసయతః ప్రియపాణేరోషితశ్చకరయోఃకలహస్య | వారణామివవిధా
తునుభీష్టంకత్యయావవలయశ్చశిశ్జ్ఞైః ॥ ౬౨ ॥ గ్రంధిముద్గ్రీధయితుంహృద

దితిభావః - అమష్టిమేయస్యచుష్టిమేయత్వోక్తైరతిశయోక్తి భేదాలం
కారః ॥ ౫౯ ॥ పాప్యేతి ॥ సాభిరేనదోహాదఃఇతియావకంతత్రవజ్జనం
పాప్యశునివసన గ్రహణాయవస్త్రాకర్షణాయేత్యర్థః - ప్నాతస్యవ
స్త్రగ్రహణంయుక్తమితిభావః - ప్రస్థితంప్రవృత్తంఉ నీపసీవినమీపేపా
యోభవమాపసీవికతత్రవ్యాపృతమిత్యర్థః - ఉపజానూపక(రొపసీవే
ప్రక - వల్లభస్యకరంస్త్రీచిత్తకరాభ్యామరుంధకీలరోధంనాటితవతీత్యర్థః -
రుధైర్బాహ్తత్ ॥ ౬౦ ॥ కామినఃఇతి ॥ అకులేప్రియకరనివారణవ్యగ్రీవధూక
రేస్త్రీకరేసంగినక్తం మేఖలైవగుణస్త్రవలగ్నందీఘసూత్రం ఆయ
తతంతకలత్రాయతత్వాదృహధావేష్టితమిత్యర్థః - జడక్రియంచ*డి
ఘసూత్రస్త్రిక్రియఇత్యనురః - ఏవంకృతోరతస్యైవోత్సస్య కాల
క్షేపఃకాలఃకలహోయేనతిత్ - పరిధాన అధోశుకంకామినఃఅసూయా
మకిరోత్ - ఇచ్ఛాఘాతాదీహ్యంజనయామాసేత్యర్థః - అత్రకరస్థం
గాదిపదానాం విశేషణగత్యాఅసూయాహేతుత్వాదనకపదార్థహేతు
కంకావ్యలింగమలంకారః ॥ ౬౧ ॥ అంబరమితి ॥ అంబరంవస్త్రంపినయతః
అవసారియతః ప్రియపాణేరోషితః కరయోశ్చతన్నిరోధకయో రితిభా
వఃకలహస్యవారణాంవిధాతుంనివారణంకతుమివేఃఫలోత్పేత్తీ - క
త్యయాకాంచ్యా * కత్యయాత్మైవరత్రాయాకాంచ్యాం గేహహకొన్య
యోరితివైజయంతీ కత్యయంతయంతపాతేతు * కత్యోద్గ్రహణికాకాంచీ
ప్రకొన్యగజరజ్జుష్పితివిశ్వః - వలయైఃకంకజైఃచృభీష్టం శిశింజెచుకుశే
భావేలిట్ - భూషణానా తుశింజితమిత్యనురః ద్వయోఃకలహమానయః
పాశ్వస్థాఃసాకొగ్రీశంవారయంతీతిభావః - శిశిరయంతాలవ్యాదిసదం
త్వాదియోషపిచ్ఛై ॥ ౬౨ ॥ గ్రంధిమితి ॥ హృదయేశేప్రియేవాససో

యే శేనాసనః స్పృశతిమానధనాయాః | భూయ్యుగేనసపదిప్రతిపేదేరోమ
భిశ్చసమమేవవిభేదః || ౬౩ || ఆశులంఘితవత్ప్రకరాగ్రేనీవివధానుకులీ
కృతశ్చష్ట్యై | రక్తవైశికహతాధరతంత్రీయండలక్వణితచారుచుకూజే ||
౬౪ || ఆయతాంగులిభూదతిరిక్తఃనుభువాంకృశిమశలినిమధ్యే శోణి

వస్త్రస్యగ్నింధింబంధనండేర్దగ్ధయితుంవిసంసయితుంగ్రింభయతేశౌ
రాదికాత్తుముక్త స్పృశతిసతిమానధనాయాః మానవత్యాః కామిన్యాః
ఇతిశేషః - అతిహింసభూయ్యుగేనరోమభిశ్చకరరితత్తీయాసపదిసమంయు
గవదేవవిభేదో భంగోహషశ్చ ప్రతిపేదేప్రాప్తః అత్రమానవతీత్వా
తామినీత్వాష్ట్ర నీవిస్సశేయగవదచర్షహషయోరుదయాత్తదమ
భావయోః భూభంగరోమాంచయోరపి యుగవదావిర్భావ ఇతిభావః
అత్రేభూభంగరో మాంచక్రియయోస్సచుచ్ఛయా శ్చమచ్చయభేదఃస
చవిభేద ఇతిశ్లేషప్రతిభోక్తాపితాభేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్త్య
నుపాగ్నితఇతిసంకరః || ౬౩ || ఆశ్రితిః | ఇష్టవ్యప్రియస్యకరాగ్రేహస్తా
గ్రేనీవింవస్త్రగ్నింధింఆశుహతాత్ లంఘితవత్ప్రకరాగ్రింతవతి డారుమూ
లంగతేనతీత్యర్థః - అధాముకులీకృతదృష్ట్యామఖపారవశ్యాత్ అధానిమీ
లితాత్యాస్త్రేయారక్తైరక్తకలరఃస్వయంగానకుశఃవీణాశిల్పం ఆస్యతి
వైశికఃవీణావాన్యఃపుణః-శిల్పమిత్యేక-రక్తైవవైశికేతగ్నియంగానకుశలే
స్థూతంవాదితంయదధరంతంత్రీణాంమండలంసమూహః బహుతంత్రీకః
స్వరమండలాదీవీణాభేదః తస్యక్వణితిమివచారు యథాతథాచుకూజేకూ
జితంభావేలిట్ అధరగ్రహణంతత్రీమాధుర్యాతిశయాత్ స్పర్శమఖాతి
రేకాత్ తంత్రీకంవస్వరవ్యతికరమనోహరః కోపిరతిసర్వస్వభూతః కం
రమాజితవిశేషఃకృతశ్చక్రార్థఃఅతివీరరక్తవైశికఇతిపిశేషణం క్వణితచార్వి
త్యవసూలంకారః || ౬౪ || ఆయతేతి || ఆయతాఃఅంగశ్చయోయస్యసః
ప్రియకరః కృతస్యభావఃక్రశిమాకాశ్యకం - పృథ్వాదిభ్యుత్తమనాన్వ - ర
ఋతోహలాదేలకా ఘోరితిరేఫాదేశః - తేనశాలతేశోభతేనప్రీతాసు
భువాంమధ్యేఅతిరిక్తోఽకోఅభూత్ మధ్యస్యఅతికాశ్యకదస్పృష్టైకదే
శోభూదిగ్యర్థః పృథులాయశోణిమపునఃసః తేనకృతేననతేనఅంతర్భా
గేనస్పర్శచూషకీమేణ శోణిమస్పృశదిత్యర్థః - అత్రీకరస్యమధ్యాతి

మప్రియకరకృష్ణభూసుస్పృశమావసక లేవతలేవ || ౬౫ || చక్రీరేవలల
 నోరుషురాజీఃస్పృశలోభవతలోలక రాణామ్ | కామినామనిభృతాస్యపి
 రంభాప్రంభకోమళతరేషునఖాని || ౬౬ || ఊరుమూలచపలేక్షణమమ్మనై
 ర్వత సకుసుమైఃప్రియమేతాః | చక్రీరేవదితాఃసాధాధాన్ శస్త్రధన్య
 కుసుమాయుధనామ || ౬౭ || ధైర్యముంబులమనోభవభావావామతాంచవ

రేకేక్యతిరేకోక్తైరతిశయోక్తిః || ౬౫ || చక్రీరితి || స్పృశలోభవతేనోరు
 స్పృశ్యత్ప్రస్థావరతత్తెణలోలక రాణాంచ చలపాణినాకామినాంఅనిభృ
 తాస్యపిసఖాసంభాప్తాభకోమలతరేషు కదలీకాండకొమలస్య రూపేషు
 లలనానామూరుషురాజీః రేఖాశ్చక్రరేఽఊరుపరామర్శనాంతరీయకసఖ
 స్పృశమాత్రాదేవరేఖాజాతాభ్యర్థః-అత్రకోమలతాయావిశేషణగత్యా
 రాజీకరణహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః || ౬౬ || ఊర్వితి || ఏతాః
 స్త్రీయః ఊరుమూలేనగ్ధీమూలేవపలేక్షణంలోలచక్షుషంప్రియంయైర్వ
 తంసకుసుమైఃకణ్ణావతంసపుష్పైః - వప్తివాగురిరల్లోపమవాచ్యోరుపన
 గయోరిత్యకారలోపః అఘ్నక అతాడయకాహంలేలజ్ - గమహానీ
 త్యాదినాడవధాలోపః - చూహంతేఃక్షుప్తం-తానివతంసకుసుమాని
 మనోమధ్నాతీతివస్త్రధివృషాదరాదిత్వాత్సాధుః - తస్యచన్త్రధన్యకుసు
 మాన్యాయుధాన్యస్యేతికుసుమాయుధగతియన్నామతద్యధాధాన్చక్రీరే
 చక్రీతతా ర్యకారిత్వాదితిభావః - అత్రావతంసేష్వరోన్యమాణస్య
 మస్త్రధాయుధన్యస్యప్రకృతోపయోగాస్పరిణామలంకారః || ౬౭ || ధై
 ర్యమితి || రమణ్యఃఉల్బణఉద్రిక్తమనోభః భావోరతి రాగోయాపాతా
 ఆపి అభిరుచిరేషు ప్రియేషుధైర్యమాదాసీన్యంతేరేచక్రః వపుఃస్వాం
 గ. అర్పితనత్యోపియథేష్వకరణాణాదస్తవత్యోపివామతాం చక్రతాంచ
 తేనరే లలితంమనోహరంసౌరతంసురతసంబంధిచాప్త్యం ప్రాగ్భ్యం
 యాపాంతాస్తథాపిప్రీడితంప్రీతాంతేరే- ఇహస్త్రీణాంరహసిరాగాం
 గావనాంధాష్ట్యేదిగుణా అప్యాగంతుకతయాసహజధైర్యవక్రతాక్షిభి
 త్రైపునఃపునః ప్రతిబధ్యంతపవేతిభావః - అత్రరాగాదీనాధైర్యాభి
 ష్పహసమావేశిత విరోధస్యసహజాగంతుకత్వాభ్యామాభాసీకరణాతే వి
 రోధాభాసీలంకారః - ధైర్యాదిగుణసముచ్ఛయాత్సముచ్ఛయాలంకార

పురస్థితవత్సః । ప్రీతితంబలితసౌరతథాష్ట్యైః కేభిః చిరేమరమణ్యః ।
 ౬౮ ॥ పాణిరోధమనిరోధితవాంఛంభత్సానాశ్చ మధురస్మితగర్భాః ।
 కామినస్తస్మకురుతేకరభోరూహోరిశుష్కరుషితంచనుభాపి ॥ ౬౯ ॥ వార
 ణాథాః పంచగద్గవవాచామీవ్యాయామహురవత్రపయాచ । కుర్వతేస్తసు
 దృశామనుకూలం పాశ్రీతికూలికతయైవయువానః ॥ ౭౦ ॥ అన్యకాలపరిహాన్య

శ్చేతిసంకరః ॥ ౬౮ ॥ పాణీతి ॥ కిరభత్సః ఊరూయస్యాస్సకరభోరూః
 (ప్రీ) ఊరూత్తరపవాదాపమ్యేతిత్యుజ్జిత్యయః - మణిబంధాదాకన్యం
 కరస్య కిరభోబహిరిత్యచరః - అనిరోధితవాంఛం అనివారితప్రియమనో
 రథాయధాతథా కామినః పాణిరోధంనీవీమోక్షణవ్యాపృతస్య ప్రియపా
 శ్చేన్నీవారణంకురుతేస్త తథామధురంమనోహరం స్మితంగర్భంతర్వర్తి
 యానుతాఃనుండహంమితాభిత్సానాశ్చతర్జనాశ్చకురుతేస్తసుభాపితధర
 వీడనాదానుభూతిరేకేనశ్శివీహారిమనోహారిశుష్కరుషితం అనశ్చిత్యాద
 నాద్రాంరోదనంచకురుతేస్త - ప్రీతామేవస్వభావో యదిష్టమవ్యోష్టవ
 న్నివారణంత్య ఏవసురతసుఖముపభుజతత్తత్సర్థః - అత్రనుభేషిమఃఖవ
 దుపచారాత్ కుట్టుమతాభ్యోనుభావోద్రష్టవ్యః - కేశాధరాదిగహణేమో
 దమానాపిమానిసె, నుఃఖతేపబహిఃకుష్ట్యేత్రకుట్టుమితంహితదిలక్షణా
 త్ ॥ ౬౯ ॥ వారణార్థేతి ॥ ఈష్యాయాతవీడనాసహిష్టుతయాఅవత్రపయా
 రహస్యప్రకాశనవైలత్యైణచముహుర్వారణార్థపదేమ మామేత్యాదిని
 మేషవాచకశబ్దప్రయోగేమ గద్గదవాచాం ఫలగ్నిరాంసుదృశాం ప్రతికూ
 లంవర్తతతిపాశ్రీతికూలికాఃప్రకూలకారిణః - తత్సత్త్వనుపూర్వమీవ
 లోమకూలమితత్ తత్రయాపాశ్రీతికూలికతయైవప్రతికూలాచరణేనైవ
 యువానో మకూలమిష్ట కుర్వతేస్తకృత్రిమనివారణాద్యస్సత్రికూల మి
 వాచరితంఅధరవీడనాదికం తత్రాసామిష్టత్వాదనుకూలమేవేతి ప్రతికూ
 లాచరణమేవానుకూలాచరణంభవతీత్యథాః - అతివీవ ప్రతికూలమవ్య
 నుకూలమితివిరోధాభాసోలంకారః ॥ ౭౦ ॥ అన్యేతి, అజస్రంనిత్యంఅన్య
 కాలపరిహార్యంసురతేతరకాలేత్యాన్యంతత్ ద్వయం కమద్యయేన క
 త్యావిదధే - విహితమేవధాఃకర్మణిలిత్ - ఏతదేవవ్యసక్తి - రహసి
 తాభిరబలాభిః భగ్నామవివయేప్రియవివయే భృష్టతాధీరతావిదధేతత్

మజస్రంతద్వయేనవిదధద్వయమేవ | ధృష్టతారహసిభత్వమతాభిర్ని
ర్దయత్వమితరైరబలాను || ౭౧ || బాహుపీడనకచగ్రహణాభ్యామాహతే
ససఖదంతనిపాతైః | బోధితస్తనుశయస్తరుణీనామన్ద్రిమీలవిఃదంవిషమే
షుః || ౭౨ || కాంతయాసవదికోఽప్యసగూఢఃప్రాధిపాణిరపనేత్సుమియేష
సంహతస్తనతరస్కృతదృష్టిః భ్రష్టమేనదమాలమపశ్యత్ || ౭౩ || ఆ
హతంకుచతమేనతరుణ్యాఃపాధుసోధమమునేతిపపాత | త్రుట్యైః ప్రియ

రైర్బుర్బుభిరబలాను దుర్బలానుస్త్రీః | ర్దయత్వంచవిదధే అన్యదాపుం
పాంస్త్రీమచయా తాపాంచతేవ్వ పాగ్భ్యుమలంకారః - తద్వత్సర
తేషుతుతద్విరుద్ధమేవాలంకారకతిభావః అగ్రస్త్రీపుంస ధావ్యకానిర్దయ
శ్చయోః ప్రకృతయోర్విధాన క్రియాయాగవద్య-గమ్యత ఇతి తుల్యయో
గతాభేదః || ౭౧ || బాహ్వితి | తరుణీనాంతనాశేత ఇతి తనుశయస్తను
షుః-అధికరణశేతేరిత్యచ ప్రశ్నయః-ఃషమేషుః కామః బాహుపీడనంవి
ర్దయానైషః కచగ్రహణ-కేశకర్షణంతాభ్యామాహతేనమష్టిహాతేన -
సపుంసకేభావేక్తః సఖానాందంతానాం చనిపాతైర్బుభుతతైర్దంతతు
త్సబోధితస్సౌ విశదంనిర్జాడ్యంయథాతథాడనిమీలఉదృఢః సర్వమేత
తామసోద్దీపక మాసీదత్యధః - అత్రప్రకృతవిషమేషు విశేషణసామ
థ్యాః దప్రకృత సుప్తప్రబుద్ధ పురుష ప్రతీతేః సమాసోక్తి రలంకారః
విషమేవప్రబోధ్యతే ఖల్వతినిద్రాభిః అలౌకికవస్తుని లౌకికవస్తువ్యవహా
రసమారోపః || ౭౨ || కాంతయేతి || కాంతయాసవదివస్త్రాకర్షణత్వణి
వోపగూఢఅగ్నిష్టః కోపి కామి ప్రాధిపాణిః వ్యగ్రకరసః అవనేతుండు
మాలనూక్రమ్యం ఇయేష - సంహతాభ్యా నిరంతరశ్లిష్టాభ్యాంస్తనాభ్యాం
తిరస్కృతదృష్టిస్తిరోహితాత్సస్సౌ భ్రష్టమేన ప్రాగేవస్రస్తం దుకూ
లంనావశ్యత్ - అత్రదృష్టితిరస్కారస్యవిశేషణగత్యాఅదర్శనహేతుత్వా
త్వదార్థహేతుకం కావ్యలింగంశచ్చదృష్టేః స్తనతరస్కరాసేంబరీధేపి
సంబంధోక్తిరూపాతిశయోక్త్యుత్థాపి తమితిసంకరః - తెనశ్చచయోఃలో
కోత్తరంసాందర్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తువ్యవః || ౭౩ || ఆహతమితి |
తరుణ్యా స్సంబంధినా కుచతమేనస్తనప్రదేశేనాహతంఅహతిరమునోర
సాసాధుసోధమితిహేతోః త్రుట్యైః శీర్షమాణాధారాన్తౌక్తికవృష్టిఃపు

తమోరసిహారాక్షుష్పచక్ష్విరిషమాక్షికవృష్టిః || ౭౪ || సీతాకృతానిమణి
తంకరుణోక్తిస్సన్నగ్ధముక్తమలమర్థవచాంసి | హరిభూవజరవాశ్చతరు
ణ్యాః కామసూత్రపదతాముపజన్తుః || ౭౫ || ఉద్ధతైరివాభ్యతమేకమనైకై
శ్చేవవత్స్యగదృశామవిరామైః | శూర్యాయతేవ్తమణితంకభవాంబీనామృర
భ్యుభిరక్షతమేవ || ౭౬ || ఈదృశస్మభవతిఃకథమేతల్లాఘవంముహూరితవ

ద్విపృష్ఠిరివప్రియతమోరసిసాయకవక్షసిపపాతేత్యుత్పేక్షా విక్రాంతః
 పూర్వ తేచిష్టస్మష్టైర్నితప్రసిద్ధిః ॥ ౭౪ ॥ సీతకృతానీతి ॥ తరుణ్యాః సీతకృ
 తానీతి తా-రాః సఖిదంతానీతాయాం సీతతజ్జ్వలయోగః మణితంర
 తికాలేస్త్రీణాంకంరమాజితవిశేషః - మణితంరతిమాజితమిన్యభిధానాత్
 కరుణాక్షిః త్రాయస్యేత్యాదివోక్షిః స్నిగ్ధంస్నేహద్రవం ఉక్తము
 క్తిః త్వమేరవమపాత్రిత్యసినియవాచిత్యార్థః - అలమథానానిపేధా
 థానానిచాంసీమామేత్యానివారణ వచనానిహారాణాంభూషణానాం
 చరవాః స్వనాశ్చకావసూత్రస్య చాత్స్యయినాదికామతంత్రప్రతిపా
 దకశాస్త్రస్యపదతాంపర్యతత్తదివచనార్థః ప్రమేయలక్ష్మతేతియావత్త
 త్తామవజన్మగతిగమ్యోత్పేక్షా-యద్వాకామేనైకృతంసూత్రతస్యవ
 దానిమవశంతుకల్పరూపాణితస్యశాస్త్రస్యేతాస్యేవవదానితత్తామవజ
 న్మగతిఉత్పేక్షా ॥ ౭౫ ॥ ఉద్ధతైరితి ॥ భృతమనుద్ధత సూత్యుత్పత్తిర్థః - ఏక
 మేకాకిచ్చేనవద్విచ్చేదయత్కం మృగ్యశాంస్త్రీణామణితం రతిమాజిత
 ముద్ధతైఃస్థూలైరకేతైర్బహుభిఃఅవిరామైరవిశ్లేషైఃకలైరవ్యక్తవధురైః
 కాంచీనానూపురాణాంచధ్వనిభిశ్చైఃఅక్షరమతిరస్కృతమేవశూన్య
 తేష్టశుభితం - అత్రమణితస్యతిరోధాయకశబ్దాంతర సద్భావేపితాద్రా
 ప్యానాపత్రైరతద్గుణాలంకారః - సహితావదతాద్రూప్యస్వీకారఃస్వాద
 తన్మణి ॥ ౭౬ ॥ ఉద్భవశేయితి ॥ ఉద్భవంభూమాంత్యం ప్రంతతసంభ్రమా
 త్సానితం ఆయతందీపకాభూతం కాంచదావరశనాగుణకర్తృకోదృశ
 స్యకాంచదామ్యః స్వాయామద్భప్తాంతేన జఘనపరిమాణప్రవర్ణనం ఇతీ
 థంమహాత్తరశ్శేషార్థః - భవతిప్రవజమనస్యకేషాపరిమరతేషుము
 హుఃకథమేతల్లాఘవంమహురుత్పత్తినచాటవంయశ్చేనమాయతమశ్చేక
 వేష్టఃపర్యాప్రమితిభావఃఇతీథంవిస్మరమితిశేషః గమ్యమానార్థత్వాప్ర

రతేషు । క్షిప్తమాయతమదర్శయదుర్వాత్తం కాంచదామజఘనస్యమహాత్త్వం ॥ ౭౭ ॥ పాప్యతేస్తగతచిత్రకచిత్రైశ్చిత్రమాద్రణఖిలత్తుకపోతైః । దధిరేదగభసమ్యగభ్రుష్టాః స్వేదబిందుకుసుమాగ్నలకాంతాః ॥ ౭౮ ॥ యగ్యదేవరురుచేరుచితేభ్యఃసఖివోరహసితత్తదకుర్వత్ । అనుకూలికతమైవసరాణామాక్షిపంతిహృదయాసిరమణ్యం ॥ ౭౯ ॥ పాప్యమన్తగగపాదతి ఘమిందుర్వహస్తనభరాస్సరతస్య । శత్రమః శ్రమజలా

యోగఃజఘనస్యమహత్త్వమదశ్శయదివ-అలోక్త్యామాయతత్వేనమిత్రం కాంచీదామకన్యకం సస్తయపూర్వకజఘనమహత్త్వప్రదశ్శాసముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౭౭ ॥ పాప్యత్యతి ॥ గతాసివిమదాశ్చవృష్టానిచిత్రకచిత్రాణిశమాలపత్రరచనాని యేషాంతైః కపోతైరాద్రణంయన్నఖిలత్తుతదేవచిత్రమితిరూపకం పాప్యతేస్తపాప్తం - కిందగభసేనరతివంభిమేణమ్యతభ్రుష్టఅశకాంతాః చూణాకుంతలాగ్నిస్వేదబిందూసవకుసుమావీతిరూపకందధిరేదభ్యుః - భరతేభావాదికాల్లిట్ ఇత్యాదాత్మనేవదం- స్వేదోత్రశ్రమానుభావః- శ్రమఃఖదోధ్వరత్యాదేః శ్వాసస్వేదాదిభూమిక్యత్ ॥ ౭౮ ॥ యద్యదితి ॥ రుచితేభ్యోరమణైభ్యోయద్యదేవచేష్టితంరురుచేరౌపతేస్తప్రియమభూదిత్యర్థః రుచదీప్తాపీతాదేతిధాతోలిట్- రుచ్యథానాఽపీయమాణ్యతిసంప్రదానత్వం - సఖివోరహసితత్తదకుర్వత్ - తథాహిరమణ్యఃఅనుకూలంపతంతతత్తత్సమకూలిక్యః తస్మాత్సమపూర్వమీవలోమకూలమితీతక్ - తాసాంభావస్తత్తతయాఅనుకూలికతమైవఅనుకూలపతితమైవ సరాణాంపుంసాంహృదయాన్యాక్షిపంత్యావజాయంతీత్యథాంతరన్యాసః ॥ ౭౯ ॥ పాప్యేతి ॥ దుర్వహః దుఃఖనవోఘంయోగ్యః స్తనభరాయాసాంతాః ఏతేనోపరిసురతంవ్యక్తతేఅన్యధావిశేషణవైయధ్యాత్ - అసితాఃఆయతాః దీఘాశ్చకేశాయాసాంతాః అసితాయతకేశ్యః(స్త్రీయః - స్వాంగాచ్చేత్యాదిసాజీవో మన్తగగపాత్ స్తగరాగాతేసురతస్యాదిభూమింపరాంకాప్తాం పాప్యమోహంతుసురతంపాప్యేత్యర్థః శ్రమజలంస్వేదాంబునా అద్రేక్షినేలలాపేల్లిష్టాఃకేశాఃయస్త్రిక కర్తణితగ్యథాభవతితథాశశ్రమరితిరసానుభావస్య శ్రమభావస్యోక్తిః - అనుభావసంబంధనాత్ప్రేయాలంకా

ద్రక్షాలలాటల్లిప్త కేశమసితాయతీ కేశ్యః॥౮౦॥ సంగతాభిరుచితైశ్చలితాపి
పాగ్రముచ్యతేచిరేణాసఖీన । భూయఏనమగంస్తరతాస్తేహీర్వభూభి
రనహవిరహస్య॥౮౧॥ ప్రిక్షణీయకమివక్షణమాసహీర్భంగురవిలో
చనపాతాః । సంభ్రమద్రుతగృహీతదక్షుల చ్చాగ్ధ్యమానవభువ స్సగ
తాంతాః ॥ ౮౨ ॥ అద్రభూతమతనీయసితస్త్వికాచిధామ్ని పిహితైకశ
రోరు॥ ధ్రౌమమాకులకరాచికర్షణాంతవల్లవమభీష్టతమేన॥ ౮౩ ॥ మృ

రః॥ ౮౦ ॥ అథశురతావసానంవర్ణయతి॥ సంగతాభిరితి ॥ ఉచితైఃపరిది
తైః ప్రియతమైస్సహసంగతాభిః వధూభిః స్త్రీభిః పాగ్ర్మురతాదాచలి
తాగంతుంప్రచలితాపిహీర్భాః సఖీనచిరేణామచ్యతముక్తా - నసహతగ్ధ్య
సహాపచాద్యజం తేనసంభాసమాసః-విరహస్యానహాపరహమనహమానా
సతీత్యర్థః - కత్పకకమణోఃకృతీతికమణివస్తీరతాంతేకీర్ణాంతేభూ
యఏనవవధూభిస్సమగం స్తసంగతాసఖివేత్యేవసంపూర్వాద్గమేలుః -
సమోగమృచ్చిభ్యామిత్యాస్త్యనేవదం - వాగమగ్ధతినీచః ధ్రౌకీత్యాభావా
త్ ఆనువాత్సవదేశేత్యాదిగా నానుసాసకలోః - సురతేతరకాలేస్త్రీ
ణాంహీరేవభూషణమితీభావః-ఉపమాలంకారః ॥ ౮౧ ॥ ప్రిక్షణీయ
కమితి ॥ హీయాలజ్జయావిభంగురాఃస్థలితావిలోచన పాతాఃదృష్టిపా
తాయేషు తేసంభ్రమేణసుతం గృహీతేనదక్షుల తేనచ్చాగ్ధ్యమానాఃఆవృ
తానివపూంషిఅంతరంగానియేషు తేసురతాంతాఃసురతావసానాక్షణం
ప్రిక్షణీయకం దృశ్యమివాసన్నితి ఉపమా-నాటకాదిరూపకేషుహాగ్య
కంవస్తుశతే దృశ్యంప్రిక్షణీయకమితిదోష్యతేహతావిర్భావతీరోధానా
దిసాతత్తుల్యత్వమ్ ॥ ౮౨ ॥ అద్రభూతమితి ॥ తస్త్వికృశాగీతభీష్టతమేన
ప్రియపాశాంతవల్లవం గృహీతాంచలం ఆతఏవఅతనీయసితహీయసి
కాంచిధామ్నిజఘనే అద్రభూతంచ్చాగ్ధ్యయతు ఆవగ్యాప్తం ఆతఏవపిహి
తఃచాదితవకతరః ఏకఃసోమర్యేనశతే ధ్రౌమండక్షులం ఆకులకరావృగ్ర
పాణిఃసతీ- విచకషకృశ్నపిధానార్థమాచకర్ష - లజ్జానుభావోయం
అద్రధ్రౌమవిశేషణానామాకక్షణహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కా
వ్యలింగం॥ ౮౩॥ మృష్టేతి॥ మృష్టాప్రమృష్టాచందనానాంపశేషకాణాం
తమాలవత్రాణాంచభక్తిః రదనాయేనసః- తమాలవత్రీతిలకచిత్రకాణి

ప్రచందనవిశేషకభక్తిభ్రాష్టభూషణకర్ణితమాల్యః । సావరాధ్యవమం
డనమాసీదాన్యై నైవసుద్భృశాముపభౌగః ॥ ౮౪ ॥ యోషితఃపతితకాంచన
కాంచామోహనాతిరభసేననితంబే । మేఖలేవపరితఃస్త్వవిచిత్రా రాజతే
నవనఖతుతలక్రీః ॥ ౮౫ ॥ భాతునామనుదృశాందశనాంకిఃపాటలోధవళ-
గండతలేషు । దంతవాససీసమానగుణశ్రీస్సమ్మఖౌపిపరభాగమవాప ॥
౮౬ ॥ సుభ్రువామధిఃయోధరపీఠపీడనైస్తుగ్రిటితవత్సపిత్యుః । ముక్త

విశేషకభక్తిభ్రాష్టభూషణకర్ణితమాల్యః - సభ్రుష్టభూష
ణాకుత్సిహార్థకదర్శకలోకతోవిశేష్యలింగత్వం - కోశస్తశ్చగుషేచీకకుశ
బ్జస్యకదాదేశః-కదర్శకృతానకర్ణితానామోషితానిమాల్యానియేనసఃత
తఃకృతలహువీష్యోస్తయోవైకవక్షికివిశేషణ విశేష్యభావాద్విశే
షణసమాసః-ఏవంభూతిఃఉపభౌగఃసావరాధ్యవమండానావహారా
త్ కృతావరాధ్యవమదృశామాత్మనైవస్వయమేవప్రకృత్యాదిత్వాత్ప్ర
తియా-మండనమాసీత్ ప్రతినిధికిరణేనిస్సావరాధనిరాసాధక మిత్యు
క్తేత్వా-స్త్రీణాంసంభో-ఏవమండనం తదభావేమండనాంతరస్యాపిల
మండనత్వాంతభావః ॥ ౮౪ ॥ యోషితఃపతితమోహనాతిరభసేననిత
సంభ్రమేణ పతితాకాంచనీ కాంచనస్యవికారా కాంచీయస్య త్రస్తికా
యోషితోననంబేవరితస్సర్వతోపిచిత్రావివిధరచనానవనఖతుతలక్రీఃమే
ఖలేవరాజతేన్ద్ర-ఉత్పేత్రితాలంకారః ॥ ౮౫ ॥ భాత్వితిమదృశాంసంబం
ధీపాటలోరుణో దశనాంకః దంతక్షతంధవళగండతలేషుస్వచ్ఛఃపోలే
షుభాతునామవైజాత్యాత్ భేదేనప్రకాశతాన్నామేత్యంగీకారే - దంత
వాసస్యధరేకు సమానగుణశ్రీస్థుల్యఃసోపి తధానమ్మఖౌపిగళవర
భాగంసోపాతవళంతథాపశ్చద్భాగం చావాపేతసావస్థ్యావైవ
స్యయోస్సమ్మఖత్వపరాశ్చుఖత్వయోశ్చైరోధః ఉపరిభాగమవాపేత్య
భయత్రివరిహారాద్విరోధాభాసద్వయసంసృష్టిః-తత్రాన్యశ్చేదభీతికా
భేదాధ్యవసాయమూలాతన్లుణ్ణాపితేతిసంకరః ॥ ౮౬ ॥ సుభ్రువామి
తి ॥ సుభ్రువాంసధూనాంసయోధరపీఠేకుచతిలేఅథిఅనివయోధరపీఠం
విభక్త్యర్థకభక్త్యాభావః - పశ్యపీడనైఃపరిరంభాద్యవషడైః త్రిటి
తవతిచ్ఛేదంగతా అతఏవముక్తమాక్తికాచసాలఘుశ్చ అతఏవగుణశేషా

మా క్తికలఘుగుణశేషా హారయష్టిగుణవద్గురుశేష ॥ ౮౭ ॥ విశ్రమాన్త
ముపగూఢమజస్రయత్ప్రియైఃప్రథమరశ్యవసానే । యోషితా ముదితమ
వృథమాదౌ తద్విత్తీయ సురతస్యబభూవ ॥ ౮౮ ॥ ఆస్త్రతేభినవపల్లవపు
మైప్పరస్యనారతర తాభిరతాభ్యః । దీయతేస్తశయితుంశియనీయనక్షత్రః
జడయాపిజధూభ్యః ॥ ౮౯ ॥ యోషితామతితరాంసఖిలూనంగాత్రీమన్వ

సూత్రీమాత్రాశేషాపి - హారయష్టిగుణఃశ్లాఘైవాభవత్ - లఘు
రపిగురురివిరోధాభాసోలంకారః ॥ ౮౭ ॥ విశ్రమేతి యోషితాంపరీ
మరత్యవసానేవిశ్రమాన్తకాంతమావనోదనాథం-శ్రావ్యతేఘ్నాఙ్గోహృ
త్యయః - నోదాత్తోపదేశస్యమాంతస్యా నాచమేరితవృద్ధ్యభావః - యద
జస్రింసదాప్రియైఃఉపగూఢ ఉపగూహనం-నపుంసకేభావేక్తః - సలో
కేత్యాదిగావస్తీప్రతిషేధఃఉదితమన్వథముత్పాదితకామమిత్యథః - అ
తఏవతమపగూఢంద్విత్తీయసురతస్యాదౌబభూవ శ్రమావనోదమదనోదౌ
ధనాభ్యాముభయోరుపయోగాదుభయార్థమభూత్ - సఽయోగపు
థక్త్వప్రసంగాద్వేత్యథః అత్రమధ్యవతిశన ఉపగూఢస్యైకస్యపూ
ర్వోత్తరసురతశేషత్వేనవిశేషణగత్యా విశ్రమాన్తాదిత వన్వథవదార్థ
హేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగద్వయం సదంగాంభావేన
సంకీర్తతే ॥ ౮౮ ॥ ఆస్త్రతేభితి॥ అనారతమశ్రాంతంరతేసురతేఅభిర
తాభ్యః ఆసక్తాభ్యోవధూభ్యః క్షణముత్సవంసుఖందదాతీతి క్షణదారా
త్రితయాపినకేవలంమదమన్వథాభ్యామేవేతిభావః- అభినవైఃపల్లవైఃపు
ష్పైశ్చఆస్త్రతే ఆచ్ఛాదితేపసుఖశయనాహౌపీత్యథః - శేరతేస్త్వి
న్నితిశయనీయేతత్వే-కృత్యల్యుటోబహుళమిత్యధికరణార్థతా-శయితుం
శయనంకతుంక్షణోల్పకాలోపినదీయతేస్త్రనదత్తః - కేంచాప్రభాతమ
రమయత్ క్షణదత్వాదిత్యథః-క్షణదయాపిక్షణోనవత్తత్తదిరోధస్యో
త్సవార్థత్వేనపరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః - నిర్వాప్యపారస్థితౌకా
లవిశేషాత్సవయోఃక్షణభిత్తయః ॥ ౮౯ ॥ యోషితామతి ॥సఖిలూనంస
ఖిలుఁడొసంసయత్ ఁదాంసయదూనాంభితివదచ్ఛేదః-అతితరాం- అతిమా
త్రం-అవ్యయఘాదామప్రత్యయః-నఖైలూకంక్షతంసఖిలూనం - ల్వా
దిభ్యశ్చేతినిష్ఠానత్వంతథాప్యజ్వలతయాఙ్గజ్వలేన - నోసంసమ్యునం-

లతయానఖిలూనః । క్రోధమాశుష్పదయంనయదూసాం రాగవృద్ధిమక
రోన్నయదూసాం ॥ ౯౦ ॥ ఇహిమదనమదాభ్యాం రాగిణస్సప్తరాగానన
వరతరతశ్రీసంగినస్తానవేత్స్య । అభజతపరివృత్తిం సాఘవర్యస్తహస్తారజ
నిరవనతేందుర్లజ్జయాధోముఖీవ॥ ౯౧ ॥*

ఇతి శ్రీ మాఘకృతాశిశుపాలవధేమహాకావ్యే దశమ స్కంధః.

కింతు సమగ్రమేవేత్యర్థః - నఖక్షతానాం కామిన్సీగార్త్ర మండనత్వాదితి
భావః । అతఏవాశుష్పదయం ప్రియదీప్తం క్రోధం వికారంనయత్ పా
వయత్ నయతేర్లట్వతశ్రాదేశః - యోషితాంగాత్రంయదూసాం యాద
వాసాం రాగవృద్ధిం ఊసాం న్యూసాం నాకరోభిలు-కింతుభూయోపినమ
గ్రామేవాకరోదిత్యర్థః - అత్రయమకశ్చబ్దాలంకారః ధౌజ్వల్యస్య విశేషణ
గత్యారాగవృద్ధిహేతుత్వాత్ రాగవ్యలింగమలంకారః ॥ ౯౦ ॥ ఇతీతి ॥ ఇ
తిథం మదనమదాభ్యాం సప్తరాగాస్సర్వదారాగిత్వేపి తదాతాభ్యాం అ
భివ్యంజితరాగాద్యర్థః । అనవరతరతశ్రీసంగినః - అవిభిన్నంపరతసంప
ల్లంపటానాగ్నిణ్యో రాగిణశ్చ తాత్పర్యాగిణః - పుమాన్ స్త్రీయేత్యేకశే
షః - అవేక్ష్య అధావేక్షణానంతరంపర్యస్తః పరివృత్తిహస్తా నక్షత్రానశే
షః-కరశ్చయస్యాస్మాహస్తానక్షత్రభేదస్యాతాతేభకరయోరపీత్యభ
యతాపివిశ్వః - హస్తాతుపాణినక్షత్రేత్యమరః - అవనతేందః స్రస్త
చంద్రాదితవీవ సారజనీలజ్జయాగ్రామ్యచేష్టాదగ్గన జనితయోతిభావః । అ
ధోముఖీ నమ్రముఖవేత్స్యత్యేగ్రా-పరివృత్తిం నివృత్త్యస్త్రుఖతామభజత్
ప్రభాతపాయా ఆసీదిత్యర్థః - స్త్రీయోపి పరకీయగ్రామ్యచేష్టాదగ్గనే
త్రపావనతముఖ్యోహస్తేన దృష్టింపిథాయ ద్దాగవనరంతీతిభావః - అయ
మేవానంతరసగేతప్రభాతపర్లనాయాః ప్రస్తావః - మాలినీవృత్తమేతత్
తల్లక్షణంతూక్తం- వత్స్యతేవోత్తరపగాదా॥ ౯౧ ॥*

ఇతి శ్రీ పదవాక్య ప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహిమపాధ్యాయ

కోలచలమల్లి నాథసూరినిరచితే మాఘవ్యాఖ్యానే

సర్వంకషాఖ్యానేదశమ స్కంధః.

పూర్వభాగిన్యమాప్తః.

శ్రీకాయనమః.

మాఘకావ్యేనవ్యాఖ్యానే ఏకాదశసగకప్రారంభః.

శ్రుతిసమధికముచ్చైః పంచమంవీడయంతః సతతమృషభహీనంభిన్న
త్యక్తవృక్షం । ప్రణిజగదురకాకుశ్లావకస్నిగ్ధకంతాః పరిణతిమితిరాత్రే

అథప్రస్తుతంప్రఖాతవర్ణనం ప్రారంభతే ॥ శ్రుతితి ॥ నాస్తికాకుర్య
స్యోత్యకాకురదికృతధ్వనిః - కాకుః (స్త్రీ)యాంవికారోయశ్శోకభీత్యాదిభి
ర్ధ్వజావేరిత్యమరః - శ్రావయతీతిశ్రావకోమారధ్వనిః - స్నిగ్ధోమధురః
స్వరోయేషాంతేఅకాకుశ్లావకస్నిగ్ధకంతాః రక్తకంతాత్తప్యర్థః - మాగ
ధావైతాళికాః శ్రుతయోనామవృక్షాదిస్వరారంభకావయవాః శబ్దవిశే
షాః - తదుక్తం * ప్రథమశ్రవణాచ్చబ్జఃక్రూయితేహ్రస్వమాత్రకః, పా
శ్రుతిః సః పరిష్టేయాస్వరావయవలక్షణేతి - తాభిఃశ్రుతిభిః సమధికంబ
హులంవృక్షవిశేషణం పంచమవిశేషణంవాడభయోరపితథాత్వాత్ - త
దుక్తం*చతుశ్చతుశ్చతుశ్చైవవృక్షమధ్వమనంచమాః । ద్వేద్వేనిపాదగాం
ధారాత్రిస్త్రీగృవభృదైవతావతి - వృక్షోషయూరస్వకూజితానుకారీస్వర
విశేషః * వృక్షంషయూరోపదతీతలక్షణాత్ - తత్రవృక్షంభిన్నవిభిన్నక
స్తంకృత్యాభిన్నకీకృత్యతతాగ్రానిషిద్ధస్వరాసంకీర్ణంకృత్యేత్యర్థః - పం
చమోనామకోకిలకూజితానుకారీస్వరవిశేషః - పికఃకూజతిపంచమమితి
లక్షణాత్ - తంపంచమంవీడయంతః తతాగ్రానిషిద్ధాత్పరిశృజంతత్యక్త
ర్థః- సతతంవీణాదివాద్యయుక్తం*తతంవీణాదికంవాద్యమిత్యమరః. ఋ
షభోపిష్యషభస్థితానుకారీస్వరభేదవివ - గావస్తప్తృషభఖాపిణిఇతి
లక్షణాత్ - తేనహీనంతస్యాపితతాగ్రానిషిద్ధత్వాదిత్యర్థః - సతతమృ
షభహీనంచయథాతథారాత్రేఃపరిణతింపరివృత్తిం ప్రఖాతమిత్యర్థః - ఇ
తివత్సమాణప్రకారేణోచ్చైస్తారం యథాతథా మాధవాయకృష్ణాయ -
క్రియాగ్రహణాత్ సంప్రదానత్వం - ప్రణిజగదుర్గానేనా చక్యురిత్య
ర్థః- నేగకదనదేత్యాదిసాణత్వం-పంచమాదినిషేధేభరతః * ప్రభాతేసు
తరాంనిద్యఃఋషభఃపంచమోపివ । జనయేత్ ప్రథనంహ్యుత్థావంచ

మాఘాగధామాధవాయ || ౧ || రతిరభసవిలాసాభ్యాసతాంతంనయావ
న్నయనయగమమీలతావదేవాహతోసా | రజనివిరతిశంసీ కామినీనాం
భవిష్యద్విరహవిహిత నిద్రాభంగముచ్చైశ్చృదంగః || ౨ || స్ఫుటతర
ముసరిష్టాదల్పమూలేధ్రువస్యస్ఫురితిసుర మునీనామ్మండలంవ్యస్తమే
తత్ | శకటమివమహీయత్యైశవేశార్జుణపాణేశ్వపలచరణకాఙ్క్షపీరణా

త్వంపంచమోపిచ | పంచమస్యవిశేషాయంకధితః పూర్వసూరిభిః | ప్ర
గేప్రగీతోజనయేదశనస్య వివర్యయమితి - వృత్త్యేనుప్రాప్తాంకారః- ఆ
స్త్రిసగ్ధైమాల్నివృత్తం- ననమయయయతేయంమాల్నిభోగిలాకైరితిల
క్షణాత్ || ౧ || అథపూర్వశ్లోకే ఇతిశబ్దపరామ్యష్టావరరాత్రప్రభృత్యు
త్తరోత్తరక్రమభావినః ప్రభాతవృత్తాంతానాగర్గ నమాప్తివర్ణయన్నా
మా || రతితి || రతిరభసవిలాసానాంసురతసంభ్రమలీలానాంఅభ్యాసేనా
వర్తనేనతాంతంస్తాంతంనయనయగంకర్ప-కామినామితిశేషః- యావ
న్నామీలన్నముకుళీభవతిస్త - తావదేవా సౌరజనివిరతిశంసీ నిశావసాన
సూచకః ఉచ్చైశ్చృదంగః కామినీనాంభవిష్యతా ఉత్తరక్షణభావి
నావిరహేణవిహితకృతో నిద్రాభంగోయస్త్రిక కర్తృణితద్యధాతధాత
హతస్తాదితః - అత్రవిరహశబ్దేనసామధ్యాత్మచింతాలక్ష్యతేఅగ్యధా
అసతః సాంప్రతికనిద్రాభంగహేతుత్వాయోగాదితి - అత్రరతితాంత
త్వరజనివిరతిశంననయోవిశేషణగత్యానేత్రనిమీలన హేతుత్వాత్పరా
ర్థహేతుకంకావ్యలింగం || ౨ || స్ఫుటేతి || అల్పమూలైర్దురత్వాత్సూక్ష్మ
బింబస్యధ్రువస్యాత్తానపాదేః * ధ్రువబోత్తానపాదిస్సృదిత్యమరః ఉప
రిష్టాత్ - స్ఫుటతరంఉజ్వలతరంవ్యస్తంసర్వస్తమేతత్ సురమునీనాం సప్త
షీణాంమండలంశార్జుణపాణేః కేశవస్యకృష్ణస్యతవేత్యర్థః - వైశవేచ
పలస్య ప్రవలితస్యచరణకాఙ్క్షస్యాల్పచరణారవిందస్య - అల్పేతిత్యల్పాధై
కస్త్వీత్యయః - పీరణయానోదనేనోత్తుంగిత మత్తుంగీకృతమగ్రంయస్య
తత్ - విపర్యాసితాగ్రమిత్యర్థః - మహీయోమహత్తరం- శకటమివశక
టాకారంశకటాసురశరీరమివస్ఫురతిదీప్యతేఉపమాలంకారః- పురాణబా
లేన్ద్రీకృష్ణఃశకటరూపధారిణంశకటాసురంపాదఘాతేనపాతయామాసే
తిపారాణికీకథాతామినుసంధేయా || ౩ || ప్రహరకమితి || స్వంస్వకీయం

త్తుంగితాగ్రం॥ ౩॥ ప్రహరకమపనీయస్వంనిద్రాసతోచైప్రిప్రతిపదము
వహూతః కేనచిజ్ఞాగృహీతి । ముహూరవిశదవణాన్నిద్రయాశూన్యశూ
న్యాందదపిప్రతివాచంబుధ్యతేనోమనుష్యః॥ ౪॥ విపులతరనితంబాభోగ
రుద్ధేరహణ్యాఃశయితుమనధిగచ్ఛజీవితేశోవకాశమ్ । రతిపరిచయనశ్య
వైద్రతాద్రీకథంబిదగ్గుయతిశయనీయేశర్వరీంకింకరోతు॥ ౫॥ క్షణశయి

స్వపాణ్యమిత్యధః - ప్రహరపవప్రహరకః యామః * ద్వాయామప్ర
హరాసమావిత్యమరః - తమవనీయనీత్వా నిద్రాసతానిద్రాతుమిచ్ఛ
తానిద్రాతేనస్నంతాల్లటశతాదేశః - కేనచిదతీతప్రహరపాలేశా
ధః - జాగృహీబుధ్యస్యేతి ప్రతిపదంపదేపదేఉచ్చైరుపహూతోమను
ష్యానంతరయామికోముహూనిద్రయాఅవిశదవణాన్ అస్పష్టాక్షరామ
తపవశూశూన్యాం శూన్యప్రకారామనధఃపాప్రియామిత్యర్థః - ప్రకా
రేసుణవచనస్యేతిద్విభావః - కర్తృధారయవదుత్తరేష్వితికర్తృధారయవ
చ్చవాదవయవసుపోబుక్ - గిరమయమహంజానామీతి వాచందదపిప్రి
యచ్చన్నపి-నాభ్యస్తాచ్ఛతురితిసుమాగమప్రతిషేధః - అంతఃఅంతఃకర
ణేనోబుధ్యతేనజాగతి-బుధ్యతేదైవాదికాత్మలక్షణలట్ - అప్రిభోధ
ప్రతిపచనదానయోవిరోధేషశబ్దః సిద్ధాహ్యనాభ్యాంత త్వమాధానా
ద్విరోధాభాసోలంకారః॥౪॥విపులేతి॥ రమణ్యాఃవిపులతరస్యదృఢతరస్య
నితంబస్య కటివశ్చాద్భాగస్యాభోగేనవిస్తారేణ రుద్ధేరకాంతేశయనీ
యేతిల్పేశయితుమవకాశమనధిగచ్ఛన్నలభమానోజీవితేశః - పెరియా
రతిపరిచయన పునః పునః సురతావృత్త్యానశ్యంతీవరత మానానిద్రా
యాభయంవైద్రీనిద్రా ప్రయుక్తా తంద్రీఅలస్యం యస్యసతధాభూత
స్సకశర్వరీంకథంచిదగ్గుయతికృచ్ఛేణనయతికింకరోతుకిమన్యశూన్యాత్
శయినానవకాశేసురతపవకాలయావనోపాయఇతి - తత్రైవప్రవృత్తఇతి
భావః - అత్రశయనీయస్యేద్యగోధాసంబంధేపి సంబంధాత్తరతితయో
క్తిరలంకారః - తాదృగోదస్య విశేషణగత్యా శయినావకాశానధిగమ
హేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదఇతిసంకరః॥౫॥క్షణేతి॥క్షణంశయితాఃసురత
శ్రమావనోదాయవిసుప్తాఃవిబుధాః యథాకాలప్రతిబోధితత్వా దితిభా
వఃక్షణశయితవిబుధాః-స్నాతానులిప్తవత్సూర్వకాలేతిసమాసః- యహీ

తవిబుద్ధాఃకల్పయంతః ప్రియోగానుదధిమహతిరాశ్యే కావ్యవస్తువిగాహే | గహనమవరరాత్రీపాప్రబుద్ధిప్రకాశాః కవయభివమహీపాశ్చింతయంత్యథాజాతమ్ | ౬ || క్షీతితటశయినాన్తావత్థితందానపంకస్లుతబహులశరీరంశాయయశ్శేషభూయః | వృదుచలదవరాంతోదీరితాందూనాదం గజపతిమధిరోహఃపక్షకవ్యత్యయేన || ౭ || దుత్తతరకరదత్తాఃక్షిప్తవైశాఖ

పాఃకవయభివవరః రాత్రీరవరరాత్రీఃరాత్రీః పశ్చిమయామేభిర్యథాః పూర్వాపరేత్యాదిసావకదేశసమాసే - అహస్సేవైకదేశసంఖ్యాతపుణ్యాదిత్యాదిసాసమాపాంతఃఆచ్ - రాత్రీహహాఃపుంసీతిపుం స్త్వంత్రీపాప్రబుద్ధిప్రకాశాః సంతః ఉదధిమహతినమద్రీగంభీరే ఎకత్రీకరితురగాదిభిరపరిత్రసభావాదిభ్యేతిభావః - అతఏవదువిగాహేయః ప్రవేశేరాశ్యేకాశ్యేభివకావ్యవతే - తత్తతస్యేవేతిప్రత్యయః - ప్రయోగాసామాద్యుపాయానుపానాని- అన్యతార్థగుణాభివ్యక్తిగంభీరకల్పయంతస్తకాయంతః * బ్రాహ్మముహూర్తే ఉత్థాయచింతయేదాత్మనోహితమిత్సరణాదితిభావః - గహనందుఃపాప్రమన్యత్ర దుదేశకమథాజాతంత్రివగమిత్యథాః - అన్యత్రవాచ్యలక్షణవ్యంగ్యరూపమభిధేయజాతంచింతయంతి విచారయంతి ఇవశబ్దస్యేవలక్షణత్వాత్కావ్యవదితవతిప్రయోగేవ్యనేక శబ్దాగ్రాశ్రీతిపూర్ణావాక్యాధోకవమా సాచకావ్యవదితద్ధితగతాకవయభివనమాసగతాచేతినంకీణా || ౬ || క్షీతితిక్షీతితటంభుతలమేవశయనాంతః శయనస్థానంతస్తాదుద్ధితంసుప్రోద్ధితమిత్యథః- అతఏవదానపంకస్లుతబహులశరీరంమదకర్దమోక్షీతమహాకాయం గజపతిమేవఃఅధిరోహతీత్యధిరోహః ఆధారణః - పశాద్యచ్ - మృదుమందంచలతా అపరాంతేన పశ్చిమపాదేనోదీరతః ఉత్పాదితః అందూనినాదఃశృంఖలారవోయస్త్రికకమణితద్యథాతథాపక్షపవపక్షః పార్శ్వః పక్షఃపాశ్చ్యగరుశ్చాన్యసహాయవలభిత్తిప్యితివైజయంతీ - తస్యేవ్యత్యయేనపాశ్వాంతరేణేత్యథాః - భూయఃశాయయతిశయనంకారయతి - గతిబుద్ధిత్యానిసానికతుఃకర్తవ్యంస్వభావోక్తిరలంకారః || ౭ || ద్రుతేతి || దుత్తతరకరాఃఅతిలఘుహస్తాస్తేవతేజత్తాశ్చల్లవాగోపాలాః-అభిరస్సాన్యస్తచూమోగోపాలోవల్లవస్తభేతివైజయంతీ- విశాఖాప్రయో

వైలేవధతిపధనిధిరానారవాన్వారిణీవ | శశినమివసురౌఘాస్సారముధర్తు
మేలేకలశిముదధిగుర్వీంవల్లవాలోదయంతి || ౮ || అనునయమగృహీత్వా
వ్యాజసుప్తావరాచీరుతమథకృక్ వాకోస్తారమాకణ్యకకల్పే | కథమపివరి
వృత్తానిద్రీయాంధాకిలస్త్రీయకుళితనయవైవాన్లివ్యతిస్సాణనాథం || ౯ ||
గతమనుగీతవీడై రేకతాం వేణునాదైః కలమనికలతాలం గాయతైభో

జనమన్యతివైశాఖోమంధనదండః - వైశాఖమంధయంతానమంతానోమం
ధదంశ్చ కేత్రత్యమరః - వైశాఖామాధాదన్ మంధదండయోరిత్యన్ ప్రశ్నయః
వైశాఖః శైలత్వవేత్త్యవమితసమాసః - సాహవర్యాత్ షిష్టోవైశాఖశైలో
యస్త్రి - ధీరాన్లంభీరానారావాన్లథతిదధనిదధ్ని - వైశాఖజిశ్యోరితివికల్పా
దల్లోపాధావః - వారిణీవసురౌఘాః - శశినమివపారంసవనీతముధర్తుండ
తక్రీష్టుండదధిమివగుర్వీం - ఉవమానానిసామాన్యవచనైరితినమాసః - కల
శోమంభీమేలేలోదయంతిమగ్నంతి - ఏమపిపూర్వతనవత్ - పూర్ణావా
క్యాధో - పమావాక్యనమాసశంకీణాచ || ౮ || అనునయమితి | అనునయం
ప్రియప్రార్థనామగృహీత్వా నంగీకృత్యపరాచీపరాజ్ఞాభివ్యాజేనకవ
తేనసుప్తాస్త్రీఅథకల్పేవ్రథాతే కృక్ వాకోఃకుకుటస్య * కృక్ వాకుస్తా
మచూడః కుకుటశ్చరణాయుధత్యమరః - కృకేవచఃకశ్చేతి ఉద్బ్ర
త్యయః తారంకుష్టయంతంజూజితమాకణ్యకకథమపి గాత్రవిజృంభణాది
వ్యాజేన పరివృత్తాసమ్మతినా నిద్రయాంధాకిల అజానతీవమకుళితనయ
వైవమిలితాక్షీనత్యేవప్రాణనాధమాన్లివ్యతివేషకలహంతరితా || ౯ || గ
తమితి అనుగతవీడై రనునృతవీడై వేణానంవాదిభివేణునాదైవశంశ
స్వరైఃవికతామేకయావతాంగతంకలమస్యక్తమధురంతవికలః అవిసంవా
దీతాలః కాంప్యాదితాలోయస్యతత్ - బోధవపహేతుప్రస్యబోధహే
తోః బోధకారణేనబోధనాధాదిత్యర్థః - ఫలస్యాపికారణత్వమిచ్ఛాద్వా
రాస్వగాదివత్ కలరాగస్యతత్సాధనప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ - షష్ఠీహే
తుప్రయోగఇతిషష్ఠీ - గాయతైవైతాల్లితైరనంగీతకగహితం - అవ
గీతంతునివాదేముహుద్యుష్టేపిగహితేత్యేతివక్తవః - గీతంగీయమానం
తస్తుఆవృత్తివాగీతశబ్దస్య గీతంగానంలసకృదాకణ్యయంతశ్రావయం
వక్త్రీరేంద్రాః మఖనగానసుఖన మకుళితసేత్రా మిలితాత్మాస్సంతః

ధౌహతాః | అసక్యః సవగీతంగీతమాకణాయంతః సుఖము కులిత సీతా
యాంతినిద్రాన్నరేంద్రాః || ౧౦ || పరిశిథిలితః కణగ్రీవమామీలితాక్షః
క్షణమయమనుభూయస్వప్న మూర్ధ్వజ్ఞురేవ | రిరపయిషతిహూయశ్శమ్న
మగ్రేవికీణకేంద్రుతరచవలోత్తః ప్రస్ఫురత్స్వోగ్రమశ్వః || ౧౧ || ఉదయ
ముదితదీప్తిర్యాతియస్సంగతౌ మేపతతినవరమిందుస్సేవరామేదగత్వా |
స్త్రితరుచిరివసద్యస్సభ్యసూయం ప్రభేతిస్ఫురతి విశదమేషాపూర్వకాష్టా
జ్ఞనాయాః || ౧౨ || చిరరతిపరిభేదపాప్తనిద్రానుభూనాంచరమపిశయి

సీదాగ్నియాంతిభజంతి- వృత్త్యనుపాగ్రీసోలంకారః || ౧౦ || పరితి | అయమ
శ్వః పరిశిథిలితం ప్రస్తమ్నక్షం కణగ్రీవంకర్ణాచ గ్రీవాచయస్త్రిక క
మణితద్యథాతథామీలితాక్షః ఉద్ధ్వజానునీయస్సనఉద్ధ్వజ్ఞః ఉ
ద్ధ్వజానుప్తివన్నిత్యథః ఉద్ధ్వజ్ఞురూద్ధ్వజానుఃస్యాదిత్యవరః- ఉ
ద్ధ్వజద్విభాషేరిజానుశబ్దస్వజ్ఞరాదేశః తుణంస్వప్నంనిద్రామనభూ
యాఉత్తమాశ్వలత్రణమేతత్ - భూయఃపునరపిపటుతరౌగాగ్రహణ
సమథౌకచపలోచంచలోచోష్టాయస్యససక్ - ప్రస్ఫురత్ ప్రోథంప్రస్ఫు
రయాణఘోణంయథాశిధాః ఘోణాతుప్రోథమస్త్రీయామిత్యమరః అ
గ్రేవికీర్ణంక్షిప్తంశమ్నంఘాసంశమ్నంబాలతృణంఘాసశ్శ్వరఃరిరపయి
షతిరసయితమాస్వాదయితుమిచ్ఛతి - రసయతేఃసన్నంతాల్లట్ స్వభా
వోక్తిరలంకారః- స్వభావోక్తిరిసాచారుయథావద్వస్తువర్ణనమితి || ౧౧ ||
ఉదయమితి || యఇంచుఃమమమసంగతా ముదితదీప్తిః ప్రవృద్ధవ్యతిస్సక్
ఉదయముదయాద్గ్రిహ్యదయంచ యతి సఇంచురేహవరాంపశ్చిమా
శాంపరాంగనాం గత్వాపతతిఅస్తమేతి పాతిత్యంచగచ్ఛతి వవరమసర్వ
మిత్యర్థః- ఇతిసద్యః సాభ్యసూయంయథాతథాపూర్వకాష్టాపావీపూ
ర్వావనైవాంగనాపూర్వనాయికావగమ్యతే తస్యాస్త్రీతరుచిర్కందహాస
కాంతిరివపిషాప్రభావిశదం గర్వలంఘురతిప్రకాశతే పాచ్యామీషద్వశ
దాపాగ్రీభాత కీప్రీథాపాగ్రీమరిభూదిత్యర్థః - అతీపాచీగ తపాగ్రీభాతి
కప్రీథాయామిందోః పరాంగనాసంగపాతిత్యనిమిత్తాదేతనధర్మస్త్రీతరు
చిత్వోత్పేగితా- పూర్వకాష్టాంగనాయాఇతిరూపకనిరూప్యశ్శ్వనయో
రంగాంగిభావేనసంకరః ||.....|| ౧౨

త్వాపూర్వ మేవప్రబుద్ధాః । అపరిచలితగాత్రాః కువణతేనప్రియాణా
మశిధిలభుజచక్రాశ్లేషభేదంతరుణ్యః ॥ ౧౩ ॥ కృతధవళిమభేదైఃకుంకుమ
నేవకించిన్తలయరుహరజోభిఘ్నావయకపశ్చిమాశామ్ । హిమరుచిరరు
ణిమ్నాకాజతేరజ్యమానైజకరతకమల కందచ్చేదగౌరైమయాఘైః ॥
౧౪ ॥ దధదసకలమేకంఖండితామానమద్భిఃశ్రియమపరమప్రాణాముచ్ఛ్వా

చిరేతి ॥ చరమాంశయిత్వావశ్యత్ సుప్తాపిపూర్వమేవప్రబుద్ధాఃఃసుప్త
భర్తరియాశేతేపూర్వమేవప్రబుద్ధతే । నాన్యంకామయతేచిత్రేసాస్త్రీ
జ్ఞేయాపతిప్రతేతిస్తరణాదితిభావః - తథాపితరుణ్యఃఅపరిచలితగాత్రాః
అనిష్పందవపుష్కాస్సత్యః చిరరతిపరిభాదేన బహుక్రీడాపరిశ్రమేణపా
ప్తసిద్ధాస్సుఖానాం ప్రియాణాంఅశిధిలోగాఢః భుజచక్రేణపరస్పరభుజ
పలయనాశ్లేషః తస్యభేదంవిశ్లేషంవిప్రసంసనంసకుర్వతే కింత్యాశ్చిమైవ
స్థితాః - అన్యధాతన్నిదాభంగఃప్యాత్ శయానంసప్రబోధయేచితినిషే
ధాస్కందనభయాదితిభావః - రతిశ్రమోత్రసంచారీతదనుభావోనిదా ॥
౧౩॥కృతేతి॥హిమరుచిశ్చంద్రఃఅరుణిమ్నాఅస్తమయరాగేణహేతునార
జ్యమానైలోకహితాయమానైః - రంజేదైకవాదికాత్రతకరిశాన్చ -
అనిదితామితిసలోపః - రజ్యతిత్రీశిరజితిలోహితాయతిచాత్సనగ్నిభట్టివ
ల్లభః - జరస్యపరిణతస్యకమలకంద్యచ్చేదాత్సవగారాః శుభాః స్వ
భావతత్త్విభావః - ఛేదగ్రహణంధావత్పాతశయాధాం - గారః పీతేన
తేరుత్త్తివిశ్వః - తైమయాఘైఃకుంకుమేనకించిత్రతోధవళిమభేదో
ధావశ్యభంగోయేమాంత్రే రీవద్భగ్నస్వధావైత్యః మలయరుహరజోభి
శ్చందనరేణుభిరివపశ్చిమాశాంప్రీయసీమివేతిభావః - భూవయకరాజ
తేజఃమాలంకారః ॥ ౧౪ ॥ దధదితి॥ ఏకంకుముదవండంఅనమద్భిమ
కులీధశ్శస్త్రిః - వలాశైర్దైగ్రసకలవర్ధంఖండితాంక్షీయమాణామిత్త్యర్థః -
శ్రియంశోభాందధత్ - అపరంకమలవండముచ్ఛ్వాస్ఫుః వలాశైరపూ
ర్ణాంపర్ధనానాంశ్రియందధత్ - వట్పదౌఘేన భ్రమరసంఘేనకలరవం
యధాతథా ఉపగీతేఉభేఅపీత్యర్థః - కుముదకమలవండంకుముదానాం
కమలానాంచవండే కదంబే - అబ్జాదికదంబేవండమస్త్రీయామిత్త్యను
రః - తుల్యరూపామవస్థాంధత్తందధాతే అత్రక్షయవృద్ధ్యోరధాప్రవృత్తే

నద్భిఃవలాక్షైః । కలరవమువగీ లేపట్టుదౌ యేనధ త్తైఃకుముదకమలవండేతు
 యోరూపామవస్థామ్ ॥ ౧౫ ॥ మదరుచిమరుణేనోద్గచ్ఛతాలంభితస్యత్యజతేచ
 వచిరాయస్థాయినీమాశులజ్జామ్ । వసనమివముఖస్యస్రంసతే సుప్రతీ
 దంశితకరకరజాలంవాసవాశాయవత్యాః ॥ ౧౬ ॥ అవిరతరతభీలాయా
 ధజాతశ్రమాణామపశమముపయాంతంనిస్సహేంగేంగనానామ్ । పున
 రుదసివివైక్రమాతరిశ్వావచూఞ్చజ్వలయతి మదనాగ్ని మ్మాలతీనాం

రై కరూప్యేకస్యక్షయః కస్యవావృద్ధిరితిమగ్రహమితిభావః - అత్రా
 భయవిశేషణానాంతుల్యానస్థానాధారణహేతుకత్వంకావ్యలింగం॥ తేన
 ద్వయోః క్రమేణాపమానోపమేయభావరూపోపమేయోపమావ్యక్తతే ॥
 ౧౫॥ మదేతి ॥ సంప్రతీసితకరస్యేవోద్గచ్ఛదంకరజాలంకిరణసమాహాక
 త్యఉద్గచ్ఛతాఉచ్ఛితాలరుణేన అనూరణామదరుచింతతుల్యంరుచింత
 రుణీమాసమిత్యధః- అతఏవనదర్శనాలంకారః - లంభితస్యపాపితస్య-
 లభేణ్యంతాతామణిక్తః-రభేరశబ్దబోఃలభేశ్చేతినుమాగమః- అతిప
 వచిరాయస్థాయినీం లజ్జామాశుత్యజతేచ ముఖప్రకాశనాదియముత్పే
 త్తావాసవాశాపాశీతస్యావసయవత్యాః ముఖస్య పాగ్భాగస్యావస
 స్యచవసనమివావకుంతనపటభసంసలేశతి - మత్తాః సియఃచాలల
 ముఖానిర్లజ్జాః స్రస్తవస్త్రాశ్చ భవంతీతిభావః - అత్రముఖస్యేతి పా
 గ్భాగవదనయోరభేదాధ్యవసాయాత్ - క్లేషమూలాతిశయోక్తిః - త
 యో పూర్వోక్తనిదర్శనోత్పేత్తాభ్యాం చానుసృహితావసనమిత్యుత్పే
 త్తేతిసంకరః॥౧౬॥ అవిరతేతి॥అవిరతరతభీలాయాసేనావిచ్ఛిన్నమరతక్రి
 డాప్రయాసేనజాతశ్రమాణామంగనానాం నలంభినినిస్సహత ఇతిస్స
 హేఅక్షమేపచాద్యచ్-అంగేఉపశమముపయాంతం శామ్యంతంవదనప
 వాగ్నిస్తంపునరుదసి మాతరిఅంతరిత్వేత్వయితివధః తే ఇతిమాతరిశ్వా
 శ్వస్సుతునిత్యాదిసాదౌణాదికొనిపాతః - వివిక్తైరవతైరినామై శ్చ
 మాలతీనాంజాతీకుసుమానాం - సుసుగామాలతీజాతిరిశ్యమరః-రజోభివ
 రాగైఃకరీమైరివేతిభావః - అవచూఞ్చఅపద్ధంస్యసంఘత్యైతిభావః
 జ్వలయత్యద్దీపయతిపాభాతికమాలతీవాతస్పర్శాత్పునరుద్బద్ధో మదన
 భిక్ష్యధః-రూపకాలంకారః ॥౧౭॥ అనిమివమితి॥ ఇదంపురోవృత్తిఅస్ఫు

రజోభిః ॥ ౧౭ ॥ అనిమిషమవిదామారాగితాంసర్వరాత్రీన్ననిధువనలీ
లాఃకౌతుకేనాభివీత్య । ఇదముదవసితానామస్ఫుటాలోకసంపన్నయన
మిషసనిద్రాంఘూణతేదైవమచిః ॥ ౧౮ ॥ వికచకమలగంధైరంధయ
స్త్వంగమాలాః సురభితమకరందస్తుందమావాతివాతిః । వ్రీమదమదన
మాగ్యద్యౌవనోద్దామరామారమణరభనభదస్వేదవిచ్ఛేదదక్షః ॥ ౧౯ ॥

టాసూర్యతేజోభిభవా స్తందాయమానా ఆలోకసంపత్ప్రకాశసంప
త్తిర్యఘతత్ - అన్యత్రనిద్రాభిభవాదనుచ్ఛిన్నవిషయావభాసశక్తికం
దీపస్వేదందైవమర్చిత్యాలా - జ్వాలాభాసోర్నఖంస్యచి రిత్తమరః
సర్వప్యాంరాత్రావితిసర్వరాత్రీం - పూర్వకాలేత్యాది నా సమాసః
అహస్సర్వేత్వాది నాసమాసాంతః - రాత్రాహ్లాహః ఖంసీతిపుల్లింగ
తాఅస్యంతసంయోగేద్వితీయా - అవిరామాఅవిచ్ఛిన్నాః రాగితాంకా
మిషాం-పుమాప్రేయేత్యేకశేషః - నవనిధువనలీలాః సురతవిలాసా
వ్యచాయోగ్రామ్యధమోమైధువనిధువనంరతమిత్యమరః - కౌతుకేన
సనిమితీత్యనిమిషంయథాతథా-వచాద్యచ్ఛటాదిత్వాన్నగుణః - అభివీ
త్యుత్తపవసనిద్రాండేదవసితానాంగృహణాంసంబంధి - దృహగేహూ
దవసితవేత్తస్త్వః కేతనమిత్యమరః - నయనమవేత్యుత్ప్రేతా - ఘూ
ణతేభ్రమితి ॥ ౧౮ ॥ వికచేతివ్రీమదమదనాభ్యాంహర్షమృదాభ్యాం
మ్యాంతీసాం యావనోద్దామానాం ఉద్ధతానాంచ రామాణాంప్రే
ణాంరమణరభసభేదేనసురతసంరంభశ్రమేణ యః స్వదః తస్యచ్ఛేదే
హరణేదక్షోవాతఃప్రభాతమారుతః - వికచకమలగంధైర్వికసితారవింద
గంధైఃభృంగమాలాఃపట్పదపక్షిఃఅంధయన్నంధాఃకుర్వన్స్తోహయన్-
అంధయతేస్తతఃరోతీతిన్యంతాల్లటః-శతాదీదేశః-సురభితఃసురభిశ్చతో
మకరందోయస్సిన్ర-మణితద్యధాతథాయందమావాతిప్రచలతి-అత్రీపు
త్తన్యమప్రోలంకారఃశ్లేషః ప్రసాదః శ్రమతామాధుర్యంమమమార
తా-అర్ధస్యక్తిరుదారత్వమోజఃకాంతిసమాధయఇతిఆచార్యోక్తదశప్రా
ణాఃప్రాయణాత్రసంభవంతీతినిపుత్రైరున్నయాః ॥ ౧౯ ॥ బులితేతిబులిత
సయనతారాః - నిద్రాకలుషితాక్షికనీకాఃఅన్యత్రాప్రసన్నవక్షత్రాః
బులుక్షాక్షిగద్యతాస్తారేతివిశ్వః - వక్త్రాణాంబుంబానీవేత్యవమితస

అలితనయనతారాః త్వామవక్ష్యేందుబింబా రజనయత్నవ నిద్రాన్లాంతనీ
 లోత్పలాత్మః । తిమిరమివదధానాస్సంసినఃకేశపాశానవజ్జవతిగృహ
 ఘోర్యయాంత్యమూర్వారవధ్యః ॥ ౨౦ ॥ శిశిరకిరణకాంతంవాసరాంతేభి
 పార్యశ్వసనసురభిగంధిస్సంప్రసత్వరేవ । విజతిరజనిరేషాత్తన్తయూ
 ఖాంగరాగైఃపరిమళితమనిందైర్వరంబరాంతంవహంతీ ॥ ౨౧ ॥ సవకుము
 దవనశ్రీహాసకేలిప్రసంగాదధికరుచిర శేషామపుష్పహంజాగరిత్వా । అయ
 మవరదిశోంకేసుంవతిస్త్రైతాస్త్రైః శిశయిషురివపాండ్ముగ్ధానమాత్మాన

మాఘఃతిమిరమివేత్యాదివింగాత్ - అన్యత్రవక్త్రాణీవేందవింబానితాని
 త్వామాణిసురతప్రభాతాభ్యాంష్టానానియాసాంతాః- నిద్రాయాన్ద్రపే
 నముకుళీభావేనచాకాంతానిలోత్పలానిఅక్షీణీవనీలోత్పలానీవవాక్షీణి
 యాసాంతాఃసంసినఃకేశపాశా- తిమిరమివాన్యత్రతుతానీవతిమిరం
 దధానాఃఅతఎవరజనయత్నవస్థితాః - అమూర్వారవధ్యోవేశ్యాః * వార
 స్త్రీగణికావేశ్యేగృమరః- అవనివతిగృహేభ్యోయాంతినిర్యాంతిశ్చిప్రవిశే
 షణేయమువమేత్యేకే- నైవపవాయముభయవిషయః ఉపమాతుప్రతిభా
 మాత్రసారేత్యన్యే॥ ౨౦॥ శిశిరేతి॥ ఎషాచరజనివాసరాంతేరాత్రాశిశి
 రకిరణశ్చంద్రస్తమేవకాంతమభిసార్యాభిసృత్య - స్వాథేణీచ్-సాంప్ర
 తంశ్వసనైః తతాకలవాలైః నిశ్వానైశ్చ సురభిగంధిః సుగంధిః అనిం
 ద్యైః మనోహరైస్త్రస్యేందోవ యూత్తైరేవాంగరాగైః పరిమళితం
 వ్యాప్తంవాసీతంచాంబరాంతంసభః ప్రాంతంవస్తాంతంవహంతీభజం
 తీసత్వరేవవ్రజతి - అత్రేందుతన్తయూఖాదీనాంకాంతత్వాంగరాగత్వా
 దిరూపణాద్రజనేరభిసారికాత్వరూపణావగమాదేకదేశవివర్తిరూపకమ్ ॥
 ౨౧ ॥ సవేతి॥ అధికరుచిరయమిందుఃసవకుముదవనశ్రీయోనూతనకుముదా
 రణ్యశోభాయాఃవికాసపరిహాసశ్చసంవతెలిస్తస్యాంప్రసంగాదాసంగా
 దశేషామపుష్పహంకలావపిరాత్రిం * విభావరీనక్తమషాచశర్వతీతివి
 త్వః-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - జాగరిత్వాజాగరణంకృత్వాశిశయి
 షుఃశయితుమిచ్ఛురివ - శేతేఃసన్నంతాదవ్రత్యయః - సస్తోహస్తోనకు
 త్రవిశేషకరత్పయస్యనక అవరదిశఃపశ్చిముదిశోంకేసమీపే ఉత్సంగేవ
 పాండుంపాండుపర్ణం స్థానంక్లాంతమాత్మాసంస్థితీరంముంచతి దక్షిణ

మిందుః॥ ౨౨॥ వరభవపరిరంభారంభసంరంభభౌజాయదధినిశమపాస్తం
వల్లభేనాంగనాయాః॥ వసనమపినిశాంతేనేవ్యతేతత్ప్రదాతుం రథచరణ
విశాలశోణిలోలేక్షణైః ॥ ౨౩ ॥ సవనకుముదిసీభిమీలితంహాత్మపాపి
త్తయ మగమదపెతాస్తారకాస్తాస్సవస్తాః । ఇతి దయితకళత్రస్పింతయ
న్నంగమిందుర్వహతికృశమశేషం భ్రష్టశోభంశుచేవ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజతివి
షయకుత్స్థామంశుమాలీనయావత్తిమిరమఖిలమస్తంతావదేవారుణేన । ప
రపరిభవితేజస్తస్వతాంపాశుకతుంప్రభవతిహి విపక్వచ్ఛేదమగ్ని స

నాయకః కయాచిత్సహవిహృష్యశాంతికప్యాశ్చిదంకేశేతేతద్వదితిభా
వః - అత్రప్రహేనకేవ్యంకశయనాదివ్యవహారాదుకుముదవన శ్రీపశ్చి
మాశానాంనాయకత్వపరీతీతేనమాసోక్తిరలంకారః - విశేషణసామ్యం
రూపలక్షణమిన్యలంకారసర్వస్వకారః ॥ ౨౨ ॥ సేతి॥ అధిశంభి-విభ
క్త్యర్థేభవ్యుభావః సరభసఃసత్వరః పరిరంభ ఏవారంభావ్యాపార
స్తూత్రీసంరంభస్సంభ్రమస్తద్భూజావల్లభేనాంగనాయాః సంబంధియ
ద్వసనం అపాస్తంతద్వసనంశికాంతే వ్రీభాతేపిరథచరణం చక్రంతద్వ
ద్విశాలాయాంశోణిలోలంసత్పల్లమీక్షణం యస్యతేనవల్లభేనప్రదా
తుంనేవ్యతే-అత్రవసనాప్రదానస్యశోణిక్షణలాల్యహేతుకత్వాత్కా
వ్యలింగమ్॥ ౨౩॥ సవదీతి॥ సవదినద్యఃకుముదిసీభిమీలితంముకులితంభావే
క్తః - హేహంతక్షపారాత్రిరపిక్షితి-క్షయమగమత్ - తాఃసమస్తాస్తార
కాఃఅపేతాఃఅవగతాః ఇతిశుచాశోకేనచింతయన్నివదయితకళత్రః - ప్ర
యభార్యః ఇందుః కృశమశేషంనిశ్శేషం యథాతథాభిప్రసోభంసప్తప్ర
భమంగంవహతికళత్రప్రియస్య యుగపత్నకలకళత్రసాశేమహా శోణో
భవతీతిభావః - అత్రేందోః ప్రభాతప్రయంతాంగకాశ్యశోభాభ్రంశ
యోః యుగపతుకముదిన్యాదిసకలకళత్రనాశనిమిత్తహేతుకత్వముత్పే
త్సూతే॥ ౨౪॥ ప్రజతీతి॥ అ శుమాలీనూర్యః- ప్రహేదిత్వాదిప్రత్యయః-
యావదక్ష్యాంవిషయంభూమింప్రజతినదృశ్యతఇత్యర్థః- తావదేవారుణేనా
నూరుణాలఖిలంతిమిరమస్తంతావస్తం - వరేమాంపరిభవితిరపార్కరం-
బద్ధక్షిత్వాదినాగ్నిప్రత్యయః - లేదఃప్రతాపం - తన్వతాంప్రథయతాం
అగ్నేసరతీత్యగ్నేసరః పురస్సరోపి - పురోగ్రతోగేమనతేఽరితిటప్రత్య

రోపి || ౨౫ || విగతతిమిరపంకం వశ్యతివ్యోమయావత్ ధువతివిరహాభి
న్నః పక్షతీయావదేవ । రథచరణసమాహ్వాస్తావదౌత్సుక్యమశ్నాన్ సరిద
పరతటాంతాదాగతాచక్రవాకీ || ౨౬ || ముదితయువమనపాగ్మస్త్యుమేవ
ప్రదోషేగువమదధుగుభయ్యఃకల్పితాభూషణాశ్చ । పరివశ్యచిరాభి
న్యకకృతాస్తు ప్రభాతేయువశిభిఃపభౌగాన్మీరుచః పుష్పమాలాః ||

యః - విపక్షస్యశత్రోరుచ్ఛేదంకతుణం పాశుప్రభవతిశక్తోతి హిసా
మాన్యేనవిశేషసమర్థానయాపోథాంతరన్యాన్ || ౨౫ || విగతేతి || విర
హాభిన్నఃరథచరణేనచక్రేణ సమాహ్వాస్త్యుల్యాఖ్యః తస్యైవసమాఖ్యా
యస్యేతివా రథచరణసమాహ్వాశ్చక్ర వాకభివృద్ధిః * కోకశ్చక్రశ్చక్ర
వాకోరథాం గాహ్వయగ్రామకభివృద్ధియః - తిమిరంపంకమివేత్సువమితస
మానః-తద్విగతంయస్మాత్తత్త్రోవ్యోమయావత్పశ్యతియావదేవపక్షతీయ
మూలే-పక్షతిః త మూలమిన్ద్రమరః-వత్సాత్తిరితిప్రత్యయః- ధువతిఉత్ప
తితుంధునోతి-ధూవిధూననభితిధాతోస్తాదాదికత్వాదువజాదేశః-తావదే
వోత్పతనాత్ పాగేవచక్రవాకీ చక్రవాకస్యస్త్రీ - జాతేరస్త్రీవిష
యాదయోపధాదిఃజీష్ జౌత్సుక్యేనోత్కంఠతయానున్నాప్రేరితానతీ
సరితోపరతటాంతాత్ పారభూమేః సకాశాదాగతావతేనానయోరు
న్నస్తకస్సమశ్చాసురాగభివృద్ధిక్తం - అత్రరాగాత్సుక్యగ్రాహః రసభావ
యోస్త్రీర్యగతత్వేనాభానయోఃబంధనా దూజఃస్వీనామాలంకారః -
గసభావతదాభానతత్ప్రేమానాంబంధనేరసవత్ప్రేయ ఉజఃస్వీన
మాహితానీలతఃసాత్ || ౨౬ || ముదితేతి || ప్రదోషేరాత్రోముదితాగ్రయా
నాంమనాంసియాభిహేతుభిప్రాప్తాః - ముదితయువమనపాగఃసంతుప్తప్రీ
యచిత్తాః ఉరఃప్రభృతిభ్యఃకన్ కల్పితాఉపభోగాయసంపాదితాఃభూ
షితావలయవసనాదిభిరుపస్కృతాశ్చ - ఉభయఃఉభయవిధాఃమువత
యఃపుష్పమాలాశ్చ - ఉభాదుదాత్తోన్యమితతయస్యాయజాదేశఃటీర్థా
ణభిత్యాదినాజీష్ - తుల్యమేవావిశేషంయథాతథారుచంశోభా వదధు
భ్యతవత్త్యః ధాజోలజ్-ప్రభాతేనూపభోగాన్మీరుచోఽప్సృఖాఃపుష్ప
మాలాఃపరిమలేనవిమదగంధే నరుచిరాభిరుపభౌగాదపిసురభీభిర్యవతి
భిన్యకకృతాస్త్యుక్తాఃఅవధీరితాశ్చ-అతీపుష్పమాలాభ్యోయువతీనాం

౨౭ || విలులితకమలౌఘః కీర్ణః పల్లీ వితానః ప్రతివనమః ధూతా శేషశాఖప్రసూనః || క్వచిదయమనవస్థః స్థాస్మతా మేతి వాయుర్వధుకుసుమవిమర్దోద్గంధివేశ్మాంతరేషు || ౨౮ || సఖపదః లినాభీ సంధిభాగేషు లక్ష్మ్యః ప్రితిమచదశనానామంగనాయాస్స శేషః || అపిరమాసికృతానాం వాగ్విహీనోపి జాతః సురతవిలసితానాం వణాకోవర్ణకోసా || ౨౯ || ప్రికటమలినలత్నై

సామ్యోక్తిపూర్వకవిమదః సహశ్యేనాధికోక్తైవ్యతరేకః || ౨౭ || విలులితేతి || వనేవనే ప్రతివన-యథా ర్థేవ్యయాభావః విలులితాః వ్యాలోలితాః కమలౌఘాయేననః - కీణాః విక్షిప్తాః పల్లీనాం మాలత్యాదీనాం వితానా విస్తారాయేననః అవధూతాని కంపితాన్యశేషశాఖినాం వకులచంపకాదీనాం ప్రసూనానాయేననః - తథాపి క్వచిత్పురోక్తకమలవనాదౌ కుతాపినాస్త్యవస్తాస్థితిరస్యేత్యనవస్థః ప్రితిమపాప్రోయం వాయుః పధూనాంకుసుమానాం చ విమదేశసంఘమేణ ఉద్గంధిషు ఉద్భూతగంధేషు - గంధస్యేత్యం - వేశ్మాంతరేషు గృహభ్యంతరేషు స్థాస్మతాం స్థాయిశ్యమేతి పూర్వోక్తసంస్కృతకృష్టసారభలభాదితిభావః - గ్లాజిస్థశ్చగ్న్మూరితగ్న్మూప్రత్యయః - యద్యామధుకుసుమేతి పాఠే మధుయుక్తానాంకుసుమానాం విమదేశనేతిభావః - అత్ర వాయోరస్థాయినః స్థాయిత్వసంబంధోక్తరతిశయోక్తిః తయా విమదః గంధస్య కమలాదిగంధాదాధిక్యరూపవ్యతిరేకప్రీతితేజాలంకారేణాలంకారధ్వనిః || ౨౮ || సఖపదేతి || సఖపదేషు సఖతులేషు విలుత్రివలిషునాభ్యాం సంధిభాగేషు కూపకరాదిసంధిస్థానేషు దశనానాం కుతిమదంతప్రణేమచ - సశేషః కిం చిద్విద్యమానః - అతివలక్ష్మ్యోన్మేషః అంగనాయాః సంబంధీతసౌవణాయతివణాంకిరోతిరంజయతితివణాకోంగరాగః వాగ్విహీనోవాగ్విద్రయిరహితోపి సక-రహసికృతానామపి సురతవిలసితానాం సురతచేష్టితానాం వణాయతివత్తీతివణాకోవోక్తైవ్యంజకత్వత్యభావః - వణాయలేన్మూల్ప్రత్యయః - వణాక్రియా యాం విస్తాగేనుతోక్తవణాయశ్యోత్పత్తిభట్టమల్లః - జాతేనఖతుతాదిష్యేవలక్ష్మమాణాంగరాగః అన్యత్రస్యవిలోపిచేష్టాపశేషానుమానకోజాతత్వత్యభావః - అత్ర వాగ్విహీనోపిరహస్యకృతానామపి వణాకోవత్తీతివిరోధస్యవ్యంజకత్వలక్షణయాపరిహారాద్విరోధాభాసాలంకారః || ౨౯ ||

మృష్టవత్ప్రాచీనైకైరధికతరతతోభైః ప్రత్యుజ్జ్వలీభిషతశ్రీః । ఉద్భవాసితశ్చ
వాసాచంద్రమాః కామినీనాం పరిణతశరకాండాపాండుభిగ్కండభా
గైః ॥ ౩౦ ॥ సకలమపినికామంకామలోలాన్యచారీరతిరభసవిమదైన్ధ్వి
న్నవత్యంగరాగం । ఇనదుతిమహదేవాశ్చర్యమాశ్చర్యధామ్నప్రపఖలు
ముఖరాగోయన్నభేదంప్రయాతః ॥ ౩౧ ॥ ప్రకటతరమిమంమాద్రాక్షుర
న్యారమణ్యఃస్ఫుటమితిసవిశంకంకాంతయాతుల్యచణః । చరణతలసరౌ

[ప్రకటేతి ॥ ఉపసప్రత్యుజ్జ్వలీభిషతశ్రీఃవ్యూహావః-యద్వాప్రత్యుజ్జ్వలః
ప్రభాతం - ఉజ్జ్వలప్రత్యుజ్జ్వలీభిషతశ్రీః- తత్రాచారీభిషతశ్రీః-
అతపివ ప్రకటమనినలత్ప్రసన్నదృష్టకళం కోసాచంద్రమాప్రత్యుజ్జ్వలః ప్రత్యు
జ్జ్వలఃపత్నీవల్యఃవత్రభంగ్యయేమాతైః - సన్యతశ్చేతికప - తథావ్యంగ
తారతిశోభాసంభోగశ్రీర్యేమాంతైః పరిణతాః పరివశ్వాః శరకాండాః
బాణాభ్యుద్యోగకణికాః-శరోబాణేబాణస్థానిఇతీతద్బాణావే-తద్వదాపాం
డుభిఃకామినీనాంగండభాగైర్గండస్థలైరుపహసితశ్చవేత్త్యుత్ప్రేక్షా-అపాం
డుగుణినిమిత్తానిసమకళంకానకళంకస్థమానమాననవపహసంతీతిభావః॥
౩౦ ॥ అథకాచిన్ధ్యేతితానాయకాపాగసంప్రీయాంసం పాత్రరాగతం
పంచభిరుపాలభి తే ॥ సకలమిత్యాది ॥ కామేనలోలాన్యచారాన్యనాన్యః
సవత్సాన్యః రతిరభసేషు సురతసంభ్రమేషువిమదైన్ధ్విషీడనైః రజ్యతేనే
నేతిరాగః అంగస్యరాగోంగరాగః విలేపనంఅంగవికాసశ్చతస్త్రిన్నంగరా
గేవకలమపినిశ్చేషం యథాతథానికామంభిన్నవతి విశిష్టవతిసతి ఆశ్చర్య
ధామ్నః సర్వాదృష్టానిదానస్యతవముఖరాగోముఖవికాసః భేదంవిశ్లేషం
సప్రయాతఃఇతియత్ - ఇదమేవాతిమహదాశ్చర్యంఖలు- ముఖసాన్యస్యం
గత్వే తదాగ్రస్యావ్యంగరాగత్వాదితిభావః - అత్రవిలేపనవికాసాభ్యు
యోరేకత్రాధ్యవసాదేన విరోధః భేదానుసంధానేత్వవిరోధ ఇతిశ్లేష
మూలాతితయోక్త్యుద్ధాపితోవిరోధాభాసోలంకారః ॥ ౩౧ ॥ ప్రకటేతి ॥
కేచ - ప్రకటతర మతిస్ఫుటమిమంసఖిలేఖం అన్యారమణ్య నిజసవ
త్ప్రేక్షాస్ఫుటంమాద్రాక్షురసవశ్యంతు - దృశేలుజ్ - ఇరితఇతిశ్చైరజభా
వవత్ప్రేక్షావివృద్ధిః - ఇతిబుద్ధ్యాకాంతయాత్వత్ప్రీయయాసవిశంకంయథా
తథాతుల్యచణః- లాక్షానమానవణః వివణాస్య దురపహ్నవత్వాది

జాకాంతి సంకాంతయా స్థావపుషినఖ విలేఖోలాక్షయారక్షితస్య ॥
 ౩౨ ॥ తదవితథమవాదీర్యత్నమత్వం ప్రియేతి ప్రియజనపరిభుక్తంయద్దు
 కూలందధానః । మదధివనతిమాగాః కామినామ్మండనశ్రీవ్రజతిహిసఫ
 లత్వంవల్లభాలోకనేన ॥ ౩౩ ॥ నవనఖపదమంగంగోపయస్యంశుకేనస్థగ
 యసిపునరోష్ఠంపాణినాదంతగచ్ఛం । వ్రతిదిశమవరస్త్రీసంగశంసీవివర్ష
 స్నవపరిమళగంధః కేనశక్యోవరీతుం ॥ ౩౪ ॥ ఇతికృతవచనాయాః కల్పిద

తిభావః - అసౌ తేతవవపుషినఖవిలేఖః నఖవ్రణః చరణతలంసరోజమివే
 త్యవమితసమాసఃకాంతిలింగాత్తస్యాకాంత్యాప్రభా తేనసంక్రాంత
 యాలాక్షయారక్షితోగుప్తఃకచ్చాదితత్త్వభావః - హంత-సాతుపాపీయే
 సీలాత్మాస్వయమేవసర్వదుష్టాత్తిపిశు నేతిసావరాకాతే ప్రియానవేత్తి
 తిభావః - అత్రనఖవిలేఖనస్య లాత్మాసావణ్యాత్తదేకతాపత్రైః - సా
 మాన్యాలంకారః - సమాన్యంగుణసామ్యేనయత్రవస్త్యంతరైకతేతిలక్ష
 ణోత్ ॥ ౩౨ ॥ తదితి ॥ కించమమత్వమేవప్రియేతియదవాదీరవోచః వ
 దేలుఃజి. నదవ్రజేత్యాదినాన్యధిః-తదవితథంసత్యం - కుతఃయద్యచ్ఛాతే
 ప్రియజనేన పరిభుక్తంకూలంతదీయమిత్యర్థః - దధానః వసానత్తిత్యర్థః
 వసానత్తితిపాతే - వసానకచ్చాదయన్ - వసేకచ్చాదనాధాన్లుటఃశబ
 నజాదేశః - సత్వంమదధివనతింమమనివాసమాగాః - పాప్తః - ఇణోగా
 లుచ్ - యుక్తఃచైతదిత్యాహ - కామినాంమండనశ్రీర్వల్లభానాంప్రే
 యసీనామాలోకనేన సఫలత్వంవ్రజతిహి - అప్రియాచైత్యథ మీదృశీమే
 సంభావనేతిభావః - అథాంతరన్యాసః ॥ ౩౩ ॥ నవేతి ॥ కించనవానిన
 ఖపదాన్యస్మిన్ - తదంగంపురంశుకేనగోపయసికచ్చాదయసి - గుప్తే
 శ్చౌరాదికాత్స్వార్థేణిచ్ - దంతేనదష్టమోష్ఠంపునరోష్ఠంతుపాణినాష్ట
 గయసిచ్చాదయసి - స్థగిరపిచారావకః - దిశిదిశివ్రతిదిశం విభక్త్యథా
 న్యాయీభావః - అన్యాయాభావేశనత్ప్రభృతిభ్యఇతిసమాపాంతఃటచ్ప్ర
 త్యయః - విసర్వప్రవర్షణ అవస్త్రీసంగశంసీన్ద్ర్య తరసంగసూచకః
 అనన్యవృజవత్వాత్తస్యేతి భావః - నవీపరిమళాభ్యోగంధః పరిమళగం
 ధః - విమదోద్ధృతపరిమళత్వమరః కేనకేనోపాయేనపరీతుమాచ్ఛాదయ
 తుం - వృతోవేతిఇటోదీఘఃశక్యఃనకేనాపిశక్యఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి

భ్యేత్యవిభ్యన్దలితనయన వారేర్యాతిపాదావనామం । కరుణామపినవర్థం
మానినాంమానభేదేరుచితమమితమస్త్రంయోషితాంవిగ్రహేషు ॥ ౩౪ ॥
మదమదనవికాసస్పష్టధాప్యోకదయానాంరతి కలహవికీలైః భూకవలైః
రర్చితేషు । విదధతినగృహేషా త్ఫల్లవుష్పవహారం విఫలవిన్నయ
త్పాకామినీనాంపయస్యాః ॥ ౩౫ ॥ కరజదశనచిహ్నైశ్చమంగేన్యనా

౩॥ ఇతిపూర్వశ్లోకే చతుష్టయో క్షరీత్యాకృతవచనాః కృతోపలంభా
 యాః - గర్భిణనయనవారేరధైర్యానుక్తాశ్చః ప్రేయస్యఇతిశేషః క
 శ్చిన్నాయుకోవిభ్యతేత్రస్య - నాభ్యస్తావృక్షరీతినుమాభావః - అభ్య
 త్యాగత్య పాదయోరవసాను మవసరియంతి ప్రణామేన ప్రపాదయతి
 త్యర్థః - ననుకథమీదృశ్చాదవంతధాహంకారిణస్తస్యోదనమాత్రేణత
 త్తాహ - కరుణమితి - తథాహివిగ్రహేషుప్రణయకలహేషుయోషితాం
 కరుణమపిదీనపపి రుషితమశ్రుమోచనం - మూనాషహంకారిణాంపుం
 పాంమానభేదేలహంకారనిరాసేనసుధాశక్తమస్త్రం పాధనముద్ధితము
 క్తం - వదేఃర్షణీక్తః - వచిన్వపీత్యాదిసానంప్రసారణం - దీనేప్రణయిజనే
 పుంసాంకోహంకారఇతిభావః - ఏమాచఖండితానాయకా - నీత్యాన్యత్రని
 తాంపాతరాగతేపాత్రవల్లభేఅన్యాసంభాగచిహ్నైస్తూంధితేమ్యాక
 కహయితేతిలక్షణాత్ - నాయకస్తుభృష్ఠః - వ్యక్తాగార్భయోదృష్టఇతి
 లక్షణాత్ - నచేహవిభ్యద్విశేషణవిరోధః ఆగమనకాలేర్ఘ్నికతాయాప
 వలక్షణోపయోగాత్ - అన్యథావైరస్యాదితి అయంచపుంసాంసహృద
 యఃఅన్యధారసాభాసఇత్యాహుః ॥ ౩౫ ॥ మదేతి ॥ మదమదనయోర్వి
 కాసేనవిజృంభణేనస్పష్టోధాప్యోస్యోదగ్ధావిచ్ఛిన్నోయాసాంతాసాం
 తామినీనాం రతిరేచకలహస్తస్థిశశీలేరితస్తతో విక్షిప్తైర్భూషణై
 రవిశేషైశ్చహేషువయస్యాః స్నిగ్ధపరిచారికాః వినీయంతేస్త్రైస్తీతివిన
 యోధికారః తత్రయత్నోవిఫలాయాసంతాః - ఫలవివయయత్నాశ్చ
 లస్వాధికారోద్యోగానత్యుడత్సతైః పుష్పైరుపహరంపూజాంనవిదధతి
 నకున్వంతి అత్రనన్యధ్వనస్తువణానాదుదాత్తాలంకారః*తదుదాత్తంబవే
 ద్యత్రసమృద్ధంవస్తువణ్యతేఇతిలక్షణాత్ - తేనతాసాంతేషు ఆధరణే
 మాభుక్తవస్త్రమాల్యాదివత్ నిర్మాల్యముద్దిగ్ధాన్యతే ॥ ౩౬ ॥*

రీజనితమితి సరోమామీవ్యయాశంకమానాం | స్మరసినఖిలుదత్తం మత్తయై
తత్త్వయైః (స్త్రీ) మమసునయతీత్యంబ్రీడమానాం విలాసి || ౩౭ || కృతగురు
తరహారచ్చేద మాలింగ్యవత్సో పరిశిథిలితగాత్రై గంతుమావృచ్ఛమానే |
విగర్భితనవముక్తా స్థూలబాష్పాంబు బిందు ప్రనయంగవబలాయాస్తత్త్వణం
రోదితీవ || ౩౮ || బహుజగదపురస్తా శశ్యమాత్రాకిలాహంచకరవశీలచాటు
పౌంధయోషిద్వదస్య | విదితమితి సఖీభ్యో రాత్రివృత్తం విచింత్యన్యపగ

కరజేతి | విలసనశీలో విలాసి | వాకవలసేత్వాది నామినా ప్రత్యయః అం
గేనిజాం గేనిశాయాం భవంతైశం - శాప్రదోమాభ్యాం చేత్యన్ - కరజదశ
నచిహ్నం నఖదంతక్షతం అన్యనారీజనితం స్వసత్త్వకృతమితి శంకమానా
మవిశ్వసంతీం అతపవేవ్యయా అక్షమయానరోమా (స్త్రీ) యంజనవధూం
మత్తయామాధయా త్వయైవైతద్దత్తమేవంకృతంఖలు నస్మరసినాభిజా
నాసికిమితికాకుః ఇథమనేప్రకారేణ బ్రీడమానాం స్వకృతప్రత్యభిజ్ఞా
నాత్ లజ్జితాంసతీమసునయతి అంగీకరోతి-స్వమాగ్ధ్యవ్యాఘాతనివేద
శ్చలజ్జయావ్యభృతే || ౩౭ || కృతేతి | కృతోగురుతరస్య హారస్యచ్చేదోయ
స్కితత్రకా ఆలింగ్యపరిశిథిలితగాత్రై శిథిలీకృతాంగవత్సో భర్తరిగంతు
మావృచ్ఛమానే ఆమంత్రయమాణేనతి - ఆజియపచ్చ్యైరుపసంఖ్యానాదా
త్తనేవదేశకతరలిటః శానజాదేశః తత్త్వణంతస్కికక్షణే - అత్యంతసంయో
గేద్వితీయా - అబలాయాః ప్రనయంగంకత్యవిగర్భితానిస్సృతానవముక్తా
నూతనమాక్రికాశ్యవ స్థూలబాష్పాంబుబిందవోయస్కికా కమణితద్య
ధాతధారోదితీవవిరహసహిష్టుతయారోదనంకరోతీవేత్యుల్పేత్రాయాప
కనంకిణా - రుదాదిభ్యః సార్వధాతుకే ఇతీడాగదః || ౩౮ || బహ్వితి | అ
హ్నిదివిసేవ్యపగతమదయా ముగ్ధవధ్వా సఖీభ్యోవిదితంరాత్రోత్వయై
త్తంకృతమితి సఖీభిరాభ్యాతమిత్యర్థః రాత్రివృత్తంరాత్రౌ కృతంస్వచే
ష్టితమిత్యర్థః - మత్తాదుదమూఢాఅహం తస్యప్రియస్యపురస్తాదిగ్రిబ
హుల సేకంజగదకిలదదామిస్త్రిల-కిలేతివతిహ్య-అతపవనరోత్సేవీ-ణ
లుత్తమోవేతి - త్సేవీత్వాభావాద్యృద్ధ్యభావః - పౌంధయోషికాతు
ల్యంపౌంధయోషిద్వదిత్యుపమా - తేనతుల్యమితిదత్తప్రత్యయః - అన్యప్రి
యస్యచాటుప్రియవచనం - చకరకిలలకావకంకిల-లిదాదిపూర్వవత్ - గు

తమదయాహ్నిప్రీడితం ముగ్ధవధ్వా ॥ ౩౯ ॥ అరుణజలజరాజీ ముగ్ధహస్తా
గ్రపాదాబహుల మధుసమాలాకజ్వలేందీవరాక్షీ । అనుపతతివిరావైః ప
త్రిణాం వ్యాహరంతీరజసరచిరజాతాపూర్వ సంధ్యాసుతేవ ॥ ౪౦ ॥ ప్ర
తిశరణమశీణజ్యోతిరగ్న్యహితానాం నిధిః హితపరిభ్రష్టామిధేనీ రధి

తోవిశేషః- ఇతివిచింత్యవిమృశ్యప్రీడితంలజ్జితం- భావేక్తః- నిజకార్యప్ర
కాశేనలజ్జాత్రసంచారీభావః భావనబంధనాప్రేయోలంకారః॥ ౩౯ ॥ అ
రుణేతి॥ అరుణజలజరాజీవర క్తకమలశ్రేణీవముగ్ధునుందరంహస్తాగ్రపాదం
హస్తాచలగ్రపాదాచయస్యాః పాబహులంస ధుసమాలాకజ్వలంఃజ్వలమివ
మధుసమాలాయయోపై తేఇందీవరేలక్ష్మణీఇవ ఇందీవరే ఇవ లక్ష్మణీయ
స్యాః- పాబహులమధుసమాలాకజ్వలేందీవరాక్షీ- పత్రిణాంవిరావైవ్యాహ
హరస్త్రీలపంతిః వ్యాహరణ్డక్తిర్లపితమిత్యమరః- అచిరజాతానద్యోభవా
బాలాచపూర్వసంధ్యా పాతస్సంధ్యాసుతేవపుత్రీవ రజనీమనుపతతిఅ
నుధావతిజననిమివేత్యధః - ఇహవిరావైవ్యాహరంతీతి వ్యధికరణపరి
ణామఃతత్సంక్షేపేయముపమా॥౪౦॥ ప్రతితి॥ అగ్నిరాహితోయైస్తేహమ
గ్న్యహితానాంఅహితాగ్నినాం - వాహితాగ్న్యోఽపివిస్తాపాయః
సరనిపాతః- ప్రతిశరణంప్రతిగృహంఃశరణాగృహరక్షితోగ్రిత్యమరః- అ
శీణజ్యోతిరక్షతాచిరయమగ్నిరాహవనీయఃనిధినా * యజ్ఞకమణ్య
జవమ్యాంఖసామస్విత్యాది శాస్త్రోక్తరీత్యా విహితాః యధాయోగము
త్పారితాఃవిరిభాఃస్వరావేశుత్పాదయః - చత్వారోయైస్తైః - యుభ
స్వాంతేత్యాదినా రేభృశజ్ఞే ఇతిభాతోః స్వరేవిరిభృశభ్యోనైష్టాంతో నీట్
త్యేననిపాతితః - అధ్వర్యువై యః ఋత్విశ్చేష్టైః ఋత్విశ్చేషవాచి
నాఅధ్వర్యుశబ్దేన ఋత్విశ్చాతోపలక్షణత్వాత్ - యద్వాధ్వర్యుర్వ
ర్యాయుభ్యో యేహంతైః అధ్వర్యుపముఖైశ్చ తుభిః ఋత్విశ్చిరిత్య
ధః తస్మాద్దేశపూర్ణమానయోర్యజ్ఞకృతోశ్చ త్వార ఋత్విజఇతిత్ర
వణాత్ - దశశత్రయంతతైః సపాన్నాయవిధానాదిసామిధేనీః - ప్ర
వోవాజాఇత్యాదికాఅగ్నిసమింధనీః ఋదోధీత్యపరిత్యాఃఋక్సామిధేనీ
ధాయ్యాచయాస్యాగ్నిసమింధనీత్యమరః- సామిధేనీగ్రహణంయాజ్యా
పురోనువాక్యాది మంత్రాంతరాణామపుష్పవక్షణం - కృతోగురుతరమరి

త్యే । కృతగురుదురితాఘ్నధ్వంసమధ్వర్యవరైః హుతమయమువలిఖే
సాధుసాహాయ్యమగ్నిః ॥ ౪౧ ॥ ప్రకృతజపవిధీనామాస్యముద్రశ్చైదంతం
ముహురవిహితమోష్ఠ్యైరక్షతైలకత్వమనైః । అనుకృతిమనువేలం

తానామోఘధ్వంసోయస్మిన్ కమణిత్యథాతిథా - సాధుసవ్యక్ -
హుతం ధ్వేనతోద్దేశేనత్యక్తం - సన్నీయత ఇతి సాన్నాయ్యం హవివేశేనం
వింద్రందధ్యమావాప్యాయామైంద్రం పయోమావాప్యాయామితి విహితే
దధివయసీత్యర్థః - హుత్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యమానహ
విగవాసపామిధేనీఽన్వితి హవివేశేషే సంపూర్ణాన్నయత్యేకాదా
యాదేశోవసగదీఘానిపాతః - ఉపలిఖేత్సాదయతి - లిపాతి స్యాదన
తిథాతోః - స్వరితేత్వాత్ టిటజీటేరేత్వం ధ్వమత్వధలోవదీఘాః - అ
తాగ్నేః సాన్నాయ్యలేహనస్యోత్తరకాలభావిత్వేపి తదవలక్షితస్య క
మణి ఉదిత ఆదిత్యేపాణకమాప్యాస్తంత్రం - ప్రకమయతి పాగ్నుద
యాదమావాప్యాయామితి శాస్త్రాత్తతాకల ప్రకాగ్ంతస్య వతమాన
త్వాత్సాపివతమానతాన్యవదేశః - ఏతచ్ఛాహితాగ్నిత్వమాత్రేణ
కాలవిశేషానాదరేణోక్తమితి పూర్వోక్తచందోదయాద్యవిరోధః ఆథ
వాఉదితేజహృత్యనుదితేజహృతి పాగ్జ్జాహృత్యగ్నిహృత్య
త్రకాలత్వాత్సామిధేనీసాన్నాయ్య శబ్దయోమకంత్రమా విమాత్రపర
త్వమాత్రేత్యాగ్నిహృతపరత్వేనవ్యాఖ్యాయం - తస్మాదగ్నిహృత్య
త్రస్యయజ్ఞకృతోః ఏకముత్పత్తిశ్చేకాధ్వర్యకత్వేపి అధ్వర్యవరైరితిబ
హునచసంయజమానబహుత్వాదపరద్యత ఇత్యాహు రిశ్యలంఛనం
గోష్ఠీస్యసనేన - వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః సుప్తవః ॥ ౪౧ ॥ ప్రకృతేతి ॥ ప్ర
కృతజపవిధీనాం ప్రకాగ్ంతజపకమణాం నియమభాజాంతపస్వినాం సం
బంధిట్ ప్రాప్తవైరోష్ఠ్యైః - శరీరావయవాచ్ఛేతియత్ప్రత్యయః అపిరైఃవ

జైః ఉచోపధ్వానీయైరిత్యర్థః ఉపూపధ్వానీయానామోష్ఠావిశ్యనుశా
సనాత్ - ముహురవిహితమావృతమనైః స్థైరక్షతైలకత్వందర్శనీ
యం - అతపవోద్రశ్చైదంతం ఉద్రతాంశవోదంతాయస్యతదాస్యం ముఖం
అనువేలం ప్రతిక్షణం ఘట్టితోగ్ఘట్టితస్య పాగ్నిత్యాన్యహుఘాటితవి
ఘటితస్య - విశేషణసమాసః - మగ్ధమందరంయన్ముక్తానాం ముక్తాఫలా
నాం ఫలం - షోఢః - శుక్తిరిత్యాత్ - తస్మాదుకృతింసామ్యప్రజతి - ఉప

ఘట్టితోద్ధుట్టితస్యప్రజతినియమభాజాంముగ్ధముక్తాపుటస్య॥ ౪౨॥ నవకన
కపిశంఖంవావరాణాంవిధాతుఃకకుభికులిశపాణేభాఃతభాసాంవితానం
జనతభవనదాహారంభజంభాంసిద్ధాస్థాజ్వలితమివమహాభేయాభ్యుమా
ర్వానలాచిః॥ ౪౩॥ వితతవృధువరతాత్రిపుల్యరూపైముయాఘైః కల
శభవగరీయాఃకద్భిరాకృవ్యమాణః । కృతవపలవిహంగాలావకోలాహ
లాభిజలనిధిజలమధ్యాదేవఉత్తార్యతేకః॥ ౪౪॥ పయసిసేలిలరాశే
ర్మక్తమంతర్నిమగ్నః స్ఫుటమనశమతాపిజ్వాలయాబాడబాగ్నీ॥ । య
దయమిదమిదానీమంగముద్యస్తధాతి జ్వలితఖదిరకాస్తాంగారగౌరం వివ

మాలంకారః - ఏతేనల్లోకద్వయేన బహవః కమణిస్తాస్తపోవిస్తాశ్చబ్రా
హ్మణాభగవంతమనుయాంతీతికథితం॥ ౪౨॥ నవేతి॥ కులిశంపాణాయ
స్యనకులిశపాణిరింద్రః - ప్రహరణార్థేభ్యః వరేసిస్తాస్తప్తమ్యాభవత ఇతి
నిపాతః- ఏతదేవాత్రవ్యధికరణబహువ్రీహిశ్చజ్ఞాపకః - తస్యకకుభిపా
చ్యాందిశినవకనకవత్ప్రశంఖంవావరాణాం విధాతుడినకరస్యభాసాంవి
తానంకరజాలం- జహాభేరంభాంసిజలానిద్ధాజనితభవనదాహారంభం
కృతజగద్దా హృద్యోగంసదూర్ధ్వమభేరువరిజ్వలిత మార్వానలాచి
ఃకడబాసలజ్యోతిరివభాతీత్యుత్ప్రేతా॥ ౪౩॥ వితతేతి॥ వితతాభిఃప్రసారి
తాభిః - వృధువరతాభిఃపారజ్ఞభి స్త్వయాపై స్తుల్యాకారై ము
యాఘైఃకిరణై గరీయాః - కలశభవాకృవ్యమాణస్సన్ - ఎవఃఅరగః-
కృతవృవలః సత్వరోవిహంగాలావ దివకోలాహలఃకలకలోయాభిస్తాభిః
ద్భిజలనిధిః జలమధ్యాదుత్తార్యతేఉధీయతే - తరతేన్యంతాతం-
మణిలిట్ - యథామతశ్చిరూపాత్ కుంభః పాతైరాకృవ్యసకలక
లంబహ్నిభిఃస్త్రీభిరుధ్దీయతేతద్వదితిభావః - అత్రవరతాత్రిపుల్యరూపైః
కలశభవేతి దోషమాభ్యాంవిహంగాలావకోలాహలేతిరూపకేణోజ్జీవితా
కిన్యదికర్తృకోత్తారణాత్ప్రేతాన్యంజకావ్రయోగాత్ ప్రతీయత
ఇతిసంకరః॥ ౪౪॥ పయసితి॥ అయంచవివస్వాక్ - సక్తంసలిలరాశేఃప
యసిసముద్రస్య జలేనమగ్నః అంతఃకడబాగ్నేజ్వాలయాకాంత్యాఅ
నిశంసదాఅతాపితస్తఃస్ఫుటమితిత్యుత్ప్రేతా - కుతఃయదిదానీముద్యక ఇ
దంజ్వలిఃప్రజ్వలకాయఃఖదిరకాస్త స్వాంగారస్తద్వస్తౌరమరుణమంగంద
ధాతి- గౌరౌరుణైసతేపీతేఇతివశ్యః॥ ౪౫॥ అతుహీనేతి॥ కుణమువరిగ

పాక్ష ॥ ౪౫ ॥ అతుహినరుచివాసోకేవలన్నదయాద్రుక్షణమపరిగతే
సత్త్వాభృతస్సర్వవీవ । నవకరసికరేణస్పష్టబంధూకసూనస్తబకరచితమే
తేశేఖరంవిభ్రీతీవ ॥ ౪౬ ॥ ఉదయశిఖరిశృంగచాగ్రంకణైష్ఠేవరింఖక
సకమలముఖహాసంవీక్షితఃపద్మినీభిః । విభతవృక్షకరాగ్రశృబ్జయంత్యావ
యోభిఃపరిఫలితవిశ్లేషేహేలయాబాలసూర్యః ॥ ౪౭ ॥ క్షణమయము
పవిష్టః త్వాతలస్యస్తపాదఃప్రణతివరమవేక్ష్య ప్రేతమహ్నయలోకం । భు

తేనస్థితేనాతుహినరుచివాసోకేణనవకరసికరేణ కేవలమసౌ ఉదయాద్రు
పూర్వాద్రు - ఉదయోపూర్వవర్వతశ్చత్యమరః స్పష్టైవికసితైఃబంధూ
కసూనస్తబకైఃబంధుజీవకకుసుమగుప్తైఃవిరచితం-బంధూకోబంధుజీవ
కశ్చత్యమరః- శేఖరంఅవతంసం - శిఖాస్పాపీడశేఖరావిత్యమరః - నవిభ
ర్తి- కింతువీతేనర్వపవత్త్వాభృతః- పర్వతాః- విభ్రీతీవేత్యుత్పేక్షా- న
కేవలమకేణాదయాద్రురేవ బంధూకశేఖరంవిభ్రీతీ కింతుతత్కరణా
లేశానర్వేపి వర్వతాస్తశేఖ్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ ఉదయేతి ॥ ఏవబాలఉదితమా
త్రఃశిఖః బాలశ్చాసౌసూర్యశ్చబాలసూర్యః - ఉదయశిఖరిశృంగస్య ఉ
దయాద్రుశిఖరస్య - చాగ్రంకణైశ్చరింఖకా నంచరకపద్మినీభిఃపరిగతీభిః -
స్త్రీవిశేషైశ్చ- పద్మినీస్త్రీవిశేషేపీతిశ్చ- కమలాన్యేషముఖానితేషాం
హాసేనవికాసేన హాస్యేనచ నహ యస్త్రికమణిర్వధాతథా వీక్షిత
స్సకవయోభిఃపక్షిభిః - వయఃపక్షిణిబాల్యాదావివిశ్వః - శబ్దయంత్యాః
శబ్దంకుగ్వంత్యాః ఆగచ్ఛఆగచ్ఛవత్సేతివ్యాహరంత్యాశ్చత్యధః - శబ్దశ
బ్దాత్ - తతఃరోతీతిన్యంతాల్లటఃశతఃజీవ - ఏవోంతరిక్షస్యమాతుశ్చాం
కేనమీపేక్షత్సంగేవవితతాని ప్రస్థతాని మృదువానికరాగ్రాగ్రానిహస్తాగ్రా
చయస్థానసః - హేలయాలీలయాపరివతతి - శ్లేషమూలాశయోక్త్య
నుగృహీతంయథావకం ॥ ౪౭ ॥ క్షణమితి ॥ అయంసప్తసప్తకః - క్షణము
పవిష్టః - క్షితిభగవీతఃసీతః - త్వాతలస్యస్తపాదః ప్రణామస్వీకారాయ
భూతలప్రసారితాంఘ్రిరిత్యర్థః - ప్రణతివరంనకుస్కారం కుర్వాణంపీ
తంప్రణామస్వీకారాత్సంతుప్తం లోకంజనమహ్నయర్పుతితి - దాక్ యు
టిత్యంజసాహ్వామేత్యమరః అవేక్ష్యకృపాపలోకేనసంభావ్యాశేవంభువ
నతలం లోకస్వహవం ప్రత్యవేక్ష్యమాణఃఅనుసంధాన్యమానః - క్షితి
ధోస్యతటంపీరమివ సింహాసనమివ అన్యత్రతటమివవీతం తస్మాదృగ్భిః

వనతలమశేషప్రశ్నవేక్షివ్యచాణః క్షితిధరతటపీతాదత్తితస్సప్తసప్తిః ॥
 ౪౨ ॥ పరిణతచుదిరాభంభాసగరేణాంశుబాణైః సిమిరకరిఘటాయాస-
 ర్వదితుమతాయాః । రుధిరమివవహంత్యోభాంతి బాలాతపేనచ్చురి-
 ముభయరోధోవారితంవారినద్యః ॥ ౪౩ ॥ దధతిపరివతంత్యోజాలవాతా-
 యనేభ్యస్తరుణతపనభాసోమందిరాభ్యంతరేషు । ప్రణయిముననితానాం
 ప్రాతరిచ్చశ్శుగంతుం కుపితమదనముక్తోత్తప్తనారాచలీలాం ॥ ౪౪ ॥
 అధిరజనివధూభిఃపీతమైరేయరిక్తంకనకచవకమేతత్ప్రాగ్రాలోహితేన

ఉద్దయాద్రిమతిశాంతితత్పర్యః- యథాకశ్చిన్నహాగాజః- సవ్యసనోపని-
 స్తః - తుణంప్రణతజనమాదృత్య అధనకలస్వరాష్ట్ర ప్రశ్నవేక్షణాయన-
 హాసోత్థాయగచ్ఛతితద్వదిత్యభాః - అత్రప్రకృతాకవిశేషణవైభవాద-
 ప్రకృతమహారాజప్రతీతేః సమాసోక్తిః ॥ ౪౨ ॥ పరిణతేతి ॥ నద్యఃబా-
 లాతపేనచ్చురితంరూపితం - అతవీవపరిణతచుదిరాభంమవక్వసురాసన్ని-
 భం ఉభాభ్యంరోధాభ్యాంవారితమవరుద్ధం ఉభయరోధావారితం - ఉ-
 భాదుదాత్తోనిత్యమిత్యత్ర నిత్యగ్రహణపామధ్యాద్వృత్తివివయే ఉభశబ్ద-
 స్యస్థానేఉపయశబ్దప్రయోగశ్చశ్శుక్తంపాశ్చ - వారిజలంభాసగరేణ-
 పాగదిత్వాత్సత్వం-అంశుభిరేవబాణైఃసర్వదితుమతాయాః-ప్రహృతా-
 యాః - తిమిరమేవకరిఘటాగజసంఘః - తస్మాదుధిరమివశ్చత్యత్ప్రేత్రా-
 వహంత్యోభాంతి ॥ ౪౩ ॥ దధతి॥ జాలవాతాయనేభ్యః గవాక్షవివరే-
 భ్యః మందిరాణామభ్యంతరేషుపరివతంశ్యస్తరుణతపనభాసః బాలాకా-
 కిరణాః వనితానాంప్రణయిషు ప్రాతగ్గంతుమచ్చత్సు సత్సుకుపితేనమ-
 దనేనముక్తానామతప్తానామగ్నిజ్వలితతేజసాంనారాచానాంబాణవిశే-
 షాణాంలీలాంశోభాందధతి - అత్రలీలేవలీలేతిపాద్యశ్యాత్పాదసంభవ-
 ద్వస్తుసంబంధాన్నదర్శనా ॥ ౪౪ ॥ అధీతి॥ అధిరజనిరజన్యాంవిభక్యర్థేవ్య-
 యీభావః - వధూభిఃపీతంమైరేయంకుద్యంయస్యతత్ అతవీవరిక్తంపీత-
 మైరేయరిక్తమేతత్ కనకచవకంస్వణపానపాత్రం - చవకౌస్త్రీపా-
 నపాత్రమిమరః- ప్రాతఃరోచనాలోహితేనగోరోచనారుణేనఉదయ-
 మాసస్యాహిమరోచిషః అకశ్యజ్యోతిషాతేజసా అంతరభ్యంతరే ఆ-
 శాంతంవ్యాప్తరిసత్ - అద్యాపిత్తదాసీమపితధైవవూర్వవదేవమధునః

ఉదయదహిమిరోచిర్జ్యోతి మాకాంతమంతర్ముఖన ఇవత్తదైవాపూణా
మద్యాపిభాతి॥ ౫౧ ॥ సితరుచిశయనీయేన క్తమేకాంతము క్తందినకరకర
సంగవ్యక్తకాసుంభకాంతి | నిజమితిరతిబంధోజానతీముత్తరీయంపరిహ
సతిసఖిస్త్రీమాదదానాందినాదా॥ ౫౨ ॥ ప్లుతమివశిశిరాంశోరంశుభిశ్చ
న్నిశాసుస్ఫుటికమయమరాజచాజితాద్రిస్థలాభం । అరుణితమకతోరై
ర్వేత్సకాశ్చీరజాంభస్సపితమివతదేతద్భానుభిభాతిభానోః ॥ ౫౩ ॥
సరససఖిపదాంతదాప్తకేతప్రమోకం ప్రణయినిదధానే యోషితాము

పూణామివేత్యథః - సామాన్యవస్థాయోగ్యవిశేషవర్ణనాన నియ
మాత్ - వస్త్రీశేషఇతినంబంధసామాన్యవస్త్రీకరణస్వాపికారణత్వాదిశి
భాతిశోభతెఅతాతీతపేషధుపూర్ణత్వోత్పేక్షయా అతపేషధుభిమా
త్ భాంతిమాన్యజ్యతే ॥ ౫౧ ॥ సితేతి ॥ నక్తంరాత్రౌ శయనీయే
తత్వే - ఏకాంతముక్తవత్సంతశ్యక్తంసితరుచిశుభ్రవణాంకింతుదినాదా
ప్రభౌతే దినకరకర సంగేనాకాంశువ్యతికరేణ వ్యక్తకాసుంభీకుసుంభ
స్య రాగద్రవ్యస్యనంబంధినీ కాంతిర్వస్యతత్తథాభాసమానం - రతిబం
ధోః ప్రియస్యఉత్తరీయంనిజమాత్మీయమితిజానతీం - అతపిపాదదానాం
స్త్రీంసాంకాం- వామేశసోరితీయజభావపక్షే- అమిపూర్వఇతిపూర్వ
రూపం- సఖిసరిహనతి - అతాికాసుంభేకాసుంభభిమాత్సాధృశ్యః బం
ధనాద్భాంతిమదలంకారః ॥ ౫౨ ॥ ప్లుతమితిరాజతాద్రిస్థలాభంనుధా
ధక్లితత్వాత్క్రలాసతటసన్నిభం యద్యేత్సనికామశిశిరాంశోరిందోరం
శుభిశ్చంద్రికాభిః ప్లుతంధౌతంసత్ స్ఫుటికమయంస్ఫుటిక వికారఇవారా
జత్ రేజేతదేతద్యేత్సభానోఃసూర్యస్యాకతోరైఃకోమలైఃభానుభిఃకిరతై
రరుణితమరుణీకృతంసత్ కాశ్చీరదేశేజాతంకాశ్చీరజంకుంకుమంతప్యాం
భ సాన్మపితంసిక్తమివభాతిఉత్పేక్షయోఃసంస్పృష్టిః ॥ ౫౩ ॥ సరసేతి॥
ప్రణయినిపత్యోయోషితాం సరససఖిపదానామాద్రకనఖతతానామం
తర్ముఖేదప్తానాం లగ్నానాం కేశానాం శిరోరుహాణాంప్రమోకంప్ర
మోచనంవిదధానేసతిసక్తృతైవ్యధావిభూతసీతాతరైరావివక్తృ
తానాందశనానామల్లసంశ్యః - వైమల్యాంధంలేషు ప్రతిఫలంత్యః అభిన
వరవిభాసఃసూతససూర్యకుచఃపద్మరాగాణామనుకారఃఅనుకరణంవిదధ

ల్లసంత్యః । విదధతిదశనానాంసీత్కృతాభిషక్తానామభివరవిభానః
పర్వరాగానుకారం ॥ ౫౪॥ అవీరతదయితాంగాసంగసంచారి తేనచ్ఛురి
తమభివవాన్మకాంతినాకుంఘమేనకనకనికరేఖాకోమలంకామినీనాం
భవతివపురవాస్త్రచ్ఛాయమేవాతపేపి ॥ ౫౫ ॥ సరసిజవనకాంత విభ్రద
భ్రాంతవృత్తిః కరణయనసహస్రంహేతుమాలోకశక్తైః । అఖిలమతిమ

అ-ఉపమాలంకారః - నచరవిభాసామారుణ్య ప్రతిపాదకాభివవిశేషణ
ప్రసాదలబ్ధిభిక్షావ్యుంజేనసంకరః ॥ ౫౪ ॥ అవీరతేతి॥ అవీరతేనావిచ్చి
న్నేనదయితానాంప్రియసామంగాసంగేనశరీరేనంపకేణసంచారి తేన
సంక్రామితేన అభివసప్యాస్మజోరక్తస్యేవకాంతిర్యస్యతేన కుంకుమేన
చ్ఛురితంయాపితంకనకస్యయానికషేణకషాపలేరేఖా రాజిస్తద్వతోమ
లంకునోహరమిత్త్యుపమాకామినీనాం వపురాతపేపిఅవాస్త్రచ్ఛాయంప్రా
స్త్రచ్ఛాయం లబ్ధవణోత్కర్ష మేవ భవతిస్వతః సువర్ణవర్ణస్యతతఃకుం
కుమాంకతస్యకామినీగాత్రస్య పునర్బాలా తపవ్యాప్తిరితిమహతే వర్ణో
త్కర్షసామగ్రితిభావః - ఆతపేచ్ఛాయానాతపభి-విరోధాభాసేపిశ
బ్దః - చ్ఛాయాత్వనాతపేకాంతావిత్యుపరః - ఆత్రఅస్మకాంతి కుంకు
మచ్ఛురితత్వకనకనికరేఖా కోమలత్వయూరుపమాపేక్షయా చ్ఛాయా
వాప్తిహేతుత్వాదుపమాసంకీర్ణంకావ్యుంజంగం తదాతపేస్యవాస్త్రచ్ఛా
యమిత్వత్రవేకవాచకానుప్రవేశేనసంకీర్యతే ॥ ౫౫ ॥ సరసిజేతి ॥ సంసి
జాతానిసరసిజానిపర్వతా- సప్తమ్యాంజనేడః- తత్పురుషేకృతిబహుళ
మిత్వేతుక్ తద్వనస్యకాంతంప్రియం - అన్యత్రతద్వతాంతంరవ్యంఆ
లోకశక్తైరోక్తాలోచనానాం విషయగ్రహణ శక్తైహేతుం ఆలోకాం
తరణహక్యతానామేవతేహం తత్సానుధ్యాత్ అన్యత్రఆలోకశక్తైరిద
శానవ్యాపారస్యహేతుం దర్శనసాధనమిత్వర్థః నయనానీవకర్తౌఅన్య
త్రకరాత్మవనయనానితేహం సహస్రంకరణయనసహస్రం విభ్రతే ॥ అ
భ్రాంతే నభోమధ్యేవృత్తిర్యస్యభ్రాంతవృత్తిః - అన్యత్రాభ్రాంతే
మేఘృత్తిర్యస్యః మేఘవాహనభిత్వర్థః - అభ్రంనభస్వగవలా
హకేష్యితివిశ్వః- హరితోశ్వాః యస్యనహరిదశోక్తః హరిరింద్రభవా
తిమహిమాఅతిమహత్తయాస్వవృద్ధ్యేత్వర్థః - లోకమాభ్రాంతవంతం

హిమ్నా లోకమాక్రాంతవంతంహరివ హరిదశ్వస్సాను వృత్రింహిన
స్తి ॥ ౫౬ ॥ అవతమసభిదాయైభాస్వతాభ్యుద్ధతేన ప్రసభముడుగణో
సాదశశసీయోషాప్రః । నిరసితుమరిమిచ్చోర్వేతదీ యాశ్రయేణశ్రీ
యమధిఃతవంతస్తేపిహంతవ్యపత్నై ॥ ౫౭ ॥ ప్రతిఫలతికరో ఘేనమ్ముఖావ
స్థితాయాంగజతకటకభిత్తౌసాంద్రవందాశ్రుగౌర్యాం । బహిరభిహత
మద్రీస్సంహతం కందరాంతగతమపితిమిరౌఘంఘమభానుర్భిన్నత్తి ॥
౫౮॥ బహిరపిమిసంత్యః కామమాన్యోరేయద్భివసకరరుచోంతధ్వాంత

వ్యాప్తవంతంఏకత్రప్రత్యక్షాదస్యత్ర * సభిముమాత్రమిషు మాత్రంవి
వృజ్జవధతసభిమాలోకానవృణోదిత్యాగమాచ్యేతిభావః । వృత్రిం
ధ్వాంతందానవంచసాధుహినస్తహంతి - ధ్వాంతారిదానవావృత్తాశ్రీ
త్యమరః ఉపమాశ్లేషోవాచుతభేదాత్ ॥ ౫౬ ॥ అవతమసేతి అవతమసంతి
మిరం-అవసమంధేభ్యస్తవసభితిమాసాంతః-యద్యపిక్షిణేవతమసంతమభి
త్యుక్తంతధాపీహవిరోధాద్విశేషానాదరేణ సామాన్యమేవగ్రహ్యాం
తస్యభిదాయైభేదాయ - పిచ్ఛిదాదిభ్యోజ్జాతభ్యుద్ధతేనాభ్యుద్ధతేనోద్యతే
నచభాన్వతాసూర్యేణ దర్శనీయోప్యమగణోసాప్రసభంబలాత్ అపా
ప్రః తథాహి అరింనిరసితుమిచ్చోర్వేతదీయేనా శ్రయేణా శ్రయణేన శ్రీ
యంసంపదంశోభాంచ - శోభాసంపత్తివద్వాసులక్ష్మీః శ్రీరసిగద్యతభివి
శ్వః- అధిగతవంతః ప్రాప్తవంతస్తేపి హంతవ్యపత్నైవధ్యకోటావేవఅరివ
దిరివత్ప్రాప్తపివధ్యాపవేత్యథః- ఉడుగణోపితమసిశోభతేఅతస్తప్తవ్య
త్తిభావః- సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపాధ్వాంతరన్యాసః ॥ ౫౭ ॥ ప్ర
త్యః ఘమభానురుష్ణా శుః సంముఖావస్థితాయాం సాంద్రవందాంశు
వద్గౌర్యాంధవలాయామిత్యవమా - పిద్గౌరాదిభ్యశ్చేజీమ్- రజతకటక
మేవభిత్తిస్తస్యాః కరోఘస్సకిరణజాలేప్రతిఫలతిసతి ఆద్రోబహిరభిహ
తం సంహతంకందరాణాందరిణాం అంతగతంతిమిరౌఘమపిభిన్నత్తి పు
రోగతరజతభిత్తిప్రతిహతస్య విజతేజసఃకందరాంతః ప్రవేశాదిభావః -
అత్రీకరౌఘస్యాంతఃసంబంధాభావేపిసంబంధోక్తరతిశయోక్తిః ॥ ౫౮ ॥
బహిరితి ॥ బహిరాలంబిత్యోపిదివసకరరుచోకాభాసః అంత్యకౌహ
భ్యోప్రీస్తాచాన్యోహమేవ కామంయథేష్టం ధ్వాంతవంతం నాశమా

మంతగృహహార్యః । నియతవిషయవృత్తైరవ్యసంప్రతాపక్షతనకలవిపక్ష
ప్రజనస్సన్వభావః ॥ ౫౯ ॥ చిరమతిరసలౌల్యాద్భంధనంబంభితానాంపు
సరయముదయాంపాప్రవృథామన్వమేవ । దళితదలక వాటంబట్టుదానాం
సరోజేసరభసత్తవగుప్తిస్ఫోటమర్కఃకరోతి ॥ ౬౦ ॥ యుగపదముగసప్తి
స్తుల్యసంత్రైయమయూతైర్దశశతదలభేదంకాతుకేనాశుకృత్వా । శ్రియ

నియతేపాప్రవయామానురితియతే - నియతేద్వికమక తత్త్వాత్కరణ
లిప్త- సోంతగృహహార్యాంతనిరాసోనియతవిషయేభియతస్థానేచవృత్తిగృ
స్వతస్యజగీహరపీత్యర్థః - తృతీయాదిప్రతిపుంసద్భావః - తేజసోనల్పేన
ప్రతాపేన స్వప్రకాశేనస్వప్రభావేనైవేత్యర్థః ॥ ప్రభావాపారుషాత
వావితివైజయంతీ - క్షతనకలవిపక్షః - నిరస్తనమస్తప్రతిపక్షఃస్వభావః
తేజస్విసామేషస్వభావో యత్ప్రీతాపేనైవసరోజ్జేదన మతోయుక్తమ
కథాసామపి ధ్యాంతహరణమిత్యర్థః - అత్రసామధ్యాపామధ్య
యోఃసామాన్యవిశేషభావాదధ్యాంతరన్యాసః ॥ ౫౯ ॥ చిరమితి ॥ అ
యమకః - ఖనఖూయోపి ఉదయాంస్వవృద్ధయే స్వంస్వకీయమేవ
ధామస్థానం తేజోవాప్రవృత్తి అతిరసలౌల్యాదతిమాతాద్రసేషు మక
రందేషువిషయేషుదలౌల్యాదానక్తైః- సరోజేచిరంబంధనంబంభితానాం
పాప్రీతానాం షట్పుదానాంసరభసఃసత్వరౌపి దళితం నిఘటితందళమే
వక వాటంబేనససన్ గుప్తిస్ఫోటంబంధనమోక్షంకరోతి వేత్సృత్ప్రీతా
యధాకశ్చిత్పదభిప్రః- పునలభ్యపదః-పూర్వబద్ధానాన్తబంధానాగత్య
స్వయమేవకారాకవాటముష్టుట్యమోచయితదవ్యదితిభావః ॥ ౬౦ ॥ యు
గపదితి ॥ ఆయుగావిషయాః సప్తయోశ్వాయన్యసఃఆయుగసప్తిః సప్తా
శ్శ్లోకః యుగశబ్దస్యయుగ్గజ్జవద్విశేష్యలింగతావగంతవ్యా - యుగప
దేకదైవతుల్యసంత్రైయః- సహస్రసంత్రైయరిత్యర్థః- మయూతైఃకలైఃదశశ
తందేహంతానిదశశతానిసహస్రమిత్యర్థః - తేహందళానాంభేదంబిక
ససంకాతుకేన సంతోషేనాశుకృత్వా అభిరుచ్యగీతైగానైర్గ్లాఠితాం
సత్కృతాంపంకజమేవాంతభావనం గర్భగృహం అధిశయానాంతత్రశ
యానామిత్యర్థః - అధిశేష్ఠాసాంకర్తృత్వత్వం- శ్రియమాదరాశ్చశ్య
తీవేత్సృత్ప్రీతాకశ్చితాంతఃకాంతామైకాంతగతామితిభావః॥౬౧॥

జ్జలికులగీతైర్థానితాం పంకజాంతభావనమధిశయా నామాదర్శాత్పశ్యతి
 వ ॥ ౬౦ ॥ అదయమివకరానై గ్రేరేషః స్పీడ్యసన్యశ్యశథరమహారాదారా
 గవానుష్ఠరశ్చైః । అవకిరతిః తాంతంకాంతనిర్యాసమభ్యాత్ సుగ్రీతనవజల
 పాండుంపుండురీకోదరేషు ॥ ౬౧ ॥ ప్రవికసతిదిరాయద్యోతితా శేషలో
 కేదశశతకరమూతావక్షిణీవద్వతీయే । సితకరవపుషాసౌలత్యతేసంప
 తిద్యోవిగళితకిరణైవన్యంగితై కేక్షణైః ॥ ౬౩ ॥ కుముదవనమపశ్రిశీమ
 దంభోజపండకశ్యాజతిముదమలూకః పీతిమాంశ్చక్రివాకః । ఉదయవహి

అదయమితి ॥ అహారాదాప్రభాతేరాగవానుదయరాగవాక్యండురీక స్నే
 హవాంశ్చైచఉష్ణరశ్మిరకః శశధరంచద్రాంకరానై గ్రీరత్వ్యనై గ్రీ హ
 ప్రానై గ్రీశ్చ అదయంనిదనయం సద్యోనిస్పీడ్యతభ్యాత్ మేఘాత్ సుగ్రీతం
 సగ్రీతం నవజలమివపాండుంశుభ్రాంకాంతనిర్యాసం లావణ్యసారంపుండు
 రీకాణాంతాభానామనరేవ్యభ్యంతరేషు గతాంతమవకిరతీవక్షిణీవతీవ
 తీనూర్యాదయచంద్రస్య కాంతిక్షయాత్పుండురీకాణాంతత్వా గిరుర్భూ
 వాచ్ఛసూర్యశ్చంద్రీ మేవకాంతంపుండురీక స్నేహాత్తేషు సంచిత్య
 త్పేత్తా - యథాద్వివంతంప్రవీడ్యతదీయంవస్తుసారం మహ్మదేవయ
 చ్చుతితద్యదితిభావః ॥ ౬౧ ॥ ప్రవికసతితి ॥ ద్యోతితః ప్రకాశితః అశేషలో
 కోనతస్మిన్ - దశశతానామయమేదశశతతాస్తేకరాయస్యాః సాదశశత
 కరాసహస్రకరాయమూర్తిగర్భస్యతస్మిన్ దశశతకరమూతానూర్యేద్వి
 తీయేఅక్షిణీవతీవక్షిణీవచిరాయప్రవికసతిసతి సంప్రసృసాద్యా రాకాశం
 స్త్రేచగమ్యతే - విగళితకిరణైవన్యగ్రీకాశేనసితకరంశుభ్రాగ్రీకరణంవపుర్య
 న్యతేనసితకరవపుషాచంద్రేణ న్యంగితంవికలాంగీకృతమేకేక్షణ మేకనే
 త్రింయస్యాస్యాన్యంగితైకేక్షణాకాణేవ లత్యతే - అతగ్దివఃకాణత్వ
 ముత్పే గ్రీత్యతేతచ్చకాణత్వమక్షిత్వే నాధ్యవసితేనన్యగ్రీకాశేనచంద్ర
 ణేతియుక్తాంతత్రియేనాంగవికారత్వితీయా ౬౩ ॥ కుముదేతి ॥ కుముద
 వనంఅవగతాశీర్గర్భస్యతదవశి విగతశోభం గోస్త్రీయోరుపసజ్జనస్యే
 తిహాస్యత్వం-అంభోజపండంశీమత్ శోభాయుక్తం ఉలూకఃపేచకో
 ముదంత్యజతితన్యదివాభీతత్వాదితిభావః - చక్రివాకః పీతిమాంశ్చక్రివా
 రహితత్వాత్తస్యేతిభావః-అహిమరశ్మిరుష్ణాంశురుదయంయతిహిమాం

మరశ్చిర్యాతిశీతాంశురస్తంహతవిధిలలితానాంహవిచిత్రోవిపాకః॥౬౪
క్షణమతుహినధామ్నిపోష్యభూయః పురస్తాదవగతవతిపాణిగామావ
ద్దిగ్విధూనాం । దుశ్శతరముపయాతిసంసమానాంశుకోసాపుషపతిరవ
నీహైఃపశ్చిమాంతేనచంద్రః॥ ౬౫ ॥ ప్రియమఖిలతారాలోకమహ్నయ
నీత్యాశ్రియమనతిశయశ్రీస్సానురాగాందధానః । గగనసలిలరాశిలరాతి

శురింకురస్తమదర్శనంయాతి - అస్తమిత్యవ్యయం । కథమేతద్వైషమ్యం
తత్రాహ, హతేతి ॥ హతవిధిలలితానాం దుష్టదైవచేష్టితానాం విపాకం ప
రిపాకః తత్తత్ప్రాణికమానురూపఫలదానపక్వార ఇతియాత్ - విచ
ిత్రోవివిధః సత్వేకవిధిభిర్భేదః - హేతివిప్రయ - సామ్యేహూహించవి
ప్రయత్నత్యుచరః - విధివిపాకవైచిత్ర్యేత్ జగద్వైచిత్ర్యం యజ్యతే ఇ
తికారణేన కార్యసమర్థనయాపోథాంతరన్యాసః ॥ ౬౪ ॥ క్షణమతిఅతు
హినధామ్నిక్షణాంతా దిశోవధ్వృతవేత్తువమితసమానః - తాసాందిగ్వి
ధూనాం పాణింగృహ్లాంతీతి పాణిగాహూనిజభర్తాతస్మిన్నవపాణిగా
హవత్ - తత్రతస్యవేతితత్కార్యైవతి - క్షణంప్రోష్యద్రవాసంకృత్యా
ప్రపూర్వాద్విసధాతోః - సమాసేనఖ్వాన్వేక్వోల్లప్ - వచిన్వపీత్యా
దిశాసంప్రసారణం - భూయఃపునరపిపురస్తాత్పూర్వస్యాందిశిపురోమా
ర్గైచోపగతవత్యాగతవతినతిఅసౌచంద్రః ఉపపతిద్ధారభవ - జారస్తూపవతి
స్సమావిత్యమరః - సంసమానాంశుకోగళద్రీశ్చికః - వైషికః కపిశ్య
యః - సప్రవస్త్రుశ్చసోనీవైర్నమస్సృజ్యమాంతేనపశ్చిమదిశోఽతే
నకేనచిదవరద్వా రేణదుశ్శతరముపయాత్యవసరతి యధాపూర్వద్వా రేణ
నిజపతావాగతేపశ్చాత్తాగైశోపపతిరవసరతి తద్వదిత్యర్థః ఉపమాలంకా
రః ॥ ౬౫ ॥ ప్రియమితి ॥ అఖిలస్తారాలోకాలోకభవతారానక్షత్రాంత
మఖిలతారాలోకమహ్నయదాక్ ప్రియంక్షయంసీత్వా అతశ్చవయ
తోనాస్త్యతిశయః సానతిశయాసర్వాతిశయినీ శ్రీర్నహిమాయస్యసో
నతిశయశ్రీః సానుగాగాముదయరాగవతీంశ్రియం శోభామవ్యతీసాను
రాగామనురాగవతీశ్రియంరమాందదధానః - ఏవభాస్వానేకమధుతి
పుర్విష్ణురివ - రాత్రిఃకల్పవసానంకల్పాంతభవతస్మిన్ రాత్రికల్పవసా
నేగగనంసలిలరాశిరివ తంగగనసలిలరాశిషధితేధితి అత్రీషధురిపు

కల్పవసానేషుధురిపురివభాస్వానేషుకోధిశేతే || ౬౬ || కృతసకలజగ
ద్విబోధోపధూతాంధకారోదయః శ్రుపిరికుమునతారకా శ్రీర్వియోగన్న
యోకామినః | బహుతరగుణదశనాదభ్యుపేతాల్పదోషః కృతీతవరద
కరోతుసుప్రాతమహ్నయంనాయకః || ౬౭ ||*

ఇతి శ్రీమాఘకృతాశిశుపాలవధేమహాకావ్యే

ప్రత్యూషవర్ణననామఏకాదశస్సర్గః.

రివేతి వాక్యగతోపమైవ సమానగతోపమానప్రసాధికేతి - సర్వతోవ
మిత్రసమాపాశ్రయణమేవోచితం || ౬౬ || కృతేతి || కృతసకలజగద్విబోధః
కృతాఖిలలోకప్రబోధః అవధూతోవిక్షిప్తాంధకారస్యోదయఉజ్జ్వాభణం
యేనసోపధూతాంధకారోదయఇతిమహాగుణాక్షి-దోపమాన-శ్రుపితా
నాశితాకుముదానాంతారకాణాంచశ్రీర్యేససః - కామినః స్త్రీపుంసాన్వి
యోగన్నయక - తథాపిబహుతరగుణస్యపూర్వోక్తమహాగుణస్య దర్శ
నాదభ్యుపేతాల్పతైరంగీకృతోల్పదోషః పూర్వోక్తవీరయస్యసః*ఏకో
హిదోషగుణ సన్నిపాతేనిమజ్జతందోః కిరణేష్వివాంక ఇతిన్యాయాదితి
భావః - అతఏవకృతీకృతాధోయమహ్నయకఃప్రభుఃసూర్యః హే
వరదకామదతవ సుప్రాతంసుప్రభాతంకరోతు - అశిషిరిజ్జ్వాటావిత్యాశీ
రధ్యోట్ - శోభనంప్రాతరశ్యేతి సుప్రాతః - శోభనప్రభాతవాసుచ్య
తే-సుప్రాతమశ్వేత్యాదినాబహువీహవచ్ఛత్యయాంతోఃపాతితః ఆ
ప్రభాసప్రభానోనిదేశః - తవసుప్రాతంసుప్రభాతత్వం కరోత్విత్సర్గః -
మహామాలినీపుత్తమేతత్ - యదిహానయుగలంతతోవేగరేషైర్మహామాలి
నీతిలక్షణాత్ || ౬౭ ||*

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహేపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాఘవాక్యాఖ్యానే

సర్వంకమాఖ్యానే ఏకాదశస్సగః.

శ్రీహయగ్రీవానమః.

—:—

మాఘకౌశ్యేసవ్యాఖ్యానే-ద్వాదశసర్గ ప్రారంభః

—:—

ఇథంరథాశ్వేభనిషాదిసాంప్రగేగణాన్మపాణామథతోరణాద్వహిః ।
ప్రస్థానకాలక్షమవేషకల్పనా కృతక్షణతైపముదైక్షతాచ్యుతమ్ ॥ ౧ ॥
స్వక్షంసువత్రంకనకోజ్వలద్యుతింజవేనగాగాఙ్జితవంతముచ్చైకైః । ఆ

ఎవంప్రభాతం వణాయిత్యా భగవతః ప్రాభాతిప్రస్థావణా
నాయప్రకమతే । ఇథమితి ॥ ఇథంభూతేపూర్వసర్గోక్తవిధేభ్యధః-
ప్రగేప్రాతఃకాలే * సాయంసాయే ప్రగేప్రాతీత్యవ్యయేవ్యమరః -
అథసూర్యోదయానంతరం రథాశ్వేభేషుషీదంతీతిరథాశ్వేభ నిషాది
సాం రథేషు అశ్వేషుభేషువస్థితానామిన్ద్రధః- న్మపాణాం గణః తో
రణాద్భగవతః భవనబాహ్యద్వారాద్వహిః * అవరిజహిరంచవిః వంద
మ్యేతి వంచమీ నమాన విధానాత్ జ్ఞావకాత్పంచమీ * తోరణాస్త్రీ
జహిద్వారమిత్యమరః - ప్రస్థాన కాలే ప్రయాణకాలే త్నమ ఉచితో
వేషః ఆకల్పః * ఆకల్పవేషేనైవభ్య మిత్యమరః - తస్యకల్పనయానం
పాదనేనకృతః క్షణతైవః క్షణవిలంబో యేనతమచ్యుతం హరిముదైక్ష
తప్రతీక్షితవానిత్యథః - అత్రాచ్యుతవిలంబస్య విశేషగత్యాప్రతీక్షణ
హేతుత్వాత్ప్రదాధకహేతుకంకావ్యలింగం - అస్మిన్సర్గోక్తమపాద
యోజాగతమింద్ర వంశవృత్తం * స్యాదింద్రవంశాతతజైరసంయుతై
రితిలక్షణాత్ - సమపాదయోస్తుజాగతమేవవంశస్సృత్తం * జతౌతువం
శస్థముదీరితంజరావితిలక్షణాత్ - తదేవముభయమేవనామవజాతిభేదో
యం- అతేవత్రిష్టుభీంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రలక్షణానంతరం * స్యాదింద్ర
వజ్రాయదితాజగఙ్గఉపేంద్రవజ్రాయితజాస్తతోగా, అనంతరోదీరితల
క్ష్యభాజఃపాదాయదీయాఉపజాతయస్సాభివ్యక్తం - ఇథంకిలాస్యాస్వపి
మిశ్రితానువదంతిజాతిష్విదమేవనామేతి॥౧॥స్వక్షమితి॥నహరిశోభనో
త్కృశ్చక్రిధారణదారుభేదోఽనుస్యతం స్వక్షం * స్యాత్కృత్కృశ్చక్రిధారణ
ఇతివైజయంతీ అన్యత్రశోభనేంద్రియం * అథాత్మమింద్రియభ్యమరః -
సువత్రంశోభనవాహనంస్వశ్యమిత్యథః - అన్యత్రసువక్షం * పత్రంవా
హనపక్షయోరిన్ద్రమరః - కనకోజ్వలద్యుతింకనకరచనావంతం-అన్యత్రక
నకవదుజ్వలద్యుతింకనకవణకం - జవేనగాగాఙ్జితవరితంత

రుహ్యతాత్యక్తాన్నభసీవభూతలేయయావనుజ్ఞాతసుఖనసోధ్వనా || ౨ ||
హస్తస్థితాఖండిత చక్రశాలినోద్విజేంద్రకాంతాశ్శ్రితవక్షసశ్శ్రియా |
సత్యామరక్తానరకస్యజిష్టవోగుతైస్త్వపాశ్శాక్షేణమన్వయాసముః || ౩ ||
శుక్లైస్సతారైః ముఃకుళీకృతైస్తులైఃకుముద్వతీనాంకుముదాకరైరివ | వృ

తోధికవేగమిత్యథః - అన్యత్రనాగాంతకమిత్యథః - ఉచ్చతైరున్నతం-
తాత్యక్తాంరథంగరుడం ద*తాత్యక్తః స్యాత్ శ్వకణాఖ్యాప్తయైరథతురం
గయోః - తాత్యక్తాంరపాజ్ఞనేతాత్యక్తాంగరుడంగరుడాగ్రజే ఇతివిశ్వః-
ఆరుహ్యసభసీవభూతలే అనుజ్ఞా లేనాప్రతిఘాతేన ముఖఃసుగమః లేనా
ధ్వనాయయాగరుడమారుహ్యసభసీవ రథమారుహ్య భూతలేశ్వప్రతిఘా
తంయయాగరుడవదేవతద్రక్తస్యాపిసర్వతా ప్రతిహతగతిత్వాదిత్యర్థః -
నాయంశ్లేషః - ప్రకృతాప్రకృతవాదేపితాత్యక్తమితివిశేష్య శ్లేషాయో
గాదన్యతాప్రసంగాచ్చశ్లేషసంకీర్ణేయమవమా || ౨ || హస్తేతిఅత్రన్య
వదేశేవనానాశ్శ్రిణ్యపివిభక్తివిపరిణామేనయోజ్యాని- హస్తస్థితైఃఅఖం
డితైశ్చక్రరేఖాభిఃశాలంతఇతితథాక్తాః - అన్యత్ర చక్రంనుదశశనం త
చ్ఛాలినం ద్విజేంద్రకాంతాః - బాగ్మణాత్తమప్రియాఃఅన్యత్రద్విజేం
ద్రశ్చంద్రః*తస్మాత్సోమరాజానోబాగ్మణాఇతిశ్రితేః - అతవపః*ద్విజ
రాజశతభరత్తశ్శ్చురః - తద్వత్కాంతంనుందరంశ్రియాశోభయాశ్రితవ
క్షసోవ్యాప్తరసాః- అన్యత్రరమయాధిష్ఠితోరసః- నత్యేసత్యవచనే
అమరక్తాః- అన్యత్రవత్యాయాంసశ్యభామాయామమరక్తం - నరకస్యనిర
యస్యజిష్టవః - అన్యత్రనరకామరస్యజేతారం - గ్లాజిష్టశ్చగ్నురితిగ్
న్ముః * నరకోనిరయదైత్యేఇతివిశ్వః- ఎవంభూతాన్యపాపంభూతంశా
క్షేణంగుతైరిణయాదిభిహోతునా అన్వయాసముః అనుజన్ముః - గు
తైః పూర్వోక్తైర్నన్యకామశ్చ - యాతేలుఃజిల్లైః సిచ్ అత్రశాక్షే
ణఃస్పృశాంచప్రకృతత్వాత్ శబ్దమాత్రసాధమ్యాచ్చకేవలప్రకృతవి
షయఃశబ్దశ్లేషః || ౩ || శుక్లైరితి | శుక్లైఃశుభైఃసతారైస్సర్జితైఃసకర్ణితై
శ్చిముకుళీకృతైర్వహససాకర్యాయసంకోచితైః - అన్యత్రరాత్రివికాసి
త్వాత్ ముకుళతాంసీతైః దూష్యైఃపటమద్దిరైరితియావత్ - కుముదాక
రైః- కుముదహృదైరివోపలక్ష్మితం అన్యత్రతులైరివకుముదాకరైరుపలక్ష్మ

శ్లో॥ప్రయాణం చ వియోగవేదనా విదూనన్ధారీకమభూత్సమంతదా ॥ ౪ ॥

ఉత్ క్షిప్త గాత్రం: స్తవిడంబయన్న భస్మమత్పతివ్యూతమగేంద్ర ముచ్చ

[illegible]

తైః | అకుంచితప్రహేనిరూపితక్రమంకరేణురారోహయితేనిమానం || ౫ ||
 స్వైరం కృతాస్ఫులనలాలితాపురః స్ఫురతనూక దర్శితలాఘవక్రి
 యాః | పంకావలగైకనవల్లపాణయస్తురంగమానారుహయస్తురంగ
 ణః || ౬ || అహ్నియయావన్నచకారభూయసేనిషేదివానాసనబంధమధ్వ
 నే | తీవ్రోద్ధితాస్తావదనహ్యరంహసోవిశృంఖలంశృంఖలకాఃప్రతస్థితే ||
 ౭ || గంఢోజ్వలాముజ్వలనాభిచక్రయా విరాజమానాన్నవయోదర త్రి

ర్వచ్యుతిరిక్తకమణివీపనాపేదోవివక్షితత్వతిక్రయటః - తదేతత్సవ్యగ్నివే
 చితమస్తాభిఃకిరాతాజుఃసీయతీకాయాంఘటాపథే | ససంతతందశా
 యితేగతస్తయత్తస్యత్రస్వభావోక్తిరలంకారః || ౫ || స్వైరమితి || తురంగ
 ణాశ్వారోహః పురఃపూర్వంస్వైరంస్వచ్ఛందంకృతం యదాస్ఫులనం
 పాణితలేనాంగసంఘట్టం తేనలాలితాత్యాజితోద్వేగానిత్యథః - అ
 తస్యవస్ఫురతనూకప్రకాశమానదేహా - తురంగమానశ్వా - దర్శితం
 లాఘవంవైఘ్రియమానుతాః - క్రియాః ఉత్పతనకమాణియేమాంతే
 పంకఃపల్యాణకోటిః * పంకఃపల్యాణభాగేస్పాదితివిశ్వః-తత్ప్రావలగ్నః స
 క్తవికవక్త్రఃసవల్లోముఖరజ్జుసహితఃపాణిర్యేమాంతేతథోక్తాస్సంతఃఆరు
 రుహురారుధాఃస్వభావోక్తిః || ౬ || *
 అహ్నియేతి | నిషేదనానువర్త్యపనిష్టః - యేషాదీతిశేషః - భాషాయాంసద
 వసశువత్త్వతిక్వసుప్రత్యయః - భూయసేదనీయసే అభ్యనే భూయాంస
 మ్భ్యానంగంతుమిత్యథః - క్రియాభోవపదస్యేతిచతుర్థి - అహ్నియ
 యుతితి - దాక్రురుతిత్యంజసాహ్నియేత్యమరః - యావదానసబంధం
 దూరాధ్వగమనోపయికమాననవిశేషం యావన్నచకారతావత్ తీవ్రం
 తీక్ష్ణం - ఉద్ధితాః - అసహ్యరంహసోరదుస్సహవేగాశృంఖలకాఃకరభా
 ఉద్వేగేదాః - కరభాస్యశృంఖలకాదారవైః పాదబంధవైరిత్యమరః -
 విశృంఖలసనగళం ప్రతస్థితేప్రస్థితాః - సమవప్రవిభ్యోప్యత్వతిక్తనేవ
 దం- ఏషాపిస్వభావోక్తిః || ౭ || గండేతి || ముఖమక్లిష్టంయథాతథాప్రా
 ప్తంగంతుంచునోయస్యనః ప్రాప్తచునాః అన్యత్రమఖమానందం లబ్ధకా
 మః - తుమ్కామమనసోరపీతిమకారలోపః - శోభనఃపారధిర్యస్యసః సు
 పారథిఃఅన్యత్రసుసహాయవా - కశ్చిత్కోపిరధీకామీవగండైఃచిహ్నైః

యా । కశ్చిత్సుఖం సాప్తమనామసారధీరధీం యయోజావిధురాంవ
ధూమివ ॥ ౮ ॥ ఉత్థాతుమిచ్ఛావిధృతః పురోబలాన్నిధీయమానే భరభాజి
యంత్రకే । అధోగ్రతోద్ధారిష్యుర్ముకరస్వరః స్వనామనిశ్చరవణస్సఫ
టాథకతాం ॥ ౯ ॥ నస్యాగృహీతోపిధువన్విషాణయోర్యుగంసశూతా

ఉజ్వలామన్యత్రకపోలోజ్వలాం-గండఃకపోలేదిహేచేతివిశ్వః - ఉజ్వ
లానాభిబిజలమధ్యం యయోస్తే చక్రేరధాంకే యస్యాస్తయోజ్వలనా
భిచక్రయా - అన్యతోజ్వలంనాభిచక్రం నాభిమండలం యస్యాస్తయా
శ్శాభిః పాఞ్డ్యంగకేత్తైతేచక్రాంగేచక్రవతిః సీతివిశ్వః - సవయా
ప్రత్యగ్రయాఉదన్నతా అరాశ్చక్రశలాకాః - అరశ్చేషేచక్రాంగ
ఇతివిశ్వః - తేషాంశ్రియాఅన్యత్రఉదరస్య మధ్యస్య శ్రియాశోభయావి
రాజమానాంవికతాధూరగ్రంయస్యాసావిధురా- ధూఃస్త్రీక్షీపేయాన
ముఖమిత్యమరఃఋక్పూరభూరిత్యాదిసానమాసాస్తః - సానభవతీశ్చ
విధురాతాంసధురామిత్యర్థః - అన్యత్రావిధురామవికలాంరధీంశకటిం -
బాహ్వోదిభ్యశ్చేతి వికల్పేనజీమ్ - వధూమివయుయోజయోజయామాస
అత్ర శబ్దమత్రసాధమ్యా తస్యభంగాభంగపడమిత్రణాదు భయగోచర
త్వాచ్చవ్రకృతావ్రకృతగోచరఃశబ్దార్థశ్లేషః॥ ౮॥ ఉత్థాతుమితి ఉత్థా
తుమిచ్ఛన్నుత్థాయగంతుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః - అతవపురోగ్రేబలాన్నిధృ
తోగృహీతః- రౌతీతిరవణః- ఉష్టః- రుశబ్దఇతిధాతోః చలనశబ్దార్థా
దకమకాద్యుజ్జితయిచ్ఛత్యయః - భరభాజిభారయ్యైయంత్రకే- అవ
పనే- నిధీయమానేదిక్షిప్యమాణేసతి. అధోగ్రతోనాతిభరాదధానిస్సృతే
నోద్ధారేణ స్వజగ్ధ పిచుమందాదిగాహేనఋగ్ధ్వరోవివకుః స్వరోయ
స్యసఃస్వనామరవణసంజ్ఞాంహృటాథకతాంనిశ్చ- రౌతీతిరవణఇతివృత్త
న్నం స్వనామయథార్థమకరోదిత్యర్థః అత్రస్వనకరణపదార్థాన్యవేక్షేష
ణగత్యా నామోన్యర్థతాహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం
స్వభావోక్త్యాసంకీర్త్యతే ॥ ౯॥ నశ్యేతి- ససిభవాసస్యానాసికారజ్ఞః - శ
రీరావయవాచ్యేతియత్ - తస్యాగృహీతోపిధృతోపి విషాణయోర్యుగం
ధువన్విధూన్వత్ శృంగద్వయం కంపయ - ధువతేస్తాదాది కల్లటశ్చ
త్రాదేశః- శూతాగ్రఇతిశబ్దానుకరణం-అమవజఃశబ్దవిరాసోవానశూ

రవివర్తితత్రికః | గోశీంజ నేనన్దనిధాతుముద్భృతామనుక్షణస్మితరః
 ప్రతీచ్ఛతి || ౧౦ || నానావిధావివర్తితపామజస్వరః సహస్రవత్కాచవ
 లైమకరధ్యయః | గాంధర్వభూయిష్ఠతయాసమానతాం ససామవేదస్య
 దధౌబలోదధౌ || ౧౧ || ప్రత్యన్యగాగంచలితస్త్యరావతాః రస్యకుంతంద
 ధతాన్యమంతుశం | మూర్ధానమూర్ధ్వా యతదంతమండలంధువన్నరో

తాగరంయధాతథావివర్తితంత్రికంప్యవ్వవంశాధరసంధిర్యేననః - పృథ
 వంశాధరేత్రికమిర్వేమరః - తనురుక్షాఉక్షతరః అదవ్యః గాః - వత్సోత్తా
 శ్వము మభేభ్యశ్చతనుత్పత్తిప్రత్యయః - జనేనః ధాతుంపృష్ఠేనిత్తే
 ప్తమనుక్షణముద్భృతాంగోశీంజప్రతీచ్ఛతిప్రసస్వీకృతవాక్ - నిధాతుమ
 వసరంనదత్తవానిత్యధః || ౧౦ ||
 నానేతి || నానావిధమావివర్తితాః - సామజానాంగజానాం-స్వరాంధ్వ
 నయోబృంహితానియస్త్రికః - * మతంగస్సామజోగజఇతిసజ్జనః-అన్యత్ర
 నానావిధమావివర్తితాః ఉచ్చారితాః సామజాః బృహద్రథంతరాఽసా
 మోద్భవాఃస్వరాఃక్రష్టాదయస్సప్తస్వరాఃయస్త్రికః - సహస్రవత్కా
 బహుభిర్నాగైర్గచ్ఛన్ అన్యత్రసహస్రశాఖః సహస్రశాఖంసామేతవ
 చనాత్ - చపలైఃఅధీరైఃదురధ్యయిఃదుర్గమఃఇతిప్రత్యయఃఅన్యత్రా
 శక్యాధ్యయనః - ఇజఃఖల్పిత్యయః-గంధవాఃఅశ్వాఃతతగమ-గాంధ
 వః - ప్రాణిరజతాదిత్వాదజ్జేప్రత్యయః * వాజివాహవ-గంధర్వేత్య
 మరః అన్యత్రగంధర్వాదివ్యగాయకాః తతగర్త-గాంధర్వంగానమిత్యర్థః-
 తైర్భూయిష్ఠతయాతత్ప్రాచ్యర్యేణ ఉపలక్షితః * అ తరాభవనత్వేత్వే
 గంధర్వోదేవగాయనఇత్యమరః - ఈద్విశఃసబలోదధిః సేనాసముద్రః -
 సామవేదస్యసమానతాందధౌతత్సమోభూదిత్యధః అత్రైకనాశావలం
 బిన్యాయేనఏకశబ్దాదనేకాధాభిధానాదర్థజ్ఞేవఉభయవివయః || ౧౧ ||
 ప్రతీతి || అన్యగాగంప్రతిఅన్యగజం ప్రతివలితయోద్ధంప్రస్థితః ద్విరదఃగ
 ః కుంతమతి ప్రహారాన్నిపృత్యనైశిత్యం అంకుశంనిరస్యాన్యమంతుశందధ
 తాత్వరావతావేగవతానిమాదినాయంత్రా డౌద్వాయతమంతుశాఘాత
 వ్యధయాఉపరిప్రసారితందంతమండలం విమాణవలయంయస్త్రికః కర్మాణి
 తద్యధాతథా-మూర్ధానంధువన్కంపయా- ధువతేస్తాదాదికాల్లాటఃశ

ధిద్విరదోనిషాదినా || ౧౨ || సంమూర్ఛమచ్ఛృంఖలశంఖనిస్త్వనఃస్త్వ
 నఃప్రయాతేపటహస్యశాన్తిః | సత్వానినిశ్చైతరాంకుహంశ్యపి వ్య
 థాంద్వయేషాపపిమేదినీభృతాం || ౧౩ || కాలేయకక్షోదవిలేపనశ్రియం
 దిశద్దిశాంముల్లసంశుమన్వృతి | ఖాతంఖురైర్ముగద్గభజాంవిపశ్రుథేగీరే
 రథఃకాంచనభూమిజంరజః || ౧౪ || మంద్రైర్గజానాంరథమండలస్త్వ

త్రాచేశఃకథంచిదగోధిరుద్ధఃరుధేకమణిలుజ్ - అత్రాసిద్ధిరదఃషాదివి
 శేవణద్వారాకావ్యలింగస్త్వభావోక్త్యస్సంకరస్సుగముఖ || ౧౨ || సంమూ
 ర్ఛదతి || శాన్తిఃశక్తిష్టై ప్రయాతేప్రచలితే సతీసంమూచ్ఛన్నఛా
 యంగచ్ఛక్ ప్రచురీభవత్ ఉచ్ఛృంఖలోనగళః శంఖానాం పాంచజ
 న్మాదీనాంనిస్త్వనోయస్త్రి - పటహస్యస్త్వనఃద్వయానాముభయేషాపపి
 మేదినీభృతాంరాజ్ఞాంపర్వతానాం చసంబంధీనిమహాంత్యపిధీరాగృపిన
 త్వానిబలాఃభూతానిచైతరాం వ్యథాంశ్యోనాయకృష్ణశ్యవటహత్రవ
 తాద్రాజ్ఞాంబలాన్యభిభవశంకయావ్యధితాన్యాసక్ - తథాగరిస్థితాః -
 సింహాదయోజంతవశ్య కిమిదమితిసపాధ్యసా ఆస్మిన్త్యథః * వ్యవసా
 యేస్త్వభావేపిశాచాదాగుణైబలే | ద్రవ్యాత్మభావయోజ్యైవ సత్వం
 చాణేషుజంతుస్త్రితాశ్వతః- నీవాహూర్హాతే శ్చేతివచనాన్నయ
 తేద్వికమకత్వం - అత్రప్రకృతపటహద్వనివణానేనమేదినీభృతాంద్వ
 యానాంప్రకృతానామేవవ్యథానయనసాధమ్యాదౌవమ్యస్య గవ్యతా
 యాంకేవలాప్రకృతగోవరాతుల్యయోగితాన్లైవప్రతిభోత్థాపితా || ౧౩ ||
 కాలేయకేతిదిశాంకాలేయకక్షోదవిలేపనశ్రియంకుంకుమచూణచగ్గన
 శోభాం-కుంకుమంఘ్రుసృణంపుణ్యంప్రోక్తంలోహితచందగంకాశ్చీరజం
 చవిద్వద్భిఃకాలేయంజాంగలంస్తృతమితిహలాయుధః- దిశద్దత్ ఉల్లసం
 తీస్ఫురంతీఅంశుమన్వృతిరస్తప్రభాయస్త్రితత్ ముద్గభజాంఅశ్వానాంఖు
 రైఃశవైః - శఫంక్షీ బేఖురఃపుమానత్యమరఃఖాతంవిదారితంగీరేరైవతకా
 ద్రేఃఅధఃయాకాంచనీభూమిఃశజ్జంరజఃవిపశ్రుథేవిససారపిలేనభగవాన్రై
 వతకాదవతీణాఇత్యుక్తం-అత్రరజసః కాంచనభూమిజత్వేనకుంకుమవిలే
 పనశ్రీవర్చశశ్రీజనకత్వాత్ కావ్యలింగసంకీర్ణానిదశానా || ౧౪ || మం
 ద్రైరితి * మంద్రైర్గంభీరైః*ముద్రస్తుగంభీరత్కవ్యమరః - రథమండలస్త్వ

నైవిజుహ్నువేతాదృశమేవబ్రహ్మితం । తాదైబభూవేపరభాగలాభ
తఃపరిస్పృశైస్త్రైమతురంగహేషితైః ॥ ౧౫ ॥ అన్వేతుకామోవసుతాంకుశ
గ్రహస్తిరోగతంపాంకుశమద్వహాశిరః । స్థూలోచ్చయేనాగమదంతికా
గతాంగజోగ్రియాతాగ్రికరఃకరేణుకాం ॥ ౬౬ ॥ యాంతోస్పృశంతశ్చ
రక్షైరివాపనింజవాన్పుక్తిక్షైరభితః ప్రకీణకైః । అద్యాపిసేనాతురగా

నైః - రథోఘస్వీనిభిః - తాదృశంమంద్రమెవగజానాంబ్రహ్మితంబ్రహ్మ
ణం-నపుంసకేభోవేత్తః-జుహ్నువేతిరసస్కృతం-గజద్వారేకరూపత్వేన
రథశబ్దాన్నవృథగతావీత్యథః- అతఏవసామాన్యాలంకారః-హ్నుఆప్సన
యనత్తిధాతోనిత్రూవాతా-మణిలేట్-కుహూశ్చురిత్యభ్యాసహ
కారస్యజకారః తాదైరత్యత్యైర్వం ద్రిస్వరవిలక్షణైః - తారోశ్యత్యై
స్త్రియస్త్రీష్విత్యమరః - తురంగహేషితైః - ఆశ్వనిస్వనైః * హేషా
హేషావనిస్వనత్తిత్యమరః - తేమమంద్రస్వః మపరభాగలాభతఃవైసా
ద్యశ్యేనోతామలాభాత్ పరిస్పృశైః క్రూరైః రేవ బభూవేభూతం
తారత్యాదనభిభూతమశ్రీయతేత్యర్థః - అతఏవతద్గుణాలంకారః*స
తిహేతావతమాప్సీకారఃస్వాదతద్గుణితసామాన్యలక్షణాత్ - సామా
న్యోద్గుణయోస్సంసృష్టిః - భువోభావేట్ ॥ ౧౫ ॥ అన్వేతుకామ
త్తితి ॥ అంతికాగతాదైవాత్సమీపాగతాంకరేణుమేవకరేణుకాంకరేణు
కరేణురిభ్యాంస్త్రీవేభత్తిత్యమరః-అన్వేతుకామోనుగంతుకామః - తుమ్
కామమనసోరపీతిమకారలోపః - అతఏవఆపవతః అవధూతః అ. కుశగ్రి
హఃఅంకుశాధానంయనశః - పాంకుశంతిరోగతం - అంకుశాకరణేన
తిగ్మగ్భూతం శిరోమస్తకం ఉద్వహా అగ్రియాతాగ్రికరఃకరిణీగ్రి
హణాయువురఃప్రత్యతాగ్రిహస్తగజః - స్థూలోచ్చయేనగంభిశేషేణాగ
మత్తజగామ * స్థూలోచ్చయస్తవపాకత్యేగజానామ్యమేగతేత్యమ
రఃస్వభావోక్తిః ॥ ౧౬ ॥ యాంతత్తితి ॥ జవాద్వేగాచ్చక్షైరపనిమస్పృశం
తత్తివయాంతఃధావంతఃఅభితఃప్రకీక్షైరుభయతః ప్రస్పృతైః- ప్రకీణ
కైశ్చనురైః - ఉపలక్షితాః * చామరంతుప్రకీర్ణకమిత్యమరః - సేనా
తురగాభూవణచామరైహేతుభిరద్యాపి ఆలూనపత్రాఅద్భిన్నపత్రా
త్తిసవిస్తయైజానైమేణిరేవితేతాఉత్పేక్షితాత్తితియావత్ - పు

స్వపిస్త్యమైరలూనపత్యాత్మతిమేచరేజనైః॥ ౧౭॥ ఋజ్వీద౯ధానైరవ
త్యకంధరాశ్చలావచూడాకులఘ్నఘ్నారారవైః । భూమిర్మహాత్యవ్యవి
భితక్రిమంకృమేళకైస్త్యక్షణమేవచిచ్ఛిదే ॥ ౧౮॥ తూణాంప్రణేత
కృతనాదముచ్చతైః ప్రచోదితంవేసరయ్యక్తమధ్వని ॥ అస్త్రియనేమితృత
సాంద్రీమేదిసీరజశ్చయాకాగ్రింతభయాటవాద్రీవత్ ॥ ౧౯॥ వ్యావృత్తి
వక్త్రైరఖిలైశ్చమూచరైప్రజద్భిరేవక్షణమీక్షితాననాః । వల్లగరీయః

రాంలలశ్వాస్వపత్యాన్సురైః ఖిపత్యాత్మత్యగవః అతవపవాజగత్తప్ర
సిద్ధిః - అత్రపాశ్చప్రసృతచామర యోగనిమిత్రేయమశ్వానాంసవక్ష
త్యత్ప్రేక్షితాసావపూర్వప్రేక్షితాసాపేక్షితసజాతీయసంకరః॥౧౭॥
ఋజ్వీరతి॥కంధరాగ్రివాగ్రివాయాంశిరోధిఃకంధరేత్యపిశ్యమఃఋ
జ్వీరవకాగ్రివతత్య స్వాభావకృపివకృతా యథావైతితథాప్రసార్య ద
ధానైః వలావచూడాఃచంపలకణాచామరాః లేవలేటకు లఘ్నఘ్నరస్వ
రాశ్చతైఃకృమేళకైరుష్టైః* ఉష్ణైక్రమేళకమయమహాంగాత్త్యమరః
మహాతీదవీయస్వపిభూమిరధ్వదేశఃఅవిలఃభితక్రిమం కృమఃపాదక్షేపః-
మృతపాదక్షేపం యథా తథా తిష్ఠణమేవ తస్మిన్నేవక్షణలత్యంతసం
యోగేద్వితీయా-చిచ్ఛిదేతున్లాకమ౯శిలిట్ - మహాంతమధ్వానంత నా
త్ మాణాయంతోజన్తుగష్ట్రైశ్చగళఃస్వభావోక్తిః॥ ౧౮॥ తూణా
మితి ॥ అభ్వనిప్రణేతాగ్రిసారథినా ఉచ్చతస్తారంకృతనాదం త్రాగ్రిసార్థం
కృతారవంయథాతథాతూణాం శీఘ్రంప్రచోదితంప్రేరితంవేగేనసరం
తీతవేసరాఃగద౯భేనాశ్వాయాముష్మన్నాః అశ్వతరాఖ్యాభారవహః ప
శుచిశేషాః - పృషావరాదిత్వాత్సాధుః తద్యక్తంశకటం వేసరయ్యక్తమి
సూనాచ్యతేజిత్ కన్యకాస్త్రియయేనేమీచకృధారే * చకృధారాప్రధి
వేమిరిత్యమరః తాఖ్యాంక్షుతిః ఉద్ధతిఃసాంద్రీశ్చయఃమేదిసీరజ్జసాంవ
యఃసమూహఃతప్యాకాగ్రితేరాకృమణాత్ భయాదివఅద్రీత్ అథావ
దితివేగాతిశయోక్తిఃపీతూత్ప్రేక్షా॥ ౧౯॥ వ్యావృత్తితి ॥ ప్రజద్భిర
గ్రిగచ్ఛద్భిరేవసతుఃప్రద్భిః కంఠుభయాదితిభావః అతవపవావృత్తవ
క్త్రైఃపరావతితముఖైఃఅఖిలైః వమూచరైః ససూచరపురుషైః- చరే
ష్టైఃక్షణమీక్షితాననాఃనతుచిరంతావతైవతాసాంద్యష్టిపథాతివృత్తిరితిభా

కుచకంప్రకంఛుకం యయుస్తురంగాధిగుహావరోధికాః ॥ ౨౦ ॥ పా
దైపురఃకూబరిణాంవిదారితాఃప్రకామమాశ్రాంతతలాప్రతొగజైః । భ
గ్నోగ్నతానంతరవూరితానతాబభుభువః కృష్టసమీకృతాభవ ॥ ౨౧ ॥
దుదాఙ్గతముత్పుత్యగరస్తసాదినం సహాసహాకారమలోకయజ్జనః । ప
ల్యాణతస్త్రుప్తమురోవిలంబినస్తురంగమంప్రద్రుతమేకయాదిశా ॥ ౨౨ ॥
భూభృద్భిఃపృథ్వితాఃఖిలూన్నతైరపహ్నువానాసరితఃవృధూరపి । అ

వః-తురంగానధిరోహంతీతితురంగాధిగుహాః అశ్వాధిరూఢాః అన్యేభ్యో
పిశ్యత్యతఇతిక్లిప్- అవరోధఃఆసామస్తీత్యవరోధికాఃఅంతఃపురస్త్రియః-
అతఇనరణావితరన్ప్రత్యయః - వల్లతోఃతురంగవల్లనావల్లళతోఃగరీయ
సోః మహత్తరయోః కుచయోఃకంప్రఃచలఃకంఛుకఃకూర్పాసకోయస్తికా
కమణితద్యథాతథాయయః స్వభావోక్తిః ॥ ౨౦ ॥ పాదైరితి ॥ కూబరః
యుగాధారఃదారువిశేషః- కూబరస్తుయుగంధరఇత్యమరః - సవమామస్తీ
తికూబరిణాంరథానాంపాదైశ్చక్రైఃపురః పూర్వంవిదారితాః - తతోర
థనేవివిదారణానంతరం - గజైఃప్రకామంపర్యాప్తమాశ్రాంతతలాః -
పాదవిక్షిప్తోపరిభాగాః అతఏవభగ్నావిదారితాయై ఉన్నతాఉత్తానాః
అనంతరాఃసన్నిహితభాగాఃతైః పూరితాఆరోపితా ఆనతానిమ్నభాగా
యాసాంతాః తథోక్తాః భువః కృష్టసమీకృతాఃపూర్వంకృష్టావలిభిః భి
న్నాః అనంతరంబీజావపనాథాంసమీకృతాభవబభుః శుశుభిరే ॥ ౨౧ ॥
దుదాఙ్గతమితి ॥ దుదాఙ్గతమశ్వితంఅతఏవఉత్ ప్లుత్యగిరస్తః పాతితః
సాదీయంతాయేన తంకించఉరోలంబినః ఉన్నతసగ్నాభేనపృష్ఠాద్విస్రస్య
ఉరసిలంబమానాత్ పల్యాణతః పల్యయనాత్ త్రస్తంభీతం అతఏవఏక
యాఅన్యయాదిశామాగాఙ్గతరేణ్యధః- ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాభిగ్య
మరః ప్రస్క్రితుపలాయితంతరంగమంజనః సహాసహాకారంహాసహా
కారాభ్యాంసహఅలోకయత్ స్వభావోక్తిరలంకారః ॥ ౨౨ ॥ భూభృ
ద్భిరితి ॥ ఉన్నతైరిపిభూభృద్భిః భూధరైఃకూర్పాదైశ్చపృథ్వితా అప్రతిహ
తాఃపృథూమహాతీరపి సరితోయమునా ప్రభృతీనాదీ రపహ్నువానా
స్వమహిమ్నాచ్ఛారయంతీతి భిర్క్యగైర్గచ్ఛతీతి త్రిమాగ్గాగంగాప
రమత్యంత మన్వధా అనుగతాద్ధాసంజ్ఞాత్రిమాగ్గానామధేయం య

స్వధాసంజ్ఞైవ పరంత్రిమాగణగా యయావసంఖ్యైః పథిభిశ్చమూరసౌ
 ౨౩ || త్రస్తాసమాసన్నకరేణశూత్రతాన్నియంతరివ్యాకులముక్తర
 జ్ఞుకే | ఓప్తావరోధాంగనముత్పదేనగాం విలంఘ్యులఘ్నీంకరభౌబభంజ
 తుః || ౨౪ || స్రస్తాంగసంధౌ విగతాక్షపాటవేరుజానికానుంవికల్పితేర
 థ | ఆప్తైవతత్త్వాభివజేవతత్ తుణంప్రచక్రమేలంఘనపూర్వకః క్రమః ||
 ౨౫ || ధూభాంగసంక్షోభవిదారితోష్ఠిః గళస్త్రధుస్తావితదూరవత్ప్రకా

స్యాఃసైవఖలు-త్రిభిరేవమనైః. ర్యయానవతుధై నేత్యర్థః- అసౌచమూర
 సంత్రైఃపథిభిర్యయాఅతోగంగాయాఅవ్యభికాచమూరితిభావః- అతఏష
 వ్యతిరేకాలంకారః * భేదప్రధానం సాధమ్యముపమానోపమేయయోః
 ఆధిక్యాన్నిత్యకథనాద్వ్యతిరేకస్పటిచ్యతఇతిపక్షణాత్ || ౨౩ || త్రస్తావితి||
 సమాసన్నస్య ప్రత్యాసన్నస్య కిరేణోరిభస్య శూత్రతాన్ముతాన్
 రాత్ త్రస్తాకరిభావేనరా * కరభోవేసరేవ్యుష్ఠేఇతిజ్ఞనః- నియంతరి
 సారధౌవ్యాకులంవ్యగ్రం యధాతథాముక్తజ్ఞుకేగ్యక్తప్రగ్రహానతి -
 ఓప్తాఃపాతితాఃఅవరోధాంగనాయస్త్రికాక్రమితవ్యథాతథాఉత్పదేనా
 పదేన- యుక్తపూరణ్భూత్యానానమాసాంతః- గాంభూమింవిలంఘ్య
 దూరమతీత్యలఘ్నీంకరభంజతుః- భగ్నవంతౌ- అత్రత్రాసస్యవిశేషణగ
 త్యాభంజనసేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం స్వభావోక్త్యా
 సంకీర్త్యతే || ౨౪ || స్రస్తేతి|| స్రస్తాఃస్లిష్టా- అంగయోరధాంగయోఃఅంగా
 నాంకిరచరణాదీనాంపసంధయః సంధిభాగాయస్యతస్త్రిక - విగతమక్ష
 న్యచక్కారకాంతస్యా త్తానామింద్రియాణాంచ పాటవంసామర్థ్యం
 యస్యతస్త్రిక- రధేవ్యందనేశరీరేచ*రథస్సాన్యత్స్య దనేకాయత్తతివిశ్వః-
 రుజాభంకేనరోగేణచసకామం- వికల్పితేచుర్బలీక తేనతి- ఆప్తైవహితే
 నతత్త్వావర్ధకినాఆప్తైవభిజజ్జావైద్యేనేవ*భివగైవద్యుష్టిశ్చకర్షివ్య- రః-
 తత్త్వాశువర్ధకిస్తప్తపైత్యమరః - తత్త్వగంతస్తిన్నేవక్షణే - అత్యంతసం
 యోగేద్వితీయా - లంఘనపాదేనాక్రమణం- ఉపవాసశ్చ * లంఘనం
 తూపవాసేస్యాగ్రమనేష్టవనేపితేతివిశ్వః- తత్పూర్వకఃక్రమోవిధిః - ప్ర
 చక్రమేప్రకాశితః - ప్రాయేణ జ్వరాదిచికిత్సాయాలంఘనపూర్వక
 త్వాదితిభావః- శ్లేషాలంకారః|| ౨౫ || ధూరితి|| స్థానాకీలే*స్థానాకిలేష్థరే

స | స్థానోనివంగిణ్యససీక్షణంపురః శుశోచలాభాయకృతవ్యయోవశిక్ |
 ౧౬ || భేరిభిరాకృష్టమహాగుహాముఖోద్వజాంశుకైస్తర్జితకందలేపనః | ఉ-
 త్తుంగమాతంగజితాలఘూపలోబలైస్సవశ్చాత్ క్రియతేస్త్రభూధరః || ౧౭
 వన్యేభద్రానాఃలగంధదుధకారాః క్షణంతరుచ్ఛేదవివోదితమృగిధః | వ్యాశ-
 ద్విపాయంతృభిరున్మదిష్టవఃకథంచి దారాదవధేనఃస్యతే || ౧౮ || తైవైజ

హరేఇతివిశ్వః - నివంగిణిసక్తైరససీక్షకైః*క్షీచేనశ్శకటోస్త్రీన్యాదిత్య
 మరః - ధురోక్షస్యభంగేనయః సంక్రాభోపవర్యాసః తేనవిదారితాభి-
 న్నాయాఉష్టికావృణ్మయంమద్యభాండం* ఉష్టికామృత్తికాభాండభే-
 దేకరభయోపిఠీతివిశ్వః - తతోగళతాస్రవతావధునామద్యేన స్థావిశు-
 సక్తందూరవత్కాదీన్సద్భావైఃసత్స్విక్ - తథానతి- పురఃపూర్వంలాభా-
 యకృతవ్యయోవశిక్ క్రియవిక్రయకః క్షణంశుశోచ - అత్రహధుపావధ-
 నవ్యయయోః విశేషణగత్యాశోకహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేదః || ౧౬ |
 భేరిభిరితి | భేరిభిరాకృష్టాఃనిందితానిగుహాముఖానియేనసఃభేరిరూంకార-
 భర్త్సితనితాంతవాత్యాముఖరమహాగుహాద్వారభ్రత్యధః ముహుర్ద్వ-
 జాంశుకైస్తర్జితాఃభర్త్సితానికందలేపభాసంభాషత్యానియేనసః ఉ-
 త్తుంగైఃమాతంగైఃజితాలఘూపలాఃస్థూలపాషాణాయేనసః - భూధ-
 రోరైవతకాద్రః - బలైఃపైవ్యైఃపశ్చాత్ క్రియతేస్త్రపశ్చాత్పూతః స్వ-
 యందూరగమనేనవృతఃకృతభ్రత్యధః - ఉక్తవిశేషణమహిమ్నూఅధర్-
 కృతఇతిప్రతీయతేలట్ - స్త్రుఇతిభూతాథేలట్ || ౧౭ || వన్యేతి || వన్యేభ-
 దానాఃలగంధేవనగజనదమారుతగంధాఘ్రాణేనదుధకారాః కోధాం-
 ధ్యాత్ మగ్నిహఃఆతపీవక్షణంతరుచ్ఛేదేనవివోదితమృగిధః - ప్రతిగజాన-
 న్నిధానేపివృత్తాశాంభంగేనావసీత కోధాః ఉన్మదిష్టవోత్పంతమదశీ-
 లాః-అఘంకృజ్ఞిత్యాదిసాగ్రష్టుచ్ - వ్యాలద్విపాఃదుష్టగజాః - యంతృభిరా-
 ధారణైః*కథంచి దారాత్ దూరాదవధేనామార్గేణ - వధోవిభాషేతినిషే-
 ధవికల్పాత్ - ఋక్పూరిత్యాదిసాసమాసాంతః-ఆవధంనపుంసకమితిసపుం-
 సకత్వం-నిన్యైరేనీతాః - అత్యాపిద్విపవిశేషణానాంతదవనయనహేతుక-
 త్యాత్స్వభావోక్త్యాసంకీర్త్యతే || ౧౮ || తైరితి | వైజయంత్యవతాకాస్తాన-
 నరాజయిఇవతాభిరాజంతీతి తథోక్తైః - గిరిణాంప్రతిచ్ఛదాః ప్రతిగద

యంత్రీవనరాజరాజభిః పరివ్రతీచ్ఛందమహామతంగజైః । బహ్వ్యఃప్రస
ర్పజ్జనతానదీశతైభిః పౌబలైరంతరయాంబభూవిరే ॥ ౨౯ ॥ తస్థేము
హూతకంహరిణీవిలోచనైః సహ్యాంశిదృష్ట్యానయనానియోషితాం మ
త్వాభసతాసమనేకవిభ్రీమక్రియావికారాణివృతైః పలాయ్యత ॥ ౩౦ ॥
నిమ్నానిదుఃఖాదవతీర్యసాదిభిస్సయత్నమాకృష్టకళాశ్శనైశ్శస్త్రైః । ఉత్తై

యస్తత్సదృశాభివృద్ధః - ఏతస్మాదేవస్పష్టోపమాలింగాదన్యత్రాప్యవమి
తసమాసాశ్రయణం - తేమహామతంగజాయేషుతైః జనతాజనసమూహ
ప్రసద్యభవతాసాం శతానివ్రసంపాంతి ప్రవహంతియేషుతైస్తథోక్తైః -
తైభిః - నైవైభిః - యోగ్యైభిః - బహ్వదిభ్యశ్చేదివికల్పాదీకా
రః - భువోభూమయః - అంతరయాంబభూవిరే అంతరాదూరాః కృతాతి
త్రాంతాభివృద్ధః - సకేవలంరైవతకాద్రిరేవేతిభావః - బలైర్వైపుల్యా
దాచ్ఛాదితాభివృద్ధః - ఉక్తవిశేషణావగతసాదృశ్యాదగృహీతభేదాః - కృ
తాభివృద్ధః - ఏతేనాభేదాభ్యవసాయాదేవాస్యాక్రమరూపాంతరి
కరణస్యబలవిశేషణావగతసాదృశ్యస్య హేతుత్వాత్తదంగభూతోపమా
సంకీర్ణంపదార్థ హేతుకంకావ్యలింగం - నైవమూలాభేదాతిశయోక్త్య
త్థాపితమితిసంకరః - అంతరశబ్దాత్తతర-రొతీతిన్యంతాతర-ర్మణీః - ఆప్
ప్రత్యయోభువోసుప్రయోగః ॥ ౨౯ ॥ తస్థేతి । హరిణీవిలోచనైః సదృశాంశి
సదృశాః - నపుంసకస్యర్థులచిత్రీనుమ్ - యోషితాంనయనానిదృష్ట్యా-
మృతైః కృష్ణసారైః కర్తృభిర్నుహూర్తమల్పకాలం * మహూర్తమల్ప
కాలేస్యాద్భూతికాద్వితయేపిచేతివిశ్వః - తస్థేష్టితం - హరిణీవిలోచనశంక
యేతిభావః - అధానంతరమనేకవిభ్రీమక్రియాః నిలాసక్రియా ఏవవికా
రాయేషాంతానిమత్వాసవిలాసానిజ్ఞాత్యేత్యర్థః - సత్రాసంసభయంయ
థాతథాపలాయ్యతపలాయితం హరిణీదుర్లభైర్విలాపైర్వోషిత్విశ్చయా
దితిభావః - అతఏవనిశ్చయంతఃసంశయాలంకారః పరాపూర్వాదయతే
భావేలక్ష - ఉపసర్గస్యానుతావతిలత్వమ్ ॥ ౩౦ ॥ నిమ్నానీతి ॥ అర్వతామ
శ్వానాం * వాజివాహర్యగంధర్వహయనైంధవనప్రయగిత్యుతరః - అర్వ
ణస్త్రసావనగృభితిత్రాదేశః - వ్రజాః సమూహః - సాదిభిరశ్వాయాశ్చైః స
యత్నమాకృష్టకళాః - దృఢగృహీతవల్లాస్సంతః - యద్యప్యశ్వాదేస్తాదనీ

రుదుత్తాలఖురారవంఽగ్రతాః స్తద్ధీకృతప్రగ్రహమహతాంఽవజాః॥ ౩౦ ॥
అధ్యధ్వమారూఢవైవకేఽచిత్ ప్రతిక్షమాణేనజఃమ్ముహుర్ధ్వతః | దా
ద్యంహీనద్యఃఫలదం యదగ్రతశ్చఖాదదాశేరయవావనావళీః ॥ ౩౧ ॥
శౌరేః ప్రతాపోవసతై రితప్తతస్సమాగతైః ప్రశ్రయసమీమాతిభిః |
ఏకాతపతాప్రృథివీభృతాంగజైరభూభృహుచ్ఛతతయావతాకినీ॥ ౩౩ ॥

కశేత్యమరః తథావ్యత్రతాడనీవల్లయోఃకశేతదశనాదీరోధః - శ
స్తైః దుఃఖాత్యూహ్యాన్మహ్నానిహుభూప్రదేశానవతీర్య ఉత్తాలఖురార
వండచ్చతనశఫతజ్జంక్షధీకృత ప్రగ్రహశిథితవల్ల వయధాతధా - దు
తాః సత్వరాస్సంత ఉత్తైరుః ఉత్ప్లువిరే - నిమేషుకనైరవతీర్యాభిశీ
ఘ్రింధాఃంతీత్యశ్వానాంఽస్వభావత్తతిభావః - అతఏవస్వ భావోక్తిర
లంకారః॥ ౩౦॥అధ్యధ్వమితి॥ దక్షత్యభావోదాత్యంకౌశలంసద్యఃఫలదం
హీ-తుతః-యద్యస్తాదధ్యధ్వమధ్వ-విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః-అనశ్చేతన
మాపాంతోచప్రశ్నయః- సప్రదితఇతిలోపః అరూఢవైవఅరుహ్యైవ
స్థితేన - నిష్టైతిరుహేః క్తవతుప్రశ్నయః - జనంశస్తైః వశ్యదాగచ్ఛంతం
స్వజనంప్రతిక్షమాణేనకేనవిత్పంసేతశేషః - ముహుర్ధ్వతః - స్థాపితోపి
దాశేరయవాతరునోష్ఠ్రిః- విశేషణసమాసః - అగ్రతోవనావలీశ్చఖాద
పురఃపిచుకుందాదికంభక్తయన్నాప్రతిశ్యథః - సహితుశలోపృథాకా
లంయవయతీతభావః - అత్రదాత్యసాఫ్యస్యసామాన్యస్యతద్విశేషదా
శేరికాశలేనసపథనాద్విశేషేణసామాన్యమథానరూపోధాంతర
న్యాసః॥ ౩౧॥శౌరేరితి॥శౌరేఃకృష్ణస్యపతాకినీసేనా - క్రిహ్యేదిత్వాదిః-
ప్రతాపేనహరితేజసా ఉపసత్తైర్మమైర్విధేయైర్వ్యథః - అతఏవేతస్త
తఃసమాగతైః - పాశ్వదేశాదాగతైః ప్రశ్రయసమీమాతిభిః-రి
సన్నిభౌవినయసమీవిగ్రహైః - పృథివీభృతాంగజ్జాంగజైహేతునాబ
హుచ్ఛతతయా అసంఖ్యాతాతపత్రవత్తయామితైవ ఏకానకేవలాత
తపతాప్రిణయస్యాఃసావకాతపతాప్రేవలాతపత్రవయీలభూత్ - అతప
తాప్రితిక్తం- సకేచిదలక్యతేత్యథః * ఎకేమఖ్యాన్యకేవలాభ్యోమరః-
బహుచ్ఛతాప్రేకచ్ఛతేరితిరోధావభాసనాద్వరోధాభాసాలంకారః॥
౩౩॥అగచ్ఛతత్తితి॥అన్వంవతీగ్యన్వత్తస్తికఅనూదిన్వదేశే - ఋత్వి

అగచ్ఛతోన్యంచగజన్య ఘంటయోః స్వనంసమాకర్ణ్యసమావలాంగ
సాః । దూరాదపావతితలభారవాహణాఃపథోపనస్సత్త్వితంబమూహ
రాః ॥ ౩౪ ॥ బీజస్వివణోజన్వలన్యత్తకాలినఃప్రపాదినోనర్హ్మిగోత్ర
సంవిదః । శ్లోకానుపేంద్రన్యపురః ప్రభూయసోగుణానమద్విశ్వసత తి
వందినః ॥ ౩౫ ॥ నిశ్శేషరూక్మాంతపహీతలోజవైశ్చలక్షణముదోపిస
మర్శ్యుత్పిఠమ్ । గ్రామేషుపైవైర్గరకరోదవారిత్రైఃమన్యస్థాంచలితోపి

గాదినాం చేక్తి స్వక్రిత్యయః అగచ్ఛతో గజస్వఘంటభౌతాః స్వసంసమాక
 ణ్యః సమాకులాంగనాః సంభ్రాంతవధూతాః చమూచరాః - మూరాదే
 వః పావతితా అపసారితాభారస్య గ్నాదేర్వాహణాభారవాహణా
 భారవాహిన ఉష్ట్రైదయోయైస్తేతథాసంతః - వాహనమూహితాదిని
 త్పం - వహేణ్యః సంతాత తగరిల్లుట్ - త్వరితంచవలంకీఘ్రింఽధోమా
 గాదపనసుగ్రవజన్తుః - స్వభావోక్తిః || 3౪ || ఓజస్వీతిః పందినః స్తుతిపార
 తాః పందినః స్తుతిపార కాత్తత్యమంః - ఓజస్వీవర్ణః తేజస్వీవర్ణః క్షత్ర
 తాః తస్యయదుజ్వలం వృత్తముదగ్రవ్యాపారః విజయాశ్రియః తేనశాలతగతి
 తచ్ఛాలీతస్య - అన్యత్ర ఓజస్వీవర్ణైః సమాసభూయిష్టాక్షరైరుజ్వలా
 వైవతేనృత్తశాలినోపసంతతిలకాదిచ్చందోబద్ధవిశేషశాలినశ్చ * వృత్తం
 చారిత్రభందిసోరితివిశ్వః - తావ్రసాదోప్యస్తీతిప్రసాదీతస్య ప్రసాది
 నోమగ్రహశీలస్య - అన్యత్ర ప్రసాదగుణయుక్తా * ప్రసిద్ధార్థపదత్వం
 యత్ప్రప్రసాదోనిగద్యతత్తి - అనన్యుతేగోత్రనంవిదా కులాచారాయేనృత
 స్య - అన్యత్రకులనామనీయైస్తావంశనామాఽకితానిశ్చరణః - సువిద్యధే
 ప్రతిజ్ఞాయాం సంకతాచారనామస్వీతివైజయంతీ - వివిభూతస్య ఉపేం
 ద్రస్యహరేగుణాన్ సమద్విశ్యాధిక్యత్య భూయసోబహులాన్ శ్లోకాన్
 స్తుతిపద్యానిపురోగైవతంతిన్త - అతోపేంద్రస్యతన్హేచ్ఛానాంచవణ్య
 త్యేనప్రకృతానాం జైవకృతపాథమ్యుదాపమ్యగవ్యతాయాం జైవప్ర
 తిభోద్ధాపితా కేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగతా జైవశ్చకృతీకృతార్థ
 ప్రత్యయేషుశాబ్దః || 3౫ || నిశ్చేదమతి చలకకల్పం తేతుభిః సముద్రో
 పిజలైర్నిశ్చేదమాకాంతమహితలః సవజ్జితసకలభూగోళకస్స - స్థితం
 మర్యాదాంచేలాంఘనలక్షణం సమర్థ్యుత్త్యతి - కేశవస్తుద్రవచితోపి

కేశవః॥ ౩౬ ॥ కోశాతకిపుష్పగుళుచ్ఛకాంకిభిఃఃఖైవినిదోల్బుణబా
 ణచతుషః॥ గ్రామీణచర్మస్తమలక్షి శాజనైశ్చిరంవృతీనాముపరివృలోక
 యః॥ ౩౭ ॥ గోష్ఠేషుగోష్ఠీకృతమండలాననాక సనాదముద్ధాయము
 హుస్సప్తలః॥ గ్రామ్యానవశ్యశ్చ, పిశంపిపాసతః స్వగోత్రసంకీర్తన
 భావితాత్మనః॥ ౩౮॥ వశ్యకృతాధౌరపివల్ల వీజవోజనాధినాథంసయ

ప్రస్థితోపి అవారితైరపరిమితైః - మైన్యైనిశ్శేషమాకాంతమహీతల
 స్పృగ్రామీణులవ్యవస్థానుమార్యాదాంకినకరో న్నాకరోజేవేత్యర్థః - అ
 తోనమానాశ్చముద్రాయపమేయస్యకేశవస్య మర్యాదానతి క్రమేణాధి
 క్యుఃకరద్యుతిరేకాలంకారఃలక్షణ-తూక్తమ్॥ ౩౬॥కోశాతకి॥ కోశా
 తకిపుష్పగుళుచ్ఛకాంతిభిః- షటోలీప్రసూనగుచ్ఛసచ్చాయైః - స్వరపా
 డురైరిత్యర్థః * కోశాతకి టోలీప్యాదితిహాలాయుధః - ముఖైరుపలక్షి
 తాః విద్రంవికసితం-అతపవోల్బుణం విఫలం బాణంసీలపైరేయకపుష్ప
 మివచతుర్యాసంతాః * నీలీర్షి-టీద్వయోర్వాణైత్యమరః-గ్రామీణుభ
 వాగ్రామీణాః - గ్రామాద్యుభావితిభిఃప్రత్యయః - తాశ్చవద్యశ్చవల్లి
 స్త్రీయః-తంకృష్ణంగ్రామాంతగామినమితభావః-జనైశ్చముచరైరలక్షి
 తాఃవృతీభిస్తీరోహితాత్యర్థః చిరంవృతీనాంకంటకశాఖావరణానాము
 పరిడపరితనావకాశేషలోకయః- ఉపమాన్యభావోక్త్యోస్సంకరః॥ ౩౭॥
 గోష్ఠేష్వితి॥ నకృష్ణఃగావస్త్యం తేష్వితిగోష్ఠాగోష్ఠానాః*గోష్ఠంగో
 ణ్ఠానకమిత్యమరః- సుపిన్దత్తతికప్రత్యయః-అంబాంబగోభూమీత్యాదిసావ
 త్వం- గోష్ఠీనువాతాను * గోష్ఠీసభాయామాలాపఇతివిశ్వః - కృతాని
 మండలాననాని మండలాకారేణోపవేశనాని యైస్తాన్ముహుః సనాదం
 త్వైర్బాట్టకోసారావ సహితం యథాతథోద్ధాయ వల్లనడతే ప్లవమా
 నా - కపిశంకుద్యం*కశ్యంకుశ్యచమైరేయంకపిశంకాపిశాయనమితి
 హాలాయుధః- పిపాసతోమహుముహుఃపాగుమిచ్ఛసి-పిపాతేనన్నం
 తాల్లటః- శతరిశపే - స్వగోత్రసంకీర్తనేస్వనామసంకీర్తన-భావితాత్మ
 నఃప్రవర్తితచిత్రాకృష్ణనామాని గాయత్యత్యర్థః - గ్రామీణుభవా
 గ్రామ్యాఃఘోషజనానిత్యర్థః గ్రామాద్యుభావితిప్రత్యయః-అప
 శ్యదాలోకితవాక్-స్వభావోక్తి॥ ౩౮॥వశ్యస్మితి॥ ఎకాంతమాన్యనాత్యం

యావిశ్వస్థతాం । ఎకాంతమాధ్యా నవబుద్ధవిభ్రమ ప్రసిద్ధిస్తారగుణై
విలోచనైః॥ ౩౯॥ పీత్యాని యుక్తైర్విహతీస్తనంధయాన్నిగృహ్యపా
రీముఖయేనజానునోః । వర్ధిష్ణుభారాధ్వనిరోహిణీఃపయశ్చిరన్నిగృహ్య
దుహతస్సగోమహః ॥ ౪౦॥ అభ్యాజతోభ్యాగతసూణాతణాకాన్నధా
నహస్తస్యపురొదధుక్షతః । వగార్ద్రవాంహుంకృతిచారునిర్యతీమరిమూ

తముగ్ధతయాఅనవబుద్ధవిభ్రమైరజ్ఞాతవిలాపైః కింతుప్రసిద్ధోవిస్తారవగు
ణాయేమాంతైరతివిశాలైరిన్ద్రః - కృతాధౌరపిసకృద్దశనాత్ లబ్ధవి
స్తారభతైరపీత్యథః - విలోచనైఃజనాధిసాధంప్రజ్ఞాపశ్యత్ నల్లవీజనో
గ్లోపాంగనాజనః వితృష్ణతాంతృప్తతాంనయయాభూయోభూయఃవశ్య
న్నపినాలంబుద్ధిమపాపేత్యథః- తృప్తికారణైదశశేసత్యపి తృప్తికా
ర్యానుభృతైవిశేషాః - పాకృష్ణస్య మగనకోటిలావణ్యలక్ష్మీం శృంజ
యతి ॥ ౩౯॥ పీత్యేతి ॥ నియుక్తైర్వామపాదవివసంయతా- స్తనంధ
యంతిపిబంతీతిస్తనంధయాన్వత్సా - నాసికాస్తనయోద్భాదేటోతితి
ధేటాశే ప్రత్యయః - పీత్యావాస్సత్యేనలిహతీజహ్వాయాస్సాదయం
తీరోహిణీగాః * అజాన్యఘ్నారోహిణీప్యాదిత్యమరః - పయఃక్షీరం
జానునోరుభయేనజానుద్వయేనపారిదోహనపాత్రీం * పారిపాత్రీపదా
గయోరితిపిశ్యః - నిగృహ్యైరుద్ధ్యపిద్ధిష్ణుధారాధ్వఃవర్ధనశీలక్షీరధారాశ
బ్దయధాభవతితధాదహతిఃప్రపూరయతః- దుహేఃలటఃశితరిశప్- దు
హ్యేజితిద్వికమకత్వం- గాదుహంతీతిగోమహఃగోదోహకాక-సత్సూ
ద్విషేత్యాదినాక్విప్ సహరిశ్చిరన్నిగృహ్యఅవలోకయతిప్ర * నిగృహ్యనమ
వలోకనమితివైజయంతీ- స్వభావోక్తిః॥ ౪౦॥ అభ్యాజత్యేతి॥ అభ్యాజతః
దోగ్ధమభిముఖమాగచ్ఛతః- అజేలటఃశత్రాదేశః- నిధానంపాదబంధన
కాన * నిధానందామనందానంపశూనాంపాదబంధనమితివైజయంతీ- తద్ధ
స్తేయస్యతస్య నిధానహస్తస్యదధుక్షతోదోగ్ధమిచ్ఛతో దోగ్ధసితేశేషః-
దుహేఃసన్నంతాల్లటఃశత్రాదేశః ఘృత్వధత్సే- పురోగ్రీభ్యాగతోముఖ
మాగతస్తూర్మః ప్రసపానేత్వరమాణస్తర్లకోటిబాలోవతోస్య స్యాస్తాం
సద్యోజాతస్తుతర్లకభిశ్యమరః- గవాంవగ్రాగ్రోవ్రజాత్- హుంకృతిచారు
హుంకారమనోహరంయధాతథాసర్వాంతీర్ద్రచ్ఛంతం - ఇతిశతరిజీప్

ధౌరైక్షతగోమతల్లి కాం || ౪౧|| సప్రీహితాం యావదపాసితుంగతాః
 శుకాన్ మృగైస్తావదుపద్రుతశ్రియాం । కై దారికాణామభితస్స మాకు
 లాఃసహసమాలోకయతిస్త్యగోపికాః|| ౪౨|| వ్యాసేద్ధమస్తానవధానతః
 పురాచలత్యసావత్యవకణాయన్నసౌ । గీతాసగోప్యాః కలమంమృగప్ర
 జోననూనమీ క్షీతివారిష్వలోకయత్ || ౪౩|| లీలాచలత్ (స్త్రీ)చరణారు

ఇణాయణాదేశః-ప్రశస్తాంగాంగోమతల్లి కాం-ప్రశంపావచనై శ్చేతిన్య
 సమాసః * వ త్లోకాభుష్టురి కాప్రకాండముద్భవజ్ఞజ్ఞాం । ప్రశస్తాచకా
 న్యమూనీత్యమరః- మధోరరిర్మధుసూదనఃవత్తుత ఈక్షితవాణ- ఈక్ష తేస్తు
 త్- ఆడవాదీనామి త్యాత్-ఆట శ్చేతివృద్ధిః స్వధావోక్తిః|| ౪౧||*
 సత్తితి । యావచ్చుకాన్ కీరానపా సితుం నివారయితుం గతాస్తా వత్తు
 హైరుపవ్రితశ్రియాముపప్లుతసంపదాంప్రీహితాంప్రీహిమతాం - ప్రీహ్యా
 దిభ్యశ్చేతిత్సప్రత్యయః - కై దారికాణాంక్షైత్రసమూహానాం * పుంస
 పుంసకయైర్వప్రః కేదారంక్షైత్రః స్యతు । కై దారకం ప్యాక్షైదా
 ర్యంక్షైత్రంకై దారికంగణేశ్వరవరః - రక్షోకవచినశ్చేతివకారాత్ రక్ష
 ప్రత్యయః - కృద్యోగాతకమణివస్తి - గోపికాఃగో- (స్త్రీ)రభితఃసమా
 కులాః వ్యగ్రాః ఉభయతః సమాకృత్యమాణాస్సతీత్యథః . సహరిః
 సహసమాలోకయతిస్త్య - అత్రసహపావలోకనశ్చవిశేషణత్యాసమా
 కులపదార్థాహేనుక త్వాత్కావ్యలింగభేదః || ౪౨|| వ్యాసేద్ధమితి|| గో
 ప్యాఃశాలిగోప్త్యాః . గౌరాదిత్వాత్ జీమ్ - గీతానిఉపకణాయకశ్చ
 క్షోణ - అసౌష్టుగప్రజః - అసౌకోపిఅస్తాన్వ్యాసేద్ధునివారియితుం
 అవధానతోగీతైకాగ్ర్యాత్- పురాచలతిచలివ్యతి - యావత్పురానిపా
 తమౌలఃఉతిభవివ్యంధేలత్ - ఇతీథంవ త్యేతిశేషః కలమంశారివిశే
 వం- సూత్రినఖాదతి- సూనం-ఇత్థంతకయన్నితిశేషః-వారిష్వలోకయ
 త్ - అత్రస్మగ్గాణాంకలమఖాదనివృత్తైఃగీతాసక్తైనిమిత్తాయాస్తదాక
 ణానినుభవంగహేతుకత్వముల్లేప్యతే || ౪౩|| లీలేతి || అనుగతాఅపః
 యోషుతేఅనూపాః జలప్రాయదేశాః - జలప్రాయమనూపంస్యాత్పుం
 సికచ్ఛస్తధావిభక్త్యమరః - పాదీభ్యోధాతుజస్యబహువీహిశోష్ట
 రపదలోపశ్చ- ఋహ్మరిత్యానినాసమాసాంతః - ఊహనోదేశశ్చరూప్య

శోత్పాస్థలత్తులాకోటినినాదకోమలః | శౌరేరుపానూపమపాహరన్తనః
స్వనాంతరాదన్తదసారసారవః || ౪౪ || ఉచ్చైర్గతావస్థలితాంగరీ
యసీంతదాతిదూరాదపితస్యగచ్ఛతః | ఏకేనమూహుబలరేణునంహ
తింశిరోభిరాజ్జామవరేమహీభృతః || ౪౫ || ప్రియేణానీచానపిమేదినీభృ
తోజనస్సమేవైవపధాధిరోహతి | సేనామురాచేఃపథవినసాపునమానో

శారః- తేహంసమీపేడపానూపం-సమీపాధేవ్యయ్యాభావః- లీలయా
చలతీవంచలే యేన్ద్రియాశ్చరణే అయశోత్పలేరక్తోత్పలేభవతయోః స్థ
లంత్యోయాతులాకోమృనూపురా* పాదాంగదంతలాకోటిన్తంజీరో
నూపురోన్ద్రియామిత్యమరః - తయోర్నినాదభవకోమలోమధురః ఉన్త
చసారసారవః మత్తహంసకూజితం* చక్రాంగసారసోహంస ఇతిశబ్దా
ర్థవే- శౌరేర్తనః - స్వనాంతరాదపాహరత్ - అత్రవనోహరణస్సతీ
లేత్యాదివిశేషణార్థహేతుకత్వాదుపమాసూక్తికాంశావ్యలింగం||౪౪||
ఉచ్చైరితి||తదాతస్త్రిసహయేఅతిదూరాగ్గచ్ఛతోపితస్యహారేః - స బం
ధినీముచ్చైర్గతావస్థ్యాగ్మముద్ధితాం - అన్యతోధ్యలోకేవ్యపివ్యా
ప్రావస్థలితామభంగురాం సత్కాంచ గరీయసీమతిమహతీం పూజ్యాం
చ - బలరేణుసంహతింసేనారజస్సంఘాతం - ఏకేకతివయే మహీభృతః
వగ్వతాః- ఆజ్ఞాంశానసం- అపరేమహీభృతోరాజానశ్చశిరోభిఃశిఖరైశ్చ
మైశ్చ సమూహుః సహ్యగ్వహంతిన్త- వహలికాటి - యేర్హస్థి - వచి
స్వపీత్యాది నాసంప్రసారణం - అత్ర హరిషహిమవర్షవాయా ముభయ
మమపిమహీభృతాం ప్రకృతత్వా తేకవల ప్రకృతాస్పదాతుల్యయో
తాన్లేషప్రతిభోద్ధాపితాచేతసంకరః || ౪౫ || ప్రియేణేతి || ప్రియేణ
ప్రియచర్యేణానీచా* కుజ్జానపిమేదినీభృతోద్రిక జనోలోకః - సమేనసు
గమేన పధామూగేశజైవాధిరోహతి - సామురాచేః సేనాపునః- పధా
మాగా* సేవహహమహీధ్రా* మహాద్రిక పరితోధ్యరోహయత్ లోకే
హిసతిత్తుణ్ణోధ్వనీతేనవైలాధిరోహణసంభవః - సేనాయాః సర్వపధాతి
రేకీణ్యా అభూతపూర్వాః పరస్పరాప్రీఃపంధానః స్వారోహణేనప్రీ
తితాత్పర్యధః- రోహతేగ్గత్యగతత్వాత్-గతిబుద్ధిత్యాది నాపథావశిక
శ్లోకాంశౌకర్మత్వంమహింధరంతీతిమహీధ్రాః- మూలవిభుజాదిత్వా

మహీధారిః పరితోధ్యరోహయత్ ॥ ౪౬ ॥ దంతాగ్నిస్థిన్నపయోద
మున్ముఖాః శిలోచ్చయానారుహుమహీయసః । తిర్యక్ గటప్లావిమ
దాంబునిమ్నగావిపూర్యమాణశ్రవణోదరంద్విపాః ॥ ౪౭ ॥ శ్వేత్రతన్త
దాంభఃకణాకెనకెనదిజ్జనస్యజీమూతకదంబకద్యతా । నాగేననాగేనగరి
యసోచ్చతైరరొధిపంధాఃపుధుదంతశాలినా ॥ ౪౮ ॥ భగ్నదుగ్రీమాశ్చకురి
తస్తతోదిశఃసముల్లసతేతనకాననాకులాః । పిష్టాద్రిపుష్టాస్తరసాచదం
తినశ్చలన్నిజాంగాచలమగమాభువః ॥ ౪౯ ॥ ఆలోకయామానపారిషా

తః - అత్రసేనాయాః పథాంతైలాధిరోహణోపమానాత్ జనాదా
ధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకాలంకారః ॥ ౪౬ ॥ దంతాగ్నేతి ॥ ద్వాభ్యాంపిబం
తీకద్విపాగజాః - మహీతియోగవిభాగాతఃప్రత్యయః - ఉన్ముఖాఉన్నమ
తముఖాఃసంతఃదంతాగ్నేర్నిర్నిన్నావిదారితాః - పయోదాఃశృంగగతా
యస్త్రికార్తృణితద్యధాతథా తిర్యగూర్ధ్వముఖత్వాత్తిరస్త్తీనం యథాత
థాకతేభ్యః స్లవంతేక్షరంతీతి కటప్లావినీభిర్దదాంబునిమ్నగా భిర్దదజ
లప్రవాహైర్విపూర్యమాణాని శ్రవణోదరాణి శ్వేత్ర వివరాణియస్త్రిక
కర్తృణితద్యధాతథామహీయసోమహత్తరాః - శిలోచ్చయాఃశైలాః
ఆరుహువః- స్వభావోక్తిః ॥ ౪౭ ॥ శ్వేత్రతదితి ॥ శ్వేత్రతంతఃక్షరంతోమ
దాంభఃకణాయస్యతేన - కైషికఃకప్రత్యయః - జీమూతకదంబకస్యేవ
ద్యుతిక్యస్యతేన - పుధుభ్యాం దంతాభ్యాం శాలతెత్తి తచ్చాలినా - గరి
యసాగురుతరేణోచ్చతైరున్నతేన - కేనచిన్నాగేనగజేనజనస్యపంధాః
సూర్గఃఅరొధిదుర్ధః - నగచ్ఛకేతిఅగేనాచలేనతునారొధినదుర్ధః - మత్తమా
తంగస్యమరాసదత్వాప్రైలవదనతి క్రమణీయత్వాదితిభావః - అతపివో
పమానాదగాదుపమేయస్యనాగప్యాధిక్యాద్వ్యతిరేకః ॥ ౪౮ ॥ భగ్నైతి ॥
దంతినోగజాతతస్తతోభగ్నదుగ్రీమాః స్వభగ్నా ఖలవృత్తాః దిశః సము
ల్లసద్భిః కేతినైరేవకాననైరాకులాః సంకణాశ్చక్రః తథాతరపాబలే
శపిష్టాని చూణితాని అద్రిపుష్టాన్యనుతాభువోభూమీః - చలన్భిర్ని
జాంగైరేవాచలైరుగమాభువః దుష్ప్రైపాశ్చక్రః - అత్రకేతనేవ్వంగై
షుచకాననాచలత్వరూపణాద్భూపకాలంకారః - తేనగజానాంపురాతన
స్మృష్టినంహారేణ సుష్ట్యంతరప్రవతనరూపం- లోకోత్తరంసావధ్యం

హీధరా నధిశ్రయంతీగజతాః పరశ్శతాః | ఉత్పాతవాతప్రతికూల
పాతినికుపత్యకాభ్యోబృహతీశ్శిలాభవః || ౫౦ || శైలాధిరోహభ్యసనాధికొ
ద్ధురైః పయోధరై రామలక్ష్మీవనాశ్రితాః | తంపర్వతీయప్రమదాశ్చచాయీ
రేవికాసవిస్తారితవిభ్రమేక్షణాః || ౫౧ || సావజ్జమన్తీల్యవిలోచనేనకృ

గమ్యత ఇత్యలంకారేణపస్తుధ్వనిః || ౪౯ || ఆలోకయామానేతి || హరిమహా
హీధరాగిరిః - అధిశ్రయంతీరధిరోహంతిః - పరశ్శతాః శతాన్నరాః -
అసంఖ్యాత్యధః || పరశ్శతాద్యాస్తేయేహంపరాసంఖ్యాతతాదికాదివ్య
మరః - పంచమీతియోగవిభాగాత్ప్రమానః రాజదంతాదిత్వాదుపసంజగన
హ్యపిశతశబ్దవ్యవరణపాతః - పారస్కరాదిత్వాత్పుడంగమః - గజతాః
గజనమూహాః - గజాచ్చేతిపక్షవ్యమితి పాచూహికస్తత్ ప్రత్యయః -
ఉపత్యకాభ్యసన్నభూమిభ్యః - ఉపత్యకాద్రాసన్నాభూమిరిత్యమ
రః - ఉపాధిభ్యాంత్వకన్నానన్నారూఢయోరితిత్వకన్ ప్రత్యయః - ఉ
త్పాతవాతేన - ప్రతికూలంపతంతి తత్పాతినీ రూఢ్వంగమినీరిత్య
థః జ్యహఃశిలాభవేత్ప్యప్లేత్రా - ఆలోకయామాసలోకృదర్చనఇతి
ధాతోలిట్ || ౫౦ || శైలేతి || శైలాధిరోహభ్యసనేనపర్వతారోహణా
భ్యాసేనాధికొద్ధురైరత్కున్నతైః పయోధరైః సనైరుపలక్ష్మితాః ఆమలక్ష్మీ
నాశ్రితాః ధాత్రివనగతాః - పర్వతోనివాసోమహం లేపర్వతీయాః - కి
రాతాదయః - పర్వతాచ్ఛితిచ్ఛప్రత్యయః - లేహంప్రమదాః - వికాసేన
విస్త్రయకృతవిస్తారేణవిస్తారితాః స్తేహిత్యేనవివక్షతాః విభ్రమావిలాసా
యేహంతానీక్షణానియాసంతాస్తథాసత్యః తంహరించచాయీరే దద్య
తుః - చాయ్యపూజానిశామనయోరితిధాతోకతారిలిట్ - నిశామనందర్శ
నంనికుపద్యపినిశామయితేతిశశనపర్యాయేమభట్టపల్లః - ఎతేనహరేః
లోకోత్తరం లావణ్యం వ్యజ్యతఇతి వస్తునావస్తుధ్వనిః స్వభావోక్తివృ
త్త్యనుప్రాసయోఃసంస్పృష్టిః || ౫౧ || సావజ్జమితి || సావజ్జంసానాదరం
యథాతథావిలోచనేనకృదేకవారం - ఏకస్యసకృచ్చేతినకృదథేపా
తః - క్షణమున్తీర్లోన్మివ్యపునఃసమన్వినాన్వప్తుమిచ్ఛనా - న్వపేసన్న
వ్రాహప్రత్యయః - రుదవిదేత్యాదినాసనఃకిత్వాత్ - పచిన్నపీత్యాదినా
సంప్రసారణం - మృగేంద్రేణసింహేనసమయాసమీపే - సమయానికిమా

ద్వాదశస్కంధః

త్ క్షణం వ్యగం ద్రేణుమపునాపునః । నైన్యాన్నయాతః సమయాపివి
వ్యధేకథంసురాజంభవమన్యధాథవా ॥ ౫౨ ॥ ఉత్సేధనిధూతమహీరు
హంధ్వజైః నామగుద్ధోద్ధతసింధురంహపామ । నానైరధిక్షిప్తమహాశి
లంముహుర్బలంబహువోపరితన్నహీభృతాం ॥ ౫౩ ॥ శ్రుశూయమాణేమ
ధుజాలకేతరౌగజేన గండు కషతావిధూతే । క్షుద్రాభిగక్షుద్రతరాభి

శబ్దాసామీప్యే రిక్తితాతాపితగజ్జః - యాతోగచ్ఛతోపి-యాతేలకటశ
త్రాదేశః - నైన్యాన్యేనాతః - భీతాభానాంభయహేతురిత్యపాదాన
త్వం - నవివృధేనవిభే-వ్యధభయగంబలయోరితిథాతోర్భావేత్ - అథ
వాతిధాహీన్యః - అన్యధాభీతశ్చేనకథంసురాజంభవంసుభేనరాజ్ఞాభీ
యతేనకథమపీన్యః - రాజాచాయంవృగాణామితిభావః - కశ్యకర్ష
ణోశ్చభూకృష్ణారితికర్తరివదాదానోపపదే - భవతేఽల్ (వశ్యయేనలో
పముమాగమా - అగ్ధాంతరన్యా : ౫౨॥ ఉత్సేధేతి॥ నానైర్గజైరధిక్షిప్తా
స్త్రాసామతామహాశిలాఃయెనతద్బలంనైన్యంధ్వజై గుత్సేధనాన్నత్యేనవి
ర్ధాతాఅవగణితామహీరుహూయేషుతేషాం * ఉత్సేః శ్చీఘ్రియశ్చస
త్కార్యమరః - జనామైఃగుద్ధంప్రతిబద్ధనుద్ధతముద్వేలం సింధురం హూనదీ
వేగోయేషాంమహీభృతాంసర్వతానాం ఉగరిషు హుర్బహువమార్గవశా
ద్భూయసోభూధరాన్తుహురారుగోహేత్యర్థః - హయాఘరుద్ధతిపాతే
హయాశేషే ఘోటకసమూహేనరుద్ధమిత్యాదిపూర్వవత్ - అత్రావరో
హాణనదుమగ్న శ్చోపరిభావవిశేషణవైభవాత్ (వతీయతభితి తదభేదే
నోపరిభావస్య బంధూధరవిశేషణపదార్థహేతుకత్వాన్లైచ్చ(వతిభిత్తా
పితఃకావ్యలింగవిశేషః ॥ ౫౩॥ శ్రుశూయమాణేతి ॥ తరౌవృత్తశ్రుశూయ
మాణేశ్శ్రుశ్రువదాచరతితద్వల్లంబమానత్యత్యధః - ఉపమాలంకారఃశ్రుశ్రు
శబ్దాదాచారకృజంతాల్లటఃశానజాదేశః - అకృత్సార్వధాతుకయోదీక
ఘటః మధుజాలకేత్రాద్రవటలెగండుంకపోలంకవతాతరుస్సంధే కంఠా
యమానేనగజేనవిధూవితేక - పితేసతి - ధూభోఽన్యంతాతా-మాణిక్యః -
ధూభో ప్రీతానుకృత్తవ్య ఇతిసుగాగమః - అక్షుద్రతరాభిరతిష్ఠాలా
భిః - క్షుద్రాభిఃసరఘాభిః * క్షుద్రాన్యంగానటివేశ్యాసరఘాకంటకారి
కేత్యుగరః - విదశ్యమానేనచంచుభిస్తుద్యమానేనజనేనసమాకులంవ్యగం

మాఘకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే.

రాకులంబదశ్యమానేనజనేననుదుగివే॥ ౫౪॥ నీతేపలాశిన్యచితేశరీరవర్ణ
జాంతకేనాంతమదాంతకమణానంచేరురాజ్ఞానృచాపరంక్షణాత్త
మారుహంబేహమివప్లవంగమాః॥ ౫౫॥ ప్రహ్వసతీవక్త్రచిదుద్గతిశ్రితఃక్వ
చిత్ప్రకాశానధగహ్వరాసపి సామ్యాదపేతానితివాహినీహదేస్తదాతి
చకామగ్గీగురూసపి ॥ ౫౬॥ సవ్యాప్తవత్సాపరితోపధాన్యపిస్వసేన

యథాతథాదుక్రమవేపలాయితం- భావేట్-స్వభావోక్తిరుక్తోపమానం
సృష్టా॥ ౫౪॥ నీత్యతిఉచితేపరిచితేపలాశినిదుగిమే * ఎల్లాక్రమక్రమాగ
మాభిత్తమరః- శరీరవత్ పూర్వశరీరభవ - తత్రతస్యవేదేవతిప్రత్యయః-
అదాంతకమణాదుదాంతవ్యాపారేణగజాంతకభవేతిఉపమితసమా
సః- పాహచగ్యాత్ తేనగజాంతకచాంతంసాశంసీతేగమితేసతిప్లవగ
చ్ఛంతీతిప్లవంగమైకపిభిః గమేత్పేతిభిశ్ ప్రత్యయముమాగమః - ఆజ్ఞా
నోజీవాభివాపరంవృక్షమారుగుహః- అవరం దేహమివక్షణాత్ సంఘ
రఃసంప్రవిష్టాభ్యర్థః అనేకేవశబ్దావాక్యాధోపమాసాచశరీరవదతి
తద్ధితగతా- అన్యత్రసమాసగతేతిసంకరః॥ ౫౫॥ ప్రహ్వః తి॥ క్వచిదతీవని
తాంతం- ప్రహ్వః- ప్రవణా- అన్యత్రానుకూలా- క్వచిదుద్గతిశ్రి
యంతీత్యుద్గతిశ్రితఃదేస్తత్యభాజదేధత్యభాజశ్చ- శ్రయతేః - క్విప్తక
క్వచిత్ప్రకాశానసంకటానగూఢవృత్తింశ్చ - క్వచిదతిగహ్వరాసపి- అపి
శ్వాధే- అప్రవేశా- అన్యత్రగూఢాశ్చ- ఇత్థింసామ్యాదపేతా- వి
షమరూపాన్విషమవృత్తింశ్చ- అశేష- గురూణమహతోపపూజ్యాసపి
రీంస్తథాహరేవాహినీసేనాతిచకామాతీత్యగతా ఉల్ల ఘితాచ*
గురీరవ్యవలిప్తస్యకార్యా కార్యమజాతః | ఉత్పథంప్రతిపన్నస్య పరి
త్యాగోవిధియతేఇతిస్తరణాదిభావః - గురూణాశ్చక్రమభివిరోధ
పిశబ్దః- సచోక్తవైషమ్యదోషాద్భూతనేనపరిహృత్యతివిరోధాభాసోభంకా
రః- సచగురూనివాచ్యప్రతీయమాన యోరభేదాధ్యవసాయాదితి క్లేష
మూలాతిశయోక్త్యుక్త్యాపిత్యతిసంకరః॥ ౫౬॥ సభితి॥ సహరిఃపరితఃసమం
తాదపధాన్యమాగానపి-వధోవిభాషేతిసేషేక్షకల్పాత్ - ఋక్పూరి
త్యోనాసమాసాంతః- అవధంసపుంసకమతినపుంసత్వం-వ్యాప్తవత్సా
సర్వా- పధోవ్యాపిత్వీతిసర్వపధీనా - తత్సర్వాదేత్యాదిసాఖ్యప్రత్య

యా సర్వవధీనయానయా | అంభా భిరుల్లంఘిగతుంగరోధసఃప్రతీపనా
 మ్ముఃకురుతేస్త్వనిమ్నగాః || ౫౭ || యావద్వ్యగాహంతనదంతినాంఘటా
 స్తురంగమైస్తావపదీరతంఘరైః | ఓప్తం సమీరైస్సరితాంపురఃపతజ్జలాన్య
 వైషీద్రజవీవపంకతామ్ || ౫౮ || రంతుంప్తితోత్తుంగతంబభూమయో
 ముహుర్వ్రజంతః ప్రమదంమదోద్ధతాః | పంకంకరాపాకృతైవలాంశు

యః - తయా సర్వవధీనయానయాన్య సేన యామి తైన అంభో భిరుల్లం
 ఘి తానియుగవదక్షుల సేనాప్రవేశేన ప్రతీపగమనామవర్షాకాంతాని తుం
 గరోధాంసియాసాంతాః - నిమ్నంగచ్ఛంతీతి సముగానవ్యః - తాః ప్రతీప
 నామ్ముః - కురుతేస్త్వ - ప్రతిగతా ఉత్తానగాలపోయాసాంతాః ప్రతీపాః -
 యిక్కుప్పరిత్యాదితా సమాసాంతః ద్వ్యంతరుపనైర్భ్రాపకజాతీకారః
 ప్రతిపా ఇతి నామయాసాంతాః అధవాః తీవంశ్చ గానాం విరుద్ధం నామ
 ఉత్తానగా ఇతి నామధేయం యాసాంతాః ప్రతీపనామ్ముః - అన ఉపధాలోపి
 నోన్యతరస్యామిజిజీవ - తా ప్రథాచకారేత్యర్థః - అత్రామ్నగానాం ప్ర
 తీపనామాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తరసంబంధే సంబంధరూపాతిశయో
 క్తిః || ౫౭ || యావదితి || దంతినాంఘటాగజవ్రజాః జలానియావన్నన్యగా
 హంతనవ్యలోడయన్ - తావత్తురంగమైః కర్మభిః ఖురైః కరణైః - ఉదీరి
 తం ఉత్థాపితం - అథ సమీరైః మారుతైః ఓప్తం వికీర్ణం - అతవీవపురోగజ
 ప్రవేశాత్ప్రాగేవ పతద్రజోధూరేణురేవ సరితాంజలాని పంకతామనై
 షీన్నినాయ - నయతేర్వకర్మకాత్ లుప్తసేవపృథ్విః - అత్రాపి సరితాం పంక
 త్వాసంబంధేపినంబంధోక్తైర్పూర్వవదతిశయోక్తిః || ౫౮ || రంతుమితి ||
 రంతుంక్రీడితుం క్షతాః పకత్రః పాణైరన్యత్రవత్తాశ్చవిభితాః ఉత్తుం
 గానితంబభూమయో రోధాభాగాః శ్రోణిభాగాశ్చ యైస్తేజసితంబోరోధ
 సిస్కంధే శిఖరేపికటితశేఞ్చతివిశ్వః - ముహుః ప్రమదంపావణంప్రజంతః -
 ముదేనగాసేనదపేణచోద్ధతాః - కరైహానైరపాకృతాని వైవలాసాలం
 శుకానీవవైవలాసివాం శుకానియైస్తేఞ్చభాః సముద్రంగచ్ఛంతీతి సముద్ర
 గాణాం సముద్రవస్థీనాం నదీనాం - ఏకాజుత్తరపదేణైతి గాత్వం - పంకం
 కదళమం - కల్పచంచోదపాదయన్ పంకోస్త్రీకదళమైగసోదితివిశ్వః - య
 భామదోద్ధతాః పరాంగనానాందోషముత్పాదయంతితద్దవదితిభావః - అత్ర

కాఃసముద్రగాణాముదపాదయన్నిభాః॥౫౬॥ రుక్మోయరోధఃపరిపూరితాం
భసఃసమస్థలీకృత్యపురాతనీర్షదీః । కూలంకమోఘాస్సరితప్రథావరాఃప్ర
వతకయామాసురిభామదాంబుభిః॥ ౬౦॥ పద్మైరసన్నీతవధూముఖద్యుతో
గతానహంస్తైఃశ్రియమాతవత్రజామ్ । దూరేభవకాభాజబలస్య గచ్ఛతః
వైలోపమాతీతగజస్యనిష్పగాః ॥ ౬౧ ॥ స్నిగ్ధాంజనశ్యామతమాభిరున్న

ప్రస్తుతేభవిశేషణాదప్రస్తుతస్త్రీ సంగ్రహణ సాహసికప్రవృత్తేః సమా
సోక్తిః సాచపంకయోరభేదాభ్యవసాయాదితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్య
క్థాపితేతివంకరః॥౫౯॥ రుక్మైతి॥ ఇభాగజాః- రుక్మై రుభిమకమాద్వీరోఢోభ
స్తటైః పరిపూరితాంభసోఽన్యుత్తైపశోపితజలాభిశ్చభాః - పురాభవాః
పురాతనీః- సాయంచరమిత్యాదిసాఙ్ఖ్యప్రవృత్తయఃతుడాగమశ్చ- టిడ్డాణ
భిత్వాదిసాజీవ - సదీపమస్థలీకృత్యసమస్థలీకృత్వా మదాంబుభిఃస్వ
మదోదవైః- కూలంకవ-తీతికూలంకమాః- సర్వకూలాభిః । రీషేషుకవభ
తిభిశ్చప్రత్యయః- కేపీఘాఃప్రవాహాయాపాంతాః ఉభయకూలప్రవాహ
నోవసరాఅన్యాః సరితీతథాపూర్వవత్ ప్రవతకయామాసుః ప్రవాహ
యామాసుః- ఏతేసగజసంపత్తిరుక్తా- అశ్రనదీసాంసమస్థలత్వాసంబంధే
పినుదాంబూనాంచ సరిత్వాసంబంధేపి తత్సంబంధాత్కైరితశయోక్తిరితి
సజాతయవంకరః॥౬౦॥ పద్మైరితి, పద్మైరసన్నీతాలపాప్రావధూముఖద్యు
తోశ్రీగ్యాభిప్లావధూముఖప్రీతితవద్వాత్కన్యభాః - అన్నీతేతిశ్లోకతాపతి
ధాతోఃకముణిక్వాంతం - హంస్తైరాతవత్రజాంఫత్రజన్యాం శ్రియంనగ
తాఅగతాః అతవత్రజితహంశ్రికాభిశ్చభాః - నిష్పగానన్యఃశిలోప
మామస్తతాః-శిలాసామ్యమతికాంతాగజాయస్త్రీక-తస్యగచ్ఛతోభోజబ
లస్యయాదవస్తైస్యస్యదూరేభవక- అతిస్యవహితాజాతాభిశ్చభాః- అవ
కృస్తాఇతిదగవ్యతే రుదభేవాద్యవసాయేవైవ నిష్పగానాం దూరీభవన
స్య తద్విశేషణవదాభాహేతుకత్వాత్ - శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసము
క్థాపితః కావ్యలింగభేదః॥౬౧॥ స్నిగ్ధేతి॥ స్నిగ్ధాంజనమింశ్యామభిస్తమా
భిరున్నటైః కరిణాంకదంబకైర్నిరంతరాభాసీరింధ్రాసాసేనా సుధయా
లేపనవిశేషేణత్రైలితాధనభితాఃసాధనఃపదోయాసాంతాసాంతలేపభే

తైర్నిరంతరాభాగరిణాం దంభితైః సేనాసూధాత్రాళితసౌధవంశజా
రాంబహూనాం పరభాగమావసాః ॥ ౬౨ ॥ పాప్రాదశోభాతిశయాభుభి
భిప్రభూర్నివాసాః పటవేత్తభిశ్చభుః । నూనం సహా సేనవియోగవిక్లబా
రః పురశ్రీరిపిర్యయాతదా ॥ ౬౩ ॥ వత్సకాద్విపానాం విరువంతి తద్భు
ర్వనేవరేభ్యశ్చిరమాచచక్షిరే । గండ్వలలాఘవకాగభన్దవోదకద్రవద
మపగంధనిలాయినోశినః ॥ ౬౪ ॥ ఆయామవద్భిః కరిణాం ఘటాశతైర్

దేమ్యతేనుధేతివైజయంతీ - బహూనాం పురాంపురిణాం పరభాగం విప్ర
ప్తదేశమావదూరమతీత్యగతేత్యధః - వజ్రోత్కల-వజ్రోత్కలభాగః త
భేదాభ్యవసాయేన పరభాగపాప్రాపిశేషణగత్యా శ్యామకరకదంబః
రంతర్యన్యహేతుత్వాత్పుర్వతాగవ్యలింగభేదః ॥ ౬౨ ॥ పాప్రాదేతి
పథిమాగే-ప్రభోః కృష్ణస్యైవాసాః సేనానివేశాః పాప్రాదశోభాయా
అభిశయాభుభిరితితాయతైః - ఆభుచిశీఘ్రగహణంతకావ్యుతిత్యాభుచ్
ప్రత్యయః - పటవేత్తభిః పటవస్త్రైర్భుభుః - తేనోత్పేక్ష్యతే - తదాద్వారకా
నిర్యాణకాలే అనేనకృష్ణైససహవియోగవిక్లబావిరహభిరుః పురశ్రీద్వా
రకానగరలక్ష్మీరిపిపురోగ్రీనిర్యయానిగతా - నూనం ద్వారకాతో నభి
ద్యంతే అస్యైవాసాః శోభయేతిభావః ॥ ౬౩ ॥ వత్సకాదిగండ్వలలాఘవా
భుర్వనేనసంఘషేణగళతాస్రవతామదోదకేపద్రవేషు ఆద్యైషు ద్రు
మగ్నగంధేషుగలియంతితి తన్నిలాయినస్తన్నివాసినః - ఉద్భవైవిరు
వంతః హజంతోశయః ద్విపానాం సేనాగజానాం వత్సకప్రమాణంశవ
త్సకదేహప్రమాణయోరిత్యమరః - వనేవరేభ్యః కిరాతేభ్యః - చిరమాచ
చక్షిరేత్యయంతోగజాత్యాభ్యాతవంతిత్యత్యధః - గజవప్సానుమావశే
ష్యలిష్ఠవీరావయోగాదాభ్యాసముత్పేక్ష్యతే - వ్యంజకాప్రయోగాద్గ
మ్య ॥ ౬౪ ॥ ఆయామేతి ఆయామోదైః క్షుణ్ణంసోప్తియేషాంతర్వద్భిరా
యతైరిత్యర్థః - కరిణాం సంబంధిభిః ఘటాశతైర్వృణహతైః కరిణాంఘ
టనాఘటైత్యమరః - అథఃకృతాస్తిరస్కృతాఅట్టాఅకవజ్రయోఽట్టశ్రీ
శోయయాసాః అట్టకృష్టాలకః స్త్రుతతితివైజయంతీ - పావమూరుద్భ
వైరున్నతైః - దూప్యైః పటమంటపైః జతాన్యనగ్రాగిగృహానియేషాం

కృతాక్షాలకవక్షిరచ్చతైః | దూమ్యైశ్చ తోదగ్ధవోనిసాచమూరతీ
 వ్యభూయాంసిపురాణ్యవర్తతే || ౬౫ || ఉద్ధాతమిదైపుద్వజన్తీభిరంశుభిః
 ప్రతప్తమభ్యర్ణతయావివస్వతః | ఆహ్లాదికల్పారసమీరణాహతే పురః ప
 పాతాంభసియామునేరజః || ౬౬ || యాఘర్మభానోస్తనయాపిశీతలైఃస్వ
 సాయమస్యాపిజవస్యజీ | నైఃకృష్ణాపిశుద్ధేరధికంవిధాత్పభిర్విహంతుకుం

తాః భూయాంసిపురాణి అతీత్యావతకత - అతిక్రమ్యగతేత్యధః - శోభ
 యా అతిశయ్యస్థితేతివగవ్యతే - తదభేదాధ్యవహయేనైవమూలాతిశ
 యోక్తుమ్యథాపితంపూర్వవత్పదార్థాహేతుకంకావ్యలింగమ్ || ౬౫ || అథ
 హరిసేనాకాళి దీప్రత్యాసేషపీత్యాహ | ఉద్ధాతమితి | ధ్వజనీభిః సే
 నాభిరుద్వైగుర్ధూంతం ఉద్ధృతాక్షిప్తం - అతిపవ అభ్యుదయంతయాంతిత
 యా * ఉపకంతాంతికాభ్యుదయత్యురః - వివస్వతోంశుభిః ప్రతప్తమివే
 త్యర్థః - అతివివస్వంజకావ్రమోగాద్యమ్యోత్పేత్తా - ఆహ్లాదికఆహ్లాదికా
 మేకల్పారసమీరణాః - సాగంధికమారుతాః * సాగంధికంతుకల్పారమిన్ద్రు
 రః - వైరాహితేకపితేయామునే యమునాసంబంధిన్యంభసి పురోగే
 రజోధూళిఃపపాత-సంతప్తాహినంతావమసహమానాఃపురోధావిత్యా
 క్వచనశిశిరేవయసివతంతీతిభావః || ౬౬ || అథవతుర్భిర్యమునాంపర్ణయతి
 యేత్యాది || యాయమునా - ఘమభానోరుష్టాంశోస్తనయాపివతీతలైః
 అపిర్విరోధనచోష్టాపాదానకస్యైత్యానుపపత్తైరితిభావః - యకుస్యాం
 తకస్య స్వసాపిజనస్యజీవనైరుజ్జీవితైః - అత్రాక్రేకోదరాణాంభిన్నక్రి
 యానుపపత్తైర్విరోధః * కాళిందీసూర్యతనయాయమునాశకునస్వసేత్యు
 భయత్రాప్యమరః - కింవకృష్ణాకృష్ణవణామలి నాచతధాపిశుద్ధేవైమల్య
 స్యాధికంవిధాత్పభిః సంపాదకైజకలైరంహంసిపాపానిహంతుంపటి
 యసీసచర్థతరా - అశ్రయమునాతజ్జలగతత్వేన నిర్దిష్టయోరప్యోష్ణ్యై
 త్యయోరంతకతోవ్విజ్జీవకత్వయోమాళిన్యశోధకత్వయో రవయవావ
 యవివోరభేదవివక్షయాసామానాధికరణ్యాద్విరోధః తస్మాదగవత్యాః
 కాళింద్యాఅలౌకికమహిమత్వేనాభాసత్వాత్ విరోధాభాసాలంకారః -
 సచక్రమాత్ గుణయోః క్రియయోః గుణక్రియయోశ్చేతి త్రివిధోపసం

హంసీజలైఃపటియసీ॥ ౬౬॥ యస్మాదుహంసీలతటిఃపమృతాః ప్రయాంతి
పీత్యాహిమపిండపాండవః । శాలీరవస్తాభీరివాసురంజితాఃక్షణేనభిన్నాం
జనవర్ణతాంఘ్రాః॥౬౭॥ వ్యక్తంబలీయాన్యనిహేతురాగమాదప్రారయ
త్సజలధింనహమ్నవీ॥ గాంగోఘనిర్భృత్ప్రతశంభుకంధరాసవర్ణవర్ణఃక
ధమన్యధాన్యతత్ ॥ ౬౮॥ అభ్యుద్యతస్యక్రమితంజవేనగాంతమాలసీలా
నితరాంధృతాయతిః॥ సీమేవసాతస్యపురఃక్షణంబభౌబలాంబురాశేర్దృహ
తోమహావగా ॥ ౬౯॥ లోతైరరితైశ్చరైరివాభితోజవాద్వృజంతీభిర

సృష్టః- తృతీయఃకృష్ణైతిశ్చైవప్రతిభౌత్వాపితభిసంక్షేపః॥౬౭॥యస్మాద్భి
తిహిమపిండపాండవోహిమస ఘృశుభాఃఘనామేఘః ద్రుతాద్రవీకృ
తాః- మహంసీలతటిః ఇంద్రసీలన్ధలానీవకాలీ.కృష్ణవణాః- జానపదేత్యా
దిసాజీప్-యస్యాఃశాలీంద్యాః-అపఃపీత్యాతాభిఃపీతాభిరస్థిరసురంజితా
ఇవక్షణేనభిన్నాంజనవణాతాం సేవాకృదితకజ్జలవణాతాం - ప్ర
యాంతి - అత్రతటిరివాసురంజితాభివేతిచోత్పేత్యాభ్యాంసంకిశేయం
ఘనానామంజనోపమేతినంగ్రహః॥౬౮॥ వ్యక్తమితి-హేతుద్యక్తిరనమా
నమితియావత్ - ఆగమార్గం గానాగరపూరణేత్యాగవప్రమాణాత్-బలీ
యాన్యదిప్రబలశ్చేత్ సాయమునాజలధిఃపూరయత్ - జహేర్నారవ
త్యం(స్త్రీ)జాహ్నవీగంగానాపూరయత్ వ్యక్తంసత్యమిత్యుత్పేత్యా - కు
తఃఅన్యథావిషర్జయే అన్యజలధేః తత్ప్రసిద్ధమణాంభః * అంభోర్లస్తో
యపానీయేన్యమరః గాంగేనగంగాసంబంధినా ఓఘైఃప్రవాహేననిర్భ
త్ప్రతాతాయః తజితాయఃశంభుకంధరాయః హరకంతస్యసవర్ణంస
మానవర్ణంకృష్ణవర్ణమిత్యర్థః- జ్యోతిజానపదేత్యాదిసా సమాన్యవభా
వః- అన్యథాగంగాఘన్యథావభ్యాధవభ మేవస్యాత్-తథాచగ్రావప్లవన
వాక్యవిరూపమోవ్యన్యధానేయితికవేరాశయః॥ ౬౯॥ అభీతితమాలవ
త్తమాలవృక్షవత్ నీలాకృష్ణాతరాంధృతాయతిరత్యాయతాపామహా
వగామహానదీ యమనా- జవేనగాంభువంక్రమితుమాక్రమితుం- అభ్యుద్య
తస్యాద్యక్తస్య తస్యయహతోబలాంబురాశేః సేనానముద్రస్య పురో
గ్రేక్షణంసీమేవవేదేవ బభావిత్యుత్పేత్యా - క్షణమాత్రరోధికాభవద

మానుకావ్యే - సవ్యాఖ్యానే.

సాపరిజ్ఞతైః నాభిః ప్రతేరేపరితః స్థనోదితభ్రమీనిమీలల్లలనావలంబితైః॥
 ౨౧॥ తత్సూర్యమంసద్యయనం ద్విపాధిపాః క్షణంసహేలా పరితోజగా
 హిరే సర్వవృతస్తే సుర సారతమ్యస్వదానవారిప్రచురీకృతంఽయః॥ ౨౨॥
 పోక్షైః స్ఫుర్భిః స్ఫుటశబ్దమున్ముఖైః పురఃగమైరాయతకీర్ణవాలభిః । ఉ
 త్తరల్లమూర్ధ్వాహితధీరకంఠరైరతీర్వతాగ్రేతటదత్తదృష్టిభిః॥ ౨౩॥ ...

సంతరమేవతరణాదితీభావః॥ ౨౧॥ లోలైరితి॥ అభివః - ఉభయతోలోలైశ్చ
 లద్భిరతిత్రైః నాకావహనదండైః * నాకాదండం త్నపనీస్యాదరిత్రంకేమి
 పాతకమిత్యుచురః చరణైః పాదైరివేమ్యశ్చేతా - జవాత్ ప్రజంఠీభిగ
 చ్ఛంఠీభినాభిః సాధవైరిసా సరిద్యమునా స్థవేవోదితా నావేగేనో త్స
 వ్నాభ్రమీభ్రాంతిః రయానమీలః తీర్థయానక్షిమీలసంకుర్వంఠీభిర్గల
 నాభిరవలంబితైగాలింగితైర్గలైః త్యభిః - పరితః సర్వతః - సర్వోభయా
 క్లేవర్తయానాభ్యాంపగ్యభిభ్యాం తసిల్విధానాత్ - ప్రతేరేప్రతీణాః ॥
 ౨౧॥ తత్సూర్యమితిః ద్విపాధిపావహగజాః - పూర్వంప్రథమంఅంసా
 ప్రమాణమప్యం సద్యయినం అంసమాత్రంతేమాం తథోన్నతత్వాదితి
 భావః - ప్రమాణేద్యయసజితిద్వయసచ్ఛత్యయః - తత్తథాగంభీరంప
 యోయమునాజలంసహేలాః సావజ్ఞాః క్షణంపరితోజగాహిరేప్రవిశంతి
 వృ - తతఃప్రవేశానంతరంసద్యలవిలంబేన అసారతమవిచ్ఛిన్నంసుతేనప్ర
 వతాస్వదానవారిణా స్వమవోదకేన ప్రచురీకృతం బహురీకృతం - తస్మ
 యస్తేయః తరంతిస్త్ర అతాత్రిగంభీరస్యావ్యంభసః అంసదమ్నత్యాతక
 యోక్త్యైగజానామాన్నత్యం పునస్తస్యైవ మదాంబుసంబంధా త్తర్య
 త్వోక్త్యైతేమాంమదాతిరేకశ్చవ్యజ్యతే॥ ౨౨॥ పోక్షైరితి॥ స్ఫుటశబ్దంస్ప
 ష్టధ్వనంయధాతధాస్ఫురద్భిశ్చలద్భిః పోక్షైర్నాభివలక్షితైః - ఘో
 నాతుపోషకప్రయోమిత్యుచురః - ఉన్ముఖైరూర్ధ్వముఖైస్తథాఉత్క
 గ్లంఉన్నమితకర్ణంయధాతథాఉర్ధ్వాహితా ఉర్ధ్వప్రపారితాధీరానిశ్చ
 లాః కంఠరాగ్రియేమాంక్షైరగ్రేపురః తటేదత్తదృష్టిభిస్తురంగమైరా
 యతాః ప్రపారితాః కీర్ణావిక్షిప్తావాలభయోయప్క్తా కర్మశివద్యథాత
 థాఅతీర్వతఅతారి - సరిదితనేమః - కర్మశిలబ్ధయోకస్వభావోక్తిః॥ ౨౩॥

తీర్త్వానవేనైవనితాంతదుస్తరాన్నదీంప్రతిజ్ఞామివతాంగరీయసీమ్ । కృం
 డైరవసీక్ష్ణబృహత్తటిభువామశోభతోవైష్పర్షదితంకకుర్తుతామ్ ॥ ౭౪ ॥
 సీమంత్యమానాయదుభూభృతాంబలైర్భృతరద్భిర్గవలాసితద్యుతిః । సిం
 ఘారితానేకపకంకణాంకితాతరంగినీవేణిరివాయతాభువః ॥ ౭౫ ॥ అవ్యా
 హతక్షిప్రగతైః సముచ్చితాననుజ్ఞితదాగ్రిసుకుభిర్గరీయసః । నావ్యంప
 యః కేచిదతారిషుర్భుజైః క్షిపద్భిరూర్త్వినవరైరివోర్మిభిః ॥ ౭౬ ॥ విదధితమ

తీర్త్వతి ॥ నితాంతదుస్తరాంతతిమహత్తయాఅత్యంతాశక్యతరణంతా
 న్నదీంగరీయసీమతిదుస్తరాం ప్రతిజ్ఞామివప్రతిజ్ఞావచనమివజవేన వేగేనై
 వతీర్త్వా - శృంగైర్విషాడైరవసీక్ష్ణాఽలలేఖతామహశ్యస్తటిభువః తీరదే
 శామైస్తేషాం - అవాచ్యతుష్పచ్చకునిష్వా లేఖనఇతికిరతేఃకాతూర్వంఃమ
 డాగవః - కకుర్తుతాముత్థాముచ్చైస్తారంనదితంనాదః - అశోభత - ఉప
 మాస్వభావోక్తిః ॥ ౭౪ ॥ సీమంత్యమానాసీమంతవత్ క్రియమాణా
 సీమంతవచ్చబ్రాత్ - తతః-రోతీతిన్యంతాతగర్తణిలటఃశానజాదేశః - ణా
 విష్టవద్భావాన్తతోలుక్ - గవలాసితద్యుతిఃమహిషవిషాణమేచకప్రభాః
 గవలంమాహిషం శృంగమిత్యమరః సింహురితాః సింహురవంతః కృ
 తాః - సింహురవచ్చబ్రాత్ తతః-రోతీతిన్యంతాతగర్తణిక్తః-తైరనేకస్తై
 ర్ద్విప్రైఃకంకణైఃశేఖరైఃఅంకితాశ్చిహ్నతాః*కంకణంశేఖరేమాస్తసూ
 త్రమండనయోఃపీతివిశ్వః - తరంగినీయముగానదీఅయతాదీర్ఘాభువోవే
 ణిరివబభౌఇత్యుత్పేత్వా ॥ ౭౫ ॥ అవ్యాహతేతిఃఅత్యోర్మిణాంభుజానాం
 చవిశేషణాన్యభయత్రవిభక్తివిపరిణామేనయోజ్యాని - కేచిత్ జనాఃనా
 వాతార్కంనావ్యం*నావ్యఃత్రలింగంనౌతార్కఇత్యమరః - నౌవయోభ
 ర్మైత్యాదిగాయత్పీత్యయః - వయోజలమవ్యాహతక్షిప్రగతైరప్రతిహతశీ
 ఘుగభువైరనుజ్ఞితోదాగ్రిసుకుభైర్గవం యైస్తైరి దీప్యేరిత్యర్థః స
 ముచ్చితానున్నతాగ్ రీయసోనుకులిరాగ్ డార్మిక క్షిపద్భిరపాకుర్వ
 ద్భిరతపివావరైరూర్మిభిరన్ధితై రిత్యుత్పేత్వా - భుజైర్భూసుభిరతారి
 షుస్తరంతిస్త - తరతేర్లుజిఃచిచ్ఛద్ధిరడాగవః ॥ ౭౬ ॥ విదధితేతి ॥ పాప్రకృ
 తాశ్రిభర్తుః కృష్ణస్యవిరూధినీసేవా ఉత్త్రామనమహంవిషాణవిభట్టనైః-

హాకూలముద్దాం విషాదివిషుట్టనైరలఘుదరతాకృష్ణగ్రాహంఽహానిభిరు
న్మదైః । పపదిసరితంపా శ్రీభర్తృబృహద్రథమండల ఫలితసలిలామే
నాంజిత్యాజగామవయాధినీ॥ ౭౭॥..... *

ఇతిశ్రీమాఘకృతా శిశుపాలవధే మహాకావ్యే
ప్రయాణవర్ణనస్నామద్వాదశస్సర్గః.

శృంగాఘాతైర్వి దళితానిమహాకూలానియస్యాస్తాం ఉన్నదైరుద్భూతమ
దైర్విహానిభిరలఘుభిర్గురుభిశ్చరణైః పాదైరాకృష్టోబహిర్నితాఃగ్రాహ
జలగ్రాహాయస్యాస్తాం బృహద్భిః రథమండలైరథసమూహైః ఫలితాని
వ్యాకులితానిసలిలానియస్యాస్తామేనాం సరితంయమునాంసపదిజిత్యాతీ
త్యేకత్యర్థః- భక్తైర్వృతిదగవ్యతేవిశేషణపామథ్యాత్-జగామ- అత్రజ
యస్యవిశేషణగత్యాకూలవిదళనాదివదార్థహేతుకత్వాత్కా-వ్యలింగభే
దఃహరిణీవృత్తం * భవతిహరిణీస్సమ్రాస్తాగోరపాంబుభిష్టపైరితిలకు
ణాత్॥ ౭౭॥.....

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహాపాధ్యాయ
కోలచలమల్లిసాధసూరివిరచితేమాఘశాస్త్రవ్యాఖ్యానే
సర్వంశమాఖ్యానే ద్వాదశస్సర్గః.

